คริสต์ศตวรรษที่เก้าถึงคริสต์ศตวรรษสิบห้า ต่อมาต้องถูกแทนที่ด้วยเย้อกัง ซึ่งอยู่ในจังหวัดจังโจว ในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า (เมื่อเย้อกังกลายเป็นที่ตั้งของฝ่ายปกครองแห่งใหม่ในค.ศ. 1567 และเปลี่ยนชื่อใหม่เป็นไฮเชง) ต่อมา เอ้หมึง (เซียะเหมิน) ก็เข้าแทนที่ไฮเชงอีกทีหนึ่ง ในช่วงระหว่างกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดถึงคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ฟูเจียนเป็นมณฑลที่มีบทบาทสำคัญในการดำเนินธุรกิจโพ้นทะเลเพราะฟูเจียนมีทุนที่ได้จากที่ดินและแรงงานจากสมาคมตระกูลใหญ่ ปกติแล้วตระกูลสำคัญในท้องถิ่นที่มีทุนจากอสังหาริมทรัพย์ จะออกทุนในการจัดเตรียมเรือสำเภาและว่าจ้างญาติหรือคนรับใช้มาเป็น “หุ้นส่วน” พร้อมกับจัดการรับภาระหน้าที่ในการเดินทางเสี่ยงภัยไปยังโพ้นทะเล แม้ว่าเจ้าของเรือเป็นผู้ถือหุ้นใหญ่ที่สุดในการลงทุนเกี่ยวกับเรือ แต่ลูกเรือทุกคนมีโอกาสที่จะเข้ามีส่วนร่วมในความเป็นหุ้นส่วน (*กงสี*) นี้เช่นเดียวกัน คนอื่น ๆ นอกจากลูกเรือจะได้ที่ว่างสำหรับวางสินค้าบนเรือตามระบบการมอบหมายผู้อื่นให้ดูแลแทน โดยปกติมักถือกันว่าลูกเรือเป็นผู้ประกอบการค้าอันดับแรก และคนเดินเรือเป็นอันดับที่สอง ความยากจนในชนบท โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงหลังกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบหก เป็นปัจจัยหนึ่ง ที่ส่งเสริมให้ชาวฟูเจียนจำนวนมากเดินทางไปต่างแดน เมื่อถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด จะพบชาวฟูเจียนได้ในฟิลิปปินส์ ในญี่ปุ่นและตามที่ต่าง ๆ ของอินโดนีเซีย ในจำนวนที่เพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ เมืองแคนตัน (กวางโจว) ในมณฑลกวางตุ้ง และหนิงโปในมณฑลเจ้อเจียง เป็นเมืองท่าอีกสองแห่ง ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการค้าโพ้นทะเลของจีน

ระบบการค้าทางทะเลตะวันออก (*ตองหยัง*) และทางทะเลตะวันตก (*ซี่หยัง*) เริ่มมีขึ้นเป็นครั้งแรกในมณฑลฟูเจียนเมื่อค.ศ. 1567 ทุก ๆ ปี ที่เย้อกัง ในมณฑลฟูเจียนจะมีการจ่ายบัตรผ่านให้แก่สมาคม การค้าโพ้นทะเล *(หยังหัง)* ซึ่งจัดเตรียมเรือสำเภาเพื่อการเดินเรือในเส้นทางใดเส้นทางหนึ่งหรือทั้งสองเส้นทาง เส้นทางเดินเรือตะวันตกนั้น เลียบไปตามชายฝั่งทะเลของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนแผ่นดินใหญ่ จากเวียดนามไปยังคาบสมุทรมลายู และไปสิ้นสุดลงที่เมืองบันเตน อันเป็นแหล่งรวมสินค้าในชวาตะวันตก เส้นทางเดินเรือทางทะเลตะวันออกจะเดินทางผ่านญี่ปุ่น หมู่เกาะริวกิว ฟิลิปปินส์ และหมู่เกาะอินโดนีเซีย โดยมีมนิลาเป็นสถานีปลายทางหลักที่สำคัญ ระบบการค้าทางทะเลของจีนที่กล่าวนี้เสียกระบวนลงในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด เพราะเรือลาดตระเวนของบริษัทเวรีเอนิกเด อูส-อินดิสเชกอมปัญนี หรือวีโอซี (บริษัทอีสต์อินเดียของดัตช์) เรือของบริษัทมักโจมตีชายฝั่งฟูเจียนและปิดล้อมบันเตน เป็นเหตุให้น่านน้ำนอกมนิลาไม่ปลอดภัย

ในค.ศ. 1629 ความปั่นป่วนวุ่นวายที่บริเวณชายฝั่งทะเลของจีนอันเกิดจากกิจกรรมของพวกดัตช์เปิดโอกาสให้แก่อดีตโจรสลัดเจง จี้อหลงให้เป็นผู้ที่ได้รับความชื่นชอบจากเจ้าหน้าที่ปกครองของมณฑลฟูเจียน จนในท้ายที่สุด อดีตโจรก๊กนี้ได้เป็นผู้เข้าควบคุมการขนส่งสินค้าของฟูเจียนเพื่อไปยังโพ้นทะเล เมื่อพวกแมนจูเริ่มการพิชิตประเทศจีน ส่วนภาคใต้ซึ่งอยู่ภายใต้อิทธิพลของโจรสลัดเจง รวมทั้ง “โคซินก้า” (เจง เฉงกง) อันมีชื่อเสียง ยังคงซื่อสัตย์ต่อราชวงศ์เหม็งและยังคงทำการค้ากับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต่อไป ถึงกระนั้นเรือสำเภาที่เดินทางเข้ามายังภูมิภาคนี้ก็มีจำนวนลดน้อยลงอย่างเห็นได้ชัด เป็นเหตุให้ตัวแทนการค้าของจีนซึ่งตั้งรกรากอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อยู่แล้ว ต้อง

ปรับตัวให้เข้ากับเครือข่ายงานด้านเศรษฐกิจของท้องถิ่นเพื่อความอยู่รอด ชาวจีนจำนวนมากที่ไปตั้งรกรากอยู่ในปัตตาเวียหลัง ค.ศ.1619 จำต้องโยกย้ายไปยังเมืองที่อยู่บริเวณชายฝั่งทะเลทางตอนเหนือของชวา เพื่อทำหน้าที่เป็นคนกลางเช่นที่เคยทำมาก่อน หรือมิฉะนั้น ก็ต้องย้ายลึกเข้าไปในบริเวณส่วนภายใน เพื่อไปเป็นเจ้าภาษีนายอากร

เมื่อการต่อต้านของฝ่ายเหม็งสิ้นสุดลงในค.ศ. 1683 ราชวงศ์ใหม่ คือราชวงศ์แมนจู ชิง วางท่าทีในเชิงสนับสนุนการค้าโพ้นทะเลมากกว่า ทัศนคติเช่นนี้ ดำรงอยู่มากว่าหนึ่งศตวรรษ และนำไปสู่การร่วมมือกันมากยิ่งขึ้น ระหว่างพ่อค้าและเจ้าหน้าที่ของรัฐ ความปรารถนาที่จะให้ประเทศมีความมั่นคงปลอดภัยและมี “การปกป้องทางทะเล” เสริมให้ราชวงศ์ชิงยกเลิกข้อห้ามเกี่ยวกับการเดินเรือในค.ศ. 1684 จีนตระหนักว่า สถานที่ต่าง ๆ อย่างเช่นฟูเจียนนั้น ล้วนต้องพึ่งพาอาศัยการค้าระหว่างประเทศเพื่อการดำรงชีพ และความมั่นคงปลอดภัยในการเดินเรือ โดยทั่วไปอาจได้รับความเดือดร้อนเสียหายเพราะความไม่พอใจของมณฑลที่อยู่ตามชายฝั่งทะเล ปัจจัยด้านความมั่นคงเหล่านี้เอง มิใช่เหตุผลด้านความคิดเชิงอุดมการณ์เกี่ยวกับการค้ากับโลกภายนอกแต่อย่างใด เป็นเหตุผลให้จีนออกกฎหมายเกี่ยวกับการดำเนินกิจกรรมโพ้นทะเลและยกเลิกข้อห้ามการดำเนินกิจกรรมดังกล่าว

การที่จีนกลับมาค้าขายและอพยพย้ายถิ่นกันอีก นำไปสู่การเปิดดินแดนออมเมลันเดนของปัตตาเวีย ชาวจีนได้เข้ามีส่วนร่วมในการเกษตรของดินแดนนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำไร่อ้อยขนาดใหญ่เพื่อผลิตน้ำตาล ส่วนชาวจีนที่ย้ายถิ่นต่อไปยังชายฝั่งทะเลทางเหนือของชวา และในบริเวณห่างทะเลลึกเข้าไปในแผ่นดินชวา มีส่วนช่วยให้เศรษฐกิจของชวาปรับเปลี่ยนไปเป็นแบบที่ใช้เงินตรา ชาวจีนที่มีชื่อเสียงและมีความสำคัญมาก ถึงกับได้เป็นส่วนหนึ่งของพวกผู้ดีชั้นสูงตามเมืองต่าง ๆ ทางชายฝั่งทะเลตอนเหนือ ในช่วงนี้ มีชาวจีนจากเฉาโจวและเฉือนโจวมาสมทบกับชาวฟูเจียน ชาวจีนจากเฉาโจวเข้าไปมีส่วนในการค้าข้าวของสยาม ซึ่งให้ผลกำไรสูง ทั้งยังมีส่วนในการต่อเรือสำเภาในอยุธยา เนื่องจากในบริเวณบ้านเกิดของตน ไม่มีไม้ที่เหมาะสม นอกจากแล้ว เรือของชาวเฉาโจวยังพาผู้อพยพชาวฮักกาเข้ามายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อีกเป็นจำนวนมาก การอพยพย้ายถิ่นออกจากประเทศจีนกันมากขึ้น เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ทางการจีนตัดสินใจห้ามการค้ากับโพ้นทะเลอีกครั้งหนึ่งใน ค.ศ.1717 ทว่าการห้ามนี้ประสบความล้มเหลวตั้งแต่เมื่อเริ่มต้นเลยทีเดียว ดังจะเห็นได้จากการค้าระหว่างจีนกับเวียดนาม ซึ่งแทบไม่ได้รับความกระทบกระเทือนเลย ส่วนการค้าระหว่างจีนกับหมู่เกาะอินโดนีเซีย ก็เริ่มกลับมาทำกันใหม่ หลังจากเวลาผ่านไปเพียงห้าปี ด้วยเหตุนี้ ทางการจีนจึงถอนคำสั่งห้ามอย่างเป็นทางการใน ค.ศ.1727 เมื่อยกเลิกคำสั่งห้ามนี้แล้ว การค้าของจีนก็กลับมาดำเนินการเช่นเดิม การอพยพย้ายถิ่นมายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และการที่คนจีนเข้า มามีส่วนในการดำเนินธุรกรรมใหม่ ๆ ก็กลับมากระทำกันอีกเช่นเดียวกัน ชาวจีนบางพวกเข้ามาตั้งตัวทำไร่สีเสียดขนาดใหญ่ที่ริออ บ้างก็ไปเปิดเหมืองแร่ดีบุกที่บางกาและที่คาบสมุทรมลายู และเปิดเหมืองทองคำในบอร์เนียว วิสาหกิจใหม่ ๆ เหล่านี้ เป็นผลให้เริ่มมีชุมชนชาวจีนผุดขึ้นในบริเวณที่อยู่ห่างทะเลลึกเข้าไปในแผ่นดิน ในเมืองต่าง ๆ ที่อยู่ริมชายฝั่งทะเลก็มีชุมชนชาวจีนเกิดขึ้นเช่นกัน

หลังจากชาวสเปนเข้ามาปักหลักที่มนิลาได้สำเร็จในค.ศ. 1571 มนิลาก็ได้กลายเป็นจุดหมายปลายทางหลักที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งของชาวจีนอพยพ ในช่วงระยะเวลาสามสิบปีแรกนั้น มีเรือสำเภาเดินทางออกจากจีนตอนใต้เข้ามายังมนิลาประมาณ 630 ลำ เมื่อถึง ค.ศ.1586 ชาวจีนมีจำนวนถึง 10,000 คน ทำให้ชาวสเปนและลูกครึ่งเม็กซิกันจำนวนประมาณ 800 คนในเมืองนี้ ดูน้อยนิดอย่างทาบกันไม่ติด ความแตกต่างในเรื่องจำนวน ที่มีเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ เป็นเหตุให้เจ้าหน้าที่ทางการสเปนกังวลมากจนถึงกับก่อตั้งเขตชาวจีนขึ้นมาต่างหากภายในเขตกำแพงเมืองอินทรามูรอสของสเปน เขตของชาวจีนนี้ เป็นที่รู้จักกันในนามปาเรียน หลังจากเกิดเพลิงไหม้ที่ปาเรียนเก่า มีการสร้างปาเรียนใหม่ขึ้นในค.ศ. 1595 ที่บริเวณนอกกำแพง ด้วยเหตุผลทางด้านความมั่นคง จำนวนชาวจีนยังคงเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ แม้ว่าจะมีการสังหารหมู่เกิดขึ้นในค.ศ. 1603, 1639, 1661 และ 1686 รวมทั้งการสังหารหมู่ในระหว่าง “การแก้แค้น” อื่น ๆ อีกหลายครั้ง ความพยายามของเจ้าหน้าที่ทางการสเปนภายหลังค.ศ. 1603 เพื่อจำกัดจำนวนชาวจีนให้เหลือเพียง 6000 คนโดยวิธีการทางกฎหมาย ไม่ประสบความสำเร็จ เมื่อถึง ค.ศ.1750 ประชากรชาวจีนเพิ่มจำนวนขึ้นเป็น 40,000 คน

ปัตตาเวีย ซึ่งเป็นเมืองที่บริษัทอีสต์อินเดียของดัตช์เป็นผู้ก่อตั้งขึ้นในค.ศ. 1619 นั้นได้กลายเป็นแหล่งพักพิงที่ชาวจีนโพ้นทะเลมาชุมนุมกันอยู่เป็นจำนวนมากอีกแห่งหนึ่งของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บริษัทอีสต์อินเดียของดัตช์มีนโยบายตั้งแต่เริ่มแรกที่จะดึงดูดชาวดัตช์ที่กระจัดกระจายอยู่ตามเมืองต่าง ๆ และชาวจีน ให้มาอยู่ที่ปัตตาเวียกันมาก ๆ ชาวดัตช์ มากันไม่มากพอ ส่วนชาวจีนนั้น เมื่อแรก ก็พากันมาจากบริเวณที่อยู่ตามชายฝั่งทะเลของจีนและจากเมืองท่าใหญ่ ๆ ทางเหนือของชวา ซึ่งเป็นบริเวณที่มีชุมชนชาวจีนตั้งอยู่มาก่อนแล้วหลายร้อยปีก่อน ใน ค.ศ. 1620 เรือสำเภาจากจีนเริ่มเข้ามายังปัตตาเวียพร้อมกับพาชาวจีนอพยพมานับเป็นร้อย ๆ คน เมื่อจีนกลับมาค้ากับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างเป็นทางการอีกครั้งในค.ศ. 1683 จำนวนเรือสำเภาที่มาถึงที่จอดเรือของปัตตาเวียยิ่งเพิ่มมากขึ้นไปอีก โดยเพิ่มจำนวนขึ้นจากปีละสามหรือสี่ลำโดยเฉลี่ย มาเป็นประมาณปีละยี่สิบลำ คนจีนจำนวนมากที่เข้ามา เป็นผู้อพยพอย่างผิดกฎหมาย คนเหล่านี้มาขึ้นบกกันตามเกาะต่าง ๆ และตามแนวชายฝั่งที่โล่งร้างใกล้ ๆ กับปัตตาเวีย และในท้ายที่สุดแล้ว คนเหล่านี้ก็หาทางไปจนกระทั่งถึงเมืองท่าทางเหนือของชวา ผู้อพยพชาวจีนรุ่นใหม่นี้ ส่วนใหญ่แล้ว มาจากเอ้หมึง แคนตัน เจนไฮ และหนิงโป

แม้ชาวดัตช์จะเห็นว่าชาวจีนเป็นผู้ตั้งถิ่นฐานที่ดีเยี่ยม เพราะมีความขยันขันแข็งและมีความสามารถในการเข้ารับภารกิจต่าง ๆ ได้หลากหลายอย่างยิ่ง แต่ในขณะเดียวกัน พวกเขาก็กลัวการเป็นกลุ่มประชากรขนาดใหญ่ของชาวจีน ซึ่งมีจำนวนมากจนทำให้ชาวยุโรป ดูจะน้อยลงไปมาก ระหว่าง ค.ศ. 1680 ถึงค.ศ. 1740 ชาวจีนในปัตตาเวีย เพิ่มจำนวนขึ้นอีกเท่าตัว โดยชาวจีนมีสัดส่วนอยู่ถึง 20 เปอร์เซ็นต์ของจำนวนประชากรทั้งหมด หรือ 50 เปอร์เซ็นต์ของจำนวนประชากรทั้งหมดที่มิใช่ทาส ดัตช์ก่อตั้งสำนักงานกะปิตันจีนขึ้นในค.ศ. 1619 เพื่อดำเนินงานปกครองประชากรจีน แต่จำนวนชาวจีนในปัตตาเวีย ยังเพิ่มขึ้นอย่างน่าตื่นตระหนก จนในท้ายที่สุด ดัตซ์ต้องตั้งเจ้าหน้าที่จีนซึ่งเรียก

กันว่า “ลูเทแนนท์” (ร้อยโท) และ “ซีเคร็ททารี” (เลขานุการ) เพื่อช่วยเหลือกะปิตัน เมื่อถึง ค.ศ.1740 ในปัตตาเวียมีผู้รับตำแหน่งร้อยเอกหนึ่งคนกับร้อยโทหกคน

บริเวณที่สำคัญอันดับที่สามในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีชาวจีนมาอาศัยอยู่กันอย่างหนาแน่น ได้แก่สยาม คนจีนเหล่านี้ตั้งหลักแหล่งในราชธานี คืออยุธยา ต่อมาคือ ธนบุรี และสุดท้ายคือ บางกอก ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดนั้น มีชาวจีนอาศัยอยู่ทั้งภายในและภายนอกกำแพงพระนครอยุธยา ย่านชาวจีนภายในเขตกำแพงพระนคร ตั้งอยู่ตรงมุมด้านตะวันออกเฉียงใต้ของพระนคร ส่วนนอกกำแพงนั้น ก็มีชาวจีนชุมนุมกันอยู่ทางใต้และทางตะวันออก ในตัวพระนครจะมีเฉพาะชุมชนการค้าของชาวจีนและมุสลิมเท่านั้น ที่มีประชากรอยู่กันอย่างหนาแน่น ถนนที่ดีที่สุดสองสาย ตัดผ่านย่านของชาวจีนและมุสลิมเหล่านี้ ตามแนวถนนสองสายนี้มีตลาดสาธารณะขนาดใหญ่กับอาคารที่สร้างด้วยหินหรือด้วยอิฐขนาดสองชั้นพร้อมหลังคามุงกระเบื้องจำนวนกว่า 100 หลังตั้งเรียงรายอยู่ อาคารเหล่านี้ แตกต่างกันอย่างเห็นได้เด่นชัดจากสิ่งปลูกสร้างอื่น ๆ ส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นไม้ไผ่มุงจาก ชุมชนชาวจีนมีคนอยู่เป็นจำนวนมากเสียจนต้องมีผู้นำที่เรียกกันว่า*กะปิตัน* สองคน หรือที่เรียกตามคำที่ใช้เรียกคนชั้นสูงของสยามว่า *นาย* ซึ่งนับว่าต่างจากชุมชนชาวต่างชาติอื่น ๆ ชาวจีนเหล่านี้ นอกจากเป็นผู้ประกอบการค้าแล้ว ยังประกอบอาชีพเป็นคนเลี้ยงหมู เป็นช่างฝีมือ เป็นแพทย์และเป็นนักแสดง มีหลายคนที่โชคดีได้เป็นถึงเจ้าพนักงานประจำราชสำนักของสยาม

ในสยามชาวจีนอยู่ในฐานะที่ได้รับความนิยมชมชอบอย่างมาก เนื่องจากพวกเขาเป็นผู้อยู่นอกระบบ ระบบที่ว่านี้ กำหนดให้เสรีชน (คนที่ไม่ใช่ทาส) ทั้งหมด (*ไพร่*) ขึ้นทะเบียนสังกัดอยู่ในบังคับของเจ้าหรือชนชั้นสูง (*นาย*) ในเขตหนึ่งเขตใดโดยเฉพาะ และดังนั้น จึงมีหน้าที่ที่ต้องถูกเกณฑ์ไปทำงานโดยไม่ได้รับค่าจ้าง ด้วยเหตุนี้ ชาวจีนจึงสามารถใช้ราชธานีของสยามเป็นฐาน และเดินทางไปประกอบการค้าหรือเป็นกรรมกรรับจ้างได้ทั่วประเทศอย่างเสรี หรือจะไปทำในต่างแดนก็ได้ ชาวจีนเป็นผู้ดำเนินงานวิสาหกิจด้านการพาณิชย์ได้อย่างเป็นผลดี ผู้ปกครองราชอาณาจักรจึงว่าจ้างพวกเขาให้เก็บรวมรวมภาษีหรือบริหารวิสาหกิจของรัฐบาล อย่างเช่นการทำเหมืองดีบุกและประกอบการค้ากับดินแดนโพ้นทะเลให้แก่รัฐ เนื่องจากการค้าในโพ้นทะเลส่วนใหญ่ เป็นการค้ากับจีน ราชสำนักสยามจึงได้ใช้ชาวจีนเป็นเจ้าหน้าที่ประจำท่าเรือ เป็นกัปตันเรือและคนเดินเรือให้กับเรือสำเภาของกษัตริย์ รวมทั้งเป็นผู้หาซื้อหรือจัดการขายสินค้าในต่างแดนให้แก่กษัตริย์และคนชั้นสูง นอกเหนือจากการค้าแบบบรรณาการอย่างเป็นทางการแล้ว พ่อค้าชาวจีนที่พำนักอยู่ในสยามและจีน ยังประกอบการค้า “อย่างไม่เป็นทางการ” ด้วยการจัดหาผลิตผลหรือภัณฑ์ต่าง ๆ ให้แก่กษัตริย์เพื่อไปค้าที่ประเทศจีน ชาวจีนยังเป็นผู้ดำเนินการให้ราชอาณาจักรมลายูที่เป็นประเทศราช จัดส่งของขวัญที่เป็นบรรณาการมายังราชสำนักสยาม ชาวจีนคนสำคัญที่สุดได้เข้ารับราชการเป็นเจ้าพนักงานประจำราชสำนัก และเข้าดำเนินการค้าแบบบรรณาการระหว่างจีนและสยาม ในนามราชสำนักอยุธยา พระจักรพรรดิจีนทรงอดกลั้น ยินยอมให้ชาวจีนรับใช้พระประมุขของสยามในฐานะ *รัตกุสาธิบดี* (*Ratakusa-tibodi* - บุคคลผู้ได้รับมอบหมายให้แต่งเรือสำเภาของกษัตริย์เพื่อไปค้าขาย) รวมทั้งในฐานะอื่น ๆ เช่น ล่าม พ่อค้า

ประจำเรือ นายเรือและลูกเรือ ในการค้าแบบบรรณาการระหว่างไทยและจีนนี้ได้ แม้ว่าจะทรงประณามวิถีปฏิบัติดังกล่าวนี้ในที่อื่น ๆ

สมเด็จพระเจ้าตากสิน ทรงมีพระบิดาเป็นจีนแต้จิ๋วและพระมารดาเป็นชาวไทย เมื่อขึ้นครองราชสมบัติอย่างเป็นทางการในกรุงธนบุรีในค.ศ. 1768 พระองค์ทรงได้รับความช่วยเหลือจากชาวจีนจำนวนมากจากเฉาโจว ซึ่งเป็นดินแดนบ้านเกิดของพระบิดาของพระองค์ การค้าของชาวจีนที่เฉาโจว ช่วยให้สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงได้อาหารและทรัพยากรอื่น ๆ ที่จำเป็นสำหรับการสร้างราชธานีใหม่ที่ธนบุรี บนฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา และทรงสามารถเอาชนะกลุ่มชาวไทยอื่น ๆ ที่หวังชิงชัยเพื่อตั้งตนเป็นใหญ่ภายหลังจากอยุธยาล่มสลายลงใน ค.ศ.1767 เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินทรงเข้าควบคุมสถานการณ์ได้อย่างมั่นคงแล้ว ชาวจีนยังช่วยกระตุ้นเศรษฐกิจในท้องถิ่นด้วยเงินและทองของพวกเขา ซึ่งเข้าสู่ไทยโดยผ่านการค้าระหว่างประเทศ สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงแสดงการรับรู้ถึงบทบาทของชาวจีนเหล่านี้ ด้วยการตั้งกลุ่มอภิสิทธิ์ขึ้นมากลุ่มหนึ่ง เป็นที่รู้จักกันในนามของ*จีนหลวง* หรือ “ชาวจีนที่เกี่ยวข้องกับกษัตริย์” อาจเป็นไปได้ว่า บทบาทของจีนหลวงนี้ สยามนำแบบอย่างมาจาก*ฮวงชาง* หรือพ่อค้าของพระจักรพรรดิในจีน สมเด็จพระเจ้าตากสินทรงพึ่งพาอาศัยบุคคลเหล่านี้ ในการจัดการไม่แต่เฉพาะเรื่องที่เกี่ยวกับการพาณิชย์เท่านั้น หากยังรวมถึงกิจการด้านการเมืองและการทหารด้วย นอกจากนี้ ยังทรงแต่งตั้ง*จีนหลวง*เป็นเจ้าภาษีนายอากร เป็นเจ้าเมืองต่าง ๆ รวมทั้งเป็นผู้บังคับบัญชากองทหาร ผู้ทำหน้าที่เหล่านี้ประจำอยู่ตามหัวเมืองที่ตั้งอยู่ตามแนวอ่าวไทยและส่วนคาบสมุทรของสยาม

ข้อได้เปรียบที่สำคัญอย่างหนึ่งที่มีชาวจีนเป็นตัวแทนด้านการค้าของกษัตริย์ คือความคุ้นเคยกับวงการการพาณิชย์ของจีนในนานาประเทศ และการได้รับการยอมรับให้เข้าไปอยู่ในแวดวงการค้าเหล่านี้ด้วย การที่ชาวจีนเป็นผู้มีความรู้เรื่องตลาดการค้าของจีน และมีความสัมพันธ์โดยส่วนตัวกับกลุ่มการค้าทางตะวันออกเฉียงใต้ของจีน อีกทั้งเจ้าหน้าที่ทางการจีนการให้การอะลุ่มอล่วยแก่กลาสีเรือชาวจีนและเรือที่มีรูปลักษณ์แบบจีน ไม่ว่าเจ้าของสินค้าในเรือหรือเจ้าของเรือในระดับสูงที่สุดจะเป็นใครก็ตาม ดังนั้น ชาวจีนจึงเป็นพวกที่จำเป็นอย่างจะขาดเสียมิได้สำหรับการค้ากับจีนของชนชั้นสูงในสยาม ชาวจีนที่ได้รับตำแหน่งเป็น “กัปตัน” เรือพาณิชย์หรือเป็นเจ้าภาษีนายอากร ล้วนเป็นผู้บรรลุถึงเป้าหมายที่สูงเพียงพอที่จะได้รับการจัดฐานะว่าเป็นชนชั้นสูง ทั้งนี้เนื่องจากชาวจีนที่รับราชการเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐ ย่อมถูกรวมเข้าอยู่ในระบบการแบ่งชนชั้นของสยามโดยอัตโนมัติ ระบบการแบ่งชนชั้นดังกล่าว มีพื้นฐานอยู่ที่ “เครื่องหมายบอกยศฐาบรรดาศักดิ์” (*ศักดินา*) ตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด หัวหน้าชาวจีนในสยามตอนล่าง ได้รับการอุปถัมภ์จากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และทรงโปรดให้มีอำนาจเทียบเท่ากับผู้ปกครองอิสระคนหนึ่ง

แม้ว่ามนิลา ปัตตาเวียและอยุธยา-ธนบุรี-บางกอก จะกลายเป็นศูนย์กลางที่สำคัญสามแห่งของชาวจีนโพ้นทะเลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่เวียดนามก็ยังคงเป็นศูนย์รวมกิจกรรมของจีนในช่วงระยะนี้ต่อไป ทั้งนี้ด้วยเหตุผลด้านสภาวการณ์แวดล้อมที่เป็นมาในประวัติศาสตร์และด้วยความใกล้ชิด

กับประเทศจีน เมืองท่าไฟโฟ (ปัจจุบันนี้คือหัว อัน) เป็นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญแห่งหนึ่งในเวียดนามใต้ในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด เมืองนี้ประกอบด้วยเขตที่อยู่อาศัยสองเขต เขตหนึ่งเป็นเขตของชาวญี่ปุ่น และอีกเขตหนึ่ง เป็นเขตของชาวจีน เมื่อถึง ค.ศ.1695 ชาวจีนยังคงเป็นกลุ่มชนที่มีความโดดเด่นอยู่ พวกเขาทำงานให้กับเรือสำเภาจีนจำนวนสิบถึงสิบสองลำ ที่เดินทางมาเป็นประจำทุกปี จากดินแดนต่าง ๆ ทั้งจากญี่ปุ่น แคนตัน สยาม กัมพูชา มนิลาและปัตตาเวีย ตรงกันข้ามกับชาวจีน ชาวญี่ปุ่นหายไปจากเวียดนามและจากส่วนอื่น ๆ อีกหลายแห่งของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นับเป็นการสิ้นสุดการเข้ามีส่วนร่วมในกิจการด้านเศรษฐกิจของชาวญี่ปุ่นในภูมิภาคนี้ซึ่งเป็นการร่วมในระยะเวลาสั้น ๆ --ทว่าตระการตา

เมื่อใกล้ถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบหก สงครามกลางเมืองอย่างต่อเนื่องในญี่ปุ่น ซึ่งสร้างความพินาศย่อยยับให้กับประเทศ กำลังจะสิ้นสุดลง ผู้เป็นใหญ่ *(ไดเมียว)* จำนวนมาก เริ่มทุ่มเทพลังงานของตนให้กับการค้าในต่างแดน การพัฒนาเศรษฐกิจภายในประเทศและการเติบโตของเมืองต่าง ๆ ก่อให้เกิดชนชั้นพ่อค้าที่มั่งคั่งขึ้นมา พวกพ่อค้าเหล่านี้ เริ่มลงทุนในการค้าระหว่างประเทศด้วยเช่นเดียวกัน โชกุนแห่งตระกูลโตกูกาวาคนแรก คืออิเอยะสึ เป็นผู้ให้การส่งเสริมการค้ากับต่างประเทศ เพราะการค้ากับต่างประเทศนี้เป็นปัจจัยหนึ่งที่ช่วยเสริมสร้างอิทธิพลด้านการเงินให้แก่การปกครองในระบอบโชกุน เรือของญี่ปุ่นที่ติดตราสีแดงของโชกุนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีจำนวนเพิ่มขึ้น เรือเหล่านี้ ได้รับการต้อนรับจากประมุขตามท้องถิ่นต่าง ๆ เพราะเป็นเรือที่อัญเชิญสาส์นและของขวัญส่วนตัวของโชกุนมาด้วย ระหว่าง ค.ศ.1600 ถึง ค.ศ.1635 มีเรือจากญี่ปุ่นเดินทางไปยังต่างแดนภายใต้ระบบตราแดงอนุญาตจำนวนกว่า 350 ลำ เรือเหล่านี้ แวะตามเมืองท่าต่าง ๆ ประมาณสิบเก้าแห่ง รวมทั้งเวียดนาม กัมพูชา เกาะต่าง ๆ ในหมู่เกาะมาเลย์-อินโดนีเซีย และลูซอนในฟิลิปปินส์ ระดับความสำคัญของการค้าของญี่ปุ่นนี้ วัดได้จากการส่งออกแร่เงินของพวกเขา ระหว่าง ค.ศ.1615 ถึง ค.ศ.1625 ประเมินกันว่าญี่ปุ่นขายแร่เงินออกถึง 130,000-160,000 กิโลกรัม ซึ่งเป็นปริมาณเท่ากับ 30-40 เปอร์เซ็นต์ของผลผลิตแร่เงินทั้งหมดของโลกส่วนที่อยู่นอกประเทศญี่ปุ่น[2]

ชาวญี่ปุ่นมีชื่อเสียงมากเป็นพิเศษในอยุธยา ตอนปลายทศวรรษ 1620 การค้าระหว่างสยามกับญี่ปุ่น น่าจะมีมากยิ่งกว่าการค้าของสยามกับชาติอื่น ๆ ทั้งหมด แหล่งข้อมูลของญี่ปุ่นระบุว่าระหว่างค.ศ. 1604 ถึงค.ศ. 1616 เรือญี่ปุ่นที่ได้รับตราแดงอนุญาตอย่างเป็นทางการ มีประมาณสามสิบหกลำ เรือที่ได้รับอนุญาตเหล่านี้มีจุดหมายปลายทางอยู่ที่สยาม นับเป็นจำนวนมากที่สุดที่ทางการออกใบอนุญาตให้สำหรับประเทศเดียวในสมัยนั้น มีชาวญี่ปุ่นจำนวนมาก เข้ามาตั้งรกรากอยู่ในอยุธยา ผู้อาศัยอยู่ในหมู่บ้านญี่ปุ่นของนครแห่งนี้ มีถึง 1000-1500 คน สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1620 – 1628) ทรงมีราชองครักษ์ส่วนพระองค์เป็นชาวญี่ปุ่น และนักเผชิญโชคชาวญี่ปุ่น

---

[2] Iwao Seiichi, "Japanese Foreign Trade in the Sixteenth and Seventeenth Centuries," ***Acta Asiatica***, 30 (1976) 10.

ชื่อยามาดา ได้เข้ามามีอิทธิพลอย่างสูงอยู่ในราชสำนักสยาม ทว่าในค.ศ. 1632 พระประมุขของค์ใหม่ของสยาม คือสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1629 – 1656) ทรงสังหารชาวญี่ปุ่นในพระนครลงเป็นจำนวนมาก และทรงบีบบังคับคนญี่ปุ่นอื่น ๆ ให้ต้องหนีออกจากประเทศ นับตั้งแต่นั้นมา ชาวจีนก็กลับเข้ามามีอิทธิพลครอบงำการค้าของสยามอีกครั้งหนึ่ง

ระหว่างค.ศ. 1633 ถึงค.ศ. 1636 โชกุนโตกูกาวาค่อย ๆ ปิดประเทศญี่ปุ่นลงทีละน้อย และไม่ต้อนรับผู้ประกอบการค้าชาวต่างชาติอีกต่อไป ทว่าความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับสยาม ยังคงดำเนินต่อไป ระหว่างค.ศ. 1647 ถึงค.ศ. 1700 มีเรือสยามเดินทางมาถึงเมืองนางาซากิประมาณ 130 ลำ แม้ว่าในค.ศ.1715 สยามถูกจำกัดให้ส่งเรือมาได้เพียงปีละลำ แต่เพียงเท่านี้ ก็นับว่าเป็นสิทธิพิเศษซึ่งชาติอื่น ๆ เป็นอันมากไม่ได้รับ บริเวณอื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต่างได้รับประโยชน์จากนโยบายของโตกูกาวา นโยบายนี้ แบ่งชาวต่างประเทศออกเป็นสามกลุ่ม คือกลุ่มชาวจีน (*โต-จิน*) กลุ่มชาวยุโรปที่นับถือศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิก คือชาวสเปนกับโปรตุเกส (*นานบาน-จิน*) และชาวดัตช์ที่นับถือศาสนาคริสต์นิกายโปรเตสแตนท์ (*โกโมอิ-จิน* ซึ่งหมายถึง “คนผมแดง”) ในหมู่ชาว*โต-จิน*นั้น มีชาว*โต-จิน*ที่จัดกลุ่มไว้เป็นพิเศษให้แก่พวกที่มาจากบริเวณต่าง ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในนาม “ท่าเรือตอนใน” (*โอกุมินาโตะ*) ดังนั้น เรือจากสถานที่ต่าง ๆ อย่างเช่นตังเกี๋ย กัมพูชา อยุธยา นครศรีธรรมราช สงขลา ปัตตานี เมละกา และปัตตาเวีย จึงสามารถทำการค้ากับญี่ปุ่นต่อไปได้ [3] นโยบายของโตกูกาวา ที่ห้ามชาวญี่ปุ่นในต่างประเทศ มิให้กลับมายังบ้านเกิด ทำให้เกิดผลสะท้อนที่สำคัญอย่างหนึ่ง คือชุมชนชาวญี่ปุ่น ได้รวมผสานเข้าไปในสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทีละน้อย

กลุ่มชาวต่างชาติจากเอเชียที่มีความสำคัญเป็นอันดับสามในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงระยะเวลานี้ ได้แก่ชาวอินเดีย ชาวอินเดียคล้ายคลึงกับชาวจีน คือเป็นผู้ติดต่อค้าขายกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาตั้งแต่สมัยเริ่มต้นคริสต์กาล และได้สร้างผลกระทบอย่างถาวรไว้กับวัฒนธรรมท้องถิ่น เนื่องจากรัฐต่าง ๆ ในอินเดียพึ่งพาอาศัยรายได้จากการผลิตภาคเกษตรกรรมและการพาณิชย์ภายใน ธุรกรรมการพาณิชย์โพ้นทะเลของอินเดีย ส่วนใหญ่แล้วจึงอยู่ในมือของเอกชน ถึงกระนั้น ก็มีประมุขผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ทหาร ที่ลงทุนกับการค้าในต่างแดนอย่างเป็นรายบุคคลอยู่เป็นจำนวนมาก บุคคลเหล่านี้ พอใจที่จะปล่อยให้การควบคุมการค้าอยู่ในมือของพวกพ่อค้า

เนื่องจากการต่อเรือและจัดหาสินค้ามาบรรทุกให้เต็มลำเรือ มีค่าใช้จ่ายสูง ทั้งยังมีอันตรายว่าจะสูญเสียทุกอย่างไปทั้งหมดเพราะเรืออัปปาง ด้วยเหตุนี้ พ่อค้าส่วนใหญ่จึงไม่กล้าซื้อเรือเกินหนึ่งลำ แม้ว่าพ่อค้าที่เป็นเจ้าของเรือสามารถเดินทางไปยังดินแดนโพ้นทะเลกับเรือและสินค้าได้ แต่ปกติแล้วพวกเขาจะแต่งตั้งตัวแทนคนหนึ่งเป็นกัปตันเรือเพื่อทำหน้าที่จัดการด้านการพาณิชย์ที่จำเป็นทุกอย่าง พ่อค้าที่เป็นเจ้าของเรือและกัปตันเรือ ได้รับจัดสรรพื้นขนาดใหญ่ที่สุดสำหรับวางสินค้า ที่ว่างส่วนที่

---

[3] Yeneo Ishii, “Seventeenth Century Japanese Documents about Siam,” JSS, 59, 2 (July 1971) 164-5.

เหลือในเรือนอกจากนั้นจะแบ่งปันให้กับผู้ประกอบการค้ารายย่อย ซึ่งเดินทางไปพร้อมกับผ้าฝ้ายหนึ่งหรือสองม้วนของตน ด้วยความหวังว่าจะได้ผลกำไรในต่างแดน พ่อค้าย่อย ๆ เหล่านี้ สามารถแข่งขันเคียงข้างไปกับพ่อค้าที่มั่งคั่งจำนวนน้อยได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากพวกเขาพอใจกับผลกำไรในสัดส่วนที่ต่ำกว่า ทั้งยังสามารถสร้างเครือข่ายส่วนตัวของตนเองตามเมืองท่าต่าง ๆ ในต่างแดนได้ โตเม ปีเรสและผู้สังเกตการณ์ชาวโปรตุเกสอื่น ๆ ในสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบหก ต่างประทับใจที่เห็นผู้ประกอบการค้าชาวอินเดียปรากฏอยู่ทุกหนทุกแห่ง เหตุที่เป็นเช่นนี้ ก็เพราะเป็นธรรมเนียมปฏิบัติของเรืออินเดีย ที่จะพาพ่อค้ารายย่อยชาวอินเดียจำนวนมาก เดินทางมาพร้อมกับสินค้าของพวกเขา กลาสีและเจ้าหน้าที่ประจำเรืออื่น ๆ ต่างได้รับแบ่งสรรพื้นที่สำหรับขนสินค้ามาขายในต่างแดนด้วยเช่นกัน เพื่อเสริมรายได้อันแสนน้อยของตน อย่างไรก็ดี ชาวอินเดียต่างจากชาวจีนในช่วงระยะนี้ คือพวกเขามิได้เข้ามาตั้งรกรากอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กันในจำนวนมาก

ชาวอินเดียที่มาประกอบการค้าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น ส่วนใหญ่ทีเดียว เป็นผู้ที่มาจากภูมิภาคต่าง ๆ สามภูมิภาค คือจากทางตะวันตกเฉียงเหนือ (กุเจรัต) ทางใต้ (มะละบาร์และโจโรมานเดล) และตะวันออกเฉียงเหนือ (เบงกอล) ในภูมิภาคเหล่านี้ มีศูนย์กลางการค้าที่สำคัญ ๆ หลายแห่ง ซึ่งทำหน้าที่เป็นศูนย์รวบรวมสินค้าให้กับระบบการค้าภายในขนาดใหญ่ ที่ได้รับการพัฒนาขึ้นมาอย่างดี ส่วนเมืองท่าเล็ก ๆ แต่ละแห่งนั้น ก็ให้บริการแก่เครือข่ายการค้า ที่อยู่ลึกเข้าไปภายในเฉพาะแห่งของตน ความสำคัญของกุเจรัต เกิดขึ้นได้เพราะที่ตั้งทางยุทธศาสตร์ของเมือง ซึ่งเอื้อให้หลายระบบการค้ามาชุมนุมกัน ศูนย์กลางอื่น ๆ คือ จัมเบย์ในคริสต์ศตวรรษที่สิบหก สุรัตในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด และบอมเบย์ในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ศูนย์เหล่านี้ต่างมีบทบาทเป็นตัวเชื่อมการค้าของเอเชียในภูมิภาคที่อยู่กับทะเล เข้ากับการค้าของอินเดีย ทั้งการค้าส่วนที่อยู่ริมชายฝั่งและส่วนที่ลึกเข้าไปภายใน กุเจรัตยังมีบทบาทเป็นผู้เชื่อมการติดต่อกับเมืองท่าต่าง ๆ ของโปรตุเกส คือเมืองกัวและเมืองดิว บทบาทนี้ทำให้กุเจรัตกลายเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายการค้านานาชาติซึ่งแผ่ไกลออกไปถึงจีนทางตะวันออก และไปถึงยุโรปทางตะวันตก

อินเดียใต้เป็นศูนย์กลางการค้าโพ้นทะเลที่มีความสำคัญเป็นอันดับสองของอินเดีย ชายฝั่งทะเลมะละบาร์ มีเสน่ห์ดึงดูดใจผู้ประกอบการค้านานาชาติเพราะพริกไทย และเมื่อถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด เมืองท่าต่าง ๆ ของอินเดียใต้ ได้แก่จาลิจัต ตราวานจอร์ และจานนานอร์ ต่างผงาดขึ้นมาเป็นศูนย์กลางการพาณิชย์ อย่างไรก็ดี ชายฝั่งทะเลโจโรมานเดลในอินเดียตะวันออกเฉียงใต้ กลับประสบความสำเร็จทางการค้าระหว่างประเทศมากยิ่งกว่ามะละบาร์ไปเสียอีก มะสุลิปัตนามซึ่งอยู่ในโจโรมานเดลเหนือและนาคปัตนามในโจโรมานเดลใต้ ต่างเป็นศูนย์กลางการค้าที่มีชื่อเสียงโด่งดังที่สุดในภูมิภาคของตน ในคริสต์ศตวรรษที่สิบหก ผู้ประกอบการค้าที่นับถือศาสนาฮินดูในโจโรมานเดล ซึ่งพวก โปรตุเกสเรียกว่า “กะลิง” มักแวะเข้าไปในเมืองท่าของโปรตุเกสในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อยู่เนือง ๆ คือที่เมละกา อาเจะห์และบันเตน ผู้ประกอบการค้าเหล่านี้มีพนักงานและตัวแทนอยู่ตามเมืองท่าดังกล่าว จากนั้นพวกเขาจะเดินทางจากเมืองท่าทางตะวันตกเหล่านี้ต่อไปทางตะวันตก ไปยังเกาะ

อื่น ๆ ในหมู่เกาะของอินโดนีเซีย การค้าของโจโรมานเดลได้รับความเสียหายเพราะการวางข้อจำกัดที่เข้มงวดของพวกดัตช์ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ทว่าเปรัก เกดะห์ (ไทรบุรี) และยะโฮร์บนคาบสมุทรมลายู ยังคงเป็นจุดหมายปลายทางที่สำคัญของการค้าของโจโรมานเดล ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนแผ่นดินใหญ่ พ่อค้าโจโรมานเดลมาประกอบการกันอย่างคึกคักอยู่ที่ยะไข่ อังวะและอยุธยา โดยมีตะนาวศรีเป็นจุดขนถ่ายสินค้าให้กับมะริด และเป็นจุดผ่านแดนสำหรับส่งสินค้าต่อไปยังเมืองท่าต่าง ๆ ที่อยู่ในอ่าวไทยและกัมพูชา อยุธยาและหัวเมืองต่าง ๆ ที่อยู่รอบนอกของอยุธยา กลายเป็นส่วนการค้าของโจโรมานเดลที่มีการเติบโตอย่างมากในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด

การค้าของโจโรมานเดล เริ่มเสื่อมลงในทศวรรษสุดท้ายของคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด พร้อมกับความเสื่อมอำนาจของกัตบ์ ชาห์แห่งโคลจอนดา ชนชั้นสูงและพ่อค้าชั้นนำดูเหมือนว่าจะทอดทิ้งการพาณิชย์โพ้นทะเลกันหมด มะสุลิปัตนามในโจโรมานเดลเหนือยังพอเหลืออยู่ ทว่าการประกอบการค้ากับนานาชาติมีปริมาณลดน้อยลง ในโจโรมานเดลใต้ เมืองที่รับช่วงการค้าจากนาคปัตนาม จากซานโตเมและจัดดาลอร์ คือเมืองปอร์โต โนโว เมืองปอร์โต โนโวนี้ได้กลายเป็นเมืองท่าหลักที่สำคัญของผู้ประกอบการค้าชาวมุสลิมทมิฬ ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในนาม “ชูเลีย” พวกชูเลียเหล่านี้ ได้เข้ามายืนยันซ้ำอีกครั้งหนึ่ง ถึงความสัมพันธ์ที่มีอยู่กับประมุขของไทรบุรี ยะโฮร์ ยะไข่และอยุธยา ซึ่งได้หล่อหลอมขึ้นตั้งแต่เมื่อหลายร้อยปีก่อนหน้านี้

เบงกอลเป็นบริเวณที่สำคัญเป็นอันดับสามของอินเดีย ที่เกี่ยวข้องกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในคริสต์ศตวรรษที่สิบหก เมืองท่าสำคัญที่พ่อค้าชาวเบงกอลใช้เป็นจุดเริ่มต้นในการเดินทางมายังบริเวณต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือสัตกะออน และจิตตะกอง ทว่าในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด สองเมืองนี้ ถูกเมืองฮูกห์ลี ปีปลี และเมืองบาลาซอร์เข้าแทนที่ ส่วนใหญ่แล้ว การค้าของเบงกอล มุ่งไปที่อาเจะห์ในคาบสมุทรมลายู และที่ชายฝั่งทะเลของพม่าและไทย ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด กลุ่มพ่อค้ามุสลิมจากเบงกอลที่มีชื่อเสียงโด่งดังในการค้านี้ ประกอบด้วยพ่อค้าชาวต่างชาติที่ทรงอิทธิพลจากเอเชียตะวันตกที่เข้ามาพำนักอยู่ในเบงกอล และเป็นไปได้ว่า มีพวกที่มาจากสุรัตและโคลจอนดา รวมทั้งชุมชนอิสลามในท้องถิ่น ชาวอิสลามในท้องถิ่นเหล่านี้คือผู้นับถือฮินดูในวรรณะนักเดินเรือที่เปลี่ยนมานับถืออิลสาม พ่อค้าฮินดูก็มีส่วนสำคัญอยู่ในการค้าของเบงกอลเช่นเดียวกัน แม้ว่าจะมีอิทธิพลน้อยกว่าพวกมุสลิม ในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด เบงกอลประสบกับความเสื่อมในด้านการค้าโพ้นทะเลเช่นเดียวกับบริเวณอื่น ๆ ของอินเดีย ทั้งนี้ เนื่องมาจากความปั่นป่วนวุ่นวายทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจในบริเวณที่อยู่ห่างทะเลลึกเข้าไปตอนใน

ชาวยุโรป

นอกเหนือจากชาวต่างชาติจากทวีปเอเชียแล้ว ชาวยุโรปก็เป็นอีกพวกหนึ่งที่มาปรากฏตัวอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นจำนวนมาก ในช่วงระหว่างค.ศ. 1500 ถึงค.ศ. 1800 ผู้ประกอบการค้าหน้าใหม่

ชาวยุโรปเหล่านี้ มีข้อได้เปรียบกว่าพ่อค้าชาวเอเชียอย่างเด่นชัด ทั้ง ๆ ที่พ่อค้าชาวเอเชียมีประสบการณ์มากกว่า และตั้งหลักปักฐานไว้มั่นคงกว่า ข้อได้เปรียบที่ว่านี้คือการที่พวกเขาได้รับความสนับสนุนจากรัฐบาลของตน การเสี่ยงลงทุนในธุรกิจของยุโรปในระยะแรกสุดนั้น ราชวงศ์ของโปรตุเกสและ สเปนเป็นฝ่ายริเริ่มและให้เงินสนับสนุน ราชวงศ์ของโปรตุเกสยังเป็นพวกแรก ที่ดำเนินนโยบายอย่างเป็นระบบเพื่อค้นหาเส้นทางเดินเรือโดยตรงระหว่างยุโรปกับบริเวณที่ผลิตเครื่องเทศของเอเชีย นับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่สิบสี่เป็นต้นมา ประมุขของโปรตุเกสทรงสนับสนุนให้ตระกูลการค้าที่ประสบความสำเร็จของอิตาลี สเปนและฝรั่งเศสเข้ามาตั้งรกรากในลิสบอน โดยทรงให้สิทธิพิเศษแก่คนในตระกูลเหล่านี้ นโยบายนี้ ประสบความสำเร็จจนทำให้โปรตุเกสกลายเป็น “ท่าเรือระหว่างสองทะเล”[4] ซึ่งให้บริการแก่รัฐต่าง ๆ ทั้งที่อยู่ในยุโรปเหนือและในเมดิเตอร์เรเนียน เมื่อถึงตอนปลายศตวรรษท่าเรือของลิสบอนมีเรือเข้ามาขนถ่ายสินค้าปีหนึ่ง ๆ ประมาณ 400-500 ลำ ชาวเมืองที่ไม่มีท่าออกทะเล ได้แก่ ชาวเจนัว เวนิซ ฟลอเรนซ์ เฟลมิงส์ ฝรั่งเศสและเยอรมัน ซึ่งเข้ามาตั้งหลักปักฐานอยู่ในโปรตุเกส ช่วยให้โปรตุเกสได้มีความรู้ความชำนาญและมีเงินทุน ซึ่งช่วยส่งเสริมให้กษัตริย์โปรตุเกสขยายความสัมพันธ์ทางการค้าของตนออกไปนอกทวีปยุโรป

แรงกระตุ้นที่สำคัญที่ทำให้เกิดการขยายการค้าไปยังต่างแดน คือการค้าเครื่องเทศ ได้แก่ พริกไทย อบเชย และเครื่องเทศสามเส้าที่เป็นที่ต้องการกันอย่างสูง คือกานพลู ลูกจันทน์เทศและดอกจันทน์เทศ ในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า การเข้าควบคุมลีแวนต์ของตุรกี บีบบังคับให้เส้นทางการค้าเครื่องเทศที่มีมาแต่เดิม ต้องโยกย้ายจากอ่าวเปอร์เซียไปยังทะเลแดง ความปรารถนาที่จะหนีให้พ้นไปจากการต้องพึ่งพาอาศัยพวกมุสลิม (โปรตุเกสมีกฎหมายจำกัดความสัมพันธ์กับมุสลิมอย่างเคร่งครัด และทางศาสนจักรก็ประณามการมีความสัมพันธ์นี้อยู่เป็นนิจสิน) และความต้องการเข้ามีส่วนร่วมในการค้าเครื่องเทศที่ให้ผลตอบแทนสูงโดยตรง เป็นแรงจูงใจสำคัญที่ทำให้โปรตุเกสค่อย ๆ แสวงหาเส้นทางเดินเรือมายังเอเชีย ในช่วงครึ่งแรกของคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า เจ้าชายเฮนรีนักเดินเรือทรงสนับสนุนโครงการค้นหาอย่างเป็นระบบ ซึ่งลงเอยด้วยการที่วาสโก ดา กามา เดินทางมาถึงชายฝั่งทางด้านตะวันตกของอินเดียได้เป็นผลสำเร็จในค.ศ. 1498 การมาถึงเอเชียของวาสโก ดา กามา เป็นผลลัพธ์ขั้นสุดท้ายของ “วิสาหกรรมอันรุ่งโรจน์” ซึ่งได้รับแรงจูงใจจากหลายสิ่งหลายอย่างประกอบกัน นั่นคือความเร่าร้อนในทางศาสนา ความภาคภูมิใจในชาติและผลกำไรจากการค้า แม้ว่าชาวโปรตุเกสจะยังมิได้ไปถึงแหล่งกำเนิดของกานพลู ลูกจันทน์เทศและดอกจันทน์เทศในมาลุกุที่เล่าขานกันเป็นที่เลื่องลือแต่สินค้าเครื่องเทศของดา กามา “ประกอบกับกิ่งก้านและใบของต้นเครื่องเทศ” เร้าให้เกิดความตื่นเต้นกันอย่างมากในโปรตุเกส เพื่อที่จะเก็บรักษาเส้นทางเดินเรือใหม่นี้ไว้เป็นความลับกษัตริย์มานูเอลแห่งโปรตุเกสจึงทรงมีพระบัญชาในค.ศ. 1504 ให้รักษาเรื่องการค้นพบใหม่นี้เป็นความลับสูงสุด มิฉะนั้น จะมีโทษถึงตาย การห้ามเปิดเผยความลับนี้ ดูเหมือนว่าจะประสบความสำเร็จ

---

[4] B.W.Diffie and G.D. Winius, ***Foundations of the Portuguese Empire 1415-1580***, Minneapolis, 1977, 41.

เพราะไม่ ปรากฏว่ามีหนังสือที่ว่าด้วยข้อมูลใหม่เกี่ยวกับเอเชียที่ชาวโปรตุเกสรวบรวมไว้ ได้รับการตีพิมพ์ออกมาในช่วงห้าสิบปีแรกของคริสต์ศตวรรษที่สิบหกเลยแม้แต่เล่มเดียว

อัฟฟอนโซ เดอ อัลบูเคิร์ก ได้กลายมาเป็นสถาปนิกผู้กำหนดรูปโฉมของจักรวรรดิโปรตุเกสเอเชียหรือ *เอสตาโด ดา อินเดีย* ซึ่งมีศูนย์กลางการบริหารอยู่ที่เมืองกัว อัลบูเคิร์กเป็นผู้คิดวางยุทธศาสตร์เพื่อควบคุมจุดสำคัญ ๆ ของเส้นทางการค้าเครื่องเทศ ยุทธศาสตร์นี้ กำหนดให้ยึดเมละกา ซึ่งเป็นเมืองท่าหลักที่สำคัญในการรวบรวมกานพลู ลูกจันทน์เทศ ดอกจันทน์เทศ และพริกไทยของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นอกจากนี้ ยังกำหนดให้ควบคุมเส้นทางสัญจรทางทะเลตลอดแนวชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกของอินเดีย โดยการยึดเมืองฮอร์มุซที่อยู่ตรงปากอ่าวเปอร์เซีย และพิชิตเอเดน ซึ่งตั้งอยู่ตรงจุดยุทธศาสตร์ที่เป็นทางเข้าสู่ทะเลแดง แผนการอันโอฬารนี้ ทำได้เกือบสำเร็จ เกาะกัวพ่ายแก่โปรตุเกสในค.ศ. 1510 ตามมาด้วยเมละกาในค.ศ. 1511 และฮอร์มุซในค.ศ. 1515 เฉพาะเอเดนเท่านั้น ที่ต้านทานการโจมตีของโปรตุเกสในค.ศ. 1513 ได้เป็นผลสำเร็จ และยังคงอยู่นอกการควบคุมโดยตรงของโปรตุเกส

กษัตริย์โปรตุเกสทรงสร้างระบอบทุนนิยมโดยรัฐซึ่งมีรูปแบบที่แผกพิเศษขึ้นมา กษัตริย์โปรตุเกสทรงเป็นผู้ประกอบการรายเดียว ที่นำทรัพยากรของรัฐ มาลงทุนเพื่อสร้างระบบผูกขาดการค้าในดินแดนโพ้นทะเลให้แก่พระองค์ การผูกขาดการค้าเครื่องเทศของกษัตริย์โปรตุเกสในเมละกา ดำเนินต่อมาจนถึงค.ศ. 1533 ส่วนในมาลุกุ ดำเนินมาจนถึงค.ศ. 1537 ทว่าก่อนจะถึงเวลาดังกล่าวนี้ ได้มีการตั้งคำถามกันขึ้นว่า ระบอบทุนนิยมของกษัตริย์ จะมีความสามารถในการทำกำไรได้สักเพียงไร แม้กระทั่งกษัตริย์เอง ก็ทรงเริ่มตระหนักว่า รายได้ตายตัวที่มีเข้ามาอย่างสม่ำเสมอ โดยปลอดพ้นจากความผันผวนและไม่แน่นอนของระบบตลาด เป็นสิ่งที่พึงปรารถนา รวมทั้งการปราศจากการทุจริตฉ้อราษฎร์บังหลวงของประชาชนของพระองค์เองอีกด้วย ด้วยเหตุนี้ กษัตริย์จึงทรงริเริ่มการให้สัมปทานเป็นรางวัลตอบแทนแก่บุคคลที่ซื้อและขายเครื่องเทศในปริมาณที่กำหนด โดยมีข้อแม้เพียงแค่ว่า พวกเขาจะต้องแบ่งสินค้าดังกล่าวนั้นออกมาหนึ่งในสาม แล้วนำมาขายต่อให้แก่กษัตริย์ในราคาที่ได้กำหนดไว้ตายตัว หากสินค้าเหล่านี้ขนส่งมากับเรือของรัฐ ผู้ขายต้องจ่ายค่าขนส่งเพิ่มเติมให้แก่กษัตริย์ตามเปอร์เซ็นต์ที่กำหนด เมื่อล่วงมาจนถึงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่สิบหก การขนส่งสินค้ากระทำโดยใช้เรือของผู้ได้รับสัมปทานเอง โดยไม่มีเรื่องการเสียค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวกับกษัตริย์

การค้าของกษัตริย์ รวมทั้งสัมปทานที่พระราชทานแก่บุคคลต่าง ๆ เป็นเพียงส่วนหนึ่งของการพาณิชย์ในเอเชียของโปรตุเกส การค้าในส่วนเอกชนของโปรตุเกสนั้น ก็สามารถเฟื่องฟูมั่งคั่งขึ้นมาได้เช่นกัน โดยใช้วิธีพึ่งพาอาศัยผลิตภัณฑ์และเครือข่ายการแลกเปลี่ยนที่อยู่ภายในภูมิภาคเอเชียเอง ชาวโปรตุเกสไม่เคยประสบความสำเร็จในการหาผลิตภัณฑ์จากยุโรปชนิดที่เป็นที่ต้องการของเอเชียได้เลยสักอย่าง ยกเว้นทองและเงินกับอาวุธ ทั้งพวกเขายังขาดแคลนทรัพยากรเพื่อใช้ควบคุมระบบการผลิตที่มีอยู่ในเอเชียในขณะนั้น ดังนั้น พวกเขาจึงศึกษาหาความรู้เพื่อที่จะได้เข้ามีส่วนร่วมในการค้าของเอเชีย พวกเขารู้ได้อย่างรวดเร็วว่า ผ้าของอินเดียเป็นผลิตภัณฑ์ที่จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับการแลกเปลี่ยนในย่าน

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่นเดียวกับผู้ประกอบการค้าชาวเอเชีย ชาวโปรตุเกสเข้ามีส่วนร่วมในการค้าเร่ พวกเขาขนสินค้าจากท่าเรือหนึ่งไปยังอีกท่าเรือหนึ่ง ซื้อ ขาย และขายต่อ โดยทำกำไรได้ทุกขั้นตอนของธุรกรรมเหล่านี้ การเปลี่ยนมาสู่การค้าเร่ ได้รับการอำนวยความสะดวกและถึงกับได้รับการ ส่งเสริมจากพ่อค้าที่มั่งคั่งชาวเอเชีย ซึ่งให้คำแนะนำและความช่วยเหลือ พ่อค้าชาวเอเชียเหล่านี้อาศัยอยู่ตามเมืองท่าต่าง ๆ ที่อยู่ภายใต้การควบคุมของโปรตุเกส

การค้าในส่วนเอกชนของโปรตุเกสนั้น กระทำกันตามเมืองท่าชั้นสองของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การค้าส่วนเอกชนนี้ เป็นส่วนเสริมการค้าของกษัตริย์และการค้าแบบได้สัมปทาน ซึ่งทำกันตามศูนย์กลางใหญ่ ๆ ที่เป็นหลักอยู่ อันได้แก่กัว เมละกาและมาเก๊า มีผู้กล่าวถึงพ่อค้าเอกชนชาวโปรตุเกสที่อยู่ในติมอร์ในค.ศ. 1522 และที่อยู่ตามชายฝั่งทะเลทางเหนือของชวาในค.ศ. 1532 นอกจากนี้ ยังมีพ่อค้าเอกชนโปรตุเกสอีก 300 คน ค้าขายอยู่ระหว่างเมละกากับจีน และอีก 300 ดำเนินการอยู่ในปัตตานี ในจำนวนเรือโปรตุเกสที่แล่นใบมายังโจโรมานเดลในตอนกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบหกเพื่อซื้อผ้าปีละแปดหรือเก้าลำนั้น มีเพียงลำเดียว ที่เป็นของกษัตริย์ เมื่อถึงทศวรรษที่สี่ของคริสต์ศตวรรษที่สิบหก การค้าของโปรตุเกสเกือบจะกลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบการค้าของเอเชีย

หากจะเปรียบกับวิสาหกิจของโปรตุเกสแล้ว วิสาหกิจของสเปนในเอเชียเป็นกิจการที่ไม่ใหญ่โตนัก และจำกัดขอบเขตอยู่แทบเฉพาะที่ฟิลิปปินส์เพียงแห่งเดียวเท่านั้น การค้าของสเปนในเอเชียอยู่ภายใต้อำนาจการควบคุมโดยตรงของอุปราชผู้แทนพระองค์แห่งนูวา เอสปันยา (สเปนใหม่ หรือเม็กซิโกในปัจจุบัน) จักรวรรดิสเปนในอเมริกา จึงบดบังธุรกรรมของสเปนในเอเชียเสียเป็นอันมาก การติดต่อกับเอเชียของสเปนเมื่อแรกทีเดียวนั้น มีขึ้นเมื่อเดือนมีนาคม ค.ศ. 1521 เมื่อคณะของแม็กเจลลันเดินทางมาถึงฟิลิปปินส์ แม้ว่าตัวแม็กเจลลันเองจะถูกฆ่าตายที่แม็กตาน แต่ลูกเรือของเขา ก็ยังเดินทางต่อไปถึงมาลุกุและกลับถึงสเปนในท้ายที่สุดในค.ศ. 1522 คณะของแม็กเจลลันจึงเท่ากับเป็นพวกแรก ที่เดินเรือรอบโลกได้เป็นผลสำเร็จ การเดินทางกลับถึงสเปนของคณะนี้ รื้อฟื้นความฝันของประมุขสเปน ที่จะเดินทางมาให้ถึงมาลุกุและผูกขาดการค้าเครื่องเทศที่ให้กำไรงาม สเปนโชคไม่ดีเพราะตอนที่คณะของแม็กเจลลันเดินทางถึงหมู่เกาะเครื่องเทศนั้น พวกเขาได้รู้ว่าโปรตุเกสได้มาอยู่ที่นี่แล้วตั้งแต่ค.ศ. 1512 แม้ว่า สเปนเพียรพยายามที่จะรวมมาลุกุเข้ามาไว้ในเขตอิทธิพลของตนโดยอ้างทางสนธิสัญญาทอร์เดซิลลาส์ฉบับปี 1494 ทว่าสภาพการณ์แวดล้อมในยุโรปขณะนั้น บังคับให้สเปนต้อง “สละ” สิทธิของตนในมาลุกุ เป็นการตอบแทนกับเงินจำนวน 350,000 ครูซาโดส์ที่โปรตุเกสจ่ายให้

ตลอดช่วงเวลาส่วนที่เหลือในคริสต์ศตวรรษที่สิบหกนั้น ความริเริ่มทั้งหลายของสเปนในเอเชียล้วนมีต้นกำเนิดมาจากสำนักงานของอุปราชผู้แทนพระองค์ในนูวา เอสปันยา ที่จะมีมาจากกษัตริย์สเปนก็แต่เฉพาะโดยทางอ้อมเท่านั้น ในค.ศ. 1542 มีการจัดคณะเดินทางจากเม็กซิโก ภายใต้บัญชาการของราย โลเปซ เดอ วิลลาโลบอส คณะเดินทางนี้ ได้รับคำสั่งให้มายังอิสลาส เดล โปเนียนเต หรือหมู่

เกาะตะวันตก ซึ่งเป็นชื่อที่นักเดินเรือในยุคภายหลังแม็กเจลลันตั้งให้แก่หมู่เกาะฟิลิปปินส์ ตัวแม็กเจลลันเองนั้น ได้ตั้งชื่อหมู่เกาะฟิลิปปินส์ไว้ว่า “ซาน ลาซาโร” เนื่องจากเขาได้เห็นหมู่เกาะนี้ในวันนักบุญลาซาโร วิลลาโลบอส เป็นผู้ถวายเกียรติยศแก่มกุฎราชกุมารเฟลิปเปแห่งสเปน ด้วยการตั้งชื่อหมู่เกาะซามาร์และเลย์เตในวิสายาส์เสียใหม่ ว่า เฟลิปินาสหรือฟิลิปปินส์ อันเป็นชื่อซึ่งต่อมาภายหลัง ถูกนำมาใช้กับหมู่เกาะพวกนี้ทั้งย่าน วิลลาโลบอสได้รับคำสั่งมิให้ละเมิดข้อตกลงกับทางโปรตุเกส แต่ให้สืบสวนถึงผลิตผลต่าง ๆ ของหมู่เกาะตะวันตก ทว่าคณะเดินทางสำรวจนี้ ก็เหมือนกับคณะอื่น ๆ ที่เคยประสบมาแล้วก่อนหน้านี้ คือสิ้นสุดลงด้วยความล้มเหลว

ในเดือนพฤศจิกายน 1564 ได้มีคณะเดินทางสำรวจอีกคณะหนึ่ง ประกอบด้วยเรือห้าลำกับคนกว่า 400 คน ภายใต้บัญชาการของมิเกล โลเปซ เดอ เลกาซปี คณะสำรวจนี้ออกเดินทางจากนาติวิแดดในเม็กซิโก พร้อมด้วยคำสั่งให้ยึดครองหมู่เกาะฟิลิปปินส์ เลกาซปีได้รับคำสั่งให้

> แล่นใบไปยังหมู่เกาะตะวันตกพร้อมด้วยพรของพระผู้เป็นเจ้า มิใช่ไปยังมาลุกุ...ซึ่งตามความตกลงที่มีอยู่นั้น อยู่ภายใต้เขตอำนาจของกษัตริย์แห่งโปรตุเกส แต่ให้ไปยังเกาะอื่น ๆ ที่อยู่ใกล้เคียง อย่างเช่นฟิลิปปินส์ ซึ่งตั้งอยู่ภายในเขตแดนของพระเจ้าอยู่หัว และเป็นถิ่นที่อุดมด้วยเครื่องเทศเช่นเดียวกัน วัตถุประสงค์หลักของคณะเดินทางสำรวจนี้คือ...เปลี่ยนศาสนาของชนพื้นเมือง และค้นหาเส้นทางที่ปลอดภัยในการเดินทางกลับไปยังนูวา เอสปันยา เพื่อว่าราชอาณาจักรจะได้ขยายตัว และมีกำไรจากการค้า และด้วยวิธีการอันชอบธรรมอย่างอื่น ๆ[5]

นับตั้งเริ่มต้นการเผชิญโชคในฟิลิปปินส์มาทีเดียว ที่สเปนถือว่า การทำให้คนพื้นเมืองหันมานับถือศาสนาคริสต์ เป็นหนึ่งในบรรดาสิ่งที่มีความสำคัญมากที่สุดของพวกตน

แม้ว่าแรงจูงใจเรื่องผลกำไรจะยังคงเป็นเรื่องเด่น แต่ลู่ทางทางด้านเศรษฐกิจของฟิลิปปินส์ในฐานะอาณานิคมนั้น เลกาซปีรู้สึกว่ามีน้อยมาก เครื่องเทศที่สามารถนำออกไปจำหน่ายได้มีเพียงอย่างเดียวคืออบเชย ซึ่งขึ้นอยู่ในเกาะมินดาเนา เกาะนี้มุสลิมผู้เป็นปฏิปักษ์มีอิทธิพลครอบงำอยู่ ปริมาณของอบเชยที่มีอยู่ยังไม่เพียงพอที่จะค้ำจุนการค้าระหว่างแปซิฟิคกับอเมริกาได้ ทองคำก็มีปริมาณเพียงเล็กน้อย ยิ่งไปกว่านั้น ชนพื้นเมืองยังยากจนเกินกว่าจะเป็นตลาดให้กับผลิตภัณฑ์สำเร็จรูปได้สะดวก โดยสรุปแล้ว เลกาซปีได้กราบบังคมทูลแก่กษัตริย์สเปนว่า การค้าไม่สามารถค้ำจุนอาณานิคมฟิลิปปินส์ได้ ทว่าเมื่อเจ้าหน้าที่ทางการสเปนในฟิลิปปินส์มีเวลาสังเกตการณ์ว่า รอบ ๆ ฟิลิปปินส์มีการดำเนินการค้าในท้องถิ่นและการค้าระหว่างประเทศอย่างไรแล้ว พวกเขาก็ได้ตระหนักว่า อันที่จริงนั้น

---

[5] Rafael Lopez, trans., ***The Christianization of the Philippines,*** Manila, 1965, document 5. 262.

มีศักยภาพ อันไพศาลที่สเปนจะสามารถเข้ามีส่วนร่วมในความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ ที่ฟูเฟื่องอยู่ระหว่างหมู่เกาะแห่งนี้กับจีน

การย้ายรัฐบาลสเปนจากเซบุมายังมนิลาในค.ศ. 1571 เป็นก้าวสำคัญอย่างยิ่งยวดในการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการค้าโดยตรงระหว่างชาวสเปนกับชาวจีน เมื่อถึงค.ศ. 1576 ชาวจีนแวะเข้ามาที่ท่าเรือของมนิลาบ่อยครั้ง เช่นที่เคยทำมาในยุคก่อนที่หมู่เกาะนี้จะเป็นของสเปน ทว่าคราวนี้จีนติดต่อค้าขายกับชาวสเปนแทนที่จะเป็นคู่ค้าที่เป็นคนท้องถิ่นเช่นในอดีต เลกาซปีเป็นคนแรกที่เสนอแนะว่าการค้าผ้าไหมจีน อาจทดแทนความสูญเสียการค้าเครื่องเทศไปให้กับโปรตุเกสได้ ด้วยเหตุนี้ การค้าทางเรือของสเปนจึงได้เริ่มขึ้น โดยพ่อค้าจากมาเก๊า นำผ้าไหมกวางตุ้ง ผ้าฝ้ายและผลิตภัณฑ์อื่น ๆ มาให้พ่อค้าสเปนจากอาคาพุลโกที่รออยู่ ฝ่ายพ่อค้าสเปนจากอาคาพุลโก ก็มีแร่เงินจากอาณานิคมในอเมริกามาเสนอให้เป็นการแลกเปลี่ยน การค้ามาเก๊า-มนิลา-อาคาพุลโกนี้ มีมูลค่าสูงมากเสียจนพ่อค้าชาวสเปนจากนูวา เอสปันยา ย้ายมาตั้งรกรากอยู่ที่มนิลา เพื่อจะได้สามารถดูแลกิจการและมั่นใจได้ว่าการขน สินค้าจีนขึ้นบนเรือสเปนขนาดใหญ่ เป็นไปอย่างถูกต้องเหมาะสม ปีที่ดีที่สุดของการค้าเรือสเปน อยู่ในช่วงทศวรรษท้าย ๆ ของคริสต์ศตวรรษที่สิบหก และทศวรรษแรก ๆ ของคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ปีที่การค้าเฟื่องฟูที่สุดคือในค.ศ. 1597 นั้น ปริมาณแร่เงินที่ส่งจากอาคาพุลโกมายังมนิลา มีมูลค่าทั้งสิ้นถึงสิบสองล้านเปโซ อันเป็นตัวเลขที่สูงเกินมูลค่าทั้งหมดของการค้าข้ามแอตแลนติคอย่างเป็นทางการ ทว่ามูลค่าการค้าตามปกติ ก็ยังมีตัวเลขน่าประทับใจอยู่ระหว่างสามถึงห้าล้านเปโซ แม้ว่าต่อมาภายหลัง จะมีข้อจำกัดให้เรือสเปนออกจากเมืองท่าทั้งสองได้เพียงแห่งละลำต่อปี แต่การค้าเรือสเปนก็ยังคงเป็นพลังที่ทรงอิทธิพลอยู่ในเศรษฐกิจสเปน-ฟิลิปปินส์จนกระทั่งถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด และมายกเลิกเอาก็เมื่อล่วงมาถึงค.ศ. 1815 แล้วเท่านั้น

ฟิลิปปินส์ไม่เคยทำให้สเปนมั่งมีทรัพย์สมบัติมากมายจนเหลือล้น ดังเช่นที่สเปนได้จากเหมืองทองและเหมืองเงินในอเมริกา แต่อาจเป็นได้ว่าเพราะพระเจ้าฟิลิปที่สองแห่งสเปน ทรงสามารถพึ่งพาแหล่งรายได้ที่สม่ำเสมอจากอเมริกาได้ ดังนั้น จึงทรงเต็มพระทัยที่จะจำทนต่อการขาดทุนที่ได้รับในฟิลิปปินส์ พร้อมทั้งให้ข้อเสนออย่างใจกว้างที่จะทำให้ดินแดนนี้เป็น “คลังแสงและคลังสมบัติแห่งศาสนา”[6] คำประกาศเช่นนี้ ทำให้แง่มุมด้านศาสนาในการสร้างอาณานิคมในฟิลิปปินส์ เป็นเรื่องสำคัญยิ่งกว่าสิ่งอื่นใดทั้งหมดอย่างไม่อาจโต้แย้งได้ ชาวเสปนมีข้อจำกัดเกี่ยวกับการเดินทางเข้าไปยังบริเวณตอนในของฟิลิปปินส์ เนื่องจากอันตรายที่คาดว่าจะมีมาจากสภาพแวดล้อมและประชากรที่เป็นปฏิปักษ์ ดังนั้นเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองจึงต้องพึ่งพาอาศัยพวกพระมากขึ้นเรื่อย ๆ โดยให้พระเป็นผู้ช่วยในการบริหารและตระเตรียมการเพื่อให้ผู้ที่อาศัยอยู่ในบริเวณลึกเข้าไปตอนใน พร้อมที่จะยอมรับรัฐและศาสนา “สเปน” แม้ว่าจำนวนพระบาทหลวงและฆราวาสผู้ปฏิบัติงานด้านศาสนาจะมีไม่มากนัก – ในช่วง

---

[6] John Leddy Phelan, *The Hispanization of the Philippines: Spanish Aims and Filipino Response, 1565-1700*, Madison, 1967, 14.

คริสต์ศตวรรษที่สิบหกและสิบเจ็ดทั่วทั้งฟิลิปปินส์ อาจมีพระและผู้ปฏิบัติงานด้านศาสนามีอยู่สักในราว 400 คน – แต่การเป็นผู้นำของพวกเขา ทั้งในกิจการที่เกี่ยวกับศาสนาและที่ไม่เกี่ยวกับศาสนา ก็เป็นปัจจัยสำคัญอย่างยิ่งยวดในการคงไว้ซึ่งอำนาจการการปกครองของสเปน

ความเพียรพยายามด้านเศรษฐกิจทั้งของโปรตุเกสและของสเปนในเอเชีย มิได้ให้ผลลัพธ์ในรูปสมบัติอันเฟื่องฟูจากตะวันออก ดังที่พวกเขาคาดฝันไว้ในระยะแรก ชาวยุโรปเหนือซึ่งเรียนรู้จากประสบการณ์ของพวกเขาทั้งสอง จึงทดลองใช้รูปแบบใหม่ในด้านเศรษฐกิจ ด้วยความหวังว่าจะประสบความสำเร็จในส่วนที่ชนชาติไอบีเรียทั้งสองนี้ประสบความล้มเหลว คริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดพาชาวอังกฤษและดัตช์ เข้ามาสู่เวทีพาณิชย์ของเอเชีย พร้อมกับนำความคิดด้านการค้าที่เป็นนวัตกรรมใหม่อย่างมากเข้ามาด้วย นั่นคือบริษัทร่วมหุ้น บริษัทร่วมหุ้นมีข้อได้เปรียบเหนือการพาณิชย์แบบอื่น ๆ อย่างเด่นชัด เพราะสามารถรองรับสินทรัพย์ประจำขนาดใหญ่ไว้ได้ ทรัพย์สินนี้จะยังคงอยู่ แม้ว่ากลุ่มนักลงทุนของบริษัทจะเปลี่ยนหน้าไป ทั้งบริษัทยังสามารถขอสิทธิการค้าแต่ผู้เดียวจากทางรัฐได้

บริษัทอีสต์อินเดียของอังกฤษ (อีไอซี) ก่อตั้งขึ้นในค.ศ. 1600 สองปีก่อนที่จะมีการก่อตั้งบริษัทยูไนเต็ดดัตช์อีสต์อินเดีย อีไอซีประมวลจิตวิญญาณของความเป็นพ่อค้าเข้าไว้ในการเล่นเล่ห์กับอำนาจทางการเมือง และการใช้อภิสิทธิ์ต่าง ๆ เพื่อเป้าหมายทางการพาณิชย์ แต่กระนั้น อีไอซีก็หาทางหลีกเลี่ยงมิให้กษัตริย์หรือพวกขุนนางชั้นสูง เข้ามามีอำนาจครอบงำตน ถึงขั้นที่ปฏิเสธไม่รับพระเจ้าเจมส์ที่ 1 เข้าเป็นสมาชิกในค.ศ. 1624 นโยบายของอีไอซี นับตั้งแต่เริ่มต้น ถูกกำหนดมาจากปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับบริษัทเอง มิใช่เรื่องของรัฐ ในทำนองเดียวกัน ผลประโยชน์ของบริษัทก็เป็นเรื่องที่กษัตริย์ราชวงศ์สจ๊วตยุคต้น ๆ ให้ความสำคัญเป็นอันดับท้าย ๆ

การเดินทางทางเรือของอังกฤษครั้งแรกดำเนินการด้วยความระมัดระวังอย่างยิ่งยวด การจัดการเดินทางครั้งใหม่ กระทำเฉพาะเมื่อกองเรือแต่ละกองเดินทางกลับมาอย่างปลอดภัยแล้วเท่านั้น เมื่อการเดินทางครั้งที่สอง (ค.ศ.1604 – 1606) สิ้นสุดลง อังกฤษได้ตระหนักว่า สินค้าของอังกฤษ คงจะไม่ก่อให้เกิดผลกำไรในหมู่เกาะมาเลย์-อินโดนีเซีย และตระหนักว่า ตนจำเป็นต้องมีผลิตภัณฑ์หลากหลายชนิดจากยุโรปยิ่งกว่านี้ อังกฤษยังได้เรียนรู้จากประสบการณ์และจากการติดต่อกับผู้ประกอบการค้าชาวโปรตุเกสเช่นเดียวกันว่า ผ้าอินเดียเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการแลกเปลี่ยนสินค้าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดังนั้น การเดินทางครั้งที่สามในค.ศ. 1607 ชาวอังกฤษจึงได้รับคำสั่งให้สถาปนาการค้ากับ สุรัตหรือเมืองท่าต่าง ๆ ริมทะเลแดงเสียก่อนที่จะเดินทางต่อไปยังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การเดินทางเที่ยวนี้และเที่ยวต่อ ๆ ไป อีไอซี หาทางพัฒนาตลาดสำหรับสินค้าเพื่อการค้าระหว่างยุโรปกับเอเชีย พร้อมกับหาแหล่งผ้าในอินเดียเพื่อไปขายในย่านหมู่เกาะด้วย

การเดินทางของอังกฤษแต่ละครั้ง จนกระทั่งถึงค.ศ. 1612 ยังอาศัยเงินสนับสนุนที่แยกจากกันต่างหาก โดยผู้ถือหุ้น เข้ามีส่วนร่วมเฉพาะการเดินทางแต่ละครั้ง ตัวแทนของอังกฤษ ไม่เคยร่วมมือระหว่างกันเพื่อดำเนินการกับการเดินทางที่ต่างครั้งกัน จนเป็นผลให้เกิดสถานการณ์ในลักษณะที่มีแหล่งที่พักของชาวอังกฤษที่แข่งขันกันอยู่สามแห่งในบันเตน เมื่อการเป็นตัวแทนการค้าในเอเชียแพร่หลาย

ขึ้น อีไอซี จึงตัดสินใจในค.ศ. 1615 ที่จะรวมศูนย์การปฏิบัติการของตน โดยนำตัวแทนทั้งหมด ที่มีอยู่ “ขึ้นไปทางเหนือ” (ไปทางตะวันตกของกุเจรัต) ไปขึ้นอยู่กับสุรัต ส่วนพวกที่ “ลงไปทางใต้” (เยื้องไปทางตะวันออกของโจโรมานเดล) ให้ไปขึ้นอยู่กับบันเตน การเดินทางเที่ยวที่เจ็ด (ค.ศ.1611 – 1615) อีไอซีก่อตั้งสำนักงานตัวแทนขึ้นที่มะสุลิปัตนาม อยุธยาและปัตตานี พระประมุขไทยเต็มพระทัยอย่างยิ่ง ที่จะอนุญาตให้ชาวอังกฤษเข้ามาค้าขายในราชอาณาจักรของพระองค์ เพื่อจะได้คานกับอิทธิพลของวีโอซีที่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในอินโดนีเซียตะวันออก อีไอซีเปิดสำนักงานตัวแทนขึ้นอย่างเป็นผลสำเร็จในราชอาณาจักรมากาสซาร์ และได้อำนาจในการควบคุมเกาะรันและไนลากาซึ่งอยู่ในหมู่เกาะบันดา การเข้ามาตั้งสำนักงานอยู่ตามที่ต่าง ๆ เช่นนี้ ทำให้อีไอซีได้เข้าถึงแหล่งกานพลู ลูกจันทน์เทศและดอกจันทน์เทศ ซึ่งเท่ากับคุกคามความพยายามของวีโอซีที่จะผูกขาดการค้าเครื่องเทศที่มีค่าเหล่านี้ ในค.ศ. 1623 หัวหน้าตัวแทนของอีไอซีและคนอื่น ๆ ที่สำนักงานตัวแทนของอังกฤษในอัมบอนถูกพวกดัตช์สังหาร ทำให้อังกฤษต้องเลิกข้องเกี่ยวกับหมู่เกาะเครื่องเทศต่อมาเป็นเวลากว่าหนึ่งศตวรรษ

สถานการณ์ของชาวอังกฤษ ซึ่งย้ายจากบันเตนเข้ามาอยู่ในปัตตาเวียในค.ศ. 1619 อยู่ในสภาพที่สุดจะทนได้ ในท้ายที่สุด พวกเขาได้รับคำสั่งให้กลับไปยังบันเตนในค.ศ. 1628 เป็นที่กล่าวกันว่าสุลต่านบันเตนทรงกระตือรือร้นที่จะให้พวกชาวอังกฤษกลับไป แม้ว่าสำนักงานตัวแทนของอังกฤษในหมู่เกาะเครื่องเทศ อยุธยา ปัตตานีและญี่ปุ่น จะถูกทอดทิ้ง แต่สำนักงานตัวแทนที่บันเตนก็ยังคงได้รับพริกไทยจากเมืองท่าต่าง ๆ ทางชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกของสุมาตรา รวมทั้งเครื่องเทศจากมากาสซาร์ ทว่าการที่ชาวอังกฤษมาปรากฏตัวอยู่ในย่านหมู่เกาะ ด้วยจำนวนเพียงน้อยนิด และถูกวีโอซีรังควานกลั่นแกล้งทุกวิถีทาง พวกเขาจึงมีโอกาสน้อยมากที่จะประสบความสำเร็จ ในค.ศ. 1682 ชาวอังกฤษถูกบีบให้จำต้องสละบันเตน คงเหลือไว้แต่สถานีเล็ก ๆ ในเบนกูเลนซึ่งอยู่ทางตะวันตกเฉียงใต้ของสุมาตราเท่านั้น เท่ากับว่า อีไอซีถอยไปยังอนุทวีปอินเดีย และใช้อินเดียเป็นดินแดนหลักที่สำคัญในการดำเนินกิจกรรมของตนมาจนกระทั่งถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด

ตลอดเวลาในช่วงระยะแรกนี้ อีไอซีมักตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบเสมอ เมื่อเทียบกับผู้ประกอบการค้ารายอื่น ๆ จากยุโรป รัฐบาลอังกฤษต่อต้านการส่งออกเงินและทองแท่ง แม้ว่าเงินและทองแท่งนี้เป็นหนทางสำคัญที่จะได้มาซึ่งสินค้าของเอเชีย ยิ่งไปกว่านั้น ทางการยังอนุญาตให้การค้าส่วนเอกชนของอังกฤษดำเนินการอย่างเฟื่องฟู เพราะเห็นว่าเป็นสิ่งที่ช่วยส่งเสริมกิจกรรมของอีไอซี อย่างไรก็ดี ในทางปฏิบัติแล้ว เจ้าหน้าที่ของอีไอซีและภรรยา สามารถสร้างความมั่งคั่งให้แก่ตนเองได้ โดยผ่านการค้าส่วนเอกชน ซึ่งสร้างความเสียหายให้แก่บริษัท ประการสุดท้าย ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด อีไอซีไม่เคยใช้ระบบรวมศูนย์ด้านการเงินและการบริหารในระดับที่เทียบเท่ากับคู่แข่ง การรวมศูนย์นี้เป็นลักษณะเด่นที่สร้างประสิทธิภาพที่เหนือกว่าอังกฤษเป็นอันมาก คู่แข่งนี้คือบริษัทอีสต์อินเดียของดัตช์

การขยายอิทธิพลของดัตช์เข้าสู่เอเชีย เป็นส่วนหนึ่งของการปฏิวัติทางการพาณิชย์และทางเทคโนโลยี ซึ่งเปลี่ยนรูปโฉมของดินแดนที่อยู่ในที่ลุ่มต่ำนี้ ดินแดนนี้แปรสภาพจากการเป็นอาณานิคม

ของสเปน ไปเป็นหนึ่งในบรรดาชาติชั้นนำของยุโรปในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด "ศตวรรษทอง" ของยูไนเต็ด โพรวินซ์ ออฟ เนเธอร์แลนส์ เป็นผลลงท้ายของกระบวนการสั่งสมทุนซึ่งมีมาเป็นเวลายาวนาน ย้อนกลับไปได้ถึงการค้าปลาเฮอร์ริ่งในคริสต์ศตวรรษที่สิบสี่ จากการประมงที่ประสบความสำเร็จอย่างสูง จนมาสู่การค้าในย่านทะเลบอลติค สู่การค้าเร่ และการค้าทางแม่น้ำอันเก่าแก่ที่มีมานานช่วยให้ดินแดนในที่ลุ่มต่ำแห่งนี้ สั่งสมทรัพยากรทุนได้อย่างมหาศาล นอกจากนั้นแล้ว การที่สเปนประหัตประหารพวกคาลวินิสต์ที่อยู่ในบริเวณตอนใต้ของเนเธอร์แลนส์ ยังทำให้บรรดาพ่อค้าและนักอุตสาหกรรมที่มั่งคั่ง อพยพย้ายถิ่นกันเป็นขบวนใหญ่ ออกจากอันต์เวิร์พ เกนต์ บรัสเซลล์และนครอื่น ๆ ผู้อพยพเหล่านี้ นำทรัพย์สินและความรู้ความชำนาญของตนขึ้นไปทางเหนือโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ไปยังอัมสเตอร์ดัม คนเหล่านี้มีประสบการณ์ยาวนานในวิสาหกิจของโปรตุเกส และพวกเขานี่เองที่เป็นกองหน้าในการให้เงินสนับสนุนธุรกรรมใหม่ ๆ ด้านการค้าและการพาณิชย์ การผสานเงินทุนกับความรู้ความชำนาญเข้าด้วยกัน ทำให้เนเธอร์แลนส์ตอนเหนือ สามารถกลายเป็นศูนย์กลางสำหรับนักการเงินชั้นนำของยุโรปขึ้นมาได้

ความพร้อมของดัตช์ที่จะส่งเงินทุนไปลงในธุรกิจใหม่ ๆ ในเอเชีย เป็นความก้าวหน้าตามธรรมชาติของพวกเขา ซึ่งสืบเนื่องจากการที่พวกเขาเข้ามีส่วนข้องเกี่ยวกับการค้าของโลกเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ กองเรือดัตช์กองแรกซึ่งประกอบด้วยเรือเดินสมุทรสามลำกับเรือท่องเที่ยวหนึ่งลำเดินทางมาถึงหมู่เกาะอินโดนีเซียในค.ศ. 1596 โดยได้เข้ามาทอดสมออยู่บริเวณนอกชายฝั่งบันเตน ต่อจากนั้น ยังมีการเดินทางในลักษณะคล้าย ๆ กันนี้ซึ่งดำเนินต่อมา โดยได้รับการอุปถัมภ์จากเมืองท่าจำนวนหนึ่งในเนเธอร์แลนส์ ในช่วงระยะเวลาหกปีของ "วิลเด วาอาร์เตน" (การเดินเรือเสรี) ของบริษัทที่แข่งขันกันเหล่านี้ ผลกำไรที่ได้ ยังน้อยกว่าผลกำไรที่ได้จากการจับปลาเฮอร์ริงเพียงสองหรืออย่างมากที่สุดสามเดือน กระนั้นก็ตาม ความคิดที่หมายว่าจะสร้างความมั่งคั่งจากการค้าเครื่องเทศ ก็เป็นสิ่งล่อใจแก่บรรดาบริษัทที่เป็นคู่แข่งกันอยู่ การแข่งขันกันของบริษัทต่าง ๆ เหล่านี้มีเค้าว่าสามารถทำลายโอกาสในการทำกำไรจากธุรกิจทั้งหมดนี้ลงได้ หลังจากที่ต่อรองและประนีประนอมกันอย่างหนักในท้ายที่สุดในค.ศ. 1602 บริษัทเหล่านี้ก็ได้รับการชักจูงให้รวมตัวกันเข้า เป็นบริษัท ยูไนเต็ด เนเธอร์แลนส์ ชาร์เตอร์ด อีสต์ อินเดีย คอมปานี (หรือเวรีนิกเด จีอ็อคโตรเยียร์เด อูสต์-อินดิสเช กอมปัญนี หรือวีโอซี)

ในตอนแรก คณะกรรมการอำนวยการของบริษัท คือ*เฮียเรน 17* (สุภาพบุรุษสิบเจ็ดคน) ได้สั่งการ ให้เจ้าหน้าที่ของวีโอซีในปัตตาเวีย หลีกเลี่ยงการทำสงครามอันไม่จำเป็นกับราชอาณาจักรของชนพื้นเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ใน "สถานที่ที่เป็นกลาง ที่เป็นของชาติเสรีและเป็นที่ซึ่งเราพบว่ามีกฎหมายแล้วและไม่จำเป็นต้องนำเข้าไปอีก"[7] อย่างไรก็ดี ภายใต้การบริหารของข้าหลวงใหญ่ ที่ทรง

[7] P. Mijer, "Punten en Artikelen, in Vorm van Generale Instructie,"26 April 1650, in ***Verzameling van Instructiën, Ordonnaciën en Reglementen Voor de Regeering van Nederlandsch-Indië***, Batavia, 1848, 89.

อิทธิพล คือ ข้าหลวงใหญ่แจน พีเทอร์สซูน โคเอ็น (ระหว่างค.ศ.1618-1623 และระหว่างค.ศ. 1627-1629) และข้าหลวงใหญ่ อันโทนิโอ ฟาน ดีเมน (ค.ศ.1636-1645) โดยทั่วไปแล้ว บุคคลทั้งสองนี้มิได้มีการนำพาต่อคำสั่งของ*เฮียเรน 17* แต่อย่างใด ในค.ศ. 1619 โคเอ็นยึดชายากาตรา (จาการ์ตา) จากบันเตน และสถาปนานครปัตตาเวียขึ้น นครนี้ ได้กลายเป็นสำนักงานใหญ่ของวีโอซีในเอเชีย จากนั้น โคเอ็นก็กำจัดอังกฤษออกไปจากหมู่เกาะบันดาในค.ศ. 1623 กำจัดโปรตุเกสให้ออกไปจากมาลุกุได้ในค.ศ. 1605 ออกจากเนกอมโบและกาเลในศรีลังกาในค.ศ. 1640 และสุดท้ายคือออกจากเมละกาในค.ศ. 1641 ผู้บริหารของวีโอซียังกำจัดสเปนออกจากบริเวณตอนเหนือของไต้หวันได้ในค.ศ. 1643 และออกจากมาลุกุในค.ศ. 1663 เนื่องจากความสำเร็จเหล่านี้ ช่วยรักษาการผูกขาดการค้าเครื่องเทศ และเอื้ออำนวยต่อการขับอังกฤษและโปรตุเกสออกไป *เฮียเรน 17* จึงมิได้แสดงการคัดค้านอันใดนักนโยบายรักษาอำนาจของวีโอซีของโคเอ็น ด้วยการสร้างป้อมปราการ โรงทหาร และเรือรบ โดยทั่วไปแล้ว ได้รับการสนับสนุนให้ดำเนินต่อมา ทว่าในครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด *เฮียเรน 17* มีความอดกลั้นน้อยลง เมื่อดัตช์ต้องทำสงครามที่สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายอย่างมากเพื่อส่งเสริมการค้า

อาศัยการเรียนรู้จากประสบการณ์ของพวกโปรตุเกส ในค.ศ. 1619 โคเอ็นจึงได้ขออนุมัติที่จะมีเรือจาก *เฮียเรน 17* ในจำนวนที่เพียงพอที่จะทำให้วีโอซีสามารถเข้ามีส่วนร่วมในการค้าภายในเอเชียได้ เป้าหมายของโคเอ็นนั้น มิใช่เพื่อทำลายการค้าเร่ในเอเชีย แต่เพื่อจัดการประสานงานการค้าเร่ ให้เป็นไปในลักษณะที่จะเป็นประโยชน์แก่วีโอซี วิธีการของเขาคือ คงเรือและทุนไว้ในเอเชีย แทนที่จะส่งกลับไปเนเธอร์แลนส์ดังที่ปฏิบัติอยู่ในตอนนั้น การไม่จ่ายเงินปันผลให้แก่บรรดาผู้ถือหุ้นในช่วงปีแรก ๆ ทำให้วีโอซีสามารถสงวนทุนไว้ในเอเชียและสร้างกองเรือกับเครือข่ายสำนักงานตัวแทน ทั้งนี้เพื่อที่ดัตช์จะสามารถเข้ามีส่วนร่วมในการค้าภายในเอเชียที่ให้ผลกำไรได้

นอกเหนือจากการสร้างทุนขึ้นในเอเชียแล้ว โคเอ็นยังดำเนินการเพื่อนำระบบการรวบรวมข้อมูลลับมาใช้ช่วยงานของวีโอซีเพื่อต่อสู้กับคู่แข่งชาวยุโรปและเอเชียด้วย สถานีการค้าของดัตช์ที่มีอยู่ทั่วภูมิภาคเอเชียส่งเรื่องราวด้านเศรษฐกิจและรายงานเกี่ยวกับการเมืองท้องถิ่น เข้ามายังปัตตาเวียอย่างสม่ำเสมอ ด้วยเหตุนี้ การตัดสินใจที่สำคัญ ๆ ทางด้านการค้า จึงมีพื้นฐานอยู่ที่การวิเคราะห์ข่าวกรองด้านเศรษฐกิจและการเมืองที่ได้มาจากทั่วอาณาบริเวณที่กว้างไกล ตั้งแต่ยุโรปแผ่ไปจนถึงสถานีที่ไกลที่สุดของจักรวรรดิการค้าวีโอซี วีโอซีจะยอมขาดทุนในบริเวณหนึ่งเพื่อกำจัดคู่แข่งขัน และชดเชยความเสียหายที่ได้รับนี้จากอีกบริเวณหนึ่ง วีโอซีกระทำการดังกล่าวโดยใช้ข้อมูลที่สำคัญเกี่ยวกับการขาดแคลนการผลิตหรือความไร้เสถียรภาพทางการเมืองที่มีอยู่ เนื่องจากเรือของวีโอซีทำหน้าที่บรรทุกสินค้าที่ซื้อขายกันในเอเชียเป็นอันมาก หลายราชอาณาจักร จึงต้องพึ่งพาอาศัยไมตรีจิตของวีโอซีเพื่อจะได้มั่นใจได้ว่า การส่งออกผลิตผลของตนและการสั่งเข้าสินค้าที่มีค่า จะสามารถดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่อง

เมื่อถึงค.ศ. 1640 เงินทุนของวีโอซีที่หมุนเวียนอยู่ในเอเชียทั้งหมด ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในนาม “กองทุนอินดีส” มีสูงมากถึงระหว่างแปดถึงสิบล้านกิลเดอร์ ซึ่งเท่ากับ – หรืออาจจะมากเกินกว่า --

การลงทุนการค้าพริกไทยทั้งหมดของโปรตุเกสในยามที่เฟื่องฟูที่สุด ขนาดของการลงทุน บุคลากรและเรือในระดับนี้ แม้จะมีอิทธิพลต่อการค้าเร่ในเอเชีย แต่วีโอซีก็มิได้เข้าแทนที่การค้าเร่ หากแต่ประกอบการไปกับการค้าเร่นี้ แม้การจัดองค์กรของบริษัทวีโอซีเหนือกว่าพ่อค้าเร่ ทว่าค่าโสหุ้ยของบริษัท ก็สูงกว่ามาก พ่อค้าเร่ที่เฉลียวฉลาด พอใจกับส่วนที่เป็นกำไรในระดับที่น้อยกว่าบริษัทวีโอซี พวกเขาจึงสามารถดำเนินธุรกิจได้อย่างเป็นผลสำเร็จเคียงข้างไปกับบริษัท

เพราะความเป็นบริษัทร่วมหุ้น จึงทำให้ทั้งวีโอซีและอีไอซีสามารถแทรกตัวเข้าไปในตลาดเอเชีย และสร้างผลกระทบต่อเศรษฐกิจของท้องถิ่นได้มากกว่าการผูกขาดของกษัตริย์โปรตุเกสหรือของกษัตริย์สเปนเป็นอันมาก บริษัทของอังกฤษไม่สามารถแข่งขันได้อย่างมีประสิทธิภาพในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เนื่องจากอิทธิพลของวีโอซี นอกจากนี้ วีโอซียังมีความเหนือกว่าในเรื่องสมรรถนะในการบรรทุกสินค้า เพราะมีกองทุนอินดีสหนุนอยู่ ประกอบทั้งยังมีระบบการรวบรวมข่าวกรองอันแผกพิเศษ ปัจจัยเหล่านี้ทำให้วีโอซี กลายเป็นผู้ทำให้แบบแผนทางการค้าของหลาย ๆ สังคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เปลี่ยนแปลงไปอย่างถาวร รวมทั้งสร้างผลกระทบให้แก่อนาคตด้านเศรษฐกิจและการเมืองของสังคมเหล่านั้นด้วย แม้ว่ากิจกรรมส่วนใหญ่ของชาวยุโรป จะถูกจำกัดอยู่เฉพาะบริเวณชายฝั่งทะเล แต่ปฏิสัมพันธ์ที่มีอยู่เนือง ๆ ระหว่างชายฝั่งทะเลกับส่วนที่อยู่ลึกเข้าไปในแผ่นดินในหลาย ๆ ราชอาณาจักรในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นผลให้แม้บริเวณที่อยู่ภายใน ก็ไม่สามารถปิดกั้นตนเองให้พ้นไปจากความคิดและแรงกดดันใหม่ ๆ ที่พวกยุโรปนำเข้ามายังภูมิภาคนี้ได้

แต่ไหนแต่ไรมา การค้าเครื่องเทศและผลิตภัณฑ์แปลกพิสดารอย่างอื่น ๆ ของท้องถิ่นเป็นเสน่ห์อย่างสำคัญที่ดึงดูดกลุ่มชาวต่างชาติให้เดินทางเข้ามายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่ในช่วงเวลาระหว่าง ค.ศ. 1500 ถึงค.ศ. 1800 นั้น นอกจากการค้าเครื่องเทศแล้ว ยังมีผู้คนมากมายที่เข้ามายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพราะแรงผลักดันจากอุดมการณ์ที่สูงส่งเกี่ยวกับเกียรติศักดิ์ของชาติและศาสนา รวมทั้งจากความห่วงใยที่เป็นเรื่องเฉพาะหน้ามากกว่า กล่าวคือความห่วงใยเรื่องความมั่นคงปลอดภัยและการเอาชีวิตรอด การแสวงหาที่พักพิงที่ปลอดภัยเพื่อการค้าและการตั้งรกรากในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของคนเหล่านี้ ได้รับการเอื้ออำนวยให้เป็นไปโดยสะดวกจากทัศนะที่เปิดรับคนนอกของประมุขในท้องถิ่น ผลที่เกิดขึ้นคือการสถาปนาหมู่บ้านชาวต่างชาติที่ถาวรขนาดใหญ่หลายแห่งขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ชาวต่างชาติจำนวนมากยังคงเข้ามีส่วนร่วมในการค้าระหว่างชาติต่อไป ขณะที่คนต่างชาติบางกลุ่มก็เข้ามาประกอบอาชีพตามที่ได้เรียนรู้มาเมื่อครั้งที่ยังอยู่ในดินแดนของตนเอง หรือไม่เช่นนั้นก็พัฒนาทักษะใหม่ ๆ ขึ้นมาสนองภูมิทัศน์ด้านเศรษฐกิจที่กำลังเปลี่ยนแปลงของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ขนาดของชุมชนชาวต่างชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในนครใหญ่อย่างเมละกา มนิลาและปัตตาเวีย ก่อให้เกิดศูนย์อำนาจใหม่ ๆ ขึ้นมา ศูนย์เหล่านี้ ท้าทายรัฐพื้นเมืองเดิมของย่านนี้ ทั้งในด้านการค้า ด้านอิทธิพลทางการเมือง และในแง่ความจงรักภักดีจากกลุ่มชาวต่างชาติและกลุ่มชนท้องถิ่น สิ่งที่ช่วยเหลือแก่กระบวนการนี้ คือการก่อตั้งเมืองที่อยู่ในการควบคุมของชาวยุโรปขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ตามเมืองเหล่านี้ไม่ว่าจะเป็นภายในกำแพงเมือง ในย่านชานเมืองที่ได้รับความคุ้มครอง ตามที่จอดเรือหรือท่าเรือ ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้เห็นการสร้างรูปแบบชุมชนเมืองอย่างใหม่ ได้เห็นความสัมพันธ์แบบอำนวยประโยชน์ซึ่งกันและกันระหว่างชาวยุโรป ชาวจีน กลุ่มลูกครึ่งหรือเชื้อชาติผสม กับผู้ที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่น และได้เห็นเทคโนโลยีการต่อเรือและการผลิตอาวุธปืนแบบใหม่ ๆ ของชาวยุโรปและชาวเอเชียที่เป็นต่างชาติ พัฒนาการเหล่านี้ เป็นเค้าลางที่บอกให้ทราบล่วงหน้าถึงลักษณะของสังคมอาณานิคมที่จะเกิดขึ้นในอีกศตวรรษถัดมา สังคมเหล่านี้ จะเกิดขึ้นมาจากความไม่เสมอภาคที่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในด้านทรัพยากรและแสนยานุภาพ ระหว่างชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับกลุ่มชาวต่างชาติ

นวัตกรรมและการปรับตัวในสังคม

นครที่อยู่ในการควบคุมของชาวยุโรป

ระหว่างค.ศ. 1500 ถึงค.ศ. 1800 สามนครของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่อยู่ในการควบคุมของชาวยุโรปและมีความโดดเด่นอย่างมาก คือเมละกาของโปรตุเกส (ซึ่งต่อมาเป็นของดัตช์) มนิลาของสเปน และปัตตาเวียของดัตช์ นครเหล่านี้ กลายเป็นสัญลักษณ์ที่บอกแก่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ถึงความสำคัญไม่แต่เฉพาะของชาวยุโรปเท่านั้น หากยังรวมถึงความสำคัญของชาวเอเชียที่เป็นคนต่างชาติในดินแดนนี้ ความสำคัญนี้ เป็นความสำคัญอย่างใหม่และเป็นความสำคัญที่กำลังทวีขึ้นไปเป็นลำดับ แม้ว่านครทั้งสามดังกล่าวจะมีลักษณะคล้ายคลึงกันอยู่หลายประการ แต่ความแตกต่างก็มีอยู่ด้วยเช่นกัน ความแตกต่างเหล่านี้ สะท้อนถึงบทบาทที่ได้กำหนดไว้ ในเป้าหมายกว้าง ๆ ของเจ้านายผู้ควบคุมที่อยู่ในยุโรป เมละกาของโปรตุเกส เป็นแหล่งรวมสินค้าที่รับใช้ผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจของกษัตริย์โปรตุเกสและปัตตาเวียของดัตช์ก็เป็นแหล่งรวมสินค้าที่รับใช้ผลประโยชน์ของผู้ถือหุ้นของบริษัทอีสต์อินเดียของดัตช์ วิสาหกิจของโปรตุเกส มีพลังผลักดันทางด้านศาสนาอย่างแน่ชัด ทั้งนี้ เป็นผลมาจาก *ปาโดรอาโด รีอัล* หรือราชูปถัมภ์ โดยพระสันตะปาปาทรงมอบหมายภารกิจการเปลี่ยนศาสนาในดินแดนนอกรีตนี้ให้แก่ประมุขของโปรตุเกส กระนั้น เมื่อถึงที่สุดแล้ว สิ่งที่กำหนดแนวการดำเนินกิจกรรมของชาวโปรตุเกสตามสำนักงานตัวแทนและโรงภาษี คือผลกำไรจากการค้าเครื่องเทศ สำหรับดัตช์ การก่อตั้งปัตตาเวีย มีวัตถุประสงค์พื้นฐานประการหนึ่ง คือเพื่อสร้างฐานและสำนักงานใหญ่ไว้สำหรับการขยายจักรวรรดิทางด้านเศรษฐกิจให้แก่บริษัทวีโอซีในเอเชีย นอกจากนี้แล้ว ปัตตาเวียยังทำหน้าที่เป็นศูนย์รวบรวมสินค้า ทว่าบทบาทที่เป็นหลักสำคัญของปัตตาเวียนั้น คือการปฏิบัติหน้าที่ในฐานะศูนย์กลางการบริหาร และเป็นสัญลักษณ์ของอำนาจและความยิ่งใหญ่ของบริษัท

ในโลกเอเชีย มนิลาของสเปนนั้น แตกต่างอย่างเห็นได้ชัดจากของโปรตุเกสในเมละกาและของดัตช์ในปัตตาเวีย นั่นคือเห็นได้ชัดว่า แรงกระตุ้นทางด้านเศรษฐกิจเป็นเรื่องรองจากความจำเป็นในด้านศาสนาและวัฒนธรรม เนื่องจากนโยบายจักรวรรดินิยมของสเปนมองว่าศูนย์กลางที่เป็นชุมชุนเมืองเป็นวิถีเพื่อการถ่ายทอดภาษา วัฒนธรรมและศาสนาของสเปน ให้แก่โลกที่ป่าเถื่อนของอเมริกาและเอเชีย แต่ไม่ว่าในท้ายที่สุดแล้ว จะใช้เหตุผลใดมาเอ่ยอ้างความถูกต้องชอบธรรมในการสร้างและธำรงรักษานครที่ชาวยุโรปควบคุมไว้ นครเหล่านี้ ก็ยังคงทำหน้าที่ที่มีประโยชน์กล่าวคือการให้โอกาสแก่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่จะสังเกตและเรียนรู้จากกิจกรรมของชาวต่างชาติ ที่อาศัยอยู่ท่ามกลางพวกเขา

นครที่ชาวยุโรปควบคุมเหล่านี้ ตั้งอยู่ในบริเวณซึ่งเคยเป็นหมู่บ้านพื้นถิ่นที่เฟื่องฟูมาก่อน เมื่อกองเรือภายใต้บัญชาการของวาสโก ดา กามา เดินทางมาถึงจาลิจัตที่อยู่บนชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกของอินเดียเป็นครั้งแรกในค.ศ. 1498 นั้น เมละกามีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันอยู่แล้วในฐานะศูนย์กลางการค้าระหว่างชาติ ตัวนครตั้งอยู่ในน่านน้ำที่มีที่กำบังของช่องแคบเมละกา และเป็นทางน้ำสำคัญที่เชื่อมเอเชียตะวันออกเข้ากับอินเดีย ตะวันออกกลางและยุโรป ยิ่งไปกว่านั้น เมละกายังตั้งอยู่ตรง “ปลายมรสุม” หรือลมซึ่งพัดพาผู้ประกอบการค้าจากตะวันตกมากับมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ และผู้ประกอบการจากทางตะวันออกก็มาสู่เมละกาด้วยลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ (ดูแผนที่ 2.2) ชาวโปรตุเกสยึดนครมาเลย์นี้ในค.ศ. 1511 และสร้างขึ้นมาใหม่ในสถานที่เดียวกันนี้ ด้วยเหตุผลที่ดี มนิลาในช่วงเวลาที่สเปนมาถึงเมื่อ ค.ศ. 1570 นั้น เป็นแหล่งการค้าของมุสลิมที่กำลังรุ่งเรือง โดยมีผู้อาศัยอยู่ราว 2000 คน ในบริเวณปากแม่น้ำปาสิก ทั้งมนิลาและหมู่บ้านตอนโดที่อยู่ติด ๆ กัน จึงเชื่อมต่อเข้ากับเครือข่ายการค้าระหว่างชาติที่มีศูนย์กลางอยู่เมละกา โดยผ่านทางบรูไน สเปนตัดสินใจพิชิตมนิลา และใช้สถานที่นี้พัฒนาศูนย์กลางของตนเองขึ้นมา ก็เพราะชื่อเสียงที่มีอยู่แล้วเป็นอันดีของมนิลาในโลกการค้า และเพราะมนิลาเป็นแหล่งที่สามารถเข้าถึงบริเวณเกษตรกรรมตอนในที่มั่งคั่งได้ ปัตตาเวีย ซึ่งแต่ก่อนมีชื่อว่าชายากาตรา อยู่ภายใต้การปกครองของเจ้าหัวเมือง ซึ่งยอมรับถึงความเป็นเจ้าเหนือกว่าของสุลต่านแห่งบันเตน ปัตตาเวียตั้งอยู่ติดกับช่องแคบซุนดา ซึ่งเป็นช่องทางที่จะใช้เดินทางผ่านซีกตะวันตกของหมู่เกาะออกไปได้ ช่องทางเช่นนี้ มีอยู่เพียงสองแห่งเท่านั้น ดังนั้น ปัตตาเวียจึงเป็นที่ตั้งอย่างดีเยี่ยมให้แก่ดัตช์ และเรือค้าขายของดัตช์ก็ใช้เมืองท่านี้อย่างกว้างขวางอยู่แล้ว เนื่องจากโปรตุเกสปิดช่องแคบเมละกาไม่ให้ดัตช์ได้ใช้ ดัตช์จึงได้ตัดสินใจในค.ศ. 1619 ที่จะเข้าควบคุมชายากาตราสร้างเมืองขึ้นมาใหม่ เพื่อใช้เป็นสำนักงานใหญ่ของบริษัทดัตช์อีสต์อินเดีย ดัตช์ตั้งชื่อเมืองใหม่ว่า “ปัตตาเวีย” ตามคำที่ใช้เรียกบรรพชนของชนชาวดัตช์

การสร้างเมืองใหม่ขึ้นบนที่ซึ่งมั่นคงอยู่แล้วนี้ เท่ากับยุโรปได้รับมรดกที่ตั้งที่ดีเยี่ยม ประกอบกับชื่อเสียงทางการค้าซึ่งพวกเขาหวังว่าจะรักษาไว้ได้ เมื่อแรกนั้น การสร้างป้อมปราการและอาคารต่าง ๆ ดำเนินตามแบบของชนพื้นเมือง คือใช้ไม้ไผ่และมุงหลังคาด้วยใบจาก การเกิดเพลิงไหม้อยู่บ่อย ๆ จึงเปลี่ยนเป็นนโยบายใช้หิน อิฐและกระเบื้องมุงหลังคา ซึ่งส่งผลให้เกิดอาคารที่ดูน่าเกรงขาม

ทนทานและทนไฟยิ่งขึ้น รูปลักษณ์ภายนอกแบบใหม่ของนครที่ชาวยุโรปเข้าควบคุมนี้ กลายเป็นสัญลักษณ์แสดงถึงการปรากฏตัวอย่างหนักแน่นและดูจะถาวรของชาวยุโรปในภูมิภาคนี้ ในมนิลาสเปนใช้การออกแบบด้วยลวดลายลูกกรงแบบที่ใช้อยู่ในเม็กซิโกซิตี้ เข้าประกอบกับส่วนที่เป็นถนนและจัตุรัสที่จัดอย่างเป็นระเบียบ รอบ ๆ ลานหลัก *(พลาซา มายอร์)* เป็นโบสถ์และอาคารเทศบาล ส่วนที่ลานเล็ก *(พลาซา เดอ อารมาส์)* ก็มีป้อม และอาคารที่ใหญ่โตโอ่อ่า รั้วไม้เดิมก็มีป้อมหินที่มุมด้านตะวันตกเฉียงเหนือและตะวันตกเฉียงใต้ของนครขึ้นมาแทนที่ และในค.ศ. 1593 มีการปิดล้อมตัวนครด้วยกำแพงหินเพื่อสร้างบริเวณภายในขึ้นมา ภายในกำแพงเหล่านี้ มีอนุสาวรีย์ที่ใหญ่โตโอฬาร พอ ๆ กัน สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่รำลึกแด่บุคคลสำคัญทั้งฝ่ายศาสนาและฝ่ายฆราวาส ที่ปกครองมนิลาอยู่ขณะนั้น คงไม่ใช่เรื่องบังเอิญที่โบสถ์หินในมนิลา เป็นอาคารที่น่าเกรงขามที่สุดในฟิลิปปินส์เป็นเวลาช้านาน ทว่าวังที่ดูบึกบึนและสง่างามของอาร์คบิชอบและข้าหลวงใหญ่ก็น่าประทับใจเช่นเดียวกัน หอประชุมอาณานิคม *(ออเดียนเซีย)* วัดวาอาราม โบสถ์ และบ้านส่วนตัวแบบที่มีระเบียง หลังคามุงกระเบื้อง มีลานภายในและลูกกรงเหล็กที่หน้าต่างและทางเข้า ล้วนเป็นประจักษ์พยานที่แสดงถึงอำนาจใหม่ที่กำกับภูมิทัศน์ในท้องถิ่น ให้ปรากฏออกมาตามเจตน์จำนงของผู้เป็นเจ้าของอำนาจนั้น

รูปลักษณ์ภายนอกของปัตตาเวียเปลี่ยนแปลงไปเช่นกัน เป็นการเปลี่ยนแปลงเพื่อสนองความต้องการด้านความมั่นคงปลอดภัย ความสบายใจจากสภาพแวดล้อมอย่างที่คุ้นเคย และรูปลักษณ์ของสถาปัตยกรรมซึ่งจะยืนหยัดอิทธิพลของดัตช์ในภูมิทัศน์โดยรอบ ป้อมที่สร้างขึ้นบริเวณปากแม่น้ำจิลิวุง เคยเป็นที่ตั้งอย่างเพียงพอให้แก่อาคารจำนวนมากของบริษัทอีสต์อินเดียของดัตช์มาก่อน อาคารเหล่านี้ ประกอบด้วยบ้านพักของข้าหลวงใหญ่ สำนักงานตัวแทน กองคลัง โรงทหาร คลังอาวุธ สำนักงานบัญชี ทัณฑสถาน หอประชุมสภาแห่งอินดีส และโบสถ์แห่งแรก ประชากรดัตช์เพิ่มขึ้นจนในท้ายที่สุด บังคับให้ผู้มีอำนาจปกครอง จำต้องสร้างอาคารบ้านเรือนให้อยู่ภายนอกป้อม มากขึ้น ผลที่เกิดขึ้นต่อมาคือ การสร้างป้อมขึ้นใหม่ในค.ศ. 1645 เพื่อล้อมหมู่บ้านทั้งที่อยู่บนฝั่งแม่น้ำด้านตะวันออกและตะวันตก เมื่อค้ำประกันความปลอดภัยได้แล้ว ดัตช์จึงจำลองฮอลแลนด์มาไว้ในตะวันออก ด้วยการสร้างระบบคลอง (ภาพ 6.1) มีการปรับแต่งแม่น้ำให้ตรงเพื่อให้เกิดคลองขนาดใหญ่ โดยมีคลองเล็ก ๆ อื่น ๆ อีกจำนวนหนึ่ง ล้อมรอบและโยงข้ามนครเป็นเส้นทางตัดขวางกัน ตลอดแนวคลองเหล่านี้ เรียงรายด้วยบ้านอิฐแบบชั้นเดียวหรือสองชั้นของพลเมืองที่มีชื่อเสียง ในหมู่สิ่งปลูกสร้างที่เป็นหินและอิฐเหล่านี้ อาคารที่น่าประทับใจที่สุดคืออาคารศาลากลางประจำนคร ซึ่งสร้างขึ้นในค.ศ. 1710 เป็นอาคารสองชั้น มีหลังคาทรงกลมขนาดใหญ่ นับเป็นองค์ประกอบที่เหมาะสมสำหรับบอกถึงอิทธิพลของบุคคลสำคัญในบริษัทและในนครนี้

ในเมละกานั้น โปรตุเกสได้สร้างป้อมปราการหินของตนขึ้น ณ บริเวณที่เคยเป็นที่ตั้งของวังสุลต่านมาเลย์ซึ่งถูกเนรเทศออกมา โปรตุเกสสร้างกำแพงขึ้นรอบบริเวณศูนย์กลางหลัก ซึ่งก่อให้เกิดบริเวณที่อยู่ภายในกำแพงขึ้นมา ภายในกำแพง ป้อมปราการหินซึ่งมีขนาดใหญ่ ข่มตัวเมืองสมัยครึ่งแรกของคริสต์ศตวรรษที่สิบหก ซึ่งประกอบด้วยบ้านไม้มุงหลังคาจากเป็นส่วนใหญ่ เมื่อถึงต้น

คริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด นครแห่งนี้มีสิ่งปลูกสร้างขนาดใหญ่ที่สร้างด้วยหิน เช่น โบสถ์ใหญ่น้อย สำนักงานใหญ่ของศาสนานิกายต่าง ๆ วังของบิชอปและศาลากลางประจำเมือง ตรงกลางนครมีเนินเขาเล็ก ๆ บนเนินมีโบสถ์หินกับหอคอยเซนต์ปอลและคอนแวนต์ของชาวเจซูอิต ในเมละกา สิ่งที่ข่มภูมิทัศน์ทั้งหมด คือป้อมปราการขนาดใหญ่มหึมา อันเป็นสัญลักษณ์ที่เหมาะสมที่บ่งบอกถึงการต่อสู้อันยาวนานซึ่งในที่สุดแล้ว ไร้ผลของโปรตุเกสที่จะรักษาการผูกขาดการค้าเครื่องเทศอย่างเป็นทางการโดยใช้กำลัง หลังจากวีโอซีพิชิตเมละกาของโปรตุเกสนี้ได้ในค.ศ. 1641 มีการสร้างอาคารตามแบบของดัตช์ขึ้นติด ๆ กับอาคารตามแบบของโปรตุเกส ทำให้เมละกามีบรรยากาศที่แปลกออกไป

ความเหนือกว่าของชาวยุโรปในนครที่ประกอบด้วยชนหลากหลายเชื้อชาติเหล่านี้ ได้รับการส่งเสริมให้หนักแน่นยิ่งขึ้นในทางอื่น ๆ ซึ่งสอดคล้องไปกับสารที่สถาปัตยกรรมแบบยุโรปที่ถาวรและน่าเกรงขามสื่อออกมา ชาวยุโรปเป็นผู้ควบคุมปืน เรือ และกองทัพที่น่าเกรงขาม กองทัพนี้ประกอบด้วยชาวยุโรปเป็นแกนหลัก และทหารส่วนใหญ่ซึ่งเป็นทหารรับจ้างชาวพื้นเมืองที่มาจากบริเวณที่มีสถานีของชาวยุโรปตั้งอยู่ ตัวอย่างที่เป็นแบบฉบับของกำลังทหารผสมในนครที่ยุโรปเป็นผู้ควบคุม ได้แก่กองกำลังของดัตช์ในเมละกาเมื่อค.ศ. 1756 ทหารหนึ่งกองพัน ของดัตช์ประกอบด้วยชาวยุโรป 240 คน ชนพื้นเมืองที่นับถือศาสนาคริสต์ 100 คน ชาวบูกิส 77 คน กับกลุ่มชาวมาเลย์อินเดีย โปรตุเกสและจีนประสมกัน จำนวน 270 คน[8] ปัตตาเวียก็พึ่งพาอาศัยทหารรับจ้างชาวเอเชียอยู่มาก เช่นเดียวกัน รวมทั้งพึ่งพาหน่วยทหารพลเรือนที่จัดตั้งขึ้นเป็นกลุ่ม ๆ ที่แยกกันโดยใช้เชื้อชาติเป็นเกณฑ์ ซึ่งประกอบด้วยกลุ่มชาวดัตช์ ชาวอังกฤษ เดนิช ฝรั่งเศส โปรตุเกสและผู้นับถือศาสนาคริสต์เชื้อชาติอื่น ๆ (สันนิษฐานว่า คือพวก*มาร์ดิจเกอร์* หรือทาสชาวเอเชียที่พวกโปรตุเกสให้อิสรภาพเมื่อพวกเขาหันมานับถือศาสนาคริสต์) การแบ่งกำลังสู้รบออกเป็นกลุ่มเชื้อชาติและชาติพันธุ์ เป็นส่วนหนึ่งของนโยบายอันรอบคอบของดัตช์ เพื่อขัดขวางโอกาสความเป็นไปได้ ที่กลุ่มต่าง ๆ จะรวมตัวกันต่อต้านผู้มีอำนาจปกครอง ตามนโยบายนี้ แต่ละกลุ่มได้รับมอบหมายเขตที่พักอาศัยให้เป็นการเฉพาะ และได้รับการส่งเสริมให้ใช้ภาษาของตนเอง และรักษาขนบธรรมเนียม ศาสนาและเครื่องแต่งกายตามแบบของตนเองไว้ ส่วน สเปนในมนิลานั้น พึ่งพาอาศัยทหารเกณฑ์จากชุมชนฟิลิปปินส์ในท้องถิ่นเป็นหลัก กำลังทหารรับจ้างที่มีชื่อเสียงมากที่สุดของสเปน คือกองกำลังของชาวมาคาเบเบ ปามปานกาน

ชาวยุโรปสร้างเครื่องหมายที่แสดงถึงอำนาจการปกครองของตนในนครต่าง ๆ เหล่านี้ไว้อย่างรวดเร็ว เคยมีความพยายามอยู่บ้างที่จะสร้างเครื่องหมายเหล่านี้ทับลงบนโครงสร้างทางการเมืองที่มีอยู่ก่อนหน้านี้ แต่ความจำเป็นและเป้าหมายที่แตกต่างออกไปของพวกยุโรป ย่อมนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงอย่างเลี่ยงไม่พ้น ด้วยเหตุนี้ เมละกาจึงมิได้มีสุลต่านชาวมาเลย์อีกต่อไป กระนั้นโปรตุเกส ยังคงตำแหน่งเดิมของมาเลย์บางตำแหน่งไว้ เป็นต้นว่า *เบนดาฮารา เตเมงกอง* และ*สยาห์บันดาร์* พร้อมกับ

---

[8] Barbara Watson Andaya, “Melaka under the Dutch, 1641-1795,” in K.S. Sandhu and Paul Wheatley, eds., Melaka: *The Transformation of a Malay Capital c. 1400-1980*, Kuala Lumpur, 1983, I. 210.

กำหนดให้ตำแหน่งเหล่านี้ มีหน้าที่ที่ต่างออกไป *เบนดาฮารา* มิได้เป็นหัวหน้าเจ้าหน้าที่พลเรือนชาวมาเลย์ที่เปรียบได้กับอัครมหาเสนาบดีอีกต่อไป มาตอนนี้ *เบนดาฮารา*จะเป็นพ่อค้าชาวอินเดียที่ควบคุม ดูแลกิจการด้านพลเรือนและเรื่องที่เกี่ยวกับอาชญากรรมของประชากรชาวอินเดีย *เตเมงกอง* ยังคงทำ

ภาพ 1.1 คลองหลักสายหนึ่งในปัตตาเวีย มีอาคารอิฐตามแบบของดัตช์ที่โอ่อ่า สร้างขึ้นตลอดแนวคลอง

From Joan Nieuhof, ***Voyages and Travels to the East Indies 1653 – 1670,*** Singapore, 1988, opp. p.266; reproduced courtesy Oxford University Press, Kuala Lumpur, Oxford in Asia Historical Reprints.

หน้าที่พิจารณาคดีเช่นแต่ก่อน โดยเป็นผู้ตัดสินกรณีพิพาทต่าง ๆ และลงโทษผู้กระทำผิด ทว่าตอนนี้ขอบเขตอำนาจศาลของ*เตเมงกอง* จำกัดอยู่เฉพาะกับราษฎรชาวมินังกาเบาที่อาศัยอยู่ในบริเวณนอกเมละกาเท่านั้น ตำแหน่ง*สยาห์บันดาห์* เป็นตำแหน่งสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการค้าระหว่างชาติที่ท่าเรือ ตำแหน่งนี้ถูกดึงออกมาจากมือของชาวมาเลย์โดยสิ้นเชิง และเปลี่ยนไปเป็นตำแหน่งของชาวยุโรปแทน กิจการของชนเชื้อชาติต่าง ๆ ในนครนั้น โปรตุเกสแต่งตั้งให้บุคคลเชื้อชาติเดียวกัน เป็นผู้ทำหน้าที่ควบคุมดูแลให้เป็นระเบียบ บุคคลดังกล่าว มีตำแหน่ง *กะปิตัน* หรือกัปตัน ในมนิลาและปัตตาเวีย

ไม่มีการรักษาระบบการบริหารของชนพื้นถิ่นที่เคยมีในอดีตไว้ แม้ว่าชาวดัตช์ในปัตตาเวียและในเมละกา (หลังจากยึดจากโปรตุเกสได้ในค.ศ. 1641) ได้รับวิถีปฏิบัติของโปรตุเกสเรื่องการแต่งตั้งกัปตันของกลุ่มชาวต่างชาติมาใช้ก็ตาม

เมละกาของโปรตุเกส มีกัปตันคนหนึ่งและคณะกรรมการอีกคณะหนึ่งเป็นประมุข โดยมีผู้ช่วยประกอบด้วยตัวแทนการค้าคนหนึ่ง ผู้พิพากษาคนหนึ่ง อารักษ์ ผู้ตรวจตลาดและเจ้าหน้าที่ตำรวจฝ่ายบริหารของเมละกา ขึ้นตรงต่ออุปราชผู้แทนพระองค์และสภาแห่งรัฐ ซึ่งตั้งอยู่ที่เมืองกัว เมืองกัวเป็นสำนักงานใหญ่ของวิสาหกิจในเอเชียทั้งหมดของโปรตุเกส ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในชื่อว่า *เอสตาโด ดา อินเดีย* นอกจากฝ่ายบริหารของกษัตริย์แล้ว ยังมีสถาบันอื่นอีกสองประเภท ซึ่งถือว่าเป็นเสาหลักฝาแฝดของสังคมอาณานิคมโปรตุเกส นั่นคือ*เซนาโด ดา คามารา* (สภาเมืองหรือสภาเทศบาล) กับสถาบันทางด้านศาสนาคือ *ซานตา คาซา เดอ มิเซริกอร์เดีย* (สำนักศักดิ์สิทธิ์ด้วยพระเมตตา) เนื่องจากการแต่งตั้งบุคคลมาดำรงข้าหลวง บิชอปและผู้บริหารในอาณานิคมโพ้นทะเลของโปรตุเกสนั้น มีอยู่น้อยมาก ที่จะให้อยู่ในตำแหน่งนานเกินสามปี สถาบันทั้งสองนี้จึงเป็นฝ่ายให้ความต่อเนื่องทางการบริหารที่จำเป็น ภารกิจของสภาเทศบาลนั้น กว้างขวางและหลากหลาย ในเมละกา สภาดังกล่าวทำหน้าที่ควบคุมการเงินของนคร ตั้งราคาเครื่องอุปโภคบริโภคที่จำเป็นทุกอย่าง กำหนดมาตรฐานการวัดขนาดและน้ำหนักที่ถูกต้อง บำรุงรักษาป้อมปราการและอาคารสาธารณะอื่น ๆ และทำหน้าที่ในฐานะศาลชั้นต้น สถาบันทางศาสนา*มิเซริกอร์เดีย*นั้น รับผิดชอบต่อผู้ป่วยและผู้ยากไร้ ทำนุบำรุงโรงพยาบาลในหมู่บ้านของโปรตุเกสที่อยู่ในดินแดนโพ้นทะเล

ในมนิลา ข้าหลวงใหญ่แห่งฟิลิปปินส์ ได้รับการแต่งตั้งจากอุปราชผู้แทนพระองค์แห่งนูวาเอสปันยา (ในเม็กซิโก) และในขั้นที่สุดแล้ว ขึ้นต่อสภาแห่งอินดีส ซึ่งอยู่ที่สเปน ข้าหลวงใหญ่ปฏิบัติงานโดยอาศัยการแนะแนวทางจากราชโองการและกฤษฎีกาของกษัตริย์ ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในชื่อว่า *รีโคปิลาเซียน* หรือ “กฎหมายแห่งอินดีส” กฎหมายนี้ส่งผ่านมาทางสภา ซึ่งมาพร้อมทั้งกฎหมายอื่น ๆ ที่ใช้กันโดยทั่วไปในอาณานิคมสเปนทั้งหมด นอกเหนือจากตำแหน่งหน้าที่ทางด้านการบริหารแล้ว ข้าหลวงใหญ่ยังมีอำนาจอย่างกว้างขวางทางด้านการทหาร ด้านการศาสนาและด้านนิติบัญญัติ เป็นอำนาจในฐานะที่เป็นกัปตันใหญ่ (captain-general) และเป็นผู้แทนพระองค์ของพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นผู้อุปถัมภ์ ภายใต้*ปาโตรนาโต รีอัล* (ราชูปถัมภ์) พร้อมกันนั้นข้าหลวงใหญ่ยังมีฐานะเป็นประธาน*ออเดียนเซีย*ของฟิลิปปินส์ด้วย *ออเดียนเซีย* นี้ ก่อตั้งขึ้นเมื่อค.ศ. 1583 เพื่อทำหน้าที่เป็นศาลสูงของอาณานิคม พร้อมกับเป็นองค์กรให้คำปรึกษาแก่ข้าหลวงใหญ่ และตรวจสอบการใช้อำนาจของข้าหลวงใหญ่ ทว่าหน้าที่ประการหลังสุดนี้ มิใคร่ได้นำมาใช้กันบ่อยนัก เนื่องจากข้าหลวงใหญ่มีอำนาจมากพอที่จะสั่งจำคุกสมาชิกในคณะที่ปรึกษา*ออเดียนเซีย*หรือส่งพวกเขาไปยังจังหวัดที่อยู่ห่างไกลได้

อำนาจการปกครองของมนิลา แผ่ขยายออกไปถึงจังหวัดต่าง ๆ ในจังหวัดต่าง ๆ เหล่านี้มีการนำระบบที่เรียกว่า *เอ็นโคเมียนดา* มาใช้ *เอ็นโคเมียนดา*คือสิทธิในระบบกึ่งฟิวดัล ที่กษัตริย์

พระราชทานให้แก่บุคคลที่ทรงโปรดปราน บุคคลเหล่านี้ คือ *เอ็นโคเมนเดโร* จะได้รับบรรณาการหรือบริการจากผู้ที่อยู่อาศัยในบริเวณที่ “สงบ” ที่เขาปกครองอยู่ ในทางกลับกัน *เอ็นโคเมนเดโร* จะได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติภารกิจดูแลให้ผู้ที่อยู่ในความปกครองของตน มีความเป็นอยู่ที่ดีทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ เมื่อถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบหก ระบบนี้ถูกแทนที่ด้วยโครงสร้างการบริหารส่วนจังหวัด ซึ่งประกอบด้วย ตำแหน่งข้าหลวงหรือ *อัลคัลเดีย-มายอร์* ในบริเวณสงบ และตำแหน่ง *คอร์เรจิเมียนโต* ในบริเวณยุทธศาสตร์และบริเวณที่ไม่สงบ รัฐบาลระดับจังหวัดเหล่านี้ เป็นกระจกสะท้อนถึงรัฐบาลกลางในมนิลา กล่าวคือ *อัลคัลเด-มายอร์* (ข้าหลวง) เป็นผู้ใช้อำนาจทางด้านการบริหาร การศาลและการทหาร การปครองที่อยู่ใต้รัฐบาลส่วนจังหวัดลงไป คือส่วนเทศบาลนั้น ส่วนใหญ่แล้วอยู่ในมือของผู้นำชาวพื้นเมือง หรือพวก*ดาตู* *ดาตู*เป็นหัวหน้าหมู่บ้านในแบบจารีตประเพณี ซึ่งถูกดึงเข้ามารวมอยู่ในโครงสร้างการบริหารของสเปน และได้รับตำแหน่งภาษาสเปนว่า *คาเบซา* ซึ่งหมายถึง “หัวหน้า” จากนั้นจะคัดเลือก*ดาตู*คนหนึ่งขึ้นเป็นหัวหน้าใหญ่ ซึ่งมีตำแหน่งภาษาสเปนว่า *โกเบอร์นาดอร์ซิลโล* “ข้าหลวงน้อย”)

ในค.ศ. 1619 ปัตตาเวียได้รับการพัฒนาขึ้นเป็นสำนักงานใหญ่ที่ควบคุมดูแลกิจกรรมของวีโอซีในเอเชีย อำนาจสูงสุดนั้น มอบให้แก่คณะรัฐบาลระดับสูง *(โฮเก เรเกอริง)* ซึ่งประกอบด้วยข้าหลวงใหญ่และสภาอินดีส (Council of Indies) ปัตตาเวียแต่งตั้งเจ้าหน้าที่และผู้บัญชาการทหารไปประจำอยู่ตามสถานีของบริษัทที่กระจัดกระจายอยู่ทั่วภูมิภาค แต่ละสถานีมีลักษณะเหมือนกับปัตตาเวียฉบับย่อ เพียงแต่มีชาวยุโรปอยู่อย่างค่อนข้างบางตา ดังที่เราได้เห็นแล้วว่า สถานีที่ห่างไกลเหล่านี้ จัดส่งรายงานด้านการเมืองและเศรษฐกิจไปยังปัตตาเวียเป็นประจำ รายงานเหล่านี้ ได้กลายเป็นพื้นฐานสำหรับการตัดสินใจที่สำคัญ ๆ ของข้าหลวงใหญ่และสภาอินดีส แต่ในขั้นที่สุดแล้ว ปัตตาเวียยังต้องขึ้นตรงต่อองค์กรคณะกรรมการอำนวยการคือ *เฮียเรน 17* ที่อยู่ในอัมสเตอร์ดัม องค์กร*เฮียเรน 17* นี้มีความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นอยู่กับสภาแห่งรัฐหรือสเตทส์-เจเนรัล (States-General) ทว่าก็เช่นเดียวกับที่ในเมละกาของโปรตุเกสและมนิลาของสเปน คือผู้มีอำนาจการปกครองในปัตตาเวีย มีอำนาจในการคิดริเริ่มและมีความเป็นอิสระค่อนข้างมาก เนื่องจากการส่งสารถามตอบกันไปมาระหว่างยุโรปกับเอเชีย มักใช้เวลานานสองถึงสามปี

รัฐบาลซึ่งเป็นคนยุโรปปกครองนครซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่า มีประชากรชาวเอเชียที่เป็นชนต่างชาติอยู่มาก ส่วนชนพื้นเมืองมีอาศัยอยู่เพียงเล็กน้อย นครต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในสมัยก่อนที่ยุโรปจะเข้ามา แม้ว่ามีชื่อเสียงอยู่เช่นกันว่ามีลักษณะเป็นนครที่ประกอบด้วยชนนานาชาติ นานาภาษา แต่นครใหม่เหล่านี้ สะท้อนถึงการขยายอิทธิพลของยุโรปไปยังทั่วทุกส่วนของเอเชีย กลุ่มชนจากจีน อินเดีย ญี่ปุ่น เปอร์เซีย และในอาณาบริเวณหลาย ๆ แห่งตามที่ต่าง ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ล้วนเข้ามาอยู่กันตามนครใหม่เหล่านี้ทั้งนั้น แต่เนื่องจากนครเหล่านี้ สร้างขึ้นบนความเดือดร้อนของเจ้าผู้เป็นใหญ่ที่อยู่ในท้องถิ่น ในระยะแรกเริ่ม ชาวยุโรปจึงไม่สามารถอาศัยการสนับสนุนของผู้ที่อาศัยอยู่ในเมืองได้ พวกดัตช์ในปัตตาเวียห้ามมิให้ชาวชวาหรือชาวซุนดาเข้ามาใน

เมือง ทั้งยังห้ามซื้อทาสชาวชวาด้วย เพราะเสี่ยงต่อความมั่นคงปลอดภัย ในมนิลานั้น สเปนป้องกันด้วยการห้ามคนท้องถิ่นและชาวเอเชียต่างชาติ มิให้เข้ามาตั้งรกรากและอยู่อาศัยภายในกำแพงเมือง ก่อนที่ประตูเมืองจะปิดในตอนกลางคืน ชาวจีน ญี่ปุ่นและฟิลิปปินส์ทุกคน ต้องออกจากเมืองให้หมด ยกเว้นเฉพาะลูกจ้างของเทศบาล ผู้ประกอบการค้าปลีกและคนรับใช้ตามบ้านเพียงหยิบมือเดียวเท่านั้น พวกโปรตุเกสในเมละกาก็ระแวงระวังชาวมาเลย์พอ ๆ กัน เนื่องจากชาวมาเลย์ยังคงมีความภักดีอย่างมากต่อพวกเจ้าพื้นเมืองซึ่งในตอนนี้ ถูกเนรเทศให้ออกไปอยู่ที่ยะโฮร์-ริออ ซึ่งอยู่บริเวณสุดปลายด้านใต้ของคาบสมุทรมลายู

เพราะความไม่ไว้วางใจคนท้องถิ่น ชาวยุโรปจึงต้องพึ่งพาอาศัยชาวจีนมากขึ้นเรื่อย ๆ ในการพัฒนานครของตน ผู้อพยพชาวจีนมีความกระตือรือร้นที่จะสร้างความสำเร็จในบ้านเกิดเมืองนอนแห่งใหม่ของตน พวกเขาจึงจัดวางตำแหน่งให้กับตนเองอย่างรวดเร็ว และได้กลายมาเป็นชนชาติเดียวที่คอยจัดหาสินค้าและบริการมาป้อนให้แก่นครของชาวยุโรป ในมนิลา ช่างเงินและช่างทองชาวจีน สามารถลอกเลียนการประดิษฐเครื่องประดับที่มีค่าที่นำมาจากสเปนได้เหมือนต้นแบบ ความสามารถของชาวจีนในการซึมซับทักษะใหม่ ๆ และนำมาปรับปรุงให้สมบูรณ์ เป็นที่ประจักษ์ในการสร้างสรรค์งานศิลปะที่เกี่ยวกับศาสนา การทำปกหนังสือ และกระทั่งการทำอานม้า สายบังเหียนและโกลน ซึ่งพวกเขามีฝีมือล้ำหน้าครูชาวสเปนในเวลาไม่ช้านาน นอกจากนี้แล้ว พวกเขายังนำทักษะอย่างอื่น ๆ มาจากบ้านเกิดของตนเองด้วย ชาวจีนเหล่านี้ เคยประกอบอาชีพต่าง ๆ มาก่อน มีทั้งที่เป็นคนทำขนมอบ ช่างไม้ ผู้ปรุงยา คนทำสวนผักผลไม้เพื่อไปขายที่ตลาด ช่างทำเครื่องดินเผาเคลือบ(เซรามิก) คนขายยาสูบ ช่างย้อมสี คนทำหมวก ช่างทอผ้า ช่างกุญแจ ช่างตัดเสื้อฯลฯ ความพยายามของสเปนที่จะกำจัดการพึ่งพาอาศัยชาวจีนด้วยการโยกย้ายคนบางอาชีพไปอยู่กับชนกลุ่มอื่น ๆ ประสบความล้มเหลว ส่วนใหญ่เนื่องจากผู้ที่อยู่ในหมู่ผู้มีอำนาจจำนวนมาก ได้ผลกำไรจากการติดต่อสัมพันธ์กับชาวจีน และเต็มใจที่จะให้การปกป้องและอุปถัมภ์พวกเขา ชาวจีนบางคนไปลงหลักปักฐานได้อย่างมั่นคงในการทำสวนในบริเวณชานเมืองมนิลา เพื่อส่งผลิตผลมาป้อนตลาด เป็นผลให้มนิลาได้มีแหล่งอาหารสดที่วางใจได้ เฉพาะบทบาทการเป็นพ่อค้าคนกลางเท่านั้น ที่ชาวจีนก่อให้เกิดผลกระทบต่อคนท้องถิ่นโดยตรง ชาวจีนจะเข้าไปหาผู้ผลิตตามจังหวัดต่าง ๆ โดยตรง โดยนำสินค้าผ้าไหมและผ้าฝ้ายไปแลกกับอาหารและผลิตผลอื่น ๆ จากนั้นจึงนำมาขายเอากำไรมาก ๆ ในเมืองใหญ่ ผ้าของชาวจีนได้รับความนิยมในหมู่ชาวฟิลิปปินส์มากเสียจนรัฐบาลสเปนกลัวว่า ผ้าที่ผลิตในท้องถิ่นจะสาปสูญไปเสีย

ในปัตตาเวีย ชาวจีนปฏิบัติหน้าที่หลายอย่าง เช่นเดียวกับที่กระทำอยู่ในมนิลา เนื่องจากโดยแก่นแท้แล้ว พวกเขาเป็นผู้ประกอบการค้าปลีกของนครที่ประกอบด้วยชนนานาชาตินานาภาษานี้ แต่ก็เช่นเดียวกับชาวจีนที่อยู่ในมนิลา ชาวจีนในปัตตาเวียประกอบการที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร คือ ทำไร่อ้อยขนาดใหญ่เพื่อการผลิตน้ำตาลในบริเวณรอบ ๆ นครปัตตาเวีย ดัตช์เสนอสิ่งจูงใจให้แก่ชาวจีนในรูปการยกเว้นจากการเสียภาษีรัชชูปการ ให้บริษัทค้ำประกันการซื้อผลิตผลของพวกเขา และกำหนดราคาขั้นต่ำเอาไว้ ทั้งนี้ เพื่อส่งเสริมให้ชาวจีนสร้างสวนผักผลไม้เพื่อจำหน่ายและลงทุนทางด้าน

การเกษตรอื่น ๆ การตัดสินใจของดัตช์ในการให้ความคุ้มครองทรัพย์สินตามกฎหมาย เป็นแรงจูงใจซึ่งต่อมา ทำให้ชาวจีนหาทางที่จะมีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน เรื่องนี้นำไปสู่การเกิดชนชั้นกลางชาวจีนที่เป็นเจ้าของทรัพย์สินขึ้นมา ความหวังของบริษัท ที่จะพัฒนาศักยภาพทางด้านการเกษตรของที่ดินบริเวณที่อยู่รอบ ๆ ปัตตาเวีย ชักนำให้ดัตช์เข้าครอบครองที่ดินที่เหมาะแก่การเกษตรกรรมมากขึ้น แต่ส่วนใหญ่แล้ว พวกเขานำไปให้ชาวจีนเช่าใช้งาน ซึ่งชาวจีนก็จ้างแรงงานชาวชวาให้มาทำงานในที่ดินดังกล่าว

ในขณะที่ชาวสเปนในมนิลากันชาวจีนออกไปจากกำแพงนครได้ในท้ายที่สุดนั้น ดัตช์กลับอยู่ร่วมกับชาวจีนในปัตตาเวีย การตัดสินใจทำเช่นนี้ ก็เพื่ออารักขาชาวจีนให้พ้นจากการทำร้ายของคนท้องถิ่น และดังนั้น ก็เท่ากับค้ำประกันว่า บริษัทจะมีรายได้หลั่งไหลเข้ามาอย่างสม่ำเสมออันเป็นผลจากกิจกรรมการประกอบการของชาวจีน บริษัทระมัดระวังอยู่เสมอ ที่จะไม่ก่อให้เกิดภาระหนักทางด้านภาษีแก่ชาวจีนจนเกินไป มิฉะนั้นแล้ว ชาวจีนอาจหนีไปอยู่ใต้อำนาจของเจ้ามะตะรัมหรือบันเตน ซึ่งเก็บภาษีต่ำกว่า เมื่อถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด จำนวนชาวจีนในชวากลางเพิ่มขึ้นอย่างมาก ผู้สังเกตการณ์ในยุคนี้คนหนึ่งกล่าววิจารณ์ว่า “ไม่ว่าจะเป็นแม่น้ำ ท่าเรือ อ่าวหรือลำธารสายใดที่สามารถเดินเรือขนสินค้าได้ ล้วนต้องมีด่านขนอน (บริเวณที่กั้นเพื่อเก็บค่าธรรมเนียมผ่านทาง) ที่คนดูแลรักษาต้องเป็นชาวจีนเสมอ อย่างไม่มีวันเป็นอื่น” [9] ชาวจีนมีความสำคัญต่อเศรษฐกิจมากเสียจนกระทั่งทั้งชาวชวาและชาวดัตช์ ต่างพยายามปกป้องพวกเขา โดยผ่านทางกฎหมาย ตามประมวลกฎหมายของชวานั้น ค่าปรับโทษฐานสังหารชาวจีน สูงกว่าโทษสังหารชาวชวาเท่าตัว ฝ่ายดัตช์ก็ให้การค้ำประกันเพื่อคุ้มครองชาวจีน ด้วยการทำสนธิสัญญากับประมุขของชวา ซึ่งกำหนดให้ชาวจีนอยู่ภายใต้อำนาจศาลของบริษัท กระนั้น มาตรการเหล่านี้ จะถูกละเลยอย่างสิ้นเชิง ในยามที่บริษัทเชื่อว่าชาวจีนคุกคามผลประโยชน์ของตน

ในเมละกาของโปรตุเกส ชาวจีนมิได้มีความสำคัญโดดเด่นในชีวิตด้านเศรษฐกิจของนครมากเท่ากับในมนิลาและปัตตาเวีย ผู้รับบทบาทนี้ คือชาวอินเดีย ชาวอินเดียมีข้อได้เปรียบเนื่องจากมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับชาวโปรตุเกสทั้งที่อยู่ในอนุทวีปอินเดียและอยู่ในเมละกา ความสำคัญของชาวอินเดียในเมละกา ได้รับการยืนยันในโครงสร้างการบริหารแบบใหม่ของโปรตุเกส ซึ่งมีจากแนวปฏิบัติที่จะแต่งตั้งให้พ่อค้าชาวอินเดียเป็น*เบนดาฮารา* ชาวอินเดียผู้ที่มีอิทธิพลมากที่สุดได้แก่ชาวทมิฬที่นับถือศาสนาฮินดูจากโจโรมานเดล ชาวทมิฬเหล่านี้เป็นที่รู้จักกันในนามชาวกะลิง พวกเขามีความช่ำชองในด้านการค้าในเอเชียอย่างมาก ความรู้ความชำนาญของพวกเขา ช่วยให้ชาวโปรตุเกสแทรกเข้าไปอยู่ในระบบนี้ได้เป็นผลสำเร็จ หลังจากที่ดัตช์ยึดเมละกาได้ในค.ศ. 1641 อิทธิพลของชาวเอเชียต่างชาติในนครนี้ เปลี่ยนแปลงไปเป็นอันมาก ชาวอินเดียถูกระแวงว่าเข้าข้างโปรตุเกสและถูกกล่าวหาว่า

---

[9] Peter Carey, “Changing Javanese Perceptions of the Chinese Communities in Central Java, 1755-1825,” ***Indonesia***, 37 (April 1984) 8.

“ลักลอบ” ขนผ้าอินเดียเข้ามา แม้ว่าดัตช์จะมีข้อบังคับห้ามอยู่ มาตอนนี้ ตำแหน่งผู้ที่ได้รับความโปรดปรานซึ่งเป็นของชาวอินเดีย ถูกชาวจีนแย่งไปเสียแล้ว ดัตช์เชื่ออยู่เสมอมาว่า ชาวจีนเป็นปัจจัยที่จำเป็นสำหรับความรุ่งเรืองไพบูลย์ของนครใหญ่ ในค.ศ. 1641 มีชาวจีนอยู่ในเมละกาเพียง 400 คน แต่เมื่อถึงตอนกลางคริสต์ศตวรรษถัดมา จำนวนชาวจีนเพิ่มขึ้นเป็น 2000 คน ชาวจีนบางคนทำงานเกี่ยวข้องกับการก่ออิฐและงานช่างไม้ แต่ดูเหมือนว่าส่วนใหญ่แล้ว จะเป็นเจ้าของร้านค้าและโรงน้ำชา ดัตช์สามารถหารายได้ได้อย่างเป็นกอบเป็นกำด้วยการเก็บภาษีจากชาวจีนซึ่งเป็นภาษีจากการพนัน การฆ่าหมูและค่าไว้ผมเปีย

นอกเหนือจากชาวจีนแล้ว ชนอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งเฟื่องฟูอยู่ในเมืองที่ชาวยุโรปควบคุมอยู่ ได้แก่ ชุมชนลูกผสม ความสัมพันธ์ในเชิงชู้สาวระหว่าชายชาวต่างชาติกับสตรีท้องถิ่น กลายเป็นเรื่องธรรมดาสามัญมากยิ่งขึ้นของช่วงสมัยนี้ เนื่องจากชุมชนที่มีความมั่นคงและมีขนาดใหญ่นี้ประกอบด้วยชายชาวต่างชาติเป็นส่วนใหญ่ ชายชาวต่างชาติเหล่านี้มีน้อยมากที่จะพาสตรีที่เป็นชนเชื้อสายเดียวกันมายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้พร้อมกับตนด้วย ลักษณะพันทางของเมืองยุโรปนี้ ส่งเสริมให้กลุ่มชนชาติต่าง ๆ คบหากันทั้งโดยผ่านการจัดแจงทั้งอย่างเป็นและไม่เป็นทางการ ดังนั้น นครที่ชาวยุโรปควบคุมจึงกลายเป็นสัญลักษณ์ของพัฒนาการอย่างหนึ่ง ซึ่งแพร่กระจายไปทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงระยะนี้ สำหรับเอกชนผู้ประกอบการค้าชาวจีน อินเดียหรือชาวยุโรป การมีภรรยาเป็นชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีข้อได้เปรียบในสังคมเพราะการมีความสัมพันธ์ทางสายเลือด ทำให้เกิดความไว้วางใจและเอื้ออำนวยความสะดวกทางการแลกเปลี่ยน ฝ่ายสตรีช่วยให้สามีชาวต่างชาติของตนมีโอกาส เข้าสู่สังคมของท้องถิ่น ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการค้าขาย ยิ่งกว่านั้น ตัวสตรีเหล่านี้เอง ก็มักมีส่วนเกี่ยวข้องในการเจรจาเพื่อซื้อผลิตภัณฑ์ในท้องถิ่นที่เป็นที่ต้องการให้แก่สามีของตนอยู่เนือง ๆ

กระบวนการ “ทำให้” กลุ่มชนต่างชาติ “กลายเป็นคนพื้นถิ่น” เป็นสิ่งที่ยากจะหลีกเลี่ยงได้ ทั้งนี้เนื่องมาจากชนิดของกิจกรรมที่กลุ่มชนต่างชาติเหล่านี้กระทำอยู่ และเนื่องมาจากนโยบายของรัฐบาลด้วย ชาวจีนและชาวอินเดีย เรียนรู้ได้อย่างรวดเร็วว่า การไปหาซื้อผลิตผลที่แหล่งผลิต จะให้ผลกำไรมากกว่า ดังนั้น พวกเขาจึงถือเป็นแนวปฏิบัติ ที่จะเดินทางเข้าไปในชนบทอยู่บ่อย ๆ นโยบายของสเปนและดัตช์ที่ส่งเสริมกิจกรรมทางการเกษตรในหมู่ชาวจีน ยิ่งเกื้อหนุนให้ชาวจีนเพิ่มการติดต่อกับคนท้องถิ่นมากยิ่งขึ้นอีก เมื่อพวกสเปนให้ข้อเสนอว่า ชาวจีนที่เปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์ จะได้รับอนุญาตให้ไปอยู่นอกปาเรียนได้ ชาวจีนจำนวนมาก จึงเปลี่ยนศาสนา และไปตั้งรกรากอยู่ในบริเวณที่ใกล้กับมนิลา และใกล้กับหมู่บ้านในท้องถิ่นมากขึ้น ชาวจีนเหล่านี้ได้รับยกเว้นไม่ต้องเสียภาษี ประจำปีให้แก่สเปนเป็นระยะเวลาสิบปี และได้รับอนุญาตให้เดินทางได้อย่างเสรีในบริเวณตอนใน สมุดทะเบียนการทำพิธีรับศีลล้างบาป หรือแบ็ปติสม์จากโบสถ์บางแห่งในเขตที่มีคนส่วนใหญ่เป็นชาวจีนของมนิลา เมื่อต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดระบุว่า มีชายชาวจีนอายุระหว่างยี่สิบถึงสี่สิบปีจำนวนมาก เปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์ โดยใช้การเปลี่ยนศาสนานี้เป็นขั้นเตรียมการก่อนที่จะสมรสกับสตรีชาวฟิลิปปินส์ นับจากในราวค.ศ. 1629 เป็นต้นมา ในสมุดทะเบียนการทำพิธีรับศีลล้าง

บาปให้แก่เด็กแรกเกิดเริ่มปรากฏว่าเด็กที่ผ่านการทำพิธีเกือบทุกคน มีบิดาเป็นชาวจีนและมารดาเป็นชาวฟิลิปปินส์ เด็กทารกเหล่านี้ กอปรขึ้นเป็น*เมสติซาเจ* หรือชุมชนลูกครึ่งฟิลิปปินส์-จีน รุ่นแรก ที่ได้มีการก่อตั้งขึ้น เมื่อประชากรในมนิลาเพิ่มจำนวนขึ้น ชาวสเปน จีน และญี่ปุ่น ก็มาอาศัยอยู่ใน*อาร์รา บาเลส์* หรือชานเมืองของชนพื้นเมืองกันมากขึ้น ปฏิสัมพันธ์ที่มีอยู่เนือง ๆ ระหว่างกลุ่มชนนานาเชื้อชาติเหล่านี้กับชาวฟิลิปปินส์ในเบื้องปลายแล้ว นำไปสู่การสมรสข้ามเชื้อชาติและการปรากฏขึ้นของกลุ่มชนที่แตกต่างออกไปในตอนกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด

ชาวยุโรปที่มาตั้งรกรากอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แทบมิได้กลับบ้านกันเลย และดังนั้น พวกเขาจึงกลายมาเป็นต้นกำเนิดที่สำคัญของชุมชนชาวเลือดผสมในนครใหญ่ที่ชาวยุโรปเป็นผู้ควบคุม เหล่านี้ แม้ว่าเจ้าหน้าที่ระดับสูงจำนวนมาก จะพาสตรีของตนมายังเอเชียด้วย แต่คนเหล่านี้ นับเป็นกรณียกเว้น คนระดับทั่ว ๆ ไปคือ เอกชนผู้ประกอบการค้า เสมียนและผู้คัดลอกสำเนา ตลอดจนทหารสามัญได้รับค่าจ้างต่ำเกินกว่าจะหาเงินมาเป็นค่าเดินทางสำหรับสตรีชาวยุโรปได้ และดังนั้น พวกเขาจึงแสวงหาเพื่อนคู่ใจจากภายในชุมชนท้องถิ่น ยังมีปัจจัยอื่น ๆ ที่ขัดขวางสตรีชาวยุโรปมิให้อพยพย้ายถิ่นมายังเอเชียด้วย ดินแดนโพ้นทะเลของโปรตุเกสนั้น ถือกันว่าเป็น “เขตชายขอบแห่งการพิชิต” และมีสตรีผิวขาวเพียงไม่กี่คนเท่านั้น ที่หาญกล้าพอที่จะเสี่ยงเดินทางมายังซีกโลกด้านตะวันออก กรณีที่จะมีสตรีมากเกินกว่าสิบสองคน เดินทางมากับเรือจากยุโรป ที่ขนส่งผู้โดยสารระหว่าง 600 ถึง 800 คน จึงพบได้ยากมาก

เนื่องจากความยากลำบากในการหาสตรีผิวขาวมาช่วยสร้างหมู่บ้านโปรตุเกสในเอเชีย อัฟฟอนโซ เดอ อัลบูเคิร์ก จึงส่งเสริมให้ชาวโปรตุเกสสมรสกับสตรีชาวอินเดียที่มีกำเนิดอยู่ในเผ่าพันธุ์อารยันและเปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์แล้ว อัลบูเคิร์กเห็นว่าการสมรสเช่นนี้และทายาทจากการสมรสดังกล่าวเป็นพื้นฐานของประชากรที่ซื่อสัตย์ ที่จะช่วยแก้ไขปัญหาการขาดแคลนแรงงานอย่างเรื้อรังของโปรตุเกสในดินแดนโพ้นทะเลของตนได้ นโยบายนี้ถูกประณามจากคนจำนวนมากทั้งในศาสนจักรและในรัฐบาล แต่ทหารสามัญและเจ้าหน้าที่ชั้นผู้น้อยตามสถานีโพ้นทะเลของโปรตุเกส ยินดีกับข้อวินิจฉัยเช่นนี้ บางคนยังเห็นว่าเคร่งครัดเกินไปด้วยซ้ำ คนที่เห็นเช่นนี้ ท้าทายคำชี้นำที่มีประกาศออกมา และสมรสกับสตรีท้องถิ่นโดยมิได้คำนึงถึงสถานภาพหรือกำเนิด คนที่สมรสในตะวันออกได้รับอนุญาตให้ลาออกจากราชการไปเป็น*คาซาโด* หรือคนแต่งงานแล้ว ปกติแล้ว พวก *คาซาโด* จะเข้าประกอบการค้าเพื่อหาเลี้ยงตนเอง และดังนั้นจึงกลายเป็นปรากฏการณ์สามัญตามเมืองท่าใหญ่ ๆ ที่จะมีบริเวณส่วนที่เป็นย่านที่อยู่อาศัยของ*คาซาโด* และภรรยาชาวเอเชียของพวกเขา กับลูกหลานที่เป็นชาวยูเรเชีย

*คาซาโด*มีแนวโน้มที่จะเข้าไปคลุกคลีอยู่กับสังคมของชนพื้นถิ่น โดยผ่านทางภรรยาชาวเอเชียของตน มากกว่าจะคลุกคลีกับสังคมของชนเชื้อชาติเดียวกันกับตน บุตรหลานของพวกเขา ได้เรียนรู้ภาษาและวัฒนธรรมของมารดา โดยที่การเรียนรู้ศาสนา ภาษาและวัฒนธรรมของฝ่ายบิดาจะอยู่ในระดับที่มีความสมบูรณ์น้อยกว่า กลุ่มชาวอินโด-โปรตุเกสเหล่านี้เองคือผู้ที่อำนวยความสะดวกให้แก่

การพาณิชย์ระหว่างประชากรชาวยุโรปและคนท้องถิ่น ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ชาวดัตช์พึ่งพาอาศัยกลุ่มชนเหล่านี้อย่างหนักหน่วง ในฐานะเป็นคนกลางและเป็นล่าม มีชาวดัตช์จำนวนมาก เลือกสตรีเชื้อสายอินโด-โปรตุเกสที่นับถือศาสนาคริสต์มาเป็นภรรยา เมื่อถึงคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด วัฒนธรรมเลือดผสมนี้ มีอยู่อย่างดกดื่นในเมืองที่ชาวยุโรปควบคุมอยู่ รวมทั้งในเมืองท่าการค้าส่วนใหญ่อื่น ๆ ของเอเชีย

เมื่อบริษัทอีสต์อินเดียของดัตช์ พยายามที่จะพาสตรีผิวขาวมายังเอเชีย พวกเขาก็ต้องเผชิญกับปัญหาเช่นเดียวกันกับโปรตุเกส ในปีแรก ๆ มีการส่งสตรีที่ยังไม่ได้แต่งงานและเด็กสาวจากสถานเลี้ยงเด็กกำพร้ามายังตะวันออก ในค.ศ. 1609 มีการส่งสตรีผิวขาวมาสักราวสามสิบหกคน ด้วยความหวังว่าจะเป็นการสร้างอาณานิคมถาวรของดัตช์ขึ้น อย่างไรก็ดี เป็นที่ปรากฏชัดในไม่ช้าว่า ผู้ที่เดินทางมานั้น มิใช่สตรีที่น่านับถือเช่นที่เจ้าหน้าที่ปกครองหวังจะให้อพยพย้ายถิ่นมา การทดลองส่งสตรีผิวขาวมายังภาคตะวันออกในระยะแรก ซึ่งไม่ได้ผลเป็นที่น่าพอใจบีบบังคับให้บรรดาผู้อำนวยการของบริษัทต้องยอมรับว่า “การส่งสตรีชาวดัตช์มา ไม่มีประโยชน์ต่อผู้ชายที่เตร็ดเตร่อยู่ตามท้องถนน และเป็นการสิ้นเปลืองและสร้างความเสียหายแก่ผลประโยชน์ของบริษัท”[10] เมื่อถึงค.ศ. 1652 ดัตช์กำหนดนโยบายให้จำกัดการอพยพย้ายถิ่นของสตรีผิวขาว นโยบายนี้มีผลบังคับใช้ต่อมาอีก 200 ปี

ดังนั้น บริษัทอีสต์อินเดียของดัตช์ จึงถูกบังคับให้ต้องใช้แนวปฏิบัติเช่นเดียวกับที่โปรตุเกสเคยทำมาก่อน คือสร้างกลุ่มบุคคลที่ซื่อสัตย์ขึ้นจากทายาทที่เกิดจากการสมรสระหว่างชายชาวดัตช์และสตรีเอเชีย ชาวดัตช์เหล่านี้ เป็นทหารและเจ้าหน้าที่ของบริษัท ซึ่งทำหน้าที่ที่ต้องเดินทางมาเป็นเวลาห้าปีแล้ว และประสงค์จะอยู่ในซีกโลกตะวันออกต่อไป ชาวเมืองที่มีเสรีเหล่านี้ จะได้รับอนุญาตให้อยู่ในเอเชียต่อไปได้ ต่อเมื่อได้ให้สัตย์สาบานแล้วว่าจะซื่อสัตย์และปฏิบัติตามกฎของบริษัทอีสต์อินเดียของดัตช์ และยอมตกลงว่าจะดำเนินธุรกิจเฉพาะที่ได้รับความเห็นชอบจากบริษัทแล้วเท่านั้น ในค.ศ. 1617 *เฮียเรน 17* มีบัญชาออกมาว่า ชาวเมืองเสรีจะสมรสได้ก็เฉพาะเมื่อได้รับอนุญาตจากบริษัทแล้ว และสมรสได้เฉพาะกับสตรีชาวเอเชียหรือยูเรเชียเท่านั้น พวกเขาจะได้รับอนุญาตด้วยเงื่อนไขที่ว่า สตรีเหล่านี้ ต้องเป็นคริสเตียนเสียก่อน และบุตรธิดาและทาสของพวกเขา จะต้องได้รับการอบรมให้เป็น คริสเตียนอย่าง “เท่าที่จะเป็นไปได้” เมื่อแรกนั้น มีเฉพาะมาลุกุเท่านั้น ที่เปิดรับชาวเมืองเสรีกับครอบครัว ให้เข้ามาอยู่ แต่ต่อมาภายหลัง พวกเขาได้รับอนุญาตให้ไปอยู่ที่ปัตตาเวีย เมละกาและสถานที่อื่น ๆ อีกหลายแห่ง ในค.ศ. 1639 ทางบริษัทสั่งห้ามพวกเขามิให้กลับไปยังยุโรป ขณะที่ยังอยู่ในสภาพสมรส ทั้งนี้เพื่อกันให้ชาวเมืองเสรีเหล่านี้ยังคงอยู่ในเอเชีย และปฏิบัติตามความมุ่งหมายแต่ดั้งเดิมของการก่อตั้งอาณานิคม แนวปฏิบัติที่กระทำคือการเตรียมการให้บุตรชายให้เป็นสมาชิกของ

---

[10] Leonard Blussé, “Batavia, 1619-1740: The Rise and Fall of a Chinese Colonial Town,” JSEAS, 12, 1 (1981) 166; Jean Gelman Taylor, ***The Social World of Batavia: European and Eurasian in Dutch Asia***, Madison, 1983, 9, 12.

สังคมดัตช์ในเอเชียหรือในยุโรป ส่วนบุตรสาวจะตระเตรียมพร้อมสำหรับชีวิตการเป็นภริยาของเจ้าหน้าที่ในเอเชีย ทั้งนี้เพื่อเป็นการช่วยเสริมความตั้งใจของนโยบายของบริษัทที่จะกันสตรียูเรเชียให้คงอยู่ในเอเชียต่อไป

ดังนั้น จึงไม่น่าประหลาดใจที่สตรีและบุตรธิดาของพวกเธอที่อยู่ในสังคมที่เป็นอาณานิคมของดัตช์ แสดงออกซึ่งลักษณะนิสัยในแบบพื้นเมืองเดิมของสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อยู่หลายประการ แม้แต่สตรีดัตช์ผิวขาวที่มีอยู่น้อยมากในปัตตาเวีย ทว่าเกิดและเติบโตในซีกโลกตะวันออก ก็ยังพอใจที่จะพูดภาษาโปรตุเกสในรูปแบบภาษาลูกผสม (ครีโอล) เช่นที่คนพื้นถิ่นพูดกัน มากกว่าจะพูดภาษาดัตช์ ซึ่งก็มักพูดได้แต่เพียงกระท่อนกระแท่นเท่านั้น เนื่องจากมีทหารดัตช์จำนวนมากกับพ่อค้าชาวดัตช์อีกหลายคนก็สมรสกับสตรีชาวอินโด-โปรตุเกสเช่นกัน วัฒนธรรมอันแผกพิเศษนี้ จึงยังคงสืบเนื่องต่อมาในหมู่บ้านชาวดัตช์ นักสังเกตการณ์ชาวดัตช์สมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดคนหนึ่ง กล่าววิจารณ์สตรีที่สมรสแล้วในปัตตาเวีย อย่างมิได้แยกแยะว่าชาวเอเชีย ยูเรเชียหรือยุโรปมีความแตกต่างกันระหว่างกันในเรื่องพฤติกรรม เครื่องแต่งกายและกริยาท่าทาง

> สตรีเหล่านี้ รับเอานิสัยของคนในซีกโลกตะวันออกมาใช้ – หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า ยังคงรักษานิสัยนี้เอาไว้ ได้แก่นิสัยนั่งยอง ๆ บนพื้น แทนที่จะนั่งบนเก้าอี้ และรับประทานแกงโดยใช้นิ้วมือ แทนที่จะใช้ช้อนหรือส้อม สตรีเหล่านี้พูดภาษาดัตช์แต่เพียงเล็กน้อยหรือไม่พูดเลยในหมู่พวกตน และพูดแต่เฉพาะภาษาโปรตุเกสในรูปแบบภาษาลูกผสมครีโอลโปรตุเกสชั้นต่ำเท่านั้น....เมื่อไรก็ตามที่สตรีเหล่านี้ไปโบสถ์หรือปรากฏตัวในที่สาธารณะ พวกหล่อนก็ประดับประดาด้วยไหม แพรและอัญมณี โดยมีพวกทาสตามมาเป็นขบวน แต่เวลาอยู่ที่บ้านพวกหล่อนก็นั่งยอง ๆ เกะกะอยู่ทั่วไป โดยสวมใส่แต่เครื่องแต่งกายชั้นใน หรือสวมชุดชั้นในที่โปร่งที่สุด[11]

เวลาอยู่ที่บ้าน สตรีเหล่านี้ ประพฤติปฏิบัติในแบบชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่เมื่ออยู่ในที่สาธารณะก็พยายามที่จะแต่งกายและวางท่าอย่างชาวยุโรป

เด็กที่เกิดจากชายต่างชาติและสตรีชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มิใช่ปรากฏการณ์ใหม่ในภูมิภาคนี้ ขนาดและความโดดเด่นของกลุ่มลูกผสมดังกล่าวของช่วงระยะเวลานี้ต่างหากที่เป็นเรื่องที่น่าสังเกต การมีชุมชนชายชาวจีนและชาวยุโรปขนาดใหญ่ ๆ ตั้งอยู่ท่ามกลางสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ย่อมส่งเสริมให้เกิดการสมรสข้ามเชื้อชาติ อย่างไรก็ดีสิ่งที่ต่างจากในอดีตคือ เด็กที่เกิดจากการสมรสดังกล่าว มิได้ถูกกลืนเข้าไปในสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยอัตโนมัติอีกต่อไปแล้ว โดยเฉพาะ

---

[11] ผู้ที่กล่าววิจารณ์เช่นนี้ คือนิโคลาส เดอ กราฟ (Nicholas de Graaff) ถ้อยคำของเขาถูกนำมาถ่ายทอดไว้โดย C.R. Boxer,ใน *The Dutch Seaborne Empire 1600-1800*, London, 1965, 225.

อย่างยิ่ง ในกรณีที่ฝ่ายบิดาเป็นพ่อค้าหรือเจ้าหน้าที่ชาวต่างชาติที่มีความสำคัญ ในยุคสมัยนี้ ฝ่ายบิดามีทางเลือกที่จะอบรมเลี้ยงดูบุตรธิดาของตนในชุมชนของตนเองได้ ทว่าที่บ่อยที่สุดนั้น คือการเลือกเลี้ยงดูบุตรชายอยู่ในชุมชนของตนเอง ในแง่สังคมนั้น เด็กลูกผสมเหล่านี้ อยู่ระหว่างวัฒนธรรมของบิดาชาวต่างชาติกับวัฒนธรรมของมารดาชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของตน แต่พวกเขาจะมิได้รับการยอมรับอย่างเต็มที่ ไม่ว่าจะโดยสังคมฝ่ายใด กระนั้น การที่ลูกผสมเหล่านี้ ปรากฏอยู่กึ่งกลางทางระหว่างสังคมทั้งสอง ทำให้พวกเขาเป็นสื่อกลางอย่างดีเยี่ยมระหว่างสองสังคม ทั้งในด้านการค้า การทูตและการส่งผ่านความคิดระหว่างสองวัฒนธรรม ชุมชนลูกผสมที่มีความโดดเด่นและประสบความสำเร็จในบทบาทนี้มากที่สุด คือชุมชนลูกผสมที่อยู่ในนครใหญ่ ๆ ดังเช่นเมละกา มนิลาและปัตตาเวีย

นอกเหนือจากพวกทาสแล้ว ผู้ที่อยู่ในขั้นที่ต่ำที่สุดบนบันไดทางสังคมและเศรษฐกิจในเมืองที่ชาวยุโรปควบคุมอยู่ ได้แก่คนท้องถิ่น ในค.ศ. 1609 มีชาวฟิลิปปินส์พื้นเมืองอาศัยอยู่ตามชานเมืองของมนิลาประมาณ 12,000 คน คนมากมายในจำนวนนี้ ทำงานเป็นช่างฝีมือ พ่อค้ารายย่อย คนปลูกพืชผักไปขายที่ตลาด คนรับใช้ตามบ้าน ทหารและกรรมกรรับจ้างในเมือง ในสาส์นที่มีไปถวายกษัตริย์สเปนในค.ศ. 1729 อาร์คบิชอปแห่งมนิลาได้เขียนไว้ว่า “เราพบคนมากมายในประเทศนี้ ที่มีทักษะเชี่ยวชาญและสามารถประกอบการงานต่าง ๆ ได้ทุกอย่าง และเป็นผู้ที่สามารถจัดหาสิ่งของที่จำเป็นทุกอย่างให้เราได้ ทว่าพวกเขาจะไม่มีวันทำได้ ตราบที่ยังมีชาวจีนอยู่มากมายเช่นนี้” [12] แม้ว่าอาร์คบิชอปจะสนับสนุนให้คนท้องถิ่นเข้ามีส่วนร่วมในชีวิตของมนิลามากยิ่งขึ้น แต่ท่านก็ไม่สามารถขุดรากถอนโคนผลประโยชน์ที่ชาวจีน-สเปนมีฝังแน่นอยู่กับการรักษาสภาพที่เป็นอยู่เช่นนี้เอาไว้

ในปัตตาเวีย มีชาวชวาหรือชาวซุนดาอาศัยอยู่ภายในกำแพงเมืองค่อนข้างน้อย จากการนับจำนวนประชากรในค.ศ. 1673 พบว่า มีชาวดัตช์อยู่ 2024 คน ชาวยูเรเชีย 726 คน ชาวจีน 2747 คน *มาร์ดิจเกอร์* (ทหารอินโดนีเซียเสรีที่พูดภาษาโปรตุเกส) 5362 คน ชาวมัวร์ (มุสลิมอินเดีย) และชาวชวา 1339 คน ชาวมาเลย์ 611 คน ชาวบาหลี 981 คน กับทาส 13, 278 คน รวมทั้งสิ้น 27,068 คน[13] ในบางโอกาส บริษัทอีสต์อินเดียของดัตช์ และชาวจีน จะเกณฑ์ทั้งชาวชวาและชาวซุนดาโดยผ่านทางเจ้านายในท้องถิ่นของพวกเขา ให้มาทำงานตามฤดูกาลในไร่อ้อยที่ตั้งอยู่รอบ ๆ ปัตตาเวีย หรือทำงานในโครงการก่อสร้างสาธารณะในนคร ทว่าดังที่ตัวเลขจำนวนประชากรชี้ให้เห็น ผู้ที่ทำงานใช้แรงกายส่วนใหญ่ในเมืองนี้ ได้แก่พวกทาสที่นำมาจากส่วนต่าง ๆ ของหมู่เกาะ และจากสถานีการค้าของดัตช์ในที่อื่น ๆ ในเอเชีย

---

[12] Maria Lourdes Diaz-Trechuelo, “The Role of the Chinese in the Philippine Domestic Economy” in F. Alfonso, ed., ***Chinese in the Philippines***, Manila, 1966, I. 177, 181.

[13] Susan Abeyasekere, ***Jakarta: A History***, Singapore, 1987, 19.

ประชากรชาวมาเลย์ในเมละกา อาศัยอยู่ในบริเวณชายฝั่งทะเลทางตอนใต้ของป้อม และตามริมฝั่งแม่น้ำ ภายใต้ผู้นำของตน หน้าที่ที่เป็นหลักสำคัญของพวกเขา ดูเหมือนจะเป็นการจัดหาข้าว ผลไม้ ผักและปลา มาป้อนให้กับนคร ทว่าคนเหล่านี้ได้รับการว่าจ้างให้มาเป็นช่างฝีมือและกรรมกรสามัญตามอู่ต่อเรือ สำนักงานตัวแทนและองค์กรทางด้านศาสนาและพลเรือนต่าง ๆ ในเมละกา

แม้ว่าคนท้องถิ่นในเมืองที่ชาวยุโรปควบคุมอยู่ จะมีบทบาทจำกัด แต่ปฏิสัมพันธ์ที่พวกเขามีอย่างเป็นกิจวัตรประจำวันกับกลุ่มชาวต่างชาติ ทำให้พวกเขาได้รับรู้ความคิดใหม่ ๆ มากมาย ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประเมินสิ่งของและเทคนิคของต่างชาติ โดยวิธีสังเกตโดยตรงและการไต่ถามอย่างกระตือรือร้น จากนั้นพวกเขาจะเลือกเฟ้นแต่สิ่งที่มีประโยชน์มากที่สุดและใช้งานในเชิงปฏิบัติได้เหมาะสมแก่วัตถุประสงค์ของตนเองมากที่สุด จุดยืนที่เน้นในด้านปฏิบัติเช่นนี้ ได้รับการหล่อเลี้ยงมาเป็นเวลานับร้อย ๆ ปีที่พวกเขาประสบกับอิทธิพลจากภายนอก และเป็นจุดยืนที่ประสบความสำเร็จในการเสริมสร้างความแข็งแกร่งให้แก่สังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาแล้วในอดีต จุดยืนเช่นนี้ เป็นทัศนคติที่พวกเขานำมาใช้อีกครั้งในช่วงระหว่างค.ศ. 1500-1800 นี้ ความคิดใหม่บางอย่างที่รับเข้ามาและส่งผลสืบเนื่องไปไกลมากที่สุด คือความคิดด้านการต่อเรือและการผลิตอาวุธปืน ความคิดเหล่านี้เป็นพัฒนาการด้านเทคโนโลยีซึ่งมีนัยอย่างสำคัญ ไปถึงอนาคตของการค้าทางไกลและของการทำสงครามในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

เทคโนโลยีการต่อเรือ : เรือบรรทุกสินค้าและเรือรบ

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีการติดต่อกับชาวอาหรับ อินเดียและชาวจีนมาเป็นเวลานาน ส่วนมากแล้วเป็นการติดต่อกันทางทะเลเป็นหลัก ดังนั้น จึงย่อมเลี่ยงไม่พ้นที่จะต้องมีการถ่ายทอดความคิดและเทคนิคเรื่องการเดินเรือกันอย่างมากทีเดียว อย่างไรก็ดี ที่ต้องกล่าวเน้นไว้ก็คือ หลักฐานเกี่ยวกับเทคนิคการต่อเรือในสมัยก่อนค.ศ. 1800 นั้น มีไม่มาก เนื่องจากไม่มีการเขียนผังของช่างต่อเรือเพื่อเป็นบันทึกเก็บไว้ และโบราณคดีเกี่ยวกับเรือที่อับปาง ก็เพิ่งจะเริ่มมีขึ้น การขาดแคลนหลักฐานทางด้านโบราณคดีและหลักฐานทางประวัติศาสตร์อื่น ๆ ที่เชื่อถือได้ ทำให้เป็นการยากที่จะระบุถึงระดับของปฏิสัมพันธ์ที่มีอยู่ระหว่างขนบประเพณีการต่อเรือของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กับของคู่ค้าหลักในมหาสมุทรอินเดียและในจีน ทว่าในขณะที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีการแลกเปลี่ยนความคิดเรื่องเทคโนโลยีการต่อเรือกับคู่ค้าหลักนั้น ในย่านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เองก็มีพัฒนาการบางอย่างของเรือเกิดขึ้นซึ่งเป็นการตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมที่เป็นลักษณะเฉพาะของถิ่นนี้

เท่าที่เป็นที่ทราบกัน ขนบประเพณีการต่อเรือของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยก่อนคริสต์ศตวรรษที่สิบสี่ วิวัฒนาการขึ้นมาจากเรือขุดขนาดเล็ก เมื่อเวลาผ่านไป ก็ค่อย ๆ มีการใช้ไม้กระดานมัดด้วยวัสดุที่ได้จากพืชมาทำให้ด้านข้างของโครงเรือทั้งสองด้าน สูงขึ้นมาทีละน้อย ๆ เรือแผ่นที่ใช้ไม้กระดานที่เลื่อยขึ้นเหล่านี้ ใช้เทคนิคการรั้งรัดด้วยหมุด นั่นคือการเจือนแผ่นกระดานออกจนกระทั่งปรากฏ

ชิ้นส่วนไม้ หรือหมุด ยื่นออกมาจากด้านข้างตอนใน จากนั้นก็เจาะรูในหมุดเพื่อรับเชือกผูกซึ่งจะยึดไม้กระดานเข้ากับโครงของลำเรือ เรือแบบนี้ มีเฉพาะในเอเชีย ทว่าคล้ายคลึงกับเรือสแกนดิเนเวียยุคต้น เรือชนิดนี้ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จำนวนมากจะมีหัวและหางของสัตว์หรือเศียรนาคชนิดที่ถอดออกได้อยู่ตรงหัวเรือ เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของงูศักดิ์สิทธิ์ซึ่งค้ำประกันความอุดมสมบูรณ์ของแผ่นดิน การใช้เรือดังกล่าวในกิจการสงคราม เกี่ยวพันกับพิธีกรรมเพื่อความอุดมสมบูรณ์ เนื่องจากการหลั่งโลหิต เป็นแง่มุมที่สำคัญในการนำอิทธิฤทธิ์แห่งการเจริญพันธุ์ของเทพให้แผ่ซึมซาบเข้าไปในดิน

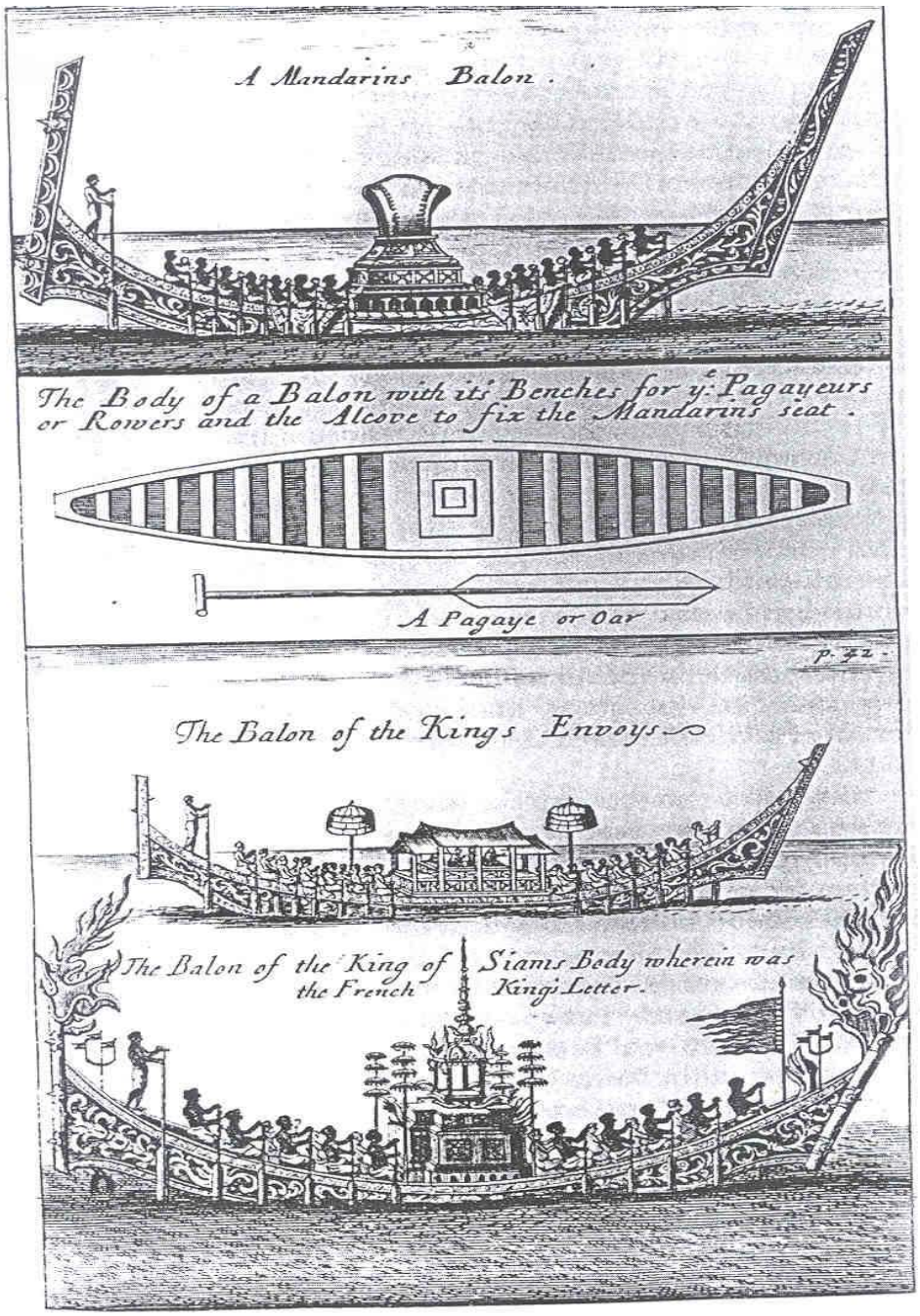

ภาพ 1.2 เรือยาวสามแบบจากสยาม ในที่นี้ใช้สำหรับงานพิธี เรือที่ใช้สำหรับทำสงครามก็คล้ายคลึงกับเรือพวกนี้เช่นกัน ทว่ามีโล่ปกป้องด้านข้างเอาไว้ ขอให้สังเกตการใช้เศียรนาคที่หัวเรือ

จาก Simon de la Loubère, ***The Kingdom of Siam***, London, 1693, reprinted Kuala Lumpur, 1969, opp. p. 40; reproduced courtesy Oxford University Press, Kuala Lumpur, Oxford in Asia Historical Reprints.

เรือที่ใช้กันอยู่ทั่วไปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อีกแบบหนึ่ง ซึ่งพัฒนาขึ้นมาจากเรือขุดชนิดพื้นฐาน คือเรือชนิดที่มีโครงไม้ยื่นออกมานอกลำเรือ เรือชนิดนี้ในมาลุกุรู้จักกันในชื่อว่า *โกรา-โกรา* และชื่อ*จาราเงา* ในฟิลิปปินส์ตอนใต้ คำบรรยายที่เก่าแก่ที่สุดสำนวนหนึ่ง ที่กล่าวถึงเรือดังกล่าวอย่างละเอียด ได้มาจากทางตอนเหนือของมาลุกุในค.ศ. 1537 คำบรรยายนี้ระบุว่า เรือดังกล่าวนี้ ตรงกลางเป็นรูปไข่ ส่วนปลายทั้งสองด้าน ลาดขึ้น เรือแบบนี้ สามารถแล่นไปได้ ทั้งข้างหน้าและข้างหลัง ไม่มีการใช้ตะปูหรือหมันยาเรือ หากแต่ใช้เส้นใยที่มีลักษณะคล้ายขนม้าสีดำ *(กามุโต)* ที่ได้จากต้นอาเรง (*Arenga*, Labill.) หรือต้นสาคู (*Metroxylon*, Rottb.) อย่างใดอย่างหนึ่ง มารัดบริเวณกระดูกงูกลางเรือ โครงเรือและท่อนไม้ที่หัวและที่ท้ายเรือ มีการเจาะรูเล็ก ๆ สำหรับร้อยเชือก จากนั้น ก็เอาเชือกพวกนี้มาผูกเข้าด้วยกันกับตัวยึดที่อยู่ข้างใน ไม้กระดานตามแนวขอบจะใช้หมุดไม้ต่อเข้าด้วยกัน แล้วอุดด้วยใยจากต้นบารุ (*baru* หรือที่มีชื่อทางพฤกษศาสตร์ว่า *Hibiscus Tiliceus)* ในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบหก ดัตช์ตั้งข้อสังเกตถึงลักษณะปฏิบัติที่คล้ายคลึงกันในบันดา ซึ่งที่บันดานี้จะ ใช้ใยจากเปลือกมะพร้าวอุดตามตะเข็บเรือและใช้ปูนขาวผสมแต้มตามรอยต่อ

จากตัวเรือมีที่นั่ง หรือคานตามแนวขวางประมาณ 10-12 แถว ยื่นต่อออกไปนอกตัวเรือทั้งสองด้าน แต่ละด้านมีความยาวระหว่างสองถึงเก้าเมตร ขึ้นอยู่กับขนาดของเรือ ที่คานเหล่านี้ มีทุ่นติดอยู่สองหรือสามแถว สำหรับเป็นที่ให้ฝีพายส่วนเพิ่มได้นั่ง ที่ปลายสุดของคานขวาง เป็นง่ามไม้ ซึ่งผูกติดอยู่กับเสาไม้ไผ่ที่ใหญ่กว่าและหนากว่า สำหรับประคองไม่ให้เรือเอียง บนคานของส่วนต่อที่ยื่นออกมาจากตัวเรือ มีการสร้างบริเวณยกพื้น ทำจากไม้ไผ่ผ่าซีก โดยมีฝาผนังกับหลังคาทำด้วยวัสดุในท้องถิ่น ยกพื้นนี้ สามารถขยายให้ใหญ่ขึ้นเพื่อขนผู้โดยสารและสินค้าให้มากขึ้นได้ ส่วนหัวของเรือแบบนี้ ก็เช่นเดียวกับเรือยาว คือมีคอและหัวงูชนิดถอดได้ กับเขากวาง ตั้งอยู่ข้างบน ในหมู่เรือแบบที่มีคานยื่นออกมานี้แบบที่มีขนาดใหญ่ที่สุด ได้แก่เรือ *ซอนคา* ของมาลุกุเหนือ ซึ่งสามารถบรรทุกฝีพายได้สี่แถวในแต่ละฟาก ซึ่งประกอบด้วยฝีพายจำนวนฟากละห้าสิบคน ส่วนบนยกพื้นในเรือ บรรทุกฝีพายได้อีก 100 คน

เรือที่มีคานยื่นออกมาจากตัวเรือนี้ มีแบบที่แตกต่างกันออกไปอยู่บ้าง บางคนชอบชนิดที่มีคานยื่นทางเดียว เนื่องจากใช้งานในทะเลหลวงได้ดีกว่า แต่อาจเป็นได้ว่าคานยื่นทางเดียวคงจะมีประโยชน์ในทางปฏิบัติ เช่นทำให้ทอดแหจับปลาได้สะดวกขึ้นเป็นต้น อีกแบบหนึ่งคือการใช้เรืออีกลำหนึ่งมาแทนส่วนที่ยื่นออกไป เรือคู่ขนาดใหญ่เหล่านี้รวมทั้งเรือที่มีส่วนยื่นออกมาข้างเดียว พร้อมยกพื้นขนาดใหญ่ที่สร้างขึ้นเหนือตัวลำเรือโดยใช้ใบเรือประกอบขึ้นนั้น ในคริสต์ศตวรรษที่สิบหกเมื่อชาวยุโรปเข้า

มายังคงมีใช้กันอยู่ พัฒนาการที่แยกต่างหากในขนบประเพณีการต่อเรือ คือแพ ซึ่งเป็นวิธีหลักในการขนส่งสินค้าและผู้โดยสารตามแม่น้ำสายต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เคียงคู่กันไปกับเรือขุด

เมื่อดัตช์มาถึงท่าเรือที่วุ่นวายของบันเตนเป็นครั้งแรกในช่วงใกล้จะสิ้นสุดคริสต์ศตวรรษที่สิบหกนั้น พวกเขาสังเกตเห็นเรือหลายชนิด ซึ่งมีอยู่ทั่วไปในภูมิภาคนี้ ชนิดแรกคือ *เปราหุ* ซึ่งเป็นชื่อที่โดยทั่วไปแล้ว ใช้เรียกเรือขนาดเล็กที่ไม่มีชั้นดาดฟ้า ที่บันเตนนั้นเรือ *เปราหุ*มีโครงสร้างคล้ายบ้านที่สร้างอยู่เหนือส่วนหนึ่งของตัวลำเรือ เพื่อใช้เป็นเพิงที่พัก นอกจากนี้ยังมีเสากระโดงหลักขนาดใหญ่กับเสากระโดงหน้าและดาดฟ้าสำหรับเก็บของ ทำด้วยไม้ไผ่ ใบเรือทำจากการนำปาล์มหรือหวายมาทอเป็นแผ่น และบางครั้ง ถึงกับทอด้วยใบปาล์มด้วยซ้ำ ด้านหน้าของ*เปราหุ* จะมีคนนั่งอยู่ราวหกคน และจะทำหน้าที่พายเมื่อจำเป็น ส่วนอีกสองคนจะยังคงอยู่ทางด้านหลังเพื่อคุมหางเสือสองอันที่ตั้งอยู่ข้างเรือข้างละอัน นอกจากนี้ ตรงกลาง*เปราหุ* ยังมีหางเสือทำจากไม้ไผ่อยู่ข้างใต้อีกอันหนึ่ง ซึ่งใช้เชือกกำกับไว้ให้อยู่กับที่ มีเรืออีกชนิดหนึ่ง เรียกว่า *กาตูร* ซึ่งสร้างความประทับใจให้แก่ชาวดัตช์ในเรื่องความเร็ว เรือแบบนี้ เป็นเรือขุดแบบง่าย ๆ มีกระดูกงูทรงกลม หัวเรือแหลม และมีส่วนที่ยื่นออกไปนอกลำเรือทั้งสองข้าง เรือชนิดนี้ มีใบเรือขนาดใหญ่เสียจนพวกดัตช์รู้สึกอัศจรรย์ใจที่เรือไม่พลิกคว่ำไปกับสายลม นอกจากนี้ยังมีเรือสินค้าที่เรียกว่า*ชอง* ซึ่งมีเสายื่นออกไปทางหัวเรือสำหรับผูกเชือกรั้งเสากระโดง และในบางกรณี ก็มีเสาเป็นรูปง่าม ซึ่งรวมทั้งเสากระโดงหลักกับเสากระโดงด้านหน้าด้วย ตลอดความยาวของเรือ*ชอง* มีดาดฟ้าชั้นบนที่ปิดมิดชิด ส่วนหนึ่งของบริเวณนี้ เป็นห้องพิเศษสำหรับกัปตันเรือ ข้างล่างส่วนดาดฟ้าหลัก มีบริเวณที่แบ่งเป็นส่วน ๆ สำหรับใช้จัดเก็บสินค้า โดยมีทางเข้าออกผ่านทางช่องสองช่องในแต่ละด้านของเรือ สมรรถนะในการขนสินค้าของเรือ*ชอง*ที่ใหญ่ที่สุดที่พวกดัตช์เห็นในบันเตนนั้น ประเมินว่า ไม่เกินสี่สิบตัน ทว่าพวกเขากล่าววิจารณ์ว่า เรือ*ชอง*แบบที่มาจากจีนและพะโค มีขนาดใหญ่กว่านี้มาก

*ชอง*เป็นเรือบรรทุกสินค้าโดยเฉพาะ ซึ่งดูเหมือนว่าเป็นแบบที่ดัดแปลงต่อมาจากเรือสำหรับใช้เดินทางไกลรุ่นก่อนหน้านี้ ซึ่งชาวจีนเรียกว่า *กุนลุน โบ* มีรายงานว่า เรือดังกล่าวนี้ เป็นเรือที่ใช้กันเป็นหลัก ในการขนสินค้าแปลก ๆ ไปยังจีน นอกจากนี้ยังใช้ในการค้าโดยตรงกับอินเดียด้วย บันทึกของจีนในสมัยคริสต์ศตวรรษที่สามและแปด ประกอบกับการขุดค้นซากเรือสองลำที่พบในจีน -- โดยเรือที่ค้นพบนี้มีอยู่ลำหนึ่งเป็นเรือเก่าอยู่ในราวค.ศ. 1271 – ช่วยให้สามารถประมวลลักษณะของเรือ*กุนลุน โบ*ขึ้นมาได้ดังนี้คือ ปกติแล้ว เรือมีขนาดความยาวอยู่ในราวห้าสิบเมตรมีสมรรถนะในการบรรทุกผู้โดยสารได้ 500-1000คน และสัมภาระได้ 250-1000 ตัน ไม่มีการใช้เหล็กในการยึด ตัวลำเรือเป็นรูปตัววี. (V) มีกระดูกงู ส่วนหัวเรือและท้ายเรือซึ่งโดยหลักแล้ว สมมาตรกัน มีปลายแหลม แผ่นไม้ขนาบข้างเรือกับวงกบ เชื่อมต่อกันด้วยหมุดไม้ มีการใช้ไม้กระดานซ้อนกันหลายชั้น ภายในลำเรือ ไม่มีการกั้นฝาแบ่งสัดส่วนพื้นที่ หางเสือคู่ ตั้งอยู่ที่บริเวณกราบเรือ เสากระโดงติดตั้งพร้อมใบเรือหลายเสาหลายใบ และไม่มีส่วนที่ต่อยื่นออกไปนอกตัวลำเรือ ภาพสลักตามอนุสรณ์สถานในเอเชีย

ตะวันออกเฉียงใต้สมัยโบราณเรื่อยมาจนถึงคริสต์ศตวรรษที่สิบสี่ แสดงให้เห็นลักษณะเรือของท้องถิ่น ซึ่งมี
เสากระโดงสองหรือสามขา มีหางเสืออยู่ที่กราบเรือ ใบเรือเอียงลาดรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส กับใบเรือเสริมและส่วนที่ต่อยื่นออกมานอกตัวลำเรือ รูปลักษณ์ของเรือในหลักฐานข้อมูลของจีนและของเอเชีย

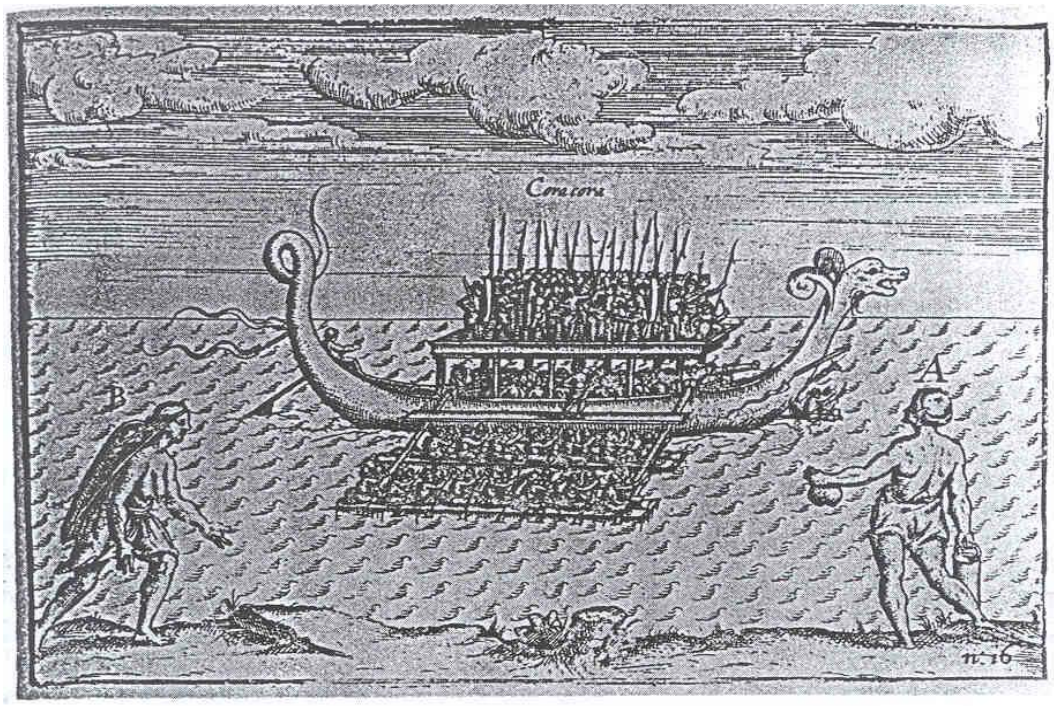

ภาพ 1.3 เรือ *ซอนคาหรือโกราโกรา* ในภาพแสดงให้เห็นส่วนที่ยื่นออกมาจากตัวเรือทั้งสองด้าน แต่ละด้านบรรทุกผีพายได้สี่แถว เพิงที่อยู่ในตัวเรือมีฝีพายประจำอยู่อีกส่วนหนึ่ง และใช้เป็นที่นั่งของบุคคลสำคัญ ดาดฟ้าเหนือเพิงเป็นที่ของพลรบ ด้านหน้าของตัวเรือมีปืนติดตั้งให้เห็นอย่างเด่นชัด สามารถหมุนได้รอบทิศทาง ส่วนหัวของเรือเป็นรูปเศียรนาค

จาก I Commelin, ***Begin ende Voortgang*** "Eerste Schip – vared der Hallanders," Amsterdam, 1646, I. Opp.p 22; facsimile Uitgaven Nederland N.V. in co-operation with N.V. Het Parool, Publishers, Amsterdam; N. Israel, Antiquarian and Publisher, Amsterdam; and B. de Graaf, Antiquarian and Publisher, Nieuwkoop, Z.H.

ตะวันออกเฉียงใต้ มีคำบรรยายแตกต่างกัน ทั้งนี้ อาจเนื่องมาจากความจริงในข้อที่ว่า หลักฐานของจีนนั้น อ้างถึงเรือบรรทุกสินค้าทางไกล ขณะที่หลักฐานของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บรรยายถึงเรือที่คุ้นกันในท้องถิ่นมากกว่า มิได้หมายถึงเรือสำหรับใช้ในทะเลหลวง

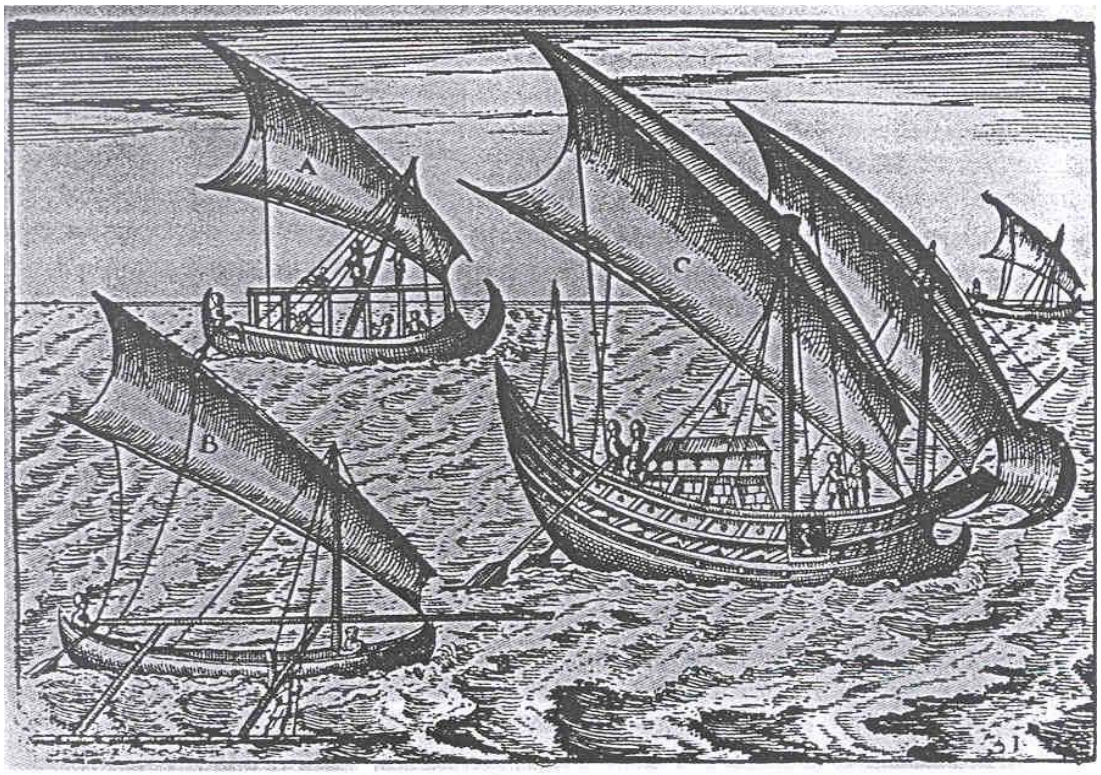

ภาพ 1.4 **ก.**เรือ*เปราหุ*แบบหนึ่งจากบันเตน มีเสื่อเป็นใบเรือ และมีเพิงที่พัก **ข.** เรือเล็กจากบันเตน ชนิดที่มีคานไม้ยื่นออกมาจากตัวลำเรือ เรือเช่นนี้ เป็นที่รู้จักกันในนาม*กาตูร (Katur)* ใบเรือมีขนาดใหญ่จนพวกดัตช์อัศจรรย์ใจที่มันไม่พลิกคว่ำไปกับแรงลม **ค.** เรือ*ชอง*ของบันเตน แสดงให้เห็นช่องเปิดที่ชั้นล่าง ซึ่งเป็นที่สำหรับใช้เก็บสินค้า

จาก I. Commelin, ***Begin ende Voortgang*****,** "Eerste Schip-vaerd der Hollanders," Amsterdam, 1646, I. opp. p. 78; fasimile Uitgaven Nederland N.V., in co-operation with N.V. Het Parool, Publishers, Amsterdam: N. Israel, Antiquarian and Publisher, Amsterdam; and B. de Graaf, Antiquarian and Publisher, Nieuwkoop, Z.H.

ทุกลักษณะที่มีอยู่ในเรือ*คุนลุน โบ* ล้วนมีอยู่ในเรือ*ชอง* แหล่งข้อมูลของโปรตุเกสสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบหก เรียกว่าเรียกเรือชนิดนี้ว่า *จังโก* ชาวโปรตุเกสบรรยายถึงเรือ*ชอง*ว่ามีขนาดใหญ่กว่าเรือโปรตุเกส (ซึ่งมีระวางบรรทุก 300 ถึง 400 ตัน) มีความสูงมาก และหุ้มกันไว้ด้วยไม้กระดานสี่ชั้น ทำให้กระสุนปืนของโปรตุเกสทะลวงเข้าไปไม่ได้ รายงานอื่น ๆ จากสมัยเดียวกันนี้ระบุว่า เรือ*ชอง*มีระวางบรรทุกถัวเฉลี่ย 400 ถึง 500 ตัน ไม่ใช้เหล็ก ขอบไม้กระดานที่ลำตัวเรือยึดติดต่อเข้าด้วยกันโดยใช้หมุดไม้สอดเข้าไปในตะเข็บ และมีการหุ้มด้านนอกไว้หลายชั้น หางเสือสองอันติดตั้งอยู่ทางด้านข้าง และมีเสากระโดงหลายเสา เสากระโดงเหล่านี้ ปกติแล้ว ขึงใบเรือรูปสี่เหลี่ยม

จัตุรัสในลักษณะเอียงลาด กับใบเรือชนิดที่ยื่นออกไปนอกตัวลำเรือ โดยมีเสาวางแนวขวางที่ยื่นออกไปทางหัวเรือเพื่อผูกยึดเสากระโดง โชคไม่ดีที่ตราบถึงปัจจุบันนี้ การขุดค้นทางโบราณคดียังไม่พบเรือ*ซอง*ชนิดที่ตรงกับคำบรรยายที่มีบันทึกอยู่ในประวัติศาสตร์เลย

ขนาดและลักษณะพิเศษของเรือ*ซอง* กำหนดให้ต้องอาศัยความรู้ความชำนาญและอาศัยวัสดุซึ่งมิได้มีอยู่ทั่วไปทุกหนทุกแห่ง ด้วยเหตุนี้ การต่อเรือ*ซอง*จึงทำกันที่ศูนย์กลางการต่อเรือใหญ่ ๆ สามแห่งเป็นหลัก แห่งแรกคือที่ที่ชายฝั่งตอนเหนือของชวา โดยเฉพาะบริเวณรอบ ๆ เรมบังและจิเรบอนแห่งที่สองคือชายฝั่งทะเลด้านใต้ของบอร์เนียว (บันจาร์มาซิน) และเกาะที่อยู่ติด ๆ กัน แห่งที่สามคือ ที่พะโค ซึ่งตั้งอยู่ตรงอ่าวเมาะตะมะ สถานที่ทั้งสามแห่งที่กล่าวนี้นี้มีลักษณะที่เหมือนกันอยู่ คือความสามารถในการเข้าถึงป่าไม้สัก (*Tectona grandis,* Linn.) ไม้ชนิดนี้ มีคุณค่าสูงแก่การทำเป็นไม้สำหรับต่อเรือ เนื่องจากมีความต้านทานแมลงที่กัดกินตัวเรือ แหล่งไม้สักของบอร์เนียวใต้ คงได้มาจากชวาเหนือ ซึ่งล่องทะเลชวาลงมาทางใต้เป็นระยะทางสั้น ๆ ส่วนเรือชนิดต่าง ๆ ที่ใช้กันในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งมีขนาดเล็กกว่า ต่างมีขนบประเพณีการต่อเรือของตนเองและมีหมู่บ้านที่ทำอาชีพต่อเรือเป็นหลักอยู่ตามบริเวณต่าง ๆ ซึ่งส่วนใหญ่ ยังคงมีอยู่ต่อมาจนถึงปัจจุบันนี้

ผลลัพธ์ของการหยิบยืมเทคนิคการต่อเรือกันไปมาระหว่างชาวจีนและชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทำให้มีพัฒนาการอย่างใหม่ขึ้นมา นั่นคือ เรือ*ชวน* ของจีน ในซีกโลกตะวันตกรู้จักเรือชนิดนี้ในชื่อว่าเรือ “จังค์” (หรือสำเภา – junk) มากกว่า เรือ*ชวน*วิวัฒนาการขึ้นมาจากแพ และมีท้องเรือแบนหรือมนเล็กน้อย ไม่มีกระดูกงู หรือเสาไม้ท้ายเรือที่ต่อกับกระดูกงู มีแผ่นไม้กระดานตามแนวขวางที่หัวและท้ายเรือ ไม่มีโครงที่ลำตัวเรือหรือโครงภายในลำเรือ และมีฝากั้นแน่นหนาแบ่งบริเวณในตัวเรือตามแนวทะแยง เรือแบบนี้ ใช้เสื่อที่ทอในท้องถิ่นเป็นใบเรือ โดยผูกติดไว้กับไม้ไผ่ อันเป็นวิถีปฏิบัติที่เชื่อกันว่า มีกำเนิดมาจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้[14] การผสานเทคนิคการต่อเรือของจีนใต้กับของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทำให้เกิดมีขนบประเพณีแบบพันทางซึ่งนักวิชาการท่านหนึ่ง ตั้งชื่อเรียกว่า “ขนบประเพณีทะเลจีนใต้” สิ่งที่นักวิชาการท่านนี้ตั้งประเด็นขึ้นมาก็คือ เทคนิคของจีน ซึ่งได้พิสูจน์ให้เห็นว่าพอเพียงสำหรับการเดินเรือในแม่น้ำและตามชายฝั่งทะเลเป็นหลัก ได้ผ่านการเปลี่ยนแปลง อันเป็นผลลัพธ์จากการได้รู้จักเรือเดินสมุทรของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ด้วยเหตุนี้ชาวจีนจึงได้สร้างเรือสำเภาเพื่อการค้าทางไกลขึ้นมา เรือดังกล่าว ประสานลักษณะของจีน (อย่างเช่นการกั้นบริเวณในเรือออกเป็นส่วน ๆ ซึ่งน้ำเข้าไม่ได้ หางเสือแบบแกน และมีเหล็กที่ใช้สำหรับตรึงไม้กระดาน) มารวมเข้ากับลักษณะของเรือ*คุนลุน โบ* (ลำเรือรูปตัววี. มีกระดูกงู ติดตั้งเสากระโดงหลายเสาและใบเรือหลายใบ ตัวลำเรือมีการหุ้มหลายชั้น มีแผ่นไม้แนวขวางที่หัวและท้ายเรือ) เรือพันทางดังกล่าวที่เก่าแก่ที่สุดที่พบในแหล่งขุดค้นทางโบราณคดีในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นเรือสมัยครึ่ง

---

[14] Paul Johnstone, ***The Sea-Craft of Prehistory***, Cambridge, Mass. 1980. 191.

แรกของคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า[15] เมื่อมีการค้าโดยเรือสำเภาผ่านมายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพิ่มขึ้น และเมื่อมีการต่อเรือสำเภากันในภูมิภาคนี้ จึงเป็นธรรมดา ที่จะต้องมีความก้าวหน้าไปสู่การรวมลักษณะเฉพาะของเรือจีนกับลักษณะเฉพาะของเรือเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เข้าไว้ด้วยกัน

นโยบายแบบจักรวรรดินิยมของจีน ส่งเสริมให้ผู้ประกอบการค้าชาวจีนและชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ใช้เรือพันทางแบบ*ชวน*เพิ่มขึ้น ตามท่าเรือต่าง ๆ ของจีน มีการเก็บภาษีเรือสำเภา*ชวน*และภาษีสินค้าจากเรือชนิดนี้ในอัตราที่ต่ำกว่าเรือของตะวันตกและเรืออื่น ๆ ตราบเท่าที่เรือที่เข้ามามีลักษณะเฉพาะของเรือสำเภาจีนตรงตามที่กำหนด เจ้าหน้าที่ของจีนก็ไม่ใคร่ใส่ใจนักในข้อที่ว่า เรือเหล่านี้เป็นเรือที่ต่อขึ้นในต่างแดนและเจ้าของเรือเป็นชาวต่างชาติ มาตรการนี้ส่งเสริมให้พ่อค้าทั้งปวงส่งสินค้าลงเรือสำเภามายังจีน และในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด แม้แต่ดัตช์ก็ยังใช้เรือสำเภาจีนพร้อมลูกเรือชาวจีนในการค้าระหว่างปัตตาเวียและจีน ชาวไทยได้รับการส่งเสริมมากเป็นพิเศษ ให้คงการใช้เรือที่มีรูปลักษณ์แบบจีนไว้ ในการค้าของตนกับจีน เนื่องจากมีการลดหย่อนค่าธรรมเนียมและค่าภาษีศุลกากรให้แก่เรือเหล่านี้ทั้งในจีนและสยาม ความต้องการเรือที่มีลักษณะแบบจีนมากขึ้นเรื่อย ๆ ส่งเสริมให้ช่างต่อเรือในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ต่อเรือ*ชวน*ชนิดพันทาง ซึ่งกลับเป็นงานที่ง่ายขึ้น เนื่องจากพวกเขา คุ้นเคยกับลักษณะพื้นถิ่นหลาย ๆ ประการของเรือลักษณะนี้ เรือพันทางแบบ*ชวน*ได้รับความนิยมมากในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดและสิบแปด เรือแบบนี้ มีข้อได้เปรียบทุกอย่างของเรือ*ซอง* รวมทั้งได้รับการส่งเสริมอย่างเป็นทางการจากเจ้าหน้าที่ของจักรวรรดิจีนด้วย เหตุการณ์นี้ จึงนำไปสู่การผลักดันให้เรือ*ซอง*เขยิบลงไปเป็นเรือค้าขายระหว่างเกาะทีละน้อย ๆ เมื่อมีเรือสำหรับขนส่งสินค้าโดยเฉพาะกับเรือรบของชาวยุโรปเข้ามา ก็ยิ่งเป็นการเร่งให้เรือ*ซอง*สูญไปเร็วขึ้น

เรือยุโรปที่มาสร้างความประทับใจให้แก่โลกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีอยู่สามชนิดด้วยกัน ชนิดแรกคือเรือที่ขับเคลื่อนทั้งด้วยใบเรือและด้วยฝีพายแบบเมดิเตอร์เรเนียน เป็นเรือที่สเปนและโปรตุเกสนำมาปรับใช้ในฟิลิปปินส์และอินโดนีเซียตะวันออก เรือชนิดนี้มีตัวลำเรือยาวและแคบ มีความยาวเจ็ดหรือแปดเท่าของความกว้าง ส่วนหัวและท้ายเรือแคบกว่าตรงกลางมาก มีดาดฟ้าเรือตลอดความยาวของตัวเรือ และขับเคลื่อนด้วยพายชนิดยาว ดาดฟ้าพิเศษสร้างขึ้นสำหรับทหาร โดยมีการวางโล่ไว้ปกป้องคนพายเรือและทหารตลอดความยาวของลำเรือ ในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบหก ดัตช์ได้เล่าถึงเรือใบที่ใช้พายแบบที่นำมาปรับใช้กันในบันเตนไว้ว่า มีการสร้างห้องครัวขึ้นตรงท้ายเรือ คนพายเรือที่เป็นทาส นั่งอยู่เฉพาะที่ชั้นล่าง ขณะที่พวกทหารยืนเตรียมพร้อมอยู่บนดาดฟ้า เรือของบันเตนมีเสากระโดงเรือสองเสา และติดตั้งปืนใหญ่ขนาดเล็กสี่กระบอกไว้ตรงหัวเรือ

เรือยุโรปประเภทที่สองที่นำมายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือเรือบรรทุกสินค้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรือฟลุต หรือเรือบิน (fly-boat) ของดัตช์ เรือชนิดนี้ มีขนาดอยู่ระหว่างสามสิบถึงสี่สิบเมตร

---

[15] Pierre-Yves Manguin, "The Trading Ships of Insular Southeast Asia: New Evidence from Indonesian Archaeological Sites," ***Preceedings Pertemuan Ilmiah Arkeologi***, 5 (July 1989) 213-16.

มีการแบ่งสัดส่วนเอาไว้เต็มที่ส่วนหนึ่ง ท้องเรือเกือบจะแบนราบ สัดส่วนของความยาวของกระดูกงูเมื่อเทียบกับความยาวทั้งหมดแล้ว นับว่าสูงมาก ลำตัวเรือโค้งมนเพื่อให้เหมาะกับการขนส่งสินค้าจำนวนมาก เรือบินสู้กับเรือ*ชอง*และเรือ*ชวน*ซึ่งเป็นเรือพันทางได้อย่างเป็นอย่างดี ในแง่ของการบรรทุกสินค้าเพื่อค้าขายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

เรือยุโรปชนิดที่สามคือเรือพ่อค้าติดอาวุธ เป็นการผสมผสานระหว่างเรือรบกับเรือขนสินค้า เรือชนิดนี้สร้างขึ้นเพื่อขนส่งสินค้า ทว่ามีการเสริมโครงสร้างกับชั้นดาดฟ้าซึ่งเป็นที่ตั้งปืนให้แข็งแรงขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้รับน้ำหนักของปืนใหญ่กับเพื่อต้านทานแรงสั่นสะเทือนที่เกิดขึ้นจากแรงสะท้อนกลับของปืนใหญ่ขณะที่ยิงพร้อมกันถึงสิบห้าหรือยี่สิบกระบอก ความก้าวหน้าที่สำคัญในด้านเทคโนโลยีทำให้ชาวยุโรปสามารถสร้างเรือพ่อค้าติดอาวุธเช่นนี้ได้ ชาวยุโรปจึงมีข้อได้เปรียบคู่แข่งขันอย่างมาก ไม่เพียงแต่พวกเขาจะทุ่นค่าใช้จ่ายในการปกป้องธุรกิจการขนส่งสินค้าเท่านั้น หากยังสามารถขัดขวางคู่แข่งขันไม่ให้เข้ามาเกี่ยวข้องในการค้าของบางบริเวณพร้อม ๆ กันไปด้วย

ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต่างทราบถึงข้อได้เปรียบของเรือยุโรป ช่างต่อเรือชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้รับการถ่ายทอดรายละเอียดเกี่ยวกับการก่อสร้างจากชาวยุโรปอย่างสม่ำเสมอ เมื่อเหล็กมีราคาถูกลง จึงมีการใช้เครื่องยึดตรึงที่ทำจากเหล็ก ท้ายเรือรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสแบบตะวันตก ยืมแบบอย่างมาจากเรือของแถบคาบสมุทรไอบีเรียสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบหก ช่างต่อเรือในท้องถิ่นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สามารถสร้างเรือแบบยุโรปได้ เนื่องจากพวกเขามีไม้ที่เหมาะสม มีช่างต่อเรือที่มีทักษะ มีบุคลากรด้านปืนใหญ่ที่ได้รับการฝึกฝนมาอย่างเพียงพอ พวกเขาสามารถมีปืนใหญ่ได้ โดยหล่อขึ้นในโรงหล่อของตนเอง หรือซื้อจากแหล่งต่างชาติ ตัวอย่างเช่นพะโค เมืองนี้รักษาชื่อเสียงในด้านการต่อเรือของตนมาจนกระทั่งล่วงเข้าสู่ปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด เรือลำหนึ่งซึ่งต่อให้ชาวอังกฤษในค.ศ. 1787 ทำหน้าที่เป็นทั้งเรือรบและเรือสินค้า และในท้ายที่สุด ถูกเปลี่ยนไปเป็นเรือสำหรับขนนักโทษไปยังออสเตรเลีย ในค.ศ. 1897 เรือลำนี้ ก็ยังใช้การอยู่ การเดินทางเที่ยวสุดท้ายจากออสเตรเลียไปยังอังกฤษของเรือในปีนี้ “สร้างความประหลาดใจให้แก่ทุกคน เพราะมีการรั่วเพียงเล็กน้อยเท่านั้น”[16]

อย่างไรก็ดี โดยรวมแล้ว ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สร้างเรือขนาดใหญ่ที่มีลักษณะแบบยุโรปเพียงไม่กี่ลำ และยังคงอาศัยต้นแบบจากเรือของเอเชียเป็นหลัก เพื่อปรับใช้สำหรับการค้าและการสงคราม ชาวเวียดนามใช้เรือสำเภาแบบจีนเพื่อวัตถุประสงค์ทางการค้าและการสงครามอยู่เนือง ๆ ราชวงศ์ตรินห์ในเวียดนามเหนือ มีเรือสำเภาขนาดใหญ่ 500 ลำ แต่ละลำ บรรทุกปืนใหญ่อย่างน้อยสามกระบอก ผู้สังเกตการณ์ที่เป็นนักบวชนิกายเจซูอิตคนหนึ่งในสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบหก เห็นว่าเรือเหล่านี้ มีสมรรถนะเทียบเท่ากับเรือยุโรปที่อยู่ในน่านน้ำเอเชียในสมัยนั้น ในส่วนภาคหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น นิยมใช้เรือ*เปราหุ*ที่มีสองเสากระโดงในแบบต่าง ๆ กันมากกว่า เพราะมี

---

[16] W.H. Coates, ***The Old “Country Trade” of the East Indies***, London, 1911, 100.

น้ำหนักเบาและมีความเร็วสูง นอกจากนี้ยังสามารถปรับแต่งเพื่อใช้เป็นเรือบรรทุกผู้โดยสารหรือเพื่อการสงครามได้อย่างง่ายดายและสะดวก เรือสินค้าขนาดใหญ่ ๆ อย่างเช่นเรือ*กูราบ* และเรือ*ปานจาลัง* ของมาเลย์ และเรือ*ปาเดวากาน* กับ*เปนชาชาบ* ของบูคิส-มากาสซาร์ ในยามสงครามเรือเหล่านี้ ถูกนำมาเปลี่ยนเป็นเรือรบด้วยการติดตั้งปืนแบบมีแท่นสำหรับหมุน *(รานตากา)* เรือ*กูราบ*ขนาดใหญ่ มีปืนอยู่ด้านหน้าสองกระบอก กับที่ด้านข้างด้านละสิบห้ากระบอก ส่วนเรือที่มีขนาดเล็กกว่า จะติดตั้งปืนใหญ่ด้านหน้าสองกระบอก และปืนด้านข้างด้านละสิบกระบอก แม้เรือพื้นเมืองขนาดเล็กที่สุดก็มีปืนใหญ่ชนิดหมุนฐานได้อย่างน้อยสามกระบอกที่ด้านข้างแต่ละด้าน ปืนใหญ่ถูกตรึงอยู่กับกราบเรือและสามารถหัน ยก หรือลดระดับให้ต่ำลงได้ โดยใช้ด้ามไม้สอดเข้าไปในโพรงตรงท้ายปืน ปืนพวกนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อทำให้บาดเจ็บหรือตาย เหมือนกับอาวุธที่ใช้กันมาแต่เดิม มิได้มุ่งหมายเพื่อจมเรือศัตรู

การที่ชาวจีน ชาวอินเดียและชาวยุโรป เข้ามามีอิทธิพลในด้านการค้าทางไกลมากขึ้น ทำให้ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไม่มีเหตุจูงใจที่จะปรับเปลี่ยนเรือขนสินค้าของตนเองต่อไปอีก ถึงอย่างไรเรือ*ชอง*ก็ได้ก่อให้เกิดเรือ*ชวน*แบบพันทางขึ้นมาได้เป็นผลสำเร็จแล้ว ยิ่งไปกว่านั้น ความเสี่ยงที่เพิ่มขึ้น ที่เกี่ยวเนื่องด้วยมีการติดอาวุธเรือสินค้า ทำให้การค้าในแดนโพ้นทะเล มีเสน่ห์ดึงดูดใจน้อยลงมาก เพราะไม่เฉพาะแต่เรือยุโรปเท่านั้นที่ติดอาวุธ แต่มาตอนนี้ เรืออินเดียกับเรือจีน ก็ทำเช่นนี้ด้วยเหมือนกัน การเดินทางของนานาชาติเข้ามายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีเพิ่มขึ้น และชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สามารถทำกำไรได้อย่างงามตามท่าเรือในท้องถิ่น โดยปราศจากความเสี่ยงและอันตรายที่มีอยู่กับการค้าทางไกล การใช้เรือ*ชอง*ยังคงดำเนินต่อมา แต่ตอนนี้ ใช้ในขนาดที่เล็กลง และเกี่ยวข้องเกือบจะแค่เฉพาะการค้าในบริเวณชายฝั่งทะเลของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เท่านั้น นอกจากนี้ยังมีเรือ*เปราหุ*และเรือ “สำปั้น” ชนิดต่าง ๆ เรือเหล่านี้ได้กลายมาเป็นเรือขนสินค้าที่สำคัญในการค้าในท้องถิ่น คำว่า “สำปั้น” เป็นคำที่คลุมเครือที่ใช้บรรยายถึงเรือบรรทุกสินค้าหลากหลายรูปแบบ ที่ปรับเปลี่ยนมาจากแบบอย่างของเรือต่างชาติ ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ถอนตัวออกจากบทบาทด้านการค้าทางไกล โดยพวกเขาเลือกที่จะหันมาอาศัยความรู้เกี่ยวกับน่านน้ำในท้องถิ่น ที่ตนมีเหนือกว่าและพึ่งพาเรือขนาดเล็ก เบา และเร็วของตน เรือเล็กพวกนี้ติดอาวุธปืนแบบแท่นหมุน และใช้เพื่อการค้าในภูมิภาคของตน อย่างไม่หวั่นเกรงต่อเรือของชาวยุโรปและชาวเอเชียต่างชาติทั้งหลาย ที่แล่นได้ช้ากว่า และติดอาวุธปืนขนาดหนักกว่า

นวัตกรรมด้านเทคโนโลยีอาวุธปืนกับการสงครามทางบก

แหล่งสำคัญสามแห่งที่เป็นที่มาของเทคโนโลยีใหม่ ๆ ด้านอาวุธปืนที่เข้ามายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือ จีน ตะวันออกกลางและยุโรป วิวัฒนาการของเทคโนโลยีนี้ เกิดขึ้นในจีน โดยเริ่มต้นด้วยการใช้

ปะทัดในพิธีกรรมตามหลักลัทธิเต๋า เทคโนโลยีนี้ ก้าวหน้าจากปะทัด ผ่านขั้นตอนของการเป็นอาวุธชนิดขว้างเปลวเพลิง (หอกไฟ) มาเป็นระเบิด (ระเบิดที่ยิงจากเครื่องเหวี่ยง) จรวด ไฟพะเนียง และในที่สุด ก็มาเป็นปืนชนิดกระบอกและปืนใหญ่ ในคริสต์ศตวรรษที่สิบสาม มีผู้ค้นพบส่วนผสมดินปืนที่ลุกไหม้ได้อย่างรวดเร็ว ส่วนผสมนี้มีปริมาณไนเตรทสูง จึงมีพลังขับเคลื่อนรวดเร็วพอที่จะส่งกระสุนพุ่งออกมาจากลำกล้องโลหะแคบ ๆ ได้ การค้นพบนี้ เปรียบเสมือนการจัดเวทีให้พร้อมสำหรับการผลิตปืนใหญ่และปืนเล็กในเวลาต่อมา

ชาวมองโกลนำความรู้เกี่ยวกับเทคโนโลยีใหม่นี้ไปยังอินเดีย ไปยังโลกอิสลาม (อาหรับ เติร์ก เปอร์เซีย) และยุโรป ชาวเติร์กสมัยอ็อตโตมาน ปรับปรุงปืนใหญ่ขนาดใหญ่สำหรับใช้การปิดล้อม และสร้างปืนคาบศิลาขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่สิบหก ปืนคาบศิลาของเติร์กนี้ถือกันว่า มีคุณภาพเท่าเทียมกับปืนคาบศิลาของชาวสเปน ซึ่งในสมัยนั้น จัดว่าเป็นปืนที่ดีที่สุดในยุโรป ชาวยุโรปปรับปรุงปืนใหญ่ชนิดหล่อด้วยเหล็กในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด และทำให้เป็นมาตรฐาน จนสามารถผลิตออกมาได้คราวละมาก ๆ ในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ชาวยุโรปมุ่งให้ความสำคัญกับปืนใหญ่น้ำหนักเบาที่ขนย้ายได้สะดวกและคล่องตัว มากกว่าปืนใหญ่ขนาดใหญ่ที่ใช้ปิดล้อม ดังที่พวกเติร์กหมกมุ่นอยู่ ทว่าสิ่งที่พวกยุโรปทำได้อย่างยอดเยี่ยม คือปืนเล็กขนาดที่ใช้ถือได้ ในเยอรมนีตอนกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า ได้มีการประดิษฐ์กลไกนกปืนขึ้น กลไกนี้จะทำให้เกิดมีหัวเชื้อไฟที่ลุกอย่างต่อเนื่อง จนสามารถจุดชนวนของส่วนผสมดินปืนให้ติดไฟ แล้วลั่นกระสุนออกจากปากกระบอกปืนเล็กได้ ผลลัพธ์ก็คือเกิดมีปืนอาร์เคอบัสแบบใช้ชุดจุดหัวเชื้อ ขนาดเทอะทะซึ่งต้องใช้มือข้างหนึ่งประคองกระบอก และอีกข้างหนึ่งปรับนกและเหนี่ยวไก ทว่ากลไกการใช้ชุดจุดเป็นกลไกที่เรียบง่าย ราคาถูกและใช้การได้ดี ปืนแบบนี้ยังคงเป็นปืนเล็กที่ใช้กันเป็นหลักมาจนกระทั่งถูกแทนที่ด้วยกลไกที่อาศัยประกายไฟที่เกิดจากหินเหล็กไฟภายในรังเพลิงในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด

สมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบหกนั้น เทคโนโลยีอาวุธปืนมิได้เป็นสิ่งสากลหรือมีการนำมาปรับใช้กันโดยทั่วไปในกองทัพของจีน ยุโรป หรือของดินแดนอิสลาม เทคโนโลยีใหม่นี้ยังคงต้องสำแดงออกมาให้เห็นเสียก่อน ว่ามีความเหนือกว่าอาวุธแบบเก่า และยังจะต้องผ่านขั้นตอนการนำมารวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของกลยุทธหลักในการทำสงครามของแต่ละดินแดนด้วย อาจเป็นได้ว่า อุปสรรคที่สำคัญที่สุดที่ขัดขวางการใช้อาวุธปืนกันอย่างแพร่หลาย คือการต่อต้านทางด้านวัฒนธรรม ศาสนาขงจื๊อของจีนนั้น แทบจะไม่ยอมทนกับสิ่งที่เป็นเรื่องการทหารอยู่แล้ว และ ขุนนางที่นับถือศาสนาขงจื๊อ ต่างเชื่อว่า การทุ่มเทพลังงานและทักษะไปกับการพัฒนาอาวุธปืนเป็นสิ่งต่ำทรามที่ตนไม่ควรเข้าไปเกลือกกลั้วในดินแดนอิสลามในตะวันออกกลาง การก่อตั้งกองทหารม้าขนาดเล็ก ติดอาวุธคันธนูโค้ง ย่อมปรากฏขึ้นมาตามธรรมชาติ ในสภาพแวดล้อมที่ประกอบด้วยชนเผ่าเร่ร่อน ตราบเท่าที่มีการสร้างทักษะการใช้อาวุธดังกล่าวขึ้นมา และมีเหล่าทหารม้าที่มีประสิทธิภาพ ก็ไม่มีเหตุผลอะไรนัก ที่จะนำอาวุธปืนแบบใหม่ มาใช้ ในยุโรป มีความลังเลและไม่เต็มใจในตอนแรก ที่จะนำปืนใหญ่และอาวุธปืนขนาดเล็กมาใช้ เพราะสิ่งนี้ หมายถึงการท้าทายเหล่านักรบแบบดั้งเดิม ท้าทายอัศวินผู้มีอาวุธ และท้าทายวิถีชีวิต

ทั้งหมด กระนั้นก่อนที่จะมีการยอมรับอาวุธปืนกันมากขึ้น ก็ได้เป็นที่ปรากฏให้เห็นแล้วว่า อัศวินผู้มีอาวุธนั้น ยังต่อสู้กับหน้าไม้ชนิดที่ทำด้วยเหล็กกล้าที่เพิ่งมีขึ้นไม่ได้ นอกจากนี้ ยังปรากฏให้เห็นเด่นชัดยิ่งขึ้นด้วยว่า ทหารสามัญที่ขาดทักษะ หากว่ามีอาวุธที่ทรงพลัง ก็ย่อมไม่แตกต่างจากอัศวินสวมเกราะที่ดูสูงสง่าอยู่บนหลังม้า หรือกระทั่งจะเหนือกว่าด้วย ด้วยเหตุนี้ โลกยุโรปจึงมีความลังเลน้อยกว่าทางจีนหรืออิสลาม ในเรื่องการนำอาวุธปืนมาใช้

ปัจจัยด้านวัฒนธรรม ดูเหมือนว่าจะมิได้ขัดขวาง มิให้ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แสดงความสนใจอย่างจริงจังกับเทคโนโลยีใหม่ ในคริสต์ศตวรรษที่สิบหก พวกเขาซื้อปืนจากชาวต่างชาติ และหลอกล่อหรือบังคับช่างหล่อปืนให้คงอยู่ในดินแดนของตน เพื่อผลิตอาวุธใหม่ ๆ เหล่านี้ โรงหล่อปืนในพะโคและอยุธยา ผลิตอาวุธปืนซึ่งพบอยู่บางส่วนในเมละกาในช่วงที่โปรตุเกสยึดเมละกาได้ในค.ศ. 1511 ดูเหมือนว่าในอยุธยาผู้ที่ตั้งโรงหล่อปืนขึ้นมาเป็นพวกแรก จะเป็นชาวจีน ส่วนที่พะโคนั้น ดูเหมือนว่าจะเป็นชาวอินเดีย ชาวพม่าเต็มอกเต็มใจรับอาวุธปืนมาใช้ และผนวกกองทหารปืนพิเศษให้เข้ารวมอยู่ในกองทัพตน หลังจากพม่ายึดเมืองท่าสิเรียมจากนักเผชิญโชคชาวโปรตุเกสได้ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ชาวยุโรปที่รอดชีวิต ถูกบังคับให้ไปตั้งรกรากใหม่ตามหมู่บ้านที่อยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือของอังวะในบริเวณพม่าตอนบน และต่อมาภายหลัง ก็มีทหารแม่นปืนและกลาสีเรือชาวมุสลิมอินเดียอีกพันคนมาสมทบ เชลยและบรรดาทายาทของเชลยเหล่านี้ ได้กลายมาเป็นกระดูกสันหลังของกองทหารปืนใหญ่และกองทหารปืนคาบศิลาของพม่า พม่าดำเนินนโยบายว่าจ้างทหารรับจ้างในช่วงระยะเวลาสั้น ๆ สำหรับการรบเฉพาะครั้ง เพื่อส่งเสริมแสนยานุภาพด้านอาวุธปืนในหน่วยต่าง ๆ ของตน

แม้ตัวเลขที่ได้จากแหล่งข้อมูลของพม่า ดูเหมือนจะสูงเกินความจริงไป แต่ก็ใช้เป็นดัชนีที่ระบุถึงอัตราส่วนระหว่างปืนกับทหารได้ ในราชโองการของพม่าฉบับหนึ่งในค.ศ. 1605 ระบุว่ากองกำลังสู้รบซึ่งประกอบด้วยทหาร 1000 คน จะต้อง “ติดอาวุธอย่างพอเพียง ซึ่งรวมถึงอาวุธปืนและปืนใหญ่”[17] ราชโองการอีกฉบับหนึ่ง ในค.ศ. 1637 บรรยายถึงหน่วยติดอาวุธตามแบบฉบับ ซึ่งประกอบด้วยทหาร 1000 นาย ปืนใหญ่ 10 กระบอก ปืน 100 กระบอก และคันธนู 300 คันธนู ถึงตอนนี้ หน่วยปืนในพม่ามั่นคงเป็นอันดีเสียจนกระทั่งนอกจากจะมีหน่วยปืนต่างชาติ (*เฟริงกิ*) แล้ว ยังมีหน่วยแม่นปืนตามท้องถิ่นอื่น ๆ อีกมาก ซึ่งทุกหน่วย ต่างมีบริเวณที่ดินให้อยู่อาศัย การติดตั้งอุปกรณ์ให้กับหน่วยทหารแม่นปืนที่ประกอบด้วยพลปืน 100 นายนั้น ทหารแต่ละคนจะได้รับแจกปืนหนึ่งกระบอก กับสัมภาระที่จำเป็นทุกอย่าง ทหารเหล่านี้ ได้รับการฝึกฝนมาอย่างดี และได้รับการส่งเสริมให้ปรับปรุงความแม่นปืน “โดยมีข้อแม้ว่า พวกเขาจะไม่ฝึกซ้อมกับเป้าที่มีชีวิต”[18] กล่าวกันว่า กองทหารราชองครักษ์ของ

---

[17] Than Tun, trans., ***The Royal Orders of Burma, AD 1598-1885***, I, Kyoto, 1983, order dated 16 Feb. 1605, 16.

[18] Ibid., Order dated 24 July 1638, 103.

บุเรงนองตอนที่บุกอยุธยาในค.ศ. 1568 นั้น ประกอบด้วยพลปืนกาลา บริน-คยี (โปรตุเกส) 4000 นาย และทหารปืนคาบศิลากาลา ปาธี (มุสลิมชาวอินเดีย) 4000 นาย ตัวเลขเหล่านี้อาจมากเกินความเป็นจริง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ตัวเลขเกี่ยวกับทหาร "โปรตุเกส" อาวุธปืนนั้น ถือกันว่ามีค่ามากเสียจนเจ้าหน้าที่ประจำท่าเรือของพม่าได้รับมอบหมายภารกิจในการจัดหาปืนและทหารปืนใหญ่ชาวต่างชาติ พม่ามีโรงหล่อและโรงผลิตดินปืนของตนเอง แต่ยังประสงค์ที่จะได้ของใหม่เพื่อมาแทนปืนเก่าที่ล้าสมัย ชาวพม่าจึงฝักใฝ่กับการหาดินปืนของยุโรป โดยผ่านการซื้ออาวุธเป็นระยะ ๆ ที่ชายฝั่งทะเล

ชาวจีนเป็นผู้นำเทคโนโลยีอาวุธปืนมาให้กับคนไทย ทว่าถึงสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบหกและสิบเจ็ด คนไทยพยายามแสวงหาพัฒนาการใหม่ล่าสุดจากทางยุโรป มีการนำตัวชาวโปรตุเกสคนหนึ่งจากมาเก๊า มาเข้ารับราชการกับพระประมุขของอยุธยาในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด เพื่อทำหน้าที่หล่อปืนใหญ่ แม้ว่าในตอนนี้คนไทยจะสามารถผลิตปืนใหญ่ของตนเองได้แล้วก็ตาม เชื่อกันว่า ชาวดัตช์คนหนึ่ง ได้มอบตำราเกี่ยวกับการหล่อปืนใหญ่ให้กับเจ้าเมืองสุโขทัยในสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ตำราดังกล่าว บรรยายถึงองค์ประกอบของโลหะ มีผังบอกสัดส่วนต่าง ๆ ของปืนใหญ่ อธิบายวิธีการบรรจุกระสุนและการยิงปืนใหญ่ พร้อมทั้งมีภาพวาดไม้กระทุ้งดินปืน ไม้ทำความสะอาดปืนและแท่นตั้งปืน คนฝรั่งเศสบรรยายถึงปืนใหญ่คู่หนึ่ง ซึ่งสมเด็จพระนารายณ์ทรงส่งไปถวายพระเจ้าหลุยส์ที่สิบสี่ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ไว้ว่า "ยาวหกฟุต (1.82 เมตร) ทำจากเหล็กชนิดที่แต่งรูปได้ ด้วยการตีในระหว่างที่เหล็กกำลังเย็นตัวลง...มีลวดลายเป็นเงินฝังอยู่ ตั้งบนตัวรถซึ่งมีลวดลายเป็นเงินฝังอยู่ด้วยเช่นเดียวกัน"[19] ทางฝรั่งเศสเห็นว่าเป็นปืนที่ทำขึ้นอย่างดี ปืนคู่นี้ ถูกนำไปใช้ในการถล่มคุกบาสติลเมื่อวันที่ 14 กรกฎาคม ค.ศ. 1789 ด้วย

โรงหล่อในอยุธยาไม่สามารถสนองความต้องการปืนใหญ่เพื่อใช้ในการทำสงครามกับพม่าได้ ดังนั้น จึงต้องสั่งซื้อเข้ามา โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากยุโรป หรือยึดมาจากบริเวณที่พิชิตได้ ภาพเขียนลายรดน้ำบนตู้หนังสือซึ่งปัจจุบันนี้ เก็บไว้ในหอสมุดวชิรญาณในกรุงเทพฯ แสดงถึงทหารไทยพร้อมด้วยปืนคาบศิลาและปืนใหญ่ ในระหว่างการรบกับพม่า สิ่งที่เด่นเป็นพิเศษก็คือภาพปืนใหญ่ ที่ตรึงอยู่กับท่อนไม้สามขากับเครื่องค้ำยันเพื่อยกปืนให้สูงขึ้นมาในระดับที่เหมาะสม เวลาที่นำปืนใหญ่มาประจำการ จะมีการจัดพิธีขึ้นเป็นพิเศษ เพื่อจารชื่อปืนลงที่กระบอกปืน ชื่อที่ตั้งให้แก่ปืนใหญ่นั้นได้แก่ "จีนสาวไส้" "ไทยใหญ่เล่นหน้า" "ชวารำกฤช" "มุหงิด [บูคิส] ทะลวงฟัน" "มักสัน [มากาสซาร์] แหกค่าย" "ฝรั่งร้ายแม่นปืน" "พม่าแทงทวน" "ญวนง่าง้าว " "ลาวตีคลี"[20] ที่กระบอกปืนแต่ละกระบอก มีขนาดลำกล้องและปริมาณดินปืนที่จำเป็นต้องใช้สลักบอกไว้ นับเป็นความรอบคอบของคนไทย ที่นำมาตรการนี้มาใช้ เนื่องจากปริมาณและส่วนผสมของดินปืนที่ไม่ถูกต้อง เมื่อ

---

[19] C.A. Seymour Sewell, "Notes on Some Old Simese Guns," JSS, 15, 1 (1922) 5.

[20] Ibid., 10.

นำมาใช้กับปืนที่สร้างขึ้นอย่างมีข้อบกพร่อง มักก่อให้เกิดการระเบิดและทำให้พลปืนต้องเสียชีวิตอยู่บ่อย ๆ

คนไทยตระหนักถึงความสำคัญของดินปืนที่ดีมาตั้งแต่ต้น ตำราสมัยค.ศ. 1580 เล่มหนึ่ง ระบุถึงส่วนผสมต่าง ๆ สำหรับใช้ทำจรวดระเบิดเพลิง วิธีการยิงเปลวไฟให้ช้าง ม้าและทหารราบตกใจกลัว วิธีการสร้าง “ความมืดและครึ้ม” และวิธีการยิงคนและสัตว์ด้วยกระสุนนุ่ม เพื่อไม่ให้ถึงตาย ความสามารถของคนไทยในการผลิตดินปืนในระดับความแข็งแกร่งต่าง ๆ กันนี้ แสดงให้เห็นว่าพวกเขามีความรู้เรื่องพลังการขับเคลื่อนของกระสุนเป็นอย่างดี คนไทยยังมีความสามารถพอ ๆ กัน ในด้านการผลิตปืนขนาดเล็กที่ใช้ถือยิงได้ ในกฎหมายของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเมื่อค.ศ. 1454 ซึ่งกำหนดสถานภาพของฝ่ายพลเรือนและฝ่ายทหารไว้นั้น เห็นได้ชัดว่า มีการสอดแทรกข้อความ ซึ่งอาจเป็นได้ว่าเป็นข้อความที่สอดแทรกเข้ามาเมื่อตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบหกหรือคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ข้อความแทรกดังกล่าว ลงบัญชีอาชีพการงานอย่างเช่น บุคลากรประจำกองทหารปืนใหญ่ที่มีทั้งอาวุธปืนขนาดใหญ่และขนาดเล็ก คนหล่อปืนและคนทำดินปืน คนไทยมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันดีในเรื่องการผลิตอาวุธปืนและดินปืน โชกุนอิเอยะสึของญี่ปุ่น ซึ่งเป็นต้นตระกูลโตกูกาวา ที่ยิ่งใหญ่ถึงกับมีสาส์น ขอปืนคาบศิลาจากพระประมุขของอยุธยาในค.ศ. 1606 และขอปืนคาบศิลากับดินปืนอีกครั้งหนึ่งในค.ศ. 1608

แรงกระตุ้นสำคัญที่ทำให้คนไทยผลิตอาวุธใหม่ ๆ และรวมอาวุธเหล่านี้เข้ามาไว้ในกองทัพ คือภัยคุกคามที่มีมาจากพม่าอย่างไม่หยุดหย่อนในช่วงระหว่างคริสต์ศตวรรษที่สิบหกถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า พระประมุขของอยุธยาทรงพยายามหยุดยั้งการบุกของกองทัพพม่าที่ยกมารุกรานในค.ศ. 1760 ด้วยการส่งกำลังไปสองทัพ ทัพหนึ่งไปทางบก และอีกทัพหนึ่งไปทางทะเล กองกำลังทางบกและทางทะเล แบ่งออกเท่า ๆ กันเป็นทหาร 30,000 คน กับปืน 2000 กระบอก ปืนในกองทัพบกนั้น นำขึ้นตั้งบนรถ หรือบนหลังช้าง ส่วนปืนในกองทัพเรือ ก็นำขึ้นตั้งไว้บนเรือรบ เมื่อพม่ายึดอยุธยาได้ในที่สุดในเดือนเมษายน 1767 นั้น คลังแสงของนครนี้ มีปืนคาบศิลาเลี่ยมลายเงินและทอง 1000 กระบอก และปืนคาบศิลาธรรมดากว่า 10,000 กระบอก ปืนใหญ่สำริดหล่อคู่แฝดที่มีชื่อเสียง “ปืนสำหรับทะลายกำแพงเมือง ปืนขับไล่การโจมตีของศัตรู ปืนสลักนูนเป็นตัวมังกรและนาค ปืนที่หล่อขึ้นสำหรับตั้งบนรถ ตั้งที่หัวเรือรบ และบนหลังช้าง และปืนบรรจุกระสุนด้านหลัง”[21] รวมทั้งสิ้นแล้ว มีอาวุธปืนชนิดต่าง ๆ 3550 แบบ ส่วนใหญ่ ทำด้วยทองแดงหรือสำริด แต่ก็มีที่ทำด้วยเหล็กบ้างเหมือนกัน นอกจากนั้น ยังมีลูกปืนใหญ่ขนาดต่าง ๆ 50,000 ลูก ซึ่งผลิตในจีน ลาว ยุโรป อินเดีย อยุธยาและดินแดนยวนทางตอนเหนือของไทย

---

[21] “Burmese Invasions of Siam,” translated from the Hmannan Yazawin Dawgyi, compiled under order of Bagyidaw, 1829, ***Journal of Siam Society, Selected Articles***, vol. 5, part 1, Bangkok,1959, 50.

เวียดนามเป็นอีกรัฐหนึ่งในส่วนแผ่นดินใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งผลิตและใช้อาวุธปืนในขอบข่ายค่อนข้างกว้างขวางในการสงคราม ชาวเวียดนามเรียนรู้พัฒนาการล่าสุดของยุโรปด้วยการกู้ปืนใหญ่จากซากเรือของโปรตุเกส สเปนและดัตช์ในคริสต์ศตวรรษที่สิบหกและสิบเจ็ด และด้วยการว่าจ้างช่างหล่อปืนชาวยุโรป จากนั้นก็นำความรู้ที่ได้มาปรับใช้ในโรงหล่อของตนเอง ชาวโอ ดา ครูซ ลูกครึ่งโปรตุเกสคนหนึ่ง เสนอให้บริการแก่ตระกูลเหงียนในเวียดนามใต้ และได้ก่อตั้งโรงหล่อขึ้นที่เมืองเว้ เพื่อสร้างปืนใหญ่ตามแบบของยุโรป ชาวเวียดนามประยุกต์เทคนิคใหม่ ๆ อย่างรวดเร็วให้เข้ากับทักษะในการหล่อของตนเอง ซึ่งมีอยู่มากแล้ว ตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด พวกเขาได้หล่อระฆังที่มีน้ำหนัก 500 ปอนด์ (230 กิโลกรัม) สองอันให้แก่โบสถ์คริสต์ในอยุธยาตามคำขอร้องของฟอลคอน เมื่อเวียดนามขอให้ชาวอังกฤษผู้นี้ส่งช่างหล่อปืนมาให้คนหนึ่งในค.ศ. 1678 นั้น เวียดนามมิได้หมายที่จะเรียนรู้เรื่องการหล่อ แต่เพื่อจะได้ประเมินเทคนิคต่าง ๆ ของชาวยุโรป พวกเขาสามารถมองออกว่าผลงานใดมีคุณภาพ และในค.ศ.1689 เจ้าฝ่ายเหงียนไม่ยอมรับปืนใหญ่สองกระบอกที่มีข้อบกพร่องบางประการจากอังกฤษ มีอีกครั้งหนึ่ง ที่พวกเขาเห็นว่า ปืนใหญ่ที่อังกฤษ ส่งมาให้ยี่สิบกระบอกนั้น มีเพียงเจ็ดกระบอกเท่านั้น ที่มีคุณภาพอย่างที่สามารถยอมรับได้

ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด คลังแสงของเจ้าฝ่ายตรินห์ในเวียดนามเหนือ มีปืนใหญ่เหล็กชนิดต่าง ๆ นับตั้งแต่ปืนฟัลคอนไปจนถึงปืนชนิดกึ่งคัลเวอรินประมาณห้าสิบถึงหกสิบกระบอกปืนคัลเวอรินชนิดสมบูรณ์หรือกึ่งปืนใหญ่ มีอยู่สองหรือสามกระบอก และมีปืนครกเหล็กอยู่บ้าง อาวุธที่ใหญ่ที่สุดคือปืนใหญ่สำริดที่หล่อขึ้นในท้องถิ่น มีขนาดประมาณ 3500-4000 กิโลกรัม ผู้สังเกตการณ์ชาวยุโรปคนหนึ่งเห็นว่า ปืนใหญ่สำริดดังกล่าว มีรูปทรงใช้ไม่ได้ และมีไว้เพื่อตั้งโชว์มากกว่าจะใช้ในการสู้รบทางเหนือนั้น เห็นคุณค่าของปืนใหญ่กันมากถึงกับเจ้าตรินห์เท่านั้น ที่มีสิทธิในการซื้อแต่เพียงผู้เดียว และมีการส่งยามมาตั้งประจำรายทางตามแนวแม่น้ำและชุมทางสายสำคัญ ๆ เพื่อป้องกันมิให้มีการส่งออกอาวุธปืนใหญ่ รอบ ๆ ราชสำนักเหงียนทางใต้ มีปืนใหญ่สำริดขนาดปากกระบอกต่าง ๆ กันอยู่ประมาณ 1200 กระบอก บางกระบอก มีตราเครื่องหมายตระกูลขุนนางสเปนหรือโปรตุเกส ติดอยู่ บ้างก็มีลายประดับที่งดงามเป็นรูปมังกร สฟิงซ์ และเสือดาว ซึ่งเป็นไปได้อย่างยิ่งว่า ปืนใหญ่พวกนี้เป็นปืนที่ผลิตในท้องถิ่น

ในภาคหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น อาเจะห์พัฒนาชื่อเสียงว่าเป็นผู้ครอบครองและใช้ปืนใหญ่และอาวุธปืนมากมาย โดยผ่านมาทางการติดต่อและสัมพันธ์กับตุรกี ในคริสต์ศตวรรษที่สิบหก ประมุขของอ็อตโตมานส่งกำลังชาวเติร์ก 500 คน พร้อมกับลูกระเบิดและกระสุนดินดำจำนวนมากมาให้ประมุขของอาเจะห์เพื่อช่วยเหลืออาเจะห์โจมตีเมละกาที่โปรตุเกสควบคุมอยู่ กำลังที่ส่งมานั้นมีทั้งผู้ที่เป็นทหารแม่นปืน ช่างหล่อปืนและวิศวกร แม้ว่ากองเรือที่ส่งมา จะเหลือเรือที่เดินทางมาถึงอาเจะห์เพียงสองลำในช่วงค.ศ. 1566 หรือ 1567 แต่ครั้งนี้ ก็เป็นเพียงครั้งแรกในจำนวนหลาย ๆ ครั้งที่ตุรกีส่งปืนมาให้แก่อาเจะห์ แหล่งข้อมูลของโปรตุเกสแหล่งหนึ่งในค.ศ. 1585 ตั้งข้อสังเกตว่า ในอาเจะห์มีปืนใหญ่สำริดของตุรกีทุกขนาดความใหญ่ของปากกระบอก รวมทั้งทหารแม่นปืนชาวตุรกี

บุคลากรด้านนาวี และวิศวกรชาวตุรกีที่สามารถในการสร้างและปิดล้อมป้อมปราการ ในหมู่ชาวเติร์กเหล่านี้ มีบางคนที่สอนชาวอาเจะห์ให้หล่อปืนของตนเอง นอกจากนี้ พวกเติร์กยังได้ถ่ายทอดความหมกมุ่นกับการให้ความสำคัญแก่ขนาดของปืนให้กับพันธมิตรอาเจะห์ของตนด้วย ปืนใหญ่กระบอกหนึ่งที่พบในอาเจะห์ มีขนาดที่สร้างความประทับใจแก่พวกโปรตุเกสมากเสียจนกระทั่งทางโปรตุเกสจัดส่งไปถวายเป็นของขวัญแก่กษัตริย์แห่งสเปน สุลต่านอิสกานดาร์ มุดาแห่งอาเจะห์คุยโอ่ไว้เมื่อช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ว่าทรงมีคลังแสงที่ประกอบด้วยปืนที่เป็นไปได้ว่ามีถึง 2000 กระบอก ซึ่งในจำนวนนี้ มีปืนใหญ่สำริดปากกระบอกขนาดกลาง 1200 กระบอก กับปืนอื่น ๆ เช่นปืนฐานหมุนและปืนอาร์เคอบัส อีก 800 กระบอก แม้ว่าอาเจะห์จะผลิตอาวุธปืนและปืนใหญ่ของตนเองได้ แต่ประมุขของอาเจะห์ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ทรงนิยมหาซื้ออาวุธปืนจากยุโรปมากกว่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งปืนที่ทำจากเหล็กดามัสค์และประดับอัญมณีอย่างสวยงาม ซึ่งนักเดินทางและผู้ประกอบการค้านำเข้ามาเป็นของขวัญ

ในชวา งานช่างฝีมือการทำกริช ซึ่งเป็นงานฝีมือครั้งโบราณที่ได้รับความเคารพยกย่อง ช่วยปูพื้นทักษะด้านเทคนิคซึ่งถูกนำมาปรับใช้กับการประดิษฐ์ปืน ทั้งปืนใหญ่และปืนเล็กล้วนต้องอาศัยความรู้ความชำนาญเป็นพิเศษ และผู้ประดิษฐ์ก็ต้องจัดทำทั้งปืนใหญ่และปืนเล็ก กล่าวกันว่า อำนาจจิตของช่างฝีมือ จะถูกถ่ายทอดให้กับปืน ทำให้คนเกิดความเคารพยำเกรงต่ออาวุธใหม่เหล่านี้เหมือนการเคารพยำเกรง ต่อกริช เมื่อถึงตอนต้นของคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ชาวชวาในสุราบายาต่างผลิตปืนสำริดของตนเองกันแล้ว และเมื่อถึงกลางศตวรรษ มะตะรัมก็มีสมรรถนะในการผลิตปืนคาบศิลาได้ประมาณ 800 กระบอก ภายในระยะเวลาสามเดือน

ชาวบูคิสและมากาสซาร์ในสุลาเวสีตอนใต้ ปรับตัวให้เข้ากับอาวุธปืนที่เข้ามาใหม่ได้อย่างรวดเร็ว เนื่องจากทั้งสองทำสงครามระหว่างกันอยู่เนือง ๆ ดังที่ชาวฝรั่งเศสคนหนึ่งตั้งข้อสังเกตไว้ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดว่า “ไม่มีใครในอินเดียแคล่วคล่องว่องไวในการขึ้นบนหลังม้า เหนี่ยวคันธนู ยิง*ฟูซิล* [ปืนคาบศิลา] หรือเล็งปืนใหญ่ ได้เร็วยิ่งไปกว่านี้” นอกจากนี้ ชาวฝรั่งเศสผู้นี้ยังบรรยายถึงปืนใหญ่ในมากาสซาร์ด้วยว่า มีขนาดใหญ่เสียจน “คนเข้าไปนอนข้างในได้ โดยซ่อนตัวได้มิด” กระนั้นก็ดี เขาเชื่อว่าปืนใหญ่เหล่านี้ มีประโยชน์น้อยมาก เนื่องจากดินปืนมีความแรงไม่เพียงพอที่จะยิงกระสุนหนัก ๆ ได้[22] เมื่อดัตช์ยึดที่มั่นของกษัตริย์มากาสซาร์ที่ซอมเบาปูได้ใน ค.ศ. 1669 นั้น หนึ่งในบรรดาทรัพย์เชลยคืออาวุธชิ้นที่เป็นเลิศอยู่ในคลังอาวุธยุทโธปกรณ์ของชาวมากาสซาร์ นั่นคือปืนใหญ่ที่สร้างทำขึ้นในท้องถิ่นและได้ชื่อว่า “บุตรแห่งมากาสซาร์” (*อานัก มากาสซาร์*) ปืนใหญ่กระบอกนี้ เช่นเดียวกับปืนใหญ่ขนาดใหญ่อื่น ๆ ในย่านหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือเป็นที่ปรากฏว่าไม่มีความคล่องตัว และการยิงไร้ประสิทธิภาพ เนื่องจากขาดดินปืนอย่างดี นอกจากนี้ ดัตช์ยังยึดปืนใหญ่สำริดขนาดต่าง ๆ ได้อีก 33 กระบอก ปืนใหญ่ชนิดหล่อเหล็ก 11 กระบอก ปืนเบส (ปืน

---

[22] N. Gervaise, ***An Historical Description of the Kingdom of Macasar in the East Indies***, London, 1701, 72.

เล็กชนิดหนึ่ง) 145 กระบอก ลำกล้องปืนชนิดบรรจุกระสุนด้านท้าย 83 กระบอก ปืนคาบศิลา 60 กระบอก ปืนอาร์เคอบัส 23 กระบอก กระบอกปืนคาบศิลา 127 กระบอก และลูกกระสุน 8483 นัด แม้เป็นไปไม่ได้ ที่เราจะรู้ถึงกำเนิดของอาวุธเหล่านี้ แต่แหล่งข้อมูลในท้องถิ่นเน้นว่า ชาวมากาสซาร์ผลิตปืนคาบศิลามาตั้งแต่ตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบหกหรือต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดแล้ว เมื่อถึงคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ชาวบูกิส เพื่อนบ้านของพวกเขา ก็ผลิตปืนที่มีปากกระบอกเที่ยงและมีการเลี่ยมอย่างประณีตจนได้รับความชื่นชมจากชาวยุโรป

ชาวมาเลย์เป็นอีกกลุ่มชนชาติหนึ่งในภาคหมู่เกาะ ที่มีชื่อเสียงว่ามีอาวุธปืนอยู่ในครอบครองและใช้อาวุธเหล่านี้ เมื่อโปรตุเกสยึดเมละกาได้ในค.ศ. 1511 นั้น พวกเขาได้พบปืนใหญ่และอาวุธปืนอื่น ๆ เป็นจำนวนมาก ประกอบด้วยปืนเอสเมอริล (ปืนบนแท่นหมุนได้ ขนาดเล็ก ทำจากเหล็กหล่อ) ปืนฟัลโคเนต (ปืนสำริดหล่อ ชนิดมีฐานหมุนได้ ขนาดใหญ่กว่าปืนเอสเมอริล) และปืนเซกเคอร์ (ปืนใหญ่ลักษณะยาว หรือคัลเวอริน มีขนาดอยู่ระหว่างหกถึงสิบปอนด์) ขนาดกลาง โปรตุเกสเชื่อว่า อาวุธปืนที่ยึดได้เหล่านี้ มิใช่ของที่ผลิตในท้องถิ่น และน่าจะเป็นไปได้ว่าผลิตที่โรงหล่อในพะโคหรืออยุธยา ซึ่งมีชื่อเสียงเป็นที่ทราบกันว่าเป็นแหล่งผลิตปืนใหญ่ขนาดเล็ก อย่างไรก็ดี ช่างหล่อปืนชาวมาเลย์นั้นมีผู้เปรียบอย่างชมเชยว่า เทียบเท่ากับช่างในเยอรมนี ซึ่งตอนนั้น เป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นผู้นำในด้านการผลิตอาวุธปืน ส่วนรถบรรทุกปืนของมาเลย์นั้น มีผู้บรรยายไว้ว่า ไม่มีดินแดนอื่นใดเทียบได้ รวมทั้งโปรตุเกสด้วย ชาวอิตาลีที่มีส่วนร่วมในการโจมตี ผู้หนึ่งกล่าวว่ามีปืนใหญ่ที่ร้ายแรงอยู่ในเมละกา ซึ่งเป็นเหตุให้ชาวโปรตุเกสต้องเสียชีวิตลงเป็นจำนวนมาก แม้ว่าในท้ายที่สุดแล้วชาวมาเลย์จะพ่ายแพ้ แต่ก็มีการบรรยายถึงพวกเขาไว้ว่า เป็น “คนที่กล้าหาญที่สุด ได้รับการฝึกมาอย่างดีในด้านการทำสงคราม และมีอาวุธอย่างดีมากทุกชนิดอย่างเหลือเฟือ”[23]

แม้แต่มินังกาเบาซึ่งเป็นบริเวณที่อยู่ห่างทะเลลึกเข้าไปในสุมาตราตอนใน ก็ดูเหมือนว่าจะผลิตอาวุธปืนในปริมาณที่มากเพียงพอที่จะสนองความต้องการของตนเองและของบรรดาเพื่อนบ้านของตน เหล็กและเหล็กกล้านั้น ผลิตกันที่เตาหลอมของท้องถิ่น แต่เมื่อถึงคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด พวกเขาพึ่งพาอาศัยเหล็กของพวกยุโรปกันมากขึ้น ปืนอาร์เคอบัสแบบมีไกนกเป็นชุดจุดของพวกเขานั้น มีผู้บรรยายไว้ในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปดว่า มีกระบอกปืนซึ่ง “เป็นเหล็กชุบอย่างดีและมีปลายกระบอกปืนที่ยิงได้เที่ยงที่สุด”[24] กระบอกปืนนั้น ทำด้วยวิธีม้วนแผ่นเหล็กแบน ๆ รอบแท่งไม้ แล้วตีส่วนขอบเข้าด้วยกันให้เกิดเป็นรูปกระบอกขึ้นมา ทว่าขณะที่ชาวมินังกาเบาเชี่ยวชาญด้านศิลปะการผลิตปืน แต่ในด้านการผลิตดินปืนพวกเขาประสบความสำเร็จไม่มากนัก พวกเขาใช้ถ่าน กำมะถันและดินประสิวในสัดส่วนเดียวกับที่ชาวยุโรปใช้ ทว่ามีบ่อยครั้ง ที่การบดส่วนผสมนี้ไม่ละเอียด เพราะผลิตในปริมาณน้อยและรีบเร่งในการตระเตรียมดินปืนซึ่งมุ่งหมายเพื่อใช้อย่างกระทันหัน

---

[23] *Lettera di Giovanni Da Empoli*, with introduction and notes by A. Bausani, Rome, 1970, 138.

[24] William Marsden, ***A History of Sumatra***, reprint, Kuala Lumpur, 1975, 347.

ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รู้เรื่องอาวุธปืนมาตั้งแต่ก่อนคริสต์ศตวรรษที่สิบหก ทว่าจนเมื่อปืนและทหารแม่นปืนชาวยุโรปและตุรกีเข้ามาในภูมิภาคแล้ว พวกเขาจึงได้เห็นประสิทธิภาพของอาวุธใหม่ซึ่งคนต่างชาติเหล่านี้แสดงให้เห็น เมื่อแรกนั้น ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หาซื้ออาวุธชนิดต่าง ๆ ได้โดยง่าย หรือไม่เช่นนั้น ก็มีผู้จัดหาให้ นับตั้งแต่ปืนใหญ่ขนาดหนักของตุรกีไปจนถึงปืนอาร์เคอบัสขนาดเล็กกว่าที่ใช้มือถือได้ พระประมุขของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ต่างสนับสนุนให้ช่างหล่อปืนชาวต่างชาติมาตั้งโรงหล่อขึ้นในดินแดนของพระองค์ เพื่อว่าจะได้ทรงเรียนรู้เทคโนโลยีใหม่นี้ให้มากขึ้น พระประมุขหลายพระองค์ทรงมีคำแปลหนังสือคู่มือของต่างชาติ ที่อธิบายถึงหลักการและกระบวนการผลิตอาวุธปืนและดินปืน ทันทีที่ได้รับคำอธิบายถึงหลักการต่าง ๆ จนเข้าใจแล้ว ช่างฝีมือในท้องถิ่นก็สามารถใช้ทักษะการทำกริชหรือดาบ หรือการหล่อพระพุทธรูปสำริดของตน มาประยุกต์ใช้ในการสร้างปืนใหญ่และปืนเล็กของตนเองได้

แม้ว่าช่างหล่อปืนชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้บางคน จะมีความสามารถในการผลิตอาวุธปืนป้อนให้แก่กองทัพของตนเองและกระทั่งส่งออกไปขายยังดินแดนเพื่อนบ้าน แต่พวกเขาก็ด้อยกว่าช่างทำปืนชาวยุโรปอยู่อย่างมาก เพราะเมื่อถึงคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด เทคโนโลยีของช่างยุโรปล้ำหน้าชาติอื่น ๆ ทั้งหมดไปอย่างรวดเร็ว เมื่อสองร้อยปีก่อนหน้านี้ ยังเป็นไปได้ที่พระประมุขชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จะจับตัวทหารหรือกลาสีเรือชาวยุโรป หรือยอมรับ “ผู้แปรพักตร์” มาผลิตปืนและดินปืนในราชอาณาจักรของพระองค์ได้ เมื่อมีการผลิตปืนใหญ่ชนิดเหล็กหล่อแบบใหม่ในปริมาณมากในปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ความสัมพันธ์ระหว่างคนทำปืนกับปืนของเขา ก็มิได้เป็นความสัมพันธ์แบบพิเศษระหว่างช่างฝีมือกับผลงานศิลปะของเขาอีกต่อไป มาตอนนี้ การผลิตอาวุธปืนใช้คนจำนวนน้อยลง และมีเฉพาะบุคคลที่มีทักษะอย่างสูงเพียงไม่กี่คนเท่านั้น ที่มีความรู้ที่ซับซ้อนมากขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่ง จำเป็นสำหรับการผลิตอาวุธที่มีความละเอียดซับซ้อนเช่นของสมัยปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดและในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ประมุขของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไม่ทรงสามารถกระทำได้อีกต่อไป โดยวิธีพึ่งพาอาศัยชาวยุโรปหรือชาวเอเชียต่างชาติที่จับตัวมาได้ หรือกระทั่งที่ว่าจ้างมา แล้วคาดหวังว่าพวกเขาจะผลิตปืนที่มีคุณภาพเหมือนปืนที่ผลิตในยุโรป หรือที่ผลิตในโรงหล่อของชาวยุโรปในเอเชียได้

นกปืนแบบหินเหล็กไฟและแบบล้อหมุน ที่ใช้ในปืนคาบศิลา ซึ่งวางใจได้มากกว่ากลายเป็นกลไกที่มีอยู่ทั่วไปในยุโรปสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดและสิบแปด กลไกแบบใหม่นี้ดูเหมือนว่าจะได้รับความชื่นชม ทว่ามิได้มีการผลิตกันตามโรงหล่อของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ช่องว่างระหว่างคุณภาพของปืนเล็กที่ผลิตในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับปืนที่ผลิตในยุโรป กว้างขวางเสียจนผู้สังเกตการณ์ชาวอังกฤษคนหนึ่งกล่าววิจารณ์ไว้ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าว่า ไกนกชนิดหินเหล็กไฟและไกชนิดล้อหมุน เป็น “กลไกที่ซับซ้อนไกลเกินกว่าทักษะของพวกเขา [ชาวเอเชีย

ตะวันออกเฉียงใต้]"[25] เมื่อยุโรปสามารถผลิตอาวุธได้คราวละมาก ๆ และเมื่อเทคโนโลยีเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วพวกเขาจึงรีบระบายอาวุธที่ล้าสมัยออกสู่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพราะพวกเขาสามารถสร้างอาวุธที่ใหม่และมีประสิทธิภาพมากกว่าแล้ว สำหรับชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แล้วอาวุธที่ล้าสมัยเหล่านี้ พอเพียงแก่ความจำเป็นในการทำสงครามของตนแล้ว ดังนั้น พวกเขาจึงมิได้มีแรงจูงใจสักเท่าใดนัก ที่จะเข้าสู่การแข่งขันในด้านเทคโนโลยีอาวุธกับชาวยุโรป

ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ค่อย ๆ ละเลิกความเพียรพยายามที่จะคงแหล่งผลิตอาวุธปืนอย่างอิสระของตนเองไปทีละน้อย ๆ เนื่องจากความยุ่งยากในการหาความรู้ที่ทันสมัยอย่างต่อเนื่อง แม้ว่าจะมีชาวยุโรปที่เต็มใจสอนสิ่งที่พวกเขารู้แก่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อยู่เสมอ แต่ชาวยุโรปส่วนใหญ่ที่เข้ามายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็มิใช่ช่างทำปืนหรือช่างหล่อปืนที่มีความชำนาญเฉพาะด้าน ที่ไม่น่าจะเป็นไปได้อย่างยิ่งคือ "ผู้แปรพักตร์" ที่มาเสาะหาความปลอดภัยหรือหางานทำในราชสำนักในท้องถิ่นเป็นครั้งคราว จะเป็นผู้มีทักษะทัดเทียมช่างหล่อในยุโรป หรือแม้กระทั่งทัดเทียมทักษะของช่างหล่อชาวยุโรปหรือยูเรเชียในเอเชีย ซึ่งทำธุรกิจการหล่อปืนภายในครอบครัว ในช่วงครึ่งแรกของคริสต์ศตวรรษที่สิบหก ช่างหล่อปืนชั้นครู คือชาวโอ วิเซนต์ ซึ่งเป็นผู้หล่อปืนสำริดชนิดยอดเยี่ยมที่โรงหล่ออินโด-โปรตุเกสที่กัวและโคชินในอินเดีย ตระกูลดิอาสและตาวาเรส โบคาร์โร เป็นช่างทำปืนใหญ่ที่สำคัญกว่าใครอยู่ที่เมืองกัวระหว่างค.ศ. 1580 ถึงค.ศ. 1680 หรืออาจจะนานกว่านั้น ตระกูลนี้มีชื่อเสียงโด่งดังว่าทำงานได้เป็นเยี่ยม กระนั้น เทคโนโลยีที่อยู่ใกล้กับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากถึงขนาดนี้ ก็ยังคงเป็นเรื่องสุดเอื้อม เพราะแนวโน้มตามธรรมชาติของช่างฝีมือ ย่อมจะปกป้องเคล็ดลับของงานที่ได้จากความอุตสาหะของตน และเนื่องจากรัฐบาลยุโรป สั่งห้ามอย่างแจ้งชัด มิให้ถ่ายทอดความรู้ในด้านการผลิตและการใช้อาวุธปืน

ส่วนที่ซึ่งเห็นได้ชัดอย่างยิ่งว่าชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ขาดแคลนความรู้ความชำนาญที่แท้จริง คือเรื่องการผลิตดินปืน การผสมส่วนประกอบของดินปืน ซึ่งได้แก่ถ่าน กำมะถันและดินประสิวหรือโปตัสเซียมไนเตรท ในอัตราส่วนที่ถูกต้อง เป็นเรื่องที่ชาวจีนใช้เวลาทดลองนับแรมปี ชาวยุโรปสามารถรับสูตรที่ประสบความสำเร็จนี้มาใช้ จากนั้น ก็ปรับแต่งปริมาณไนเตรทเพื่อให้ได้แรงระเบิดที่จำเป็นสำหรับอาวุธใหม่หลากชนิด ในคริสต์ศตวรรษที่สิบหก การผลิตดินปืนชนิดดี เป็นทักษะที่ได้รับความยกย่องนับถือกันอย่างสูง การจะมีทักษะนี้ได้ จำเป็นต้องมีความเข้าใจที่ชัดเจนอย่างยิ่งเกี่ยวกับปืนแบบใหม่ ๆ ที่กำลังอยู่ระหว่างการพัฒนาขึ้นมา เทคนิคการหล่อปืนยังคงบกพร่องถึงขนาดที่หากใช้ดินปืนมากเกินไป สามารถเป็นเหตุให้ปืนใหญ่ระเบิดได้ ในขณะที่ส่วนผสมผิด ๆ จะทำให้ไม่มีแรงขับเคลื่อนมากพอที่จะยิงลูกปืนออกไป ชาวเติร์กพยายามแก้ปัญหานี้ ด้วยการสลักขนาดลูกปืนที่ถูกต้องและน้ำหนักของดินปืนสำหรับยิงลูกกระสุนไว้ที่ปากกระบอกปืนใหญ่ และดังที่เราได้เห็นแล้ว ชาวไทยก็รับวิถีปฏิบัติเช่นนี้มาใช้ในระดับหนึ่ง

---

[25] John Crawfurd, ***History of the Indian Archipelago***, Edinburgh, 1820, 191.

สำหรับชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เพิ่งทำความรู้จักกับเทคโนโลยีอาวุธปืนทั้งหลายทั้งปวงนั้น ผลสะท้อนที่น่ากลัวของปืนใหญ่ที่ประจุดินปืนอย่างไม่เหมาะสม ทำให้พวกเขาขยาด ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังคงมีโรงผลิตดินปืนของตนอยู่ ทว่าพวกเขานิยมซื้อดินปืนจากชาวยุโรปมาใช้กันมากกว่า ดังนั้น เมื่อถึงคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เลิกล้มความเพียรพยายามที่จะตามให้ทันพัฒนาการใหม่ ๆ ทั้งด้านการผลิตอาวุธปืนและผลิตดินปืน และหันมาพึ่งพาอาศัยแหล่งสินค้าเหล่านี้ที่ชาวยุโรปเป็นผู้จัดหาให้มากขึ้นทุกที

เทคโนโลยีอาวุธปืนใหม่ ๆ มิได้เปลี่ยนแปลงยุทธวิธีด้านการทำสงครามในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หากทว่าในหลายกรณีทีเดียว ที่อาวุธใหม่ ๆ เพียงแต่เข้ามาเสริมกำลังให้กับอาวุธดั้งเดิมในยุทธศาสตร์การสงครามเช่นที่เคยใช้กันมาจนอยู่ตัวแล้วเท่านั้น ในชวา การรบที่ประกอบด้วยคนจำนวนมาก เป็นกรณีที่หาได้ยาก เนื่องจากการสู้รบที่เป็นหลักใหญ่นั้น เกิดขึ้นระหว่างกองหน้า ซึ่งประกอบด้วยชาวชวาระดับหัวหน้ากับขุนนางคนสำคัญ ๆ การต่อสู้ที่รุนแรง ทว่ากินเวลาสั้น ๆ เช่นนี้ ความตายของผู้นำเพียงไม่กี่คน ก็เพียงพอแล้ว ที่จะทำให้บรรดาผู้ติดตามหนีกระเจิงไปหาความปลอดภัย การที่จะมีคนตายเป็นจำนวนมาก ๆ นั้น เป็นกรณีที่หาได้ยาก เช่นเดียวกับกรณีการสู้รบที่กินเวลานานเกินสองชั่วโมงก็แทบจะไม่มี การต่อสู้ระหว่างบรรดาผู้นำนั้น พวกเขาใช้อาวุธดั้งเดิมคือกริชและหลาว มิใช่อาวุธปืน กริชนั้น ถือว่าเป็นที่สิงสถิตของอำนาจทางจิตวิญญาณ การที่ผู้นำควงกริชไปแทงลงที่อีกคนหนึ่งได้ โดยแก่นแท้แล้ว คือการสัประยุทธ์กันด้วยอำนาจทางจิตวิญญาณ ตราบใดที่ปืนคาบศิลายังไม่สามารถมีสถานภาพที่ได้รับความยกย่องและยำเกรงเหมือนอย่างกริช ปืนคาบศิลาก็ยังไม่ สามารถเข้ามาแทนที่กริชในฐานะที่เป็นอาวุธที่จำเป็นของเจ้านายและชนชั้นสูงของชวาได้

ในจำนวนทั้งหมดของผู้ที่ถูกนำตัวเข้าสู่สมรภูมิของกองทัพชวานั้น มีทหารที่ทำหน้าที่สู้รบเพียงแค่หนึ่งในห้าเท่านั้น ส่วนที่เหลือ เป็นหน่วยสนับสนุน ในจำนวนหนึ่งในห้านี้ ปกติแล้ว ผู้ที่มีปืนมีจำนวนไม่ถึง 10 เปอร์เซ็นต์ ชาปาราในค.ศ. 1677 มีกองทัพที่ประกอบด้วยทหาร 1576 คน กับปืนเพียง 79 กระบอก ปกติแล้ว ปืนเหล่านี้ พระประมุขทรงเป็นผู้เก็บรักษาไว้ และนำออกให้ใช้เฉพาะในยามสงครามเท่านั้น อาวุธปืนเหล่านี้มีเพียงไม่กี่กระบอก ที่มีประสิทธิภาพในการสู้กับศัตรู ซึ่งไม่คุ้นเคยกับเสียงและพิสัยกระทำการของอาวุธอย่างใหม่ ที่มีความสำคัญยิ่งไปกว่านั้นคือความจริงในข้อที่ว่า อาวุธปืนเพียงไม่กี่กระบอก ในมือของนักแม่นปืนที่ชำนาญ สามารถสร้างข้อได้เปรียบในทันทีด้วยการทำให้ชนชั้นสูงบางคนที่เป็นกองหน้าของศัตรู ถึงแก่ความตายและได้รับบาดเจ็บ ความตายของผู้นำคนหนึ่ง ปกติแล้ว เพียงพอที่จะเป็นเหตุให้สมุนของเขาตระหนกตกใจและหนีไป ปืนใหญ่มีความสำคัญในการสงครามของชวาน้อยกว่านี้ แม้ว่าจะมีบางครั้งบางคราว ที่ปืนใหญ่ได้พิสูจน์ว่ามีค่าอย่างหาที่เปรียบไม่ได้ ในการทะลายกำแพงที่เสริมความแข็งแกร่งไว้อย่างแน่นหนา อย่างไรก็ดี โดยทั่วไปแล้ว การปิดล้อมเป็นกรณีที่เกิดขึ้นน้อยมาก และการต่อสู้กันเป็นหย่อม ๆ ระหว่างกองหน้ากลุ่มเล็ก ๆ ที่ประกอบด้วยนักรบพิเศษ ก็ไม่มีที่เหลือให้สำหรับการใช้ปืนใหญ่สนามเท่าไรนัก

การสู้รบกันในหมู่ชาวบูคิส-มากาสซาร์นั้น มีลักษณาการที่คล้ายคลึงกับของชาวชวา เมื่อกษัตริย์ทรงสั่งให้ประชาชนมาชุมนุมกันเพื่อเดินทัพ พระองค์จะทรงจ่ายแจกเสื้อผ้า อาวุธ ดินปืนและตะกั่วปืนมีให้ใช้กันอยู่บ้าง แต่คนที่ได้รับแจกปืน ก็ถือดาบอยู่ด้วยเช่นกัน หลังจากดินปืนหมดแล้ว พวกเขาก็หันมาใช้ดาบและกริชในการต่อสู้แบบประชิดตัว เฉพาะนักรบคนที่เป็นตัวหลักสำคัญเท่านั้น ที่สวมเสื้อเกราะ (แบบที่เป็นแผ่นเหล็กซึ่งใช้ห่วงต่อเข้าด้วยกัน) ซึ่งโดยทั่วไปแล้ว เป็นเจ้านายหรือผู้สูงศักดิ์ การใช้เกราะที่ทำด้วยเหล็กซึ่งเชื่อกันว่า ยืมมาจากโปรตุเกสนี้ ส่งเสริมการพัฒนาอาวุธปืนในท้องถิ่น เพราะปืนมีอำนาจในการทะลวงเหนือกว่า ในขณะที่ทหารบูคิส-มากาสซาร์ยังคงพึ่งพาอาศัยแหลน หลาว ดาบและคันธนูกันอยู่นั้น ในหมู่นายทหารชั้นผู้นำได้ ก็มีการพึ่งพาอาศัยปืนคาบศิลากันมากขึ้นแล้ว เพื่อต่อกรกับการใช้เสื้อเกราะ ในค.ศ. 1695 กองทัพที่มีทหารมาชุมนุมกันประมาณ 25,000 คน เพื่อแสดงความจงรักภักดีต่อเจ้าอารุง ปาลักกาของบูคิสนั้น มีเฉพาะองครักษ์ส่วนพระองค์ของเจ้านายพระองค์นี้ เท่านั้น ที่สวมเกราะครบชุด พร้อมหมวกทอง ปืนแก็ป (ปืนอาร์เคอบัสใช้ชุดติดไฟที่นกปืน) กับกระสุนสองชุด

ในส่วนต่าง ๆ ของมาเลย์ องค์ประกอบที่จำเป็นในการทำสงคราม คือป้อมค่ายหรือ *กูบู* *กูบู*มีกำแพงล้อมสามด้าน กำแพงนี้ประกอบขึ้นด้วยลำต้นปาล์มที่นำมาบรรจุดินแล้วตั้งเรียงเป็นแถว ด้านที่สี่ชนกับภูเขาหรือป่า เพื่อให้ผู้ปกป้องป้อมค่ายหนีออกไปได้ หากว่าศัตรูประสบความสำเร็จในการพังกำแพงเข้ามา *กูบู*นี้ มิได้มุ่งหมายที่จะอาศัยให้ต้านทานปืนใหญ่ได้อย่างหนักหน่วง ทั้งมิได้มุ่งหมายให้รองรับคนจำนวนมากระหว่างที่ถูกปิดล้อมเป็นเวลานาน *กูบู*ให้ที่กำบังชั่วคราวและเป็นที่หยุดพักจากการสู้รบ และมุ่งหมายเพื่อขัดขวางศัตรูมิให้ปฏิบัติการขั้นต่อไปอีก ปัจจัยที่เป็นกุญแจสำคัญคือความคล่องตัว ดังนั้น การส่งคนเข้าประจำการใน*กูบู*และการทิ้ง*กูบู*จึงทำกันอย่างรวดเร็ว ตามแต่สภาวการณ์แวดล้อมจะบัญชา วิธีการทำสงครามแบบนี้ ทำให้การปิดล้อมโดยใช้ปืนใหญ่หรือปืนร้ายแรงชนิดอื่น ๆ เป็นเรื่องไร้ประโยชน์

ในส่วนภาคหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การซุ่มโจมตี การบุกปล้นโดยไม่คาดฝัน และการบุกโจมตีอย่างไม่ทันให้รู้ตัวตอนฟ้าสาง เป็นยุทธวิธีที่ใช้กันมาจนเป็นแบบฉบับที่แน่นอน บางคราวมีการนำกองทัพมาชุมนุมกันที่สนามรบ แต่การตายของผู้นำและทหารเพียงไม่กี่คน ก็ดูเหมือนว่าเพียงพอแล้วที่จะบรรเทาความกระหายเลือดที่ต้องการให้ทดแทนกับการถูกดูถูกหรือถูกปลิดชีพอันเป็นสาเหตุของสงครามครั้งนั้น ๆ แม้เมื่อมีการณรงค์ “ครั้งใหญ่” ของชวาซึ่งเกิดขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดและสิบแปด เพราะได้รับการส่งเสริมจากอำนาจปืนของดัตช์นั้น การรณรงค์ครั้งใหญ่เหล่านี้มีการตายที่ชนพื้นถิ่นก่อให้เกิดขึ้นต่อกันและกันจริง ๆ น้อย ยกเว้นกรณีที่เด่นชัดและเป็นที่รู้กัน ซึ่งเกิดขึ้นระหว่างการปิดล้อมนครที่มีประชากรอาศัยอยู่มากเพียงไม่กี่ครั้ง เช่นกรณีการปิดล้อมเมละกาในค.ศ. 1511 และมากาสซาร์ในค.ศ. 1669 การมีปืนทำให้ทั้งผู้ปกป้องและผู้ปิดล้อมนคร ได้รับความบาดเจ็บล้มตายจากระยะห่างโดยไม่ต้องมีการรบที่เป็นการเผชิญหน้ากันจริง ๆ ซึ่งการเผชิญหน้ากันนี้ดูเหมือนเป็นสิ่งที่สำคัญ ในการแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างกัน

เนื่องด้วยธรรมชาติของการสงครามในย่านหมู่เกาะ อาวุธปืนที่นำมาใช้ด้วยความเต็มอกเต็มใจจึงมีแต่เฉพาะอาวุธที่เป็นประโยชน์ต่อยุทธวิธีที่มีอยู่ในขณะนั้นเท่านั้น หนึ่งในบรรดาอาวุธที่ราชอาณาจักรส่วนภาคพื้นสมุทรใช้กันอย่างดกดื่นที่สุดและมีประสิทธิภาพที่สุด คือปืนที่ตั้งอยู่บนฐานที่หมุนได้ ปืนใหญ่แบบนี้ มีน้ำหนักเบา เหมาะอย่างยิ่งสำหรับป้อมค่ายขนาดเล็ก ตอนบนของปืนหมุนที่เป็นรูป ตัวยู (U) มีเดือยสำหรับสอดเข้ากับแท่น ส่วนขาปืนที่มีปลายแหลม ก็ติดยึดไว้ในกำแพงตรงช่องสำหรับใช้ยิงปืนของป้อม ที่ปลายด้านปากกระบอกปืนเหล่านี้ มีท่อกลวง ความยาวประมาณสิบห้า เซ็นติเมตร ซึ่งมีเดือยไม้หรือด้ามเสียบอยู่ สำหรับใช้ในการหัน ยก หรือลดระดับปากกระบอกปืน ในการทำสงคราม*ภูบู*หรือป้อมเพนียดนั้น ปืนหมุน ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในท้องถิ่นในนาม *เรนตากา* หรือ*ลันตากา* เป็นเพียงอาวุธใหม่ที่นำมาเสริมการต่อสู้แบบดั้งเดิม และไม่จำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลงยุทธวิธีที่มากมายอันใด ปืนหมุนได้เหล่านี้พิสูจน์ให้เห็นว่าเหมาะสมมากเป็นพิเศษกับลักษณะของเรือของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และกับความต้องการที่เกี่ยวกับการสู้รบทางเรือ

ปืนอาร์เคอบัสแบบมีไกนกชนิดใช้ชุดจุด เป็นอาวุธอีกชนิดหนึ่ง ซึ่งรับมาใช้กันอย่างรวดเร็ว ประโยชน์ใช้สอยของปืนชนิดนี้นั้น มักจำกัดอยู่เฉพาะในหมู่กองทหารรับจ้างชาวต่างชาติหน่วยพิเศษหรือกำลังฝ่ายสู้รบที่เป็นชนชั้นสูงของท้องถิ่นและที่ได้ผ่านการเลือกเฟ้นกันมาแล้วเป็นอย่างดี ซึ่งปกติแล้ว ทำหน้าที่เป็นองครักษ์ส่วนพระองค์ของกษัตริย์ ตัวปืนอาร์เคอบัสมีอุปสรรคอยู่ตรงที่ต้องใช้เวลาในการบรรจุกระสุนมาก และไม่สามารถใช้การได้ในสภาพที่เปียกน้ำ ข้อบกพร่องนี้ ไม่คุ้มกับข้อได้เปรียบเรื่องทำให้คนตกใจได้ด้วยเสียงและอำนาจการทะลวงของตัวปืน ปืนอาร์เคอบัสนี้ พบว่ามีประโยชน์เฉพาะการยิงครั้งแรกเท่านั้น เนื่องจากชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดูเหมือนว่าจะมิได้รับเอาเทคนิคการระดมยิงซึ่งใช้พลปืนคาบศิลาหลายแถว สลับกันยิง เพื่อให้ห่ากระสุนดำเนินอยู่อย่างต่อเนื่อง การไม่มีปืนและดินปืนดี ๆ มากเพียงพอ อาจทำให้การใช้ยุทธวิธีดังกล่าว เป็นเรื่องที่เกินกว่าจะสามารถทำได้ ดังนั้น พวกเขาจึงใช้วัตถุมีคมแหลม ๆ มาติดที่ปลายปืนอาร์เคอบัส เพื่อเปลี่ยนไปเป็นดาบปลายปืนสำหรับการต่อสู้ระยะประชิดในทันทีหลังจากยิงกระสุนออกไปกันคนละหนึ่งนัดแล้ว การแจกจ่ายดาบและกริชให้กับพลปืนอาร์เคอบัสโดยมากมักเป็นไปเพื่อวัตถุประสงค์นี้

ในช่วงระยะนี้ รัฐที่ทรงอิทธิพลบนแผ่นดินใหญ่กำลังมีการต่อสู้เพื่อความเป็นใหญ่ในภูมิภาค รัฐเหล่านี้แสดงให้เห็นว่ามีความคิดริเริ่ม เรื่องการใช้อาวุธชนิดใหม่อย่างมากทีเดียว ความคิดริเริ่มดังกล่าว เกิดขึ้นจากความจำเป็นที่ต้องตามให้ทันหรือล้ำหน้าศัตรูดั้งเดิมของตน อย่างไรก็ดี กระนั้นรัฐเหล่านี้ ก็ยังไม่สู้จะมีหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่า อาวุธปืนส่งผลลัพธ์ให้ปรากฏออกมาในรูปของเทคนิคใหม่ในการรบแต่อย่างใด กล่าวคือเทคนิคในแบบที่จะปฏิวัติความคิดเรื่องการสงครามเช่นที่มีลงหลักอยู่อย่างมั่นคงแล้ว ในรัชสมัยของพระเจ้าบุเรงนองของพม่าเมื่อตอนกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบหก มีการนำปืนมารวมเข้าอยู่ในหน่วยทหารราบและหน่วยช้างอย่างประสบความสำเร็จ ซึ่งโดยรวมแล้วมีพลปืนคาบศิลากับนายทหารปืนใหญ่ ในอัตราส่วนต่อทหารอื่น ๆ อยู่ 1 ต่อ 2 หรือ 1 ต่อ 3 การสงคราม

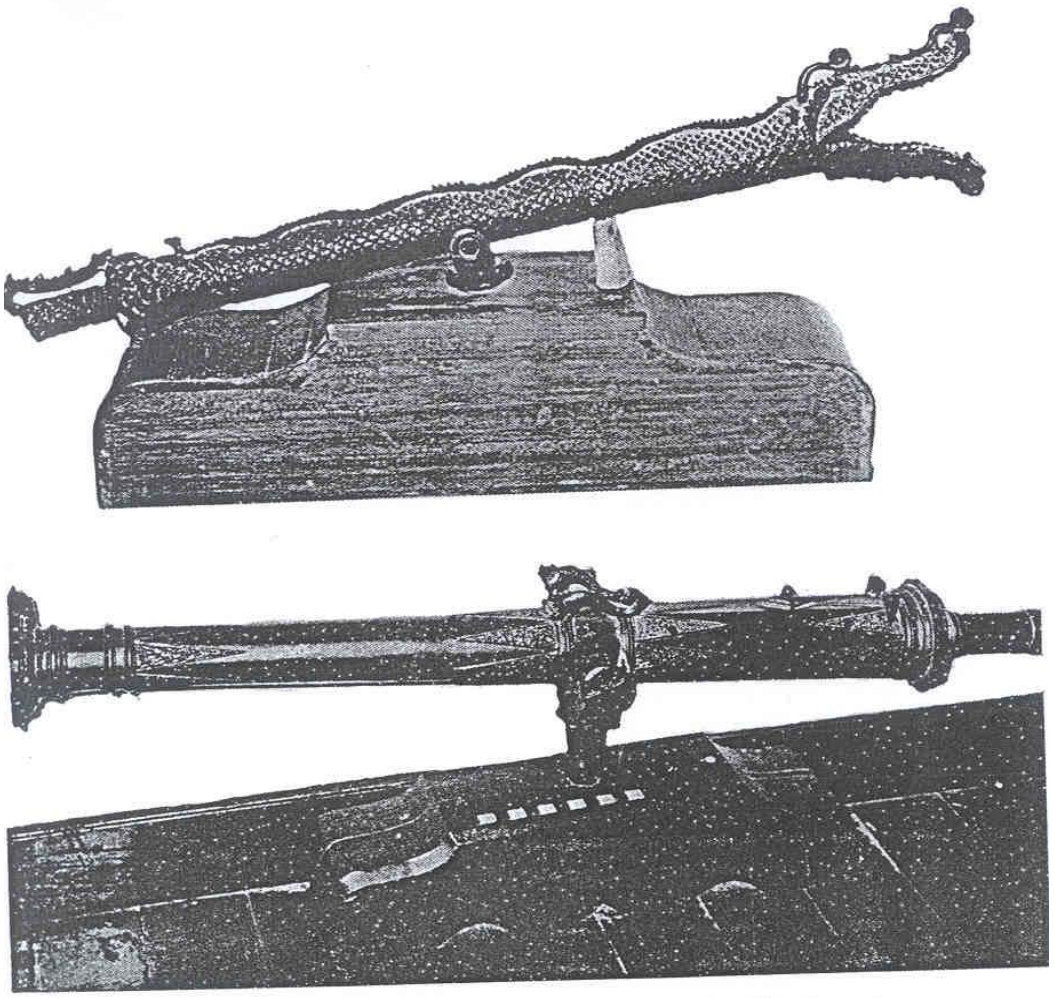

ภาพ 1.5 **ก.** ปืนหมุนทองเหลืองของมาเลย์ มีชื่อเรียกว่า เลลา ปกติแล้ว กระบอกปืนจะมีความยาว 180 ซม. ปืนที่ดีที่สุดของแบบนี้ ทำในบรูไน

ข. ปืนหมุนแบบที่ประดับด้วย “หางลิง” ปืนหมุนของมาเลย์ทุกกระบอกล้วนบรรจุกระสุนและยิงจากท้ายปืน “หางลิง” ช่วยพลปืนในการเล็ง

จาก Mubin Sheppard, ***Taman Indera: A Royal Pleasure Ground*****,** Kuala Lumpur, 1972; reproduced courtesy of Oxford University Press, Kuala Lumpur. ของแท้อยู่ที่พิพิธภัณฑ์ซาราวัก

ระหว่างพม่าและสยามตลอดช่วงเวลาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่สิบหกถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า พม่านำปืนใหญ่ไปตั้งบนเนินที่สร้างขึ้นมาเป็นพิเศษ หรือตั้งบนหอคอยสูง ซึ่งให้ผลเป็นอย่างดีสำหรับการเป็นอาวุธที่ใช้ในการปิดล้อม ในค.ศ. 1564 อยุธยายอมจำนนอย่างรวดเร็วต่อกำลังของพม่าที่ปิดล้อมอยู่

เนื่องจากไม่มีทางปกป้องตนเองให้พ้นจากการระดมถูกยิงด้วยปืนใหญ่ ซึ่งมีปากกระบอกขนาดใหญ่ที่พม่านำมาใช้

ภาพ 1.6 ทหารสามคนจากบันเตน ถืออาวุธหอก ดาบและโล่ แบบที่ใช้กันมาแต่เดิม รวมทั้งทหารถือปืนคาบศิลา ทหารคนที่อยู่ตรงกลางสวมเกราะซึ่งประกอบด้วยแผ่นเหล็กนำมาเชื่อมต่อเข้าด้วยกันโดยใช้ห่วง

จาก I. Commelin, ***Begin ende Voortgang*****, "**Eerste Schip-vaerd der Hollanders," Amsterdam, 1646, I. Opp. p. 72; fascimile Uitgaven Nederland N.V., in co-operation with N.V. Het Parool, Publishers, Amsterdam; N. Israel, Antiquarian and Publisher, Amsterdam; and B. de Graaf, Antiquarian and Publisher, Nieuwkoop, Z.H.

ในแง่ของการต่อสู้กับพม่าเพื่อความอยู่รอด ชาวไทยมีความเพียรพยายามเท่า ๆ กับพม่าผู้เป็นศัตรูคู่อาฆาตในเรื่องการนำอาวุธปืนมาใช้ในสนามรบ วิธีการคือยิงปืนใหญ่เข้าใส่ศัตรูจากระยะห่าง และหากว่าศัตรูมิได้ตระหนกตกใจหนีไป กองทัพของสองฝ่ายจะเดินหน้าเข้าหากัน และยิงปืนคาบศิลากับลูกธนูเข้าใส่กัน ชาวฝรั่งเศสผู้หนึ่งในสมัยนั้นให้เรื่องราวไว้โดยอ้างว่า การสู้รบแบบประชิดตัวระหว่างกองทัพ แทบไม่เคยเกิดขึ้น เนื่องจากมีการพึ่งพาอาศัยช้างศึกอย่างมาก ช้างเหล่านี้ บรรทุกปืนขนาดความยาวประมาณหนึ่งเมตร ซึ่งยิงด้วยลูกกระสุนขนาดหนึ่งปอนด์ (454 กรัม) เนื่องจากเฉพาะ

ผู้นำคนสำคัญเท่านั้น ที่จะกระทำยุทธหัตถีบนหลังช้าง การสงคราม จึงมักอาศัยการดวลหรือการปะทะกันอย่างประปรายในขอบเขตจำกัด ระหว่างเจ้านายและชนชั้นสูงในกองทัพที่ทำสงครามกัน ซึ่งกรณีนี้ก็เหมือนกับการทำสงครามในภาคหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ภาพ 1.7 การสู้รบระหว่างพะโคกับอยุธยา การดวลระหว่างเจ้านายบนหลังช้างและกองทัพซึ่งใช้หอก ดาบและโล่ ผลลัพธ์ของยุทธหัตถี มักเป็นปัจจัยสำคัญขั้นตัดสินซึ่งส่งผลต่อขวัญและกำลังใจของกองทัพที่กำลังสัประยุทธ์กันอยู่

จาก I. Commelin, ***Begin ende Voortgang*****,** "Oost-Indische Reyse," Amsterdam, 1646, III. Opp. p. 22; fascimile Uitgaven Nederland N.V., in co-operation with N.V. Het Parool, publishers, Amsterdam; N. Israel, Antiquarian and Publisher, Amsterdam; and B. de Graaf, Antiquarian and Publisher, Nieuwkoop, Z.H.

สงครามกลางเมืองในเวียดนาม ส่งเสริมให้มีการผลิตและใช้อาวุธปืน ผู้สังเกตการณ์ที่เป็นบาทหลวงในศาสนาคริสต์นิกายเจซูอิตท่านหนึ่ง กล่าววิจารณ์ถึงความชำนิชำนาญของชาวเวียดนามในการใช้ทั้งปืนใหญ่และปืนอาร์เคอบัสไว้เมื่อ ค.ศ.1631 ว่า

> ขณะนี้ ชาวโคชินจีน มีความเชี่ยวชาญในการจัดการกับอาวุธปืน [ปืนใหญ่และปืนอาร์เคอบัส] มากเสียจนล้ำหน้าพวกเราชาวยุโรปไปแล้ว เพราะพวกเขานั้น วัน ๆ หนึ่ง แทบมิได้ทำอะไรอย่างอื่น นอกจากฝึกซ้อม ยิงเป้า พวกเขายิงแม่นเสียจนสามารถยิงปืนใหญ่ได้แม่นยำยิ่งกว่าคนอื่น ๆ ที่ใช้ปืนอาร์เคอบัสยิง และกับปืนอาร์เคอบัส พวกเขาก็ยิงได้แม่นยำเช่นกัน พวกเขาไปฝึกซ้อมกันตามทุ่งนาอยู่เป็นประจำทุกวัน[26]

สำหรับปืนใหญ่ที่ใช้ในสนามรบนั้น ชาวเวียดนามอาศัยปืนใหญ่ขนาดเล็ก ซึ่งทหารสามารถแบกขึ้นหลังไปได้ ปืนที่ชาวเวียดนามใช้แบกนี้ เป็นปืนซึ่งยิงด้วยลูกกระสุนขนาดสี่ออนซ์ (112 กรัม) ทหารคนหนึ่ง แบกกระบอกปืน ซึ่งมีขนาดประมาณ 2 เมตร ส่วนอีกคนหนึ่งใช้รถปืน ซึ่งประกอบด้วยแผ่นไม้กลม ๆ ที่มีความหนาประมาณ 10 เซ็นติเมตรและมีความยาวเท่ากับกระบอกปืน ในการปฏิบัติการรบปลายด้านหนึ่งของตัวรถถูกยกให้สูงขึ้นจากพื้นดินประมาณหนึ่งเมตร โดยใช้ไม้ง่ามหรือขาตั้งสองขาแล้วนำปืนมาตั้งวางบนตัวรถ โดยวิธีเอาเบ้าเหล็กเสียบเข้ากับเดือยหมุน จากนั้น ทหารปืนใหญ่ก็สามารถเข้าควบคุมและปรับการเล็งได้ โดยอาศัยพานท้ายปืนสั้น ๆ ที่วางทาบอยู่กับไหล่ของเขาเป็นตัวช่วย ชาวเวียดนามใช้ปืนใหญ่ขนาดเล็กเหล่านี้ ทำทางให้โล่งหรือทำให้กองกำลังฝ่ายศัตรูที่รอโจมตีอยู่ตามทางแยก ต้องแตกกระจายไป ทหารทุกคนถูกสอนให้ทำดินปืนของตัวเอง โดยใช้ “เครื่องจักรกล” เล็ก ๆ ผสมส่วนประกอบเข้าด้วยกัน เพื่อให้ได้ดินปืนตามปริมาณที่ต้องการ ทว่าชาวเวียดนามก็ได้ผลลัพธ์จากการทำดินปืนแย่เหมือน ๆ กับบรรดาเพื่อนบ้าน สาเหตุนั้น สืบเนื่องมาจากการบดดินปืน ซึ่งทำไว้ไม่ดี ทำให้ได้ดินปืนออกมาเป็นก้อน ๆ ไม่ละเอียดเสมอกัน

ในสงครามระหว่างฝ่ายเหงียนกับฝ่ายตรินห์ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ฝ่ายตรินห์เตรียมกำลังทหารเจ็ดหมื่นหรือแปดหมื่นคนพร้อมไว้เสมอ ทหารเหล่านี้ติดอาวุธดาบกับปืนมีชุดจุดชนิดหนา และหนัก ซึ่งมีกระบอกปืนยาว 1 ถึง 1.2 เมตร พวกทหารได้รับแจกลำไม้ไผ่สำหรับใช้กันฝุ่นไม่ให้เข้ากระบอกปืน เวลาที่แขวนปืนไว้บนหิ้งในบ้าน อีกสิ่งหนึ่งที่ได้รับแจกคือ หีบไม้ไผ่เคลือบรักที่มีขนาดใหญ่กว่าอีกใบหนึ่ง สำหรับปกป้องปืนทั้งกระบอกในระหว่างการเดินทัพ ชาวเวียดนามนั้น ได้รับการพิจารณาว่า เป็นหนึ่งในหมู่ชนชาติที่ว่องไวที่สุดในเรื่องการบรรจุกระสุนและยิงปืนคาบศิลา พวกเขาสามารถดึงไม้กวาดลำกล้องปืน บรรจุดินปืนและตะกั่ว กระทุ้งดินปืนและกระสุนลงไป ดึงไม้กระทุ้งออกเก็บ แล้วยิงไปยังสิ่งที่มองเห็นทีแรกได้อย่างเป็นผลสำเร็จดียิ่ง ทั้งหมดนี้ มีการเคลื่อนไหวเพียงสี่จังหวะเท่านั้น ทหารทุกคนแบกกล่องกระสุนปืนทำด้วยหนังสัตว์ ภายในแบ่งออกเป็นช่องเล็ก ๆ โดยใช้ไม้ไผ่ แล้วบรรจุดินปืนและลูกกระสุนลงในช่องดังกล่าว แต่ละช่องมีเนื้อที่พอเพียงสำหรับการยิง

---

[26] C.R. Boxer, “Asian Potentates and European Artillery in the 16th-18th Centuries: A Footnote to Gibson-Hill,” JMBRAS, 38, 2 (1965) 166.

แต่ละครั้ง และสามารถเทใส่ลงในปากกระบอกปืนคาบศิลาได้อย่างพอดิบพอดี ชาวอังกฤษในสมัยเดียวกันนี้ จำเป็นต้องมีการเคลื่อนไหวประมาณยี่สิบท่า กว่าจะบรรจุกระสุนและยิงปืนได้

เมื่อถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด อาวุธปืนกลายเป็นส่วนที่ถาวรส่วนหนึ่งของการสงครามของชาวเวียดนามไปแล้ว ในช่วงที่กองกำลังของฝ่ายกบฏไตเซินขับไล่กองทัพจีนที่ส่งมาช่วยจักรพรรดิเลในค.ศ. 1789 นั้น มีผู้บรรยายถึงผู้นำของไตเซินขณะเข้าสู่ธางลอง (ฮานอย) ว่า "เกราะของเขา...เป็นสีดำเพราะเขม่าดินปืน" [27] ทหารจีนถูกกับระเบิดตายไปเป็นอันมาก ระหว่างการหลบหนี แสดงให้เห็นถึงความคุ้นเคยในการใช้กับระเบิดของชาวเวียดนาม

แม้ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะใช้อาวุธปืนแบบต่าง ๆ ในการทำสงคราม แต่พวกเขาทั้งปวงล้วนเชื่อในอำนาจทางจิตวิญญาณซึ่งอาวุธปืนเหล่านี้สามารถนำมาสู่การสู้รบได้ ชาวยุโรปรู้สึกทึ่งอยู่อย่างไม่วายเว้น กับจำนวนปืนซึ่งพวกเขาพบในคลังแสงของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ปืนเหล่านี้มีขนาดต่าง ๆ กัน บางกระบอก เล็กเกินกว่าจะนำมาใช้เป็นอาวุธได้ เมื่อโปรตุเกสยึดเมละกาได้ในค.ศ. 1511 พวกเขาอ้างว่าได้พบปืนใหญ่ในนครนี้ประมาณ 3000 กระบอก ส่วนใหญ่แล้ว ยังไม่เคยใช้ยิงมาก่อน เป็นเหตุให้มีคำวิพากษ์ในเชิงดูถูกเหยียดหยามจากชาวยุโรป ในเรื่องที่คุณภาพของปืนที่ผลิตในท้องถิ่น อย่างไรก็ดี การผลิตปืนในปริมาณมาก ๆ มักมุ่งหมายเพื่อการสู้รบทางจิตวิญญาณมากกว่าจะเป็นการลงมือกระทำจริง ๆ ภาพที่เห็นอย่างหนึ่ง ซึ่งสร้างความงุนงงและขบขันแก่ชาวยุโรป คือ วิถีปฏิบัติของชนพื้นถิ่น ในการปลดปืนใหญ่ลงจากรถบรรทุกปืน จับปืนวางตั้งขึ้นให้ปลายกระบอกชี้ขึ้นไปในอากาศ จากนั้น ก็นำปืนมาผูกเข้ากับเสาเรือน ปืนใหญ่พวกนี้ เห็นได้ชัดว่าไม่เคยนำมาใช้ยิงหรือใช้เป็นปืนสำหรับสนามรบ ปืนพวกนี้กลายเป็นตัวแทนหินศักดิ์สิทธิ์ของเทพในท้องถิ่น เป็นรูปแบบหนึ่งของศิวลึงค์ในท้องถิ่น และดังนั้น จึงเป็นที่สิงสถิตของภูติผู้พิทักษ์ที่ทรงอิทธิฤทธิ์

ในช่วงท้าย ๆ ที่พม่าปิดล้อมอยุธยาในค.ศ. 1767 นั้นพระประมุขของอยุธยาทรงมีโองการให้นำปืนใหญ่ชื่อว่า *ทวาราวดี*มายิงใส่ข้าศึก ปืนกระบอกนี้ "ถือกันมาแต่ครั้งโบราณว่าจะเป็นผู้พิทักษ์พระนคร หากว่าได้ทำพิธีเซ่นสรวงบูชาต่อวิญญาณที่สิงสถิตอยู่แล้วตามธรรมเนียม" [28] เมื่อจุดดินปืนให้ติดไฟได้ไม่สำเร็จหลังจากที่เพียรพยายามอยู่หลายครั้ง ชาวไทยมองว่า เหตุการณ์เช่นนี้เป็นสัญญาณที่บอกให้รู้ว่า วิญญาณผู้พิพักษ์ไม่ประทับอยู่เพื่อให้การคุ้มครองป้องกันอีกต่อไปแล้ว และบอกให้รู้ว่าอยุธยากำลังจะพินาศ ปืนใหญ่ที่ได้รับความเคารพยกย่องอย่างมากอีกกระบอกหนึ่ง เป็นปืนใหญ่ที่หล่อขึ้นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ และได้ชื่อว่า *พระพิรุณ* (เทพแห่งฝน) ปืนใหญ่กระบอกนี้ ถูกโยนลงในทะเลสาบหลังจากพม่ายึดอยุธยาได้ เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินทรงสถาปนารัฐไทยขึ้นใหม่ และทรงสถาปนาราชวงศ์ของพระองค์เองขึ้นมาแล้ว พระองค์ได้ทรงหล่อ*พระพิรุณ*ขึ้นอีกกระบอกหนึ่งในค.ศ. 1777 โดยพระองค์ทรงหล่อขึ้นที่ ราชธานีของพระองค์ คือกรุงธนบุรี "เพื่อให้เป็นสัญลักษณ์ว่า

---

[27] Charles B.-Maybon, ***Histoire Moderne du Pays d'Annam (1592-1820),*** Paris, 1919, 298.

[28] "Burmese Invasions of Siam," VI, 46.

ราชอาณาจักรไทย ฟื้นสภาพจากเคราะห์ร้ายและได้กู้ความยิ่งใหญ่ดั่งที่เคยมีในอดีตกลับคืนมาได้อีกครั้งหนึ่งแล้ว"[29] มีการนำดอกไม้ธูปเทียนมาวางบนปืนใหญ่พวกนี้อยู่บ่อย ๆ เพื่อเอาใจวิญญาณมิให้ขึ้งโกรธ แม้ปืนใหญ่ที่ใช้อยู่ในสนามรบ ก็สามารถก่อให้เกิดการตอบสนองในทำนองเดียวกันนี้จากผู้ใช้ปืน มีปืนใหญ่ขนาดเล็ก ซึ่งใช้กับกระสุนสามปอนด์อยู่กระบอกหนึ่ง ซึ่งชาวพม่าเคารพยำเกรงเป็นพิเศษ เนื่องจากใช้งานอย่างวางใจได้ดีมาก ด้วยเหตุนี้ จึงได้มีการนำน้ำหอมอย่างดีมาประพรมให้ และแต่งประดับปืนใหญ่กระบอกนี้ด้วยผ้าที่สวยงาม ในการรบครั้งหนึ่ง ในบริเวณใกล้กับเมืองแปรในค.ศ. 1755 พระประมุขของพม่าทรงยินยอมให้ถวายสุราและเนื้อแก่วิญญาณของปืนใหญ่ที่มีชื่อว่า *ยัน บอน กวิน*

เช่นเดียวกัน ชาวมากาสซาร์ ก็มีปืนใหญ่ผู้พิทักษ์ของตน ซึ่งว่าชื่อว่า *อานัก มากาสซาร์* (บุตรแห่งมากาสซาร์) คุณสมบัติของปืนใหญ่กระบอกนี้ ได้รับการยกย่องสรรเสริญไว้ในคำสดุดี แด่กองกำลังทหารของมากาสซาร์ในสงครามกับดัตช์ใน ค.ศ.1666–1669 สำหรับชาวชวานั้น ประสิทธิภาพของปืนใหญ่ มิได้วัดกันด้วยสมรรถนะในการทำลายล้าง หากวัดกันที่ความสามารถของปืนที่จะระดมอำนาจทางจิตวิญญาณมาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ชุมชน ไม่ใช่เรื่องน่าประหลาดใจที่ในบรรดาปืนใหญ่ที่ชาวชวามีอยู่ในครอบครอง ยังมีปืนไม้ซึ่งพวกเขากล่าวว่า เคลื่อนตัวลงมาจากสวรรค์ ปืนใหญ่ชื่อ *คุนตูร์ เคนี* ของรัฐมะตะรัม ใช้ยิงเฉพาะเมื่อจะเรียกประชาชนในชุมชนให้มารวมตัวกัน หรือเพื่อเรียกประชุมขุนนางชั้นสูงในยามที่สุสุฮูนานทรงพระพิโรธ หรือเพื่อประกาศการสิ้นชีวิตของบุคคลที่มีฐานันดรสูง

การตัดสินใจของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่จะยอมรับนับถือฤทธิเดชทางจิตวิญญาณของอาวุธปืน สอดคล้องกับลักษณะเฉพาะของประวัติศาสตร์ของบริเวณนี้ พวกเขามิได้เมินเฉยต่อคุณค่าทางปฏิบัติของเทคโนโลยีใหม่นี้ในสนามรบ ทว่าการนำมาใช้งาน มิใช่เรื่องที่เอาใจใส่กันมากมายนัก อาจเป็นได้ว่ายกเว้นเฉพาะรัฐที่ทำสงครามกันอยู่เนือง ๆ เช่นพม่ากับสยาม และในเวียดนาม ซึ่งมีสงครามภายในของตนเอง และมีประวัติศาสตร์การทำสงครามรบพุ่งกันกับจีนมาเป็นเวลายาวนาน แต่สำหรับธรรมชาติด้านจิตวิญญาณของอาวุธปืน กลับเป็นที่ยอมรับกันในทันทีจากทุกดินแดน เพราะเรื่องนี้สอดคล้องกับการความคิดและความเข้าใจของพวกเขาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันระหว่างปริมณฑลทางวัตถุและทางจิตวิญญาณของชีวิต

ด้วยเหตุนี้ การรับเทคโนโลยีอาวุธปืนอย่างใหม่เข้ามาใช้ในทางปฏิบัติในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงเป็นไปแบบครึ่ง ๆ กลาง ๆ เท่านั้น และทำให้มีแนวโน้มที่จะพึ่งพาอาศัยปืนและดินปืนที่สั่งซื้อจากต่างประเทศ มากกว่าจะผลิตขึ้นเองในท้องถิ่น แต่ถึงหากชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จะทุ่มเทเวลาเพื่อทำความเข้าใจกับอาวุธปืนอย่างสมบูรณ์เต็มที่จริง ๆ ความก้าวหน้าใหม่ ๆ ในยุโรป ก็คงล้ำหน้าจังหวะก้าวในการพัฒนาของเอเชียไปอย่างรวดเร็วอยู่ดี เมื่อถึงคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ชาวยุโรปสร้าง

---

[29] Seymour Sewell, "Notes," 23.

ความก้าวหน้าจนมีความเหนือกว่าอย่างมั่นคงแน่นอนแล้ว ในเรื่องการผลิตปืนใหญ่ชนิดเหล็กหล่อที่วางใจได้ในปริมาณคราวละมาก ๆ รวมทั้งปืนคาบศิลาแบบมีนกปืนเป็นหินติดไฟ ซึ่งมีน้ำหนักเบาลงมากและวางใจได้มากยิ่งขึ้น ในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปดความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดระหว่างผู้ผลิตกับผู้ใช้ปืน ซึ่งเป็นลักษณะจำเพาะเช่นที่มีมาก่อนหน้านี้เป็นร้อย ๆ ปี มิได้มีอยู่อีกต่อไปแล้ว ในขณะที่ในช่วงก่อนหน้านี้ยังอาจเป็นไปได้ ที่ประมุขชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จะจับตัวทหารปืนใหญ่ชาวยุโรปไว้ และคาดหวังให้พวกเขาผลิตอาวุธเช่นที่พวกเขาใช้อยู่ให้ได้ แต่ดังที่เราได้เห็นแล้ว เมื่อถึงคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด เรื่องนี้เป็นไปไม่ได้อีกต่อไป เมื่อถึงยุคนี้ ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ต้องพึ่งพาอาศัยไมตรีจิตจากชาวยุโรป ที่จะจัดส่งปืนและดินปืนมาป้อนให้ เนื่องจากพวกยุโรปไม่เต็มใจที่จะให้ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีหนทางที่จะท้าทายอำนาจของตน ผลสะท้อนที่ปรากฏ จึงเป็นไปอย่างที่สามารถพยากรณ์ได้ล่วงหน้า ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า คลังแสงของพม่าประกอบด้วยปืนคาบศิลาประมาณ 35,000 กระบอก ส่วนใหญ่ เป็นปืนที่คลังแสงของอังกฤษและฝรั่งเศสทิ้งแล้วทั้งนั้น สถานการณ์ในส่วนอื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็คล้ายคลึงกันหรือเลวร้ายยิ่งกว่า สถานการณ์เช่นนี้ เป็นสัญญาณบอกถึงการเริ่มต้นการผูกขาดเทคโนโลยีของยุโรปในเรื่องการผลิตอาวุธและในการจัดหาอาวุธมาป้อนให้กับภูมิภาคนี้

ใจความสำคัญโดยย่อและบทสรุป

ในช่วงระยะเวลาระหว่างค.ศ. 1500 ถึงค.ศ. 1800 สภาพการณ์ในท้องถิ่นและในเวทีระหว่างประเทศส่งเสริมให้มีผู้ประกอบการค้าชาวเอเชียต่างชาติและชาวยุโรป เดินทางเข้ามาตั้งรกรากอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นการถาวร ในจำนวนมากอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน การมีชาวต่างชาติเข้ามาอยู่ใหม่ในช่วงเวลานี้ แตกต่างจากสมัยเมื่อหลายร้อยปีก่อน โดยในสมัยนี้มีการสร้างสถาบันทางเศรษฐกิจและการเมืองที่อยู่นอกเหนือการควบคุมของเจ้าผู้ครองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ขึ้นมา ภายในบริเวณที่แผกพิเศษที่ชาวต่างชาติเข้ามาตั้งรกรากอยู่เป็นชุมชนเมืองเหล่านี้ มีองค์ประกอบที่เป็นต่างชาติ มีอิทธิพลครอบงำอยู่ เฉพาะบทบาทส่วนที่อยู่รอบนอกเท่านั้น ที่ได้รับการจัดสรรแบ่งปันให้แก่คนท้องถิ่น ความเป็นหุ้นส่วนที่หล่อหลอมขึ้นระหว่างรัฐบาลยุโรปกับชุมชนชาวต่างชาติ ที่สำคัญคือชุมชนชาวจีน ก่อให้เกิดนครรัฐ-เมืองท่าที่ประสบความสำเร็จขึ้นมาหลายนครรัฐ ได้แก่เมละกาของโปรตุเกส มนิลาของสเปนและปัตตาเวียของดัตช์ นครรัฐเหล่านี้ ในที่สุดแล้ว กลายเป็นผู้ท้าทายอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจของรัฐต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เป็นเพื่อนบ้านใกล้กัน

ส่วนชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น เช่นเดียวกับในอดีต พวกเขาต่างมองว่าการมีชาวต่างชาติมาตั้งรกรากอยู่เป็นอันมาก ย่อมเป็นโอกาสในการแลกเปลี่ยนความคิดและสินค้าต่าง ๆ ซึ่งในท้ายที่สุด

แล้ว จะก่อให้เกิดผลประโยชน์แก่ประชาคม ในแง่นี้ นครใหญ่ ๆ ของยุโรป—ซึ่งมีการปกครอง สถาปัตยกรรม เทคโนโลยีและวิถีชีวิต ในรูปแบบที่แปลกใหม่—ล้วนเป็นที่มาของความอัศจรรย์ใจและแบบอย่างที่มีประโยชน์แก่คนท้องถิ่นอยู่เสมอมา ชุมชนลูกผสม ซึ่งอยู่กึ่งกลางทางระหว่างชาวยุโรปหรือชาวเอเชียต่างชาติ กับชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทั้งในแง่ของรูปร่าง สรีระ และวัฒนธรรม พิสูจน์ให้เห็นว่าทำหน้าที่เป็นสื่อกลางอย่างดีเยี่ยมในการส่งผ่านความคิดกันไปมาอย่างราบรื่นระหว่างชนกลุ่มต่าง ๆ

ผลลัพธ์ประการหนึ่งของปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นอยู่เนือง ๆ ระหว่างกลุ่มชนต่าง ๆ ภายในเมืองที่ชาวยุโรปควบคุมอยู่ และตามสถานีรอบนอกที่มีขนาดเล็กกว่า ได้แก่การที่วิถีชีวิตของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้รับความกระทบกระเทือน ความก้าวหน้าของชาวต่างชาติในด้านการต่อเรือและการผลิตอาวุธปืน ได้รับความชื่นชมอย่างใหญ่หลวง แต่ระดับที่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นำเอาเทคโนโลยีใหม่นี้มาใช้แค่ไหนนั้น ขึ้นอยู่กับความจำเป็นที่พวกเขาสำเหนียกถึง สถานการณ์ด้านการค้าทางไกล เปลี่ยนแปลงไปอย่างมหาศาลทีเดียว โดยมีการนำเรือบรรทุกสินค้าใหม่ ๆ มาใช้ รวมทั้งเรือสินค้าที่ติดอาวุธของชาวยุโรป นอกจากนี้ ยังมีการนำเรือสำเภาแบบจีนมาใช้ในการค้ากับจีนด้วย ทั้งนี้ เพื่อจะได้ผลประโยชน์พิเศษในด้านการเงิน ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อมาถึงตอนนี้ ยังมีความเสี่ยงในทะเลหลวงมากมายเหลือเกิน เช่นเดียวกับที่มีการแข่งขันกันมากเกินเหตุ จากธุรกิจของพวกยุโรปที่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาล และจากการค้าด้วยเรือสำเภาของจีนที่เพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ ดังนั้น ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงได้มุ่งเน้นที่การพาณิชย์ที่สัญจรกันอยู่เพียงภายในภูมิภาค พวกเขาละทิ้งเรือ*ชอง* ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ใช้กันในการค้าทางไกล โดยเปลี่ยนมาใช้เรือแบบพันทางคือเรือ*ชวน* กับเรือชนิดที่มีขนาดเล็กกว่า รวดเร็วกว่า และควบคุมได้อย่างสะดวกคล่องตัวกว่า

การตัดสินใจของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพื่อให้เกิดความเหมาะสมกับแนวทางปฏิบัติทำนองเดียวกันกับเรื่องเรือ ได้แก่การปรับเปลี่ยนมาใช้อาวุธปืนในการทำสงครามในภูมิภาค ชาวตะวันออกเฉียงใต้มีความประทับใจอย่างแท้จริงกับประสิทธิภาพของอาวุธใหม่ ๆ และทุ่มเทเวลาและความเพียรพยายามไปกับการพัฒนาอาวุธและดินปืนของตนเองขึ้นมา อย่างไรก็ดี ในท้ายที่สุดแล้ว อาวุธใหม่ ๆ เหล่านี้ ถูกนำมาใช้เพียงเพื่อเสริมวิธีการต่อสู้ในแบบดั้งเดิมให้เข้มแข็งขึ้น มากกว่าจะทำให้เกิดการเปลี่ยนรูปโฉมของยุทธวิธีในการทำสงครามของรัฐต่าง ๆ ในส่วนแผ่นดินใหญ่ มีความเพียรพยายามอย่างประสบผลสำเร็จยิ่ง ในการรวมเหล่าทหารปืนคาบศิลาและนายทหารปืนใหญ่เข้ามารวมอยู่ในกองทัพ ถึงกระนั้น ปืนแบบใหม่ ๆ เหล่านี้ ถูกนำมาใช้ในยุทธวิธีการทำสงครามแบบดั้งเดิมที่มีมาแต่ครั้งโบราณ โดยช้างศึก หลาว แหลน ดาบและหอก ยังคงเป็นอาวุธที่ใช้กันเป็นหลัก ในส่วนภาคหมู่เกาะ เทคโนโลยีอาวุธใหม่ ๆ ได้รับความชื่นชม ทว่าถูกเลือกสรรมาใช้อย่างพิถีพิถันกับการสู้รบแบบที่มีมาแต่ดั้งเดิม กล่าวคือการต่อสู้กันในกลุ่มเล็ก ๆ ในตอนแรกเริ่ม ซึ่งสามารถตัดสินผลลัพธ์ของสงครามได้ รวมทั้งการต่อสู้ที่ถือว่า ป้อมเพนียด (*กูบู*) เป็นที่พักพิงชั่วคราว ซึ่งสามารถต่อสู้ปกป้องหรือละทิ้งไปเสียได้อย่างง่าย ๆ ประโยชน์ใช้สอยที่สำคัญอย่างหนึ่ง ที่ประมุขของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ได้รับจากอาวุธใหม่ ๆ เหล่านี้ คือการควบคุมอำนาจทางจิตวิญญาณของอาวุธ เพื่อประโยชน์สุขของราชอาณาจักร วิธีการเช่นนี้ นำไปสู่แนวปฏิบัติในการสั่งสมปืนประดับและปืนที่ไม่ได้ใช้เป็นจำนวนมาก รวมทั้งนำไปสู่แนวโน้มการให้ความเคารพยกย่องปืนใหญ่บางกระบอกว่า เป็นเครื่องคุ้มครองป้องกันราชอาณาจักร ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประพฤติปฏิบัติตามแบบฉบับอันเป็นคุณสมบัติเฉพาะตัวของตนอย่างแท้จริง ในการถือว่าปริมณฑลทางจิตวิญญาณและทางโลกย์นั้น ร้อยพันกันอยู่ไปมา ดังนั้นจึงเท่ากับพวกเขาใช้ปืนใหญ่เพื่อต่อสู้ศัตรูทั้งสองแนวรบ

ระหว่างค.ศ. 1500 ถึงค.ศ. 1800 ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นำความคิดใหม่ ๆ จากโลกภายนอก มาปรับแปลงใช้เช่นเดียวกับที่พวกเขาเคยทำมาแล้วในอดีต ลักษณะการปรับแปลงซึ่งได้แก่ การเลือกหยิบยืมบางสิ่งบางอย่างมาใช้ภายในกรอบวัฒนธรรมที่ได้รับการยอมรับ เคยประสบความสำเร็จเสมอมาในอดีต ถึงกระนั้น เป็นที่ปรากฏชัดเจนตั้งแต่ตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบแปดแล้วว่า การตอบสนองแบบที่เคยทำกันมาแต่เดิม ต่อความก้าวหน้าอย่างใหม่ในด้านเทคโนโลยี ในส่วนที่เกี่ยวกับการต่อเรือและการผลิตอาวุธปืน มีความไม่เพียงพอ เมื่อต้องเผชิญกับภัยคุกคามจากพวกยุโรป ความแข็งแกร่งของวัฒนธรรมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แต่ไหนแต่ไรมา อยู่ที่ความสามารถของตัววัฒนธรรมเองที่จะเลือกเฟ้นความคิดต่าง ๆ จากภายนอก และนำมาปรับแปลงให้เข้ากับวิถีปฏิบัติที่ได้รับการยอมรับแล้ว ทว่าในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า สูตรนี้พิสูจน์ให้เห็นว่า ไม่พอเพียงที่จะป้องกันมิให้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ต้องสูญเสียอิทธิพลในด้านเศรษฐกิจและการทหาร ให้กับกลุ่มชาวต่างชาติไปทีละน้อย ๆ

ข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรม

ที่ว่าด้วยกลุ่มชาวต่างชาติในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ชาวเอเชีย

เกี่ยวกับชาวจีน งานที่เก่าทว่ายังคงมีประโยชน์ คือ Victor Purcell, ***The Chinese in Southeast Asia*****,** London, 1965. สำหรับภูมิหลังเกี่ยวกับผู้อพยพและผู้ประกอบการค้าจากย่านตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศจีน โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากเอ้หมึง ที่มายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดและสิบแปด ดู Ng Chin-keong, ***Trade and Society: The Amoy Network on the China Coast 1683-1735*****,** Singapore, 1983. ข้อสรุปใจความสำคัญเกี่ยวกิจกรรมของชาวจีนในประเทศไทยในช่วงก่อนคริสต์ศตวรรษที่ยี่สิบ สามารถพบได้ในบทที่หนึ่งของผลงานของสกินเนอร์ คือ G. William Skinner, ***Chinese Society in Thailand: An Analytical History*****,** Ithaca, 1957. ผลงานสองชิ้นที่ศึกษาพิเคราะห์

ถึงการที่ชาวจีนเข้ามีส่วนเกี่ยวข้องกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกี่ยวกับการค้าระหว่างจีน-สยาม ได้แก่ Jennifer W. Cushman, “Fields from the Sea: Chinese Junk Trade with Siam during the Late Eighteenth and Early Nineteenth Centuries,” Ph.D.thesis, Cornell University, 1975. และ Sarasin Viraphol, ***Tribute and Profit: Sino-Siamese Trade 1652-1853*****,** Cambridge, Mass., 1977. หนึ่งในแหล่งข้อมูลที่มีอยู่ไม่กี่แห่งเกี่ยวกับชาวจีนในกัมพูชา ได้แก่ W.E. Willmott, “History and Sociology of the Chinese in Cambodia Prior to the French Protectorate,” JSEAS, 7, 1 (March 1966). ผลงาน Leonard Blussé, ***Strange Company: Chinese Settlers, Mestizo Women and the Dutch in VOC Batavia,*** *Dordrecht*, 1986. เป็นหนังสือรวมบทความที่เกี่ยวกับแง่มุมต่าง ๆ ของชาวจีนที่มาอยู่ในปัตตาเวียและบนเกาะชวา สำหรับเรื่องชาวจีนที่เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการค้ากับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยมีการแบ่งช่วงยุคสมัยที่นำมาใช้ประโยชน์ได้ รวมทั้งผลกระทบที่ชาวจีนก่อให้เกิดขึ้นแก่สังคมท้องถิ่น ดู Leonard Blussé, “Chinese Commercial Networks and State Formation in Southeast Asia 1600-1800,” paper presented to the Conference on Southeast Asia from the Fifteenth to the Eighteenth Centuries, Lisbon, December 1989. ดูเช่นกันที่ผลงาน Peter Carey, “Changing Javanese Perceptions of the Chinese Communities in Central Java, 1755-1825,” ***Indonesia,*** 37 (April 1984). ที่มีคุณภาพไม่สม่ำเสมอยิ่งกว่านี้ คือหนังสือรวมบทความอีกเล่มหนึ่งของผู้เขียนหลายคน โดยมี Felix Alfonso Jr. เป็นบรรณาธิการ นั่นคือ ***The Chinese in the Philippines*****,** Manila, 1968, I*: 1570-1770;* II*: 1770-1898.* บทความที่น่าสนใจเป็นพิเศษในเล่ม 1 ของหนังสือชุดนี้ คือ บทความของ Maria Lourdes Diaz-Trechuelo ชื่อเรื่อง “The Role of the Chinese in the Philippine Domestic Economy” หนังสือเล่มที่มีการค้นคว้าอย่างดีเกี่ยวกับประชาคมชาวจีนและลูกครึ่งจีนในฟิลิปปินส์ คือ Edgar Wickberg, ***The Chinese in Philippine Life, 1850-1898,*** New Haven, 1965.

สำหรับชาวญี่ปุ่น ดู Iwao Seiichi, “Japanese Foreign Trade in the Sixteenth and Seventeenth Centuries,” ***Acta Asiatica*****,** 30 (1976) จะได้ใจความสำคัญและคำบรรยายเกี่ยวกับการค้าของญี่ปุ่นกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงระยะเวลาที่กล่าวถึงนี้ ผลงานการศึกษาพิเคราะห์อย่างละเอียดยิ่งกว่านี้ ได้แก่ R.L. Innes, “The Door Ajar: Japan’s Foreign Trade in the Seventeenth Century,” Ph.D. thesis, University of Michigan, 1980. การตรวจสอบที่น่าสนใจ ถึงแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ของญี่ปุ่นเกี่ยวกับการค้าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการค้ากับประเทศไทย ได้แก่ Yoneo Ishii, “Seventeenth Century Japanese Documents About Siam,” JSS, 59, 2 (July 1971).

สำหรับชาวอินเดีย ดู M.N. Pearson and Ashin Das Gupta, eds, ***India and the Indian Ocean, 1500-1800*****,** Calcutta, 1987 จะได้พบบทความเกี่ยวกับความสำคัญของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในโลกการค้าของอินเดียที่กว้างขวางกว่านั้น ดูเป็นพิเศษที่ S. Arasaratnam, “India and the Indian Ocean in the Seventeenth Cenrury,” ซึ่งมีการอภิปรายถึงเครือข่ายต่าง ๆ ของการค้าของอินเดีย และบทบาทที่

แต่ละภูมิภาคของอินเดีย มีอยู่ในการค้านี้ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด การมุ่งเน้นและพิเคราะห์ช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบหกถึงสิบแปดในทำนองเดียวกันนี้ มีพบอยู่ในหนังสือเล่มเดียวกันนี้ ใน M.N. Pearson, "India and the Indian Ocean in the Eighteenth Century," และ ใน Ashin Das Gupta, "India and the Indian Ocean in the Eighteenth Century" สำหรับข้อเขียนในเชิงตีความ ซึ่งนำอินเดียเข้ามาอยู่ภายในกรอบการค้าของโลก ซึ่งมีลักษณะกว้างขวางยิ่งขึ้น ดู K.N. Chaudhuri, ***Trade and Civilization in the Indian Ocean: An Economic History from the Rise of Islam to 1750*****,** Cambridge, UK, 1985. เรื่องราวจากปากคำของบุคคลร่วมสมัย เกี่ยวกับกิจกรรมการค้าของอินเดียในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบหก สามารถพบได้ใน Armando Cortes o, ed. and trans., ***The Suma Oriental of Tom Pires*****,** 2 vols, London, 1944.

ชาวยุโรป

ผลงานอันประกอบด้วยหนังสือห้าเล่มของ Donald F. Lach ในชื่อเรื่องว่า ***Asia in the Making of Europe*****,** Chicago, 1965-77. เน้นคุณูปการของเอเชีย ที่มีต่ออารยธรรมของชาวยุโรป และบรรจุใจความสำคัญที่อังกฤษสรุปจากเรื่องราวหลาย ๆ เรื่องที่ชาวยุโรปเล่าไว้ อย่างคลุมเครือเกี่ยวกับกิจกรรมของนักสำรวจและผู้บริหารในเอเชียระยะแรก ๆ Holden Furber, ***Rival Empires of Trade in the Orient, 1600-1800*****,** Minneapolis, 1976 อภิปรายโครงสร้างของบริษัทการค้าของยุโรปแต่ละบริษัท รวมทั้งการค้าของบริษัทเหล่านี้ในเอเชียในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดและสิบแปด สำหรับการอภิปราย เกี่ยวกับการค้าของยุโรปและเอเชียในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในระยะที่ล่ากว่าหนังสือข้างต้น ลองพิจารณาหนังสือรวมบทความที่ P.-Y. Manguin และ G. Bouchon เป็นบรรณาธิการ ในชื่อเรื่องว่า ***Asian Trade and Civilisation,*** Cambridge, 1989.

สำหรับชาวสเปน มีหนังสือ J.H. Parry, ***The Spanish Seaborne Empire*****,** London, 1966. ซึ่งบรรยายถึงการขยายอิทธิพลในดินแดนโพ้นทะเลของสเปน ส่วน J.H. Elliot*,* ***Imperial Spain,*** *1469-1716*, Harmondsworth, 1963. จะให้ภูมิหลังกว้าง ๆ เพื่อการทำความเข้าใจเหตุจูงใจและกิจกรรมต่าง ๆ ของเจ้าหน้าที่ที่ประจำอยู่ในดินแดนโพ้นทะเลของสเปน สำหรับเรื่องราวเกี่ยวกับการสำรวจเอเชียและแปซิฟิคของสเปน ดู O.H.K. Spate, ***The Spanish Lake*****,** Canberra, 1979.

สำหรับชาวโปรตุเกส B.W. Diffie and G.D. Winius, ***Foundations of the Portuguese Empire*** *1415-1580*, Mineapolis, 1977 ให้เรื่องราวกว้าง ๆ เกี่ยวกับชาติโปรตุเกสและความเพียรพยายามของชาตินี้ ที่จะสถาปนาจักรวรรดิโพ้นทะเลขึ้นมา หนังสือเล่มนี้ยังบรรจุคำอภิปรายอย่างละเอียด เกี่ยวกับการดำเนินงานของ*เอสตาโด ดา อินเดีย* และกิจกรรมต่างๆ ของโปรตุเกสในเอเชียด้วย C.R. Boxer, ***The Portuguese Seaborne Empire*****,** London, 1969 ช่วยเสริมผลงานการศึกษาพิเคราะห์ชิ้นก่อน ซึ่งเขาได้อภิปรายไว้ เกี่ยวกับชีวิตและงานอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการของชาว

โปรตุเกสและทายาทของพวกเขาในจักรวรรดิอันไพศาลไปทั่วโลกของโปรตุเกส สำหรับการศึกษาเส้นทางการค้าภายในทวีปเอเชียของโปรตุเกส และคุณค่าของแต่ละเส้นทางในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบหก ดู Luis Filipe F. R. Thomaz, "Les Portugais dans les mers de l'archipel au XVIe siècle, ***Archipel*****,** 18 (1979); P.-Y. Manguin*,* ***Les Portugais sur les c tes du Viet-Nam et du Camp*** **,** Paris, 1972; และ George B. Souza, ***The Survival of Empire: Portuguese Trade and Society in China and the South China Sea, 1630-1754,*** Cambridge, UK, 1986.

สำหรับชาวยุโรปเหนือ เรื่องราวเกี่ยวกับความเจริญของชาติดัตช์ ในฐานะที่เป็นมหาอำนาจทางทะเลของยุโรปในคริสต์ศตวรรษที่สิบหกและสิบเจ็ด มีอภิปรายอยู่ใน B. Vlekke*,* ***Evolution of the Dutch Nation*****,** New York, 1951; Charles Wilson, ***Profit and Power*****,** London, 1957 และ Pieter Geyl, ***The Netherlands in the Seventeenth Century, 1609-1648*****,** 2 vols, New York, 1961. หนังสือเล่มล่ากว่านี้ และมีเรื่องราวที่เร้าใจเกี่ยวกับสังคมดัตช์ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด คือ Simon Schama, ***The Embarassment of the Riches: An Interpretation of Dutch Culture in the Golden Age*****,** London, 1987. ผลงาน C.R. Boxer, ***The Dutch Seaborne Empire,*** London, 1965 ให้เรื่องราวเชิงพรรณนาเกี่ยวกับสังคมและรัฐบาลดัตช์ในโพ้นทะเล ในขณะที่ O.H.K. Spate, ***Monopolists and Freebooters*****,** Canberra, 1983 ตรวจสอบเรื่องการเดินทางของชาวดัตช์และอังกฤษมายังเอเชียและแปซิฟิคในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดและสิบแปด โครงสร้างและกิจกรรมด้านเศรษฐกิจของบริษัทอีสต์อินเดียของอังกฤษมีหลักฐานบันทึกอยู่ใน K.N. Chaudhuri, ***The Trading World of Asia and the English East India Company 1660-1760,*** Cambridge, 1978. หนังสือรวมบทความที่ดีเกี่ยวกับบริษัทอีสต์อินเดียทั้งหลายของยุโรป สามารถพบได้ใน L. Blussé, and F. Gaastra, eds, ***Companies and Trade: Essays on Overseas Trading Companies During the Ancient R gime*****,** London, 1981.

สำหรับเรื่องราวเกี่ยวกับการค้าภายในทวีปเอเชีย การศึกษาพิเคราะห์ในแบบคลาสสิคยังคงเป็น M.A.P. Meilink-Roelofsz, ***Asian Trade and European Influence in the Indonesian Archipelago between 1500 and about 1630 ,*** The Hague, 1962. ผลงาน Kristof Glamann, ***Dutch-Asiatic Trade, 1620-1740,***'s-Gravenhage, 1981, 2nd edition, มุ่งประเด็นไปที่ผลิตผลต่าง ๆ ที่จำหน่ายใน ยุโรปเพื่อที่จะประมวลมูลค่าเปรียบเทียบของสิ่งของบางชนิดในการค้าของดัตช์กับเอเชีย

ว่าด้วยนวัตกรรมและการปรับแปลงในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

นครที่อยู่ในการควบคุมของชาวยุโรป

เรื่องราวที่น่าอ่านเกี่ยวกับชีวิตของชุมชนชาวโปรตุเกสในเมละกา คือบทความของ I.A. Macgregor, "The Portuguese in Malaya," JMBRAS, 28, 2 (1955). หนึ่งในบรรดาภาพที่มีค่ามากที่สุดเกี่ยวกับเมละกาในสมัยที่ดัตช์เข้าพิชิตในค.ศ. 1641 คือรายงานลงวันที่ 7 กันยายน ค.ศ.1641 ของ Joost Schouten เกี่ยวกับการไปเยือนเมละกาของเขา รายงานนี้เป็นส่วนหนึ่งของ P.A. Leupe, The Seige and Capture of Malacca from the Protuguese in 1640-1641 ซึ่งตีพิมพ์ใน JMBRAS, 14, 1 (1936). เรื่องราวเกี่ยวกับเมละกาของพวกดัตช์ Barbara Watson Andaya บรรยายไว้ด้วยลีลาที่มีชีวิตชีวา ในข้อเขียนของเธอซึ่งมีชื่อเรื่องว่า "Melaka under the Dutch, 1641-1795" ข้อเขียนนี้รวมอยู่ใน K.S.Sandhu and Pual Wheatley, eds, ***Melaka: The Transformation of a Malay Capital c. 1400-1980,*** 2 vols, Kuala Lumpur, 1983, I. 195-241. สำหรับปัตตาเวีย ผลงานที่มีค่ามากที่สุดยังคงเป็น F. de Haan, ***Oud Batavia*****,** Batavia, 1922. ผลงานในระยะที่ล่ากว่านี้ ซึ่งพิจารณาถึงประวัติศาสตร์สังคมของปัตตาเวียและจาการ์ตาในปัจจุบัน ได้แก่ Susan Abeyasekere, ***Jakarta: A History*****,** Singapore, 1987. ผลงานเดี่ยวที่ดีที่สุดเกี่ยวกับมนิลา คือ Robert R. Reed, ***Colonial Manila: The Context of Hispanic Urbanism and Process of Morphogenesis,*** Berkeley, 1978.

ชุมชนลูกครึ่ง หรือ "ลูกผสม"

ผลงานการศึกษาพิเคราะห์ที่น่าสนใจเกี่ยวกับกลุ่มชนเชื้อสายผสมในปัตตาเวีย คือ Jean Gelman Taylor, ***The Social World of Batavia: European and Eurasian in Dutch Asia*****,** Madison, 1983. หนังสือเล่มนี้ สืบย้อนถึงกำเนิดและพัฒนาการของประชากรเชื้อสายยูเรเชียในนครปัตตาเวียซึ่งดัตช์ควบคุมอยู่ โดยเน้นที่บทบาทของสตรีชาวเอเชียและยูเรเชีย ในการสร้างสรรค์วัฒนธรรมเบตาวี (Betawi) ที่แผกพิเศษ ผลงาน C.R. Boxer, ***The Protuguese Seaborne Empire*****,** London, 1969 และ ***The Dutch Seaborne Empire, London, 1965*** แบ่งเนื้อที่หลายบทให้กับเรื่องราวเกี่ยวกับชุมชนเชื้อสายผสมเป็นพิเศษ ชุมชนดังกล่าว เกิดขึ้นมาจากนโยบายของโปรตุเกส ซึ่งส่งเสริมให้มีการสมรสระหว่างคนต่างเชื้อชาติในอาณานิคมของตน Boxer, ***Race Relations in the Portuguese Colonial Empire,*** *1415-1825*, Oxford, 1963 ให้การวิเคราะห์อย่างละเอียดเกี่ยวกับการสร้างชุมชนชนเชื้อสายผสมและเรื่องราวเกี่ยวกับการแบ่งชาติเหยียดผิวซึ่งเกิดขึ้นในดินแดนโพ้นทะเลของโปรตุเกส ผลงานการศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับชุมชนดังกล่าว ที่เขียนขึ้นล่ากว่านั้น ได้แก่ผลงานของ Ronald Daus, ***Portuguese Eurasian Communities in Southeast Asia,*** Singapore, 1989. หนังสือ Edgar Wickberg, ***The Chinese in Philippine Life, 1850-1898*****,** New Haven, 1965 มีส่วนที่ดีเยี่ยมเกี่ยวกับลูกครึ่งจีน และ

ขอให้ดูเช่นกันที่ Jesus Merino, “The Chinese Mestizo: General Consideration,” in Alfonso Felix, Jr. ed., ***The Chinese in the Philippines,*** Manila, 1968, II: 1770-1898, 45-66.

การขนส่งสินค้าทางเรือและการเดินเรือ

สำหรับความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับขนบประเพณีการต่อเรือในยุคต้น ในส่วนต่าง ๆ ของโลก ดู Paul Johnstone, ***The Sea-Craft of Prehistory*****,** Cambridge, Mass., 1980. การประมวลหลักฐานเพื่อสร้างภาพเรือยุคที่เก่าแก่ที่สุดของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และชนิดของเรือที่ใช้ในการเดินทางไกล ซึ่งชาวยุโรปได้พบในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในคริสต์ศตวรรษที่สิบหก พบได้ใน P.-Y. Manguin, “The Southeast Asian Ship: An Historical Approach,” JSEAS, 11, 2 (September 1980). ที่ว่าด้วยการค้นพบทางโบราณคดีรุ่นล่าสุด เกี่ยวกับเรือของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรือพันทางที่เป็น “แบบอย่างดั้งเดิมในการต่อเรือของจีนใต้” ดู P.-Y. Manguin, “The Trading Ships of Insular South-East Asia: New Evidence from Indonesian Archaeological Sites,” ***Proceedings Pertemuan Ilmiah Arkeologi*****,** 5 (July 1989) สำหรับการอภิปรายถึงเรือธรรมดาสามัญกว่านั้น ที่พบในย่านหมู่เกาะ ดู Adrian Horridge, ***The Perahu: Traditional Sailing Boat of Indonesia*****,** Singapore, 1985 กับหนังสืออีกเล่มหนึ่งของเขา คือ ***Outrigger Canoes of Bali and Madura, Indonesia*****,** Bishop Museum Special Publication 77, Honolulu, 1987. สำหรับบัญชีรายชื่อชนิดของเรือที่เคยใช้กันในน่านน้ำของมาเลย์ ดู Virginia Matheson and Barbara Watson Andaya, ***The Precious Gift: Tuhfat al-Nafis*****,** Kuala Lumpur, 1982. หนังสือเล่มที่อภิปรายถึงเทคนิคการต่อเรือและการเดินเรือในฟิลิปปินส์ไว้อย่างดีเยี่ยม คือ William Henry Scott, “Boat-Building and Seamanship in Classic Philippine Society,” in Scott, ***Cracks in the Parchment Curtain*****,** Quezon City, 1982.

คำบรรยายเกี่ยวกับเรือแบบอื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สามารถรวบรวมได้จากรายงานเกี่ยวกับเอกสารทางการของยุโรปหรือเรื่องราวที่นักเดินทางในสมัยนี้เล่าไว้ การอภิปรายอย่างสั้น ๆ ถึงเรือแบบต่าง ๆ ในมาลุกุ โดยอาศัยหลักฐานเอกสารของดัตช์สมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด สามารถพบได้ใน G.J. Knaap, “Kruidnagelen en Christenen: De Vereenigde Oost-Indische Companie en de Bevolking van Ambon 1656-1696,” Ph.D. thesis, Utrecht University, 1985. หนังสือชุดที่มีความสำคัญมากเป็นพิเศษคือ I. Commelin, ***Begin ende Voortgang van de Vereenigde Nederlandtsche Geoctroyeerde Oost-Indische Compaginie*****,** 4 vols, Amsterdam, 1646. หนังสือเล่มนี้นอกจากจะให้คำบรรยายอย่างดีเยี่ยมถึงเรือชนิดต่าง ๆ ซึ่งชาวดัตช์ได้ประสบพบเจอในน่านน้ำต่าง ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบหกและต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดแล้ว ยังมีภาพเรือต่าง ๆ ที่สวยงามประกอบรวมอยู่ด้วย

ภาพรวมโดยทั่ว ๆ ไปเกี่ยวกับวิธีการขนส่งสินค้าทางเรือของอินเดียและวิธีการต่อเรือของอินเดีย พบได้ใน Radha Kumud Mookerji, ***Indian Shipping: A History of the Seaborne Trade and Maritime Activity of the Indians from Early Times***, Bombay, 1957. หนังสือ K.N. Chaudhuri, ***Trade and Civilization in the Indian Ocean: An Economic History from the Rise of Islam to 1750***, Cambridge, UK. 1985 บรรจุคำอภิปรายที่ใหม่กว่า เกี่ยวกับเรือและการเดินเรือของผู้ประกอบการค้าชาวอินเดียในช่วงระยะเวลานี้ ชนิดของเรืออินเดียที่เดินทางมายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงระยะเวลานี้ มีอภิปรายอยู่ใน Clifford W. Hawkins, ***The Dhow, An Illustrated History of the Dhow and Its World***, Lymington, 1977.

เกี่ยวกับเรือสำเภาและเรือสำปั้นของชาวจีนซึ่งมีใช้กันในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดู Jennifer W. Cushman, "Fields from the Sea: Chinese Junk Trade with Siam During the Late Eighteenth and Early Nineteenth Centuries," Ph.D. thesis, Cornell University, 1975. เกี่ยวกับพัฒนาการในระยะเริ่มต้นของเรือของชาวจีนและคุณประโยชน์ที่เรือเหล่านี้ได้สร้างแก่โลกแห่งการขนส่งสินค้าทางเรือและการเดินเรือ ดู Joseph Needham, ***Science and Civilisation in China, IV: Physics and Physical Technology, Part 29 "Nautics,"*** Cambridge, UK, 1971, 376-699.

อาวุธปืนและการสงคราม

ผลงานที่ยิ่งใหญ่ที่มีคุณค่าไม่เสื่อมคลายเกี่ยวกับวิวัฒนาการของดินปืนและอาวุธปืนชนิดต่าง ๆ ได้แก่ Joseph Needham, ***Science and Civilisation in China, V: Chemistry and Chemical Technology***, Part 7, "Military Technology: The Gunpowder Epic," Cambridge, UK, 1986. จากการเริ่มต้นในยุคแรกนี้เราสามารถสืบย้อนต่อไปได้ ถึงวิวัฒนาการของอาวุธปืนและยุทธวิธีในการทำศึกในยุโรป ในดินแดนของชาวมุสลิม และในเอเชีย ในผลงานต่าง ๆ ดังต่อไปนี้คือ Carlo M. Cipolla, ***Guns and Sails in the Early Phase of European Expansion 1400-1700***, London, 1965; James D. Lavin, ***A History of Spanish Firearms***, London, 1965: John, Francis Guilmartin, ***Gunpowder and Galleys: Changing Technology and Mediterranean Warfare at Sea in the Sxteenth Century***, Cambridge, UK, 1974; และ Geoffrey Parker, ***The Military Revolution; Military Innovation and the Rise of the West, 1500-1800***, Cambridge, UK, 1988. คุณประโยชน์ที่อินเดียได้สร้างให้แก่เทคโนโลยีอาวุธปืน สามารถพบได้ในผลงานดังต่อไปนี้คือ O.P. Jaggi, ***Science and Technology in Medieval India***, Delhi, 1977; และ Iqtidar Alam Khan, "Early Use of Cannon and Musket in India, AD 1442-1526," ***Journal of the Economic and Social History of the Orient***, 24, 2 (1981). ผลงานที่ให้เรื่องราวอย่างกระชับเกี่ยวกับอาวุธปืนและยุทธวิธีการทำสงครามในญี่ปุ่น ซึ่งมีส่วนที่เกี่ยวข้องกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อยู่มาก

ได้แก่ Sugimoto Masayoshi and David L. Swain, ***Science and Culture in Traditional Japan, AD 600-1854*****,** Cambridge, Mass., 1978.

ข้อมูลเกี่ยวกับอาวุธปืนและยุทธวิธีการทำศึกสงครามในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มิได้มีรวบรวมไว้ในหนังสือที่สรุปใจความสำคัญอย่างย่นย่อเช่นที่มีอยู่ในกรณีของจีน ญี่ปุ่นและอินเดีย ทว่ามีหนังสือที่บรรยายเรื่องราวอย่างกว้าง ๆ กว่านั้น ซึ่งเพียรพยายามที่จะจัดตำแหน่งของพัฒนาการต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เอาไว้ในปริบทที่กว้างขวางกว่านั้น ในเรื่องที่เกี่ยวพัฒนาการของอาวุธปืนในส่วนอื่น ๆ ของโลก หนึ่งในบรรดาหนังสือในประเภทดังกล่าวได้แก่ C.R. Boxer, "Asian Potentates and European Artillery in the Sixteenth to the Eighteenth Centuries: A Footnote to Gibson-Hill," JMBRAS, 38, 2 (1965). หนังสือเล่มอื่น ๆ มีลักษณะจำเพาะเจาะจงยิ่งกว่ามาก และมักกล่าวถึงเฉพาะชนเพียงกลุ่มเดียวเท่านั้น อาทิเช่น Manuel Godinho de Eredia, "Description of Malaca, and Meridional India and Cathay," trans. J.V. Mills, JMBRAS, 8, 1 (1930) ซึ่งกล่าวถึงวิธีการทำสงครามของชาวมาเลย์และอาวุธของพวกเขาในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด เกี่ยวกับสยาม มี C.A. Seymour Sewell, "Notes on Some Old Siamese Guns," JSS, 15 (May 1922) ซึ่งให้ประวัติและรายละเอียดด้านเทคนิคบางประการเกี่ยวกับปืนและการทำดินปืนในสยาม สำหรับพม่า แม้ว่าจะขาดข้อมูลเกี่ยวกับแง่มุมด้านเทคนิคของการผลิตอาวุธปืน แต่ก็มีการอ้างอิงมากมายถึงการใช้ปืนและดินปืนอยู่ใน Than Tun ed and trans., ***The Royal Orders of Burma, AD 1598-1885*****,** Kyoto, 1983-8. ดู Victor B. Liberman, "Europeans, Trade, and the Unification of Burma, c. 1540-1620," ***Oriens Extremus*****,** 27, 2 (1980) ประกอบเรื่องราวเกี่ยวกับการที่เวียดนามรับเอาอาวุธปืนมาใช้ มีหลักฐานอ้างอิงอยู่ใน Charles B.-Maybon, ***Histoire Moderne du Pays d'Annam (1592-1820),*** Paris, 1919. เรื่องราวสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด เกี่ยวกับทักษะของทหารปืนใหญ่ชาวเวียดนาม การฝึกซ้อมของพวกเขาและการก่อตั้งโรงหล่อปืน มีบรรจุอยู่ใน Alexander de Rhodes (trans. Solange Hertz), ***Rhodes of Viet Nam. The Travels and Missions of Father Alexander de Rhodes in China and Other Kingdoms of the Orient*****,** Maryland, 1966. ในส่วนที่เกี่ยวกับการใช้อาวุธปืนและการสร้างปืนใหญ่และผลิตดินปืนในย่านหมู่เกาะนั้น ข้อมูลมีกระจัดกระจายอยู่ในผลงานหลายเล่ม Luc Nagtegaal, "Rijden op een Hollandse Tijger: De Noordkust van Java en de V.O.C. 1680-1743," Ph.D. thesis, Utrecht University, 1988 อภิปรายถึงการสงครามของชวา การผลิตปืนและดินปืน และตำแหน่งของอาวุธปืนในยุทธวิธีการทำสงคราม สำหรับการอภิปรายในทำนองเดียวกันนี้ ในส่วนที่เกี่ยวกับอาเจะห์ ดู Denys Lombard, ***Le Sultanat d'Atjeh au Temps d'Iskandar Muda, 1607-1636,*** Paris, 1967; ในส่วนที่เกี่ยวกับประชาชนชาวบูคิสและชาวมากาสซาร์ ดู Leonard Y. Andaya, ***The Heritage of Arung Palakka: A History of South Sulawesi (Celebes) in the Seventeenth Century*****,** The Hague, 1981; ในส่วนที่เกี่ยวกับซูลูและมากินดาเนา ดู James Warren, ***The Sulu Zone, 1768-1898: The Dynamics of***

External Trade, Slavery, and Ethnicity in the Transformation of A Southeast Asian Maritime State**,** Singapore, 1981; และสำหรับมาลุกุ ดู Hubert Jacobs, ***A Treatise on the Moluccas***, Rome, 1970.

บทที่ 2

พัฒนาการทางการเมือง
ระหว่าง
คริสต์ศตวรรษที่สิบหกถึงสิบแปด

การศึกษาพิเคราะห์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีแนวโน้มที่จะส่งเสริมให้ต้องเจาะจงศึกษากันอย่างเป็นรายท้องถิ่น มากกว่าเป็นการศึกษาทั้งภูมิภาคอย่างกว้าง ๆ เพราะความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่มีอยู่อย่างเหลือล้นในภูมิภาคนี้ กับทั้งการต้องมีทักษะด้านภาษาที่จำเป็นเพื่อเข้าถึงแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ช่องว่างอันกว้างขวางที่มีอยู่ในความรู้ของเรา ความยากลำบากในการตีความข้อมูลต่าง ๆ ตลอดจนความแตกต่างที่มีอยู่โดยแท้จริง แม้กระทั่งภายในส่วนที่เราแบ่งออกอย่างกว้าง ๆ เป็นส่วนที่เป็น “เกาะ” กับส่วนที่เป็น “แผ่นดินใหญ่” ปัจจัยเหล่านี้ มิได้เอื้อให้ความเพียรพยายามที่จะประมวลอดีตของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีความสะดวกง่ายดายขึ้นแต่อย่างใด ชนชั้นสูงในเวียดนามสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ซึ่งมีความรู้แตกฉานด้านวรรณคดี นิยมวัฒนธรรมจีน มีอะไรร่วมกันอยู่บ้างกับราชสำนักมุสลิมตามรัฐมาเลย์ทั้งหลาย ที่ใช้ภาษาพูดกันมากกว่าภาษาเขียน? เป็นไปได้หรือไม่ ที่จะหยั่งคิดไปถึงชุมชนในรัฐฉานที่อยู่ตามดอยทางตอนบนของพม่า ว่ามีในแง่ไหนบ้างที่สามารถจัดได้ ว่าอยู่ร่วมโลกเดียวกันกับชาวบ้านที่อยู่บนเกาะเล็ก ๆ ที่โดดเดี่ยวในอินโดนีเซียตะวันออก บางคราว ดูเหมือนกับว่า ยิ่งเราเข้าใกล้ตัวเนื้อหาของข้อมูลมากเท่าไร การทำความเข้าใจประวัติศาสตร์ที่มีอยู่ร่วมกันก็ยากยิ่งขึ้นเท่านั้น ทว่าเมื่อพิจารณานานเข้า ภารกิจนี้อาจดูน่าครั่นคร้ามน้อยลงไปบ้าง เมื่อมองจากฐานของสมัยปัจจุบัน ซึ่งเห็นสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างทั่วถึงกว่า ดูเหมือนว่า พัฒนาการที่สำคัญที่สุดของยุคก่อนสมัยใหม่ เป็นการเคลื่อนตัวอย่างช้า ๆ ไปสู่การจับกลุ่มทางการเมืองที่กว้างขวางขึ้น กลุ่มการเมืองเหล่านี้ จะกอปรขึ้นเป็นฐานของรัฐชาติต่าง ๆ ในช่วงต่อมา ความเคลื่อนไหวนี้ อาจผันผวนเปลี่ยนกลับไปได้ ทั้งมิใช่ว่าจะมองเห็นได้อย่างชัดเจนทั่วทุกหนทุกแห่ง แต่ในขณะที่ “รัฐ” ที่ตั้งอยู่ตลอดทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบหก เพียงแค่ละม้ายคล้ายคลึงในแบบกว้าง ๆ กับรัฐที่เรารู้จักในสมัยนี้ จนกระทั่งอีกสามร้อยปีให้หลัง เราจึงพอจะมองออกถึงรูปโฉมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เช่นที่ปรากฏในปัจจุบัน กระบวนการอันนำมาซึ่งสิ่งนี้แหละ ที่เราจะพิจารณากันในตอนนี้

ภูมิทัศน์ทางการเมือง

เป็นที่เข้าใจกันว่า การเรียบเรียงประวัติศาสตร์ยุคต้นของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น พึงมุ่งเน้นที่สถานที่ซึ่งมีหลักฐานเป็นตัวเป็นตนเหลืออยู่ ในรูปอนุสรณ์สถาน หรือหลักฐานประเภทที่มีเอกสารประกอบอยู่ในแบบใดแบบหนึ่ง ความเข้าใจเช่นนี้ส่งผลในเชิงส่งเสริมการตีความอดีตของเอเชียตะวันออก เฉียงใต้ ว่าเป็นความก้าวหน้าจาก "ภาวะที่ยิ่งใหญ่" ภาวะหนึ่ง ไปสู่อีกภาวะหนึ่ง ทว่าภาวะที่ยิ่งใหญ่ในทางประวัติศาสตร์ของอาณาจักรดังเช่นพระนครหรือพุกาม บางครั้ง อาจชักนำให้เราลืมไปว่า อาณาจักรเหล่านี้ เป็นผลรวมของบรรดาศูนย์อำนาจต่าง ๆ ในท้องถิ่น ทั้งเราอาจจะลืมไปว่า ไม่ว่าศูนย์กลางเหล่านี้ รวมตัวกันขึ้นมาเป็นรูปแบบอย่างไรก็ตาม อย่างดีที่สุดก็แค่เกาะกันอยู่ด้วยสายใยที่บอบบาง นักวิจารณ์ชาวยุโรปยุคต้น ๆ มักสะดุดใจกับการแตกแยกเป็นส่วนเล็กส่วนน้อยทางการเมืองใน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้กันอยู่เนือง ๆ มาร์โค โปโลมองเห็นว่าสุมาตราตอนเหนือเป็นดินแดนซึ่ง "มีแปดราชอาณาจักรกับกษัตริย์แปดพระองค์...ทุกราชอาณาจักรมีภาษาของตัวเอง" ชาวโปรตุเกสคนหนึ่ง ซึ่งประเทศของเขาปกครองอยู่ใต้กษัตริย์องค์เดียวมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่สิบเอ็ด กล่าวในท่วงทำนองเดียวกันว่า ลาวนั้น ดูเหมือนว่าจะมี "หลายราชอาณาจักรเหลือเกิน"[1]

ลักษณะ "หลายศูนย์กลาง" ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคก่อนจะถึงสมัยใหม่ มีเหตุปัจจัยต่าง ๆ ที่สามารถสืบย้อนกลับไปได้หลายประการ ประการแรก เป็นสิ่งที่มีประโยชน์ที่จะระลึกว่าดินแดนส่วนใหญ่ภายในภูมิภาคนี้ แม้เมื่อเข้าสู่ยุคสมัยใหม่แล้ว ยังเป็นดินแดนที่มีคนนานาเชื้อชาติครอบครองอยู่ ซึ่งโดยพื้นฐานแล้ว คนเหล่านี้มีลักษณะการรวมกันในแบบชนเผ่า แก่นแท้ของการรวมกลุ่มในแบบชนเผ่านั้น อยู่ตรงที่ว่า โดยปกติแล้ว "มิได้มีการจัดระบบองค์กรทางการเมือง แต่มีความเป็นเอกภาพทางสังคม-วัฒนธรรม-ชาติพันธุ์"[2] การแตกแยกออกเป็นส่วน ๆ ซึ่งมักเป็นปฏิปักษ์ต่อกันมีอยู่อย่างเป็นปกติวิสัย ทว่าส่วนต่าง ๆ ที่แตกแยกกันอยู่นี้ สามารถพร้อมใจกันกระทำการต่อต้านภัยจากภายนอกซึ่งพวกเขาต่างถูกคุกคามร่วมกัน ทว่าเนื่องจากชนเผ่าต่าง ๆ มีแนวโน้มที่จะมองเห็นว่าพวกตนนั้นต่างก็มีความเท่าเทียมกัน และเนื่องจากแต่ละชนเผ่ามักจะเลี้ยงตนเองอยู่ได้โดยลำพังในแง่เศรษฐกิจและสังคม ดังนั้น เงื่อนไข "ทางการเมือง" ตามปกติ จึงมีแนวโน้มที่จะนำไปสู่ความไม่ปรองดองกันมากกว่าจะนำไปสู่ความเป็นรัฐที่รวมตัวกันอย่างเป็นระบบที่ถาวร

---

[1] Henry Yule, ed. and trans., ***The Book of Ser Marco Polo***, 3rd edn, London, 1926, II. 284; C. R. Boxer, ***South China in the Sixteenth Century***, London, 1953, 70.

[2] Mashall D. Sahlins, "The Segmentary Lineage: An Organization of Predatory Expansion," in Ronald Cohen and John Middleton, eds, ***Comparative Political Systems: Studies in the Politics of Pre-Industrial Societies***, New York: American Museum of Natural History, 94.

ข้อพิจารณาประการที่สอง คือโอกาสที่จะเกิดการแบ่งแยกซึ่งแฝงตัวอยู่ โอกาสแฝงนี้ เป็นผลลัพธ์มาจากคุณสมบัติเฉพาะตัวของผู้นำในสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่ อิทธิพลเหนือคนอื่น ๆ ของผู้นำอาจสืบเนื่องมาจากสิทธิที่ได้รับสืบทอดมาเป็นมรดก แต่ที่บ่อยกว่า คือการสะท้อนถึงสถานภาพส่วนตัวและความสามารถพิเศษ ที่ไม่เหมือนใคร ซึ่งจัดอยู่ในความคิดจำพวกที่ว่า ปัจเจกชนผู้มี "ดวง" หรือ "โชค" เป็นพิเศษผิดไปจากธรรมดาสามัญ จะสามารถควบคุมความผันผวนของชะตากรรมได้ ทัศนคติต่อความเป็นผู้นำที่ฝังรากอยู่อย่างลึก ซึ่งอยู่ร่วมไปกับแนวคิดที่ว่า บางเชื้อสายวงศ์วานนั้น มีความเหนือกว่าคนทั่วไปมาตั้งแต่กำเนิด เนื่องจากสืบเชื้อสายมาจากบรรพชนผู้ยิ่งใหญ่บางคน ดังจะเห็นได้จากเรื่องราวของวีรบุรุษมาเลย์ตามแบบฉบับดั้งเดิม ซึ่งสอดแทรกอยู่ในตำนานพื้นเมือง ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในนาม "ฮัง ตัวห์" (เจ้านายผู้มีโชค) ส่วนสมเด็จพระรามาธิบดีที่สองแห่งอยุธยา (ครองราชย์ระหว่างค.ศ.1491-1529) นั้น ก็ทรงได้รับการบรรยายว่าเป็นหนึ่งใน "กษัตริย์ผู้มีบุญญาธิการมากที่สุด" พระองค์หนึ่ง ในทำนองเดียวกัน พงศาวดารฉานก็ให้เหตุผลของความสำเร็จของ *ซอบวา* (หัวหน้าชนเผ่า) ในท้องถิ่นคนหนึ่ง ว่าเป็นด้วยดวงชะตาที่ซับซ้อน ทว่าเป็นคุณของเขา "เมื่อลัคนาอยู่ในแดนพสุทโธ (Fasuddho)…และเนื่องจากดาวศุกร์อยู่ร่วมกับลัคนา"[3]

มีบ่อยครั้งที่ "โชค" ของบุคคลดังกล่าว ปรากฏให้ผู้อื่นได้เห็นอย่างชัดแจ้งด้วยการค้นพบวัตถุที่แปลกพิศดารซึ่งมีคุณสมบัติเหนือธรรมชาติตัวอย่างเช่น *บาบัด* (พงศาวดารคำกลอน) ของชวา ได้เล่าถึงเรื่องราวเกี่ยวกับมะพร้าวของชายคนหนึ่งซึ่งมีอาชีพคั้นน้ำหวานจากต้นตาล ใครก็ตามที่ดื่มน้ำกะทิที่คั้นจากมะพร้าวนี้ ชะตาจะส่งให้เป็นผู้ก่อตั้งราชวงศ์ที่จะครองดินแดนชวากลางต่อไปในอนาคต อย่างไรก็ดี คนคั้นน้ำหวานจากต้นตาลยอมให้ผู้ที่จะได้เป็นใหญ่ในมะตะรัมในอนาคตมาดื่มน้ำกะทิที่บ้านของเขา และดังนั้นราชวงศ์ที่ปกครองชวากลางในช่วงสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด จึงถือกำเนิดขึ้นมา ความสำคัญของการถือครองวัตถุศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าว มีเห็นได้ชัดเจนเป็นพิเศษในขนบประเพณีที่สัมพันธ์อยู่กับชุมชนบูคิสและมากาสซาร์ ในสุลาเวสี ที่ชุมชนทั้งสองนี้ มีตำนานที่บรรยายให้เห็นถึงแง่มุมเฉพาะพิเศษที่จะทำให้คนได้รู้ตัวผู้ที่จะสถาปนาชุมชนนี้ได้ จากการที่เขาหรือเธอ ได้มาพบเข้ากับสิ่งของอย่างเช่นใบไถที่ขึ้นสนิม เมล็ดพืชหรือก้อนศิลา ที่มีรูปทรงแปลกพิสดาร จากนั้น สิ่งเหล่านี้จะกลายมาเป็นของวิเศษที่เป็นเครื่องคุ้มกัน *(คอกัง)* ชุมชน และบุคคลที่ถือครองของวิเศษพวกนี้ไว้ ก็จะได้เป็นผู้ปกครองชุมชนนั้น ทั่วทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ปัจเจกบุคคลซึ่งประสบความสำเร็จในการนำวัตถุที่เปี่ยมไปด้วยอิทธิฤทธิ์เหล่านี้มาไว้ในการควบคุมของตนเองได้ คือคนที่สามารถหาญขึ้นมาท้าทายผู้ที่มีโอกาสจะขึ้นมาเป็นคู่แข่งได้อย่างน่าเกรงขามทีเดียว

---

[3] Sao Saimong Mangrai, ***The Padaeng Chronicle and the Jentung State Chronicle Translated***, Michigan Papers on South and Southeast Asia, no. 19, University of Michigan, 1981, 250.

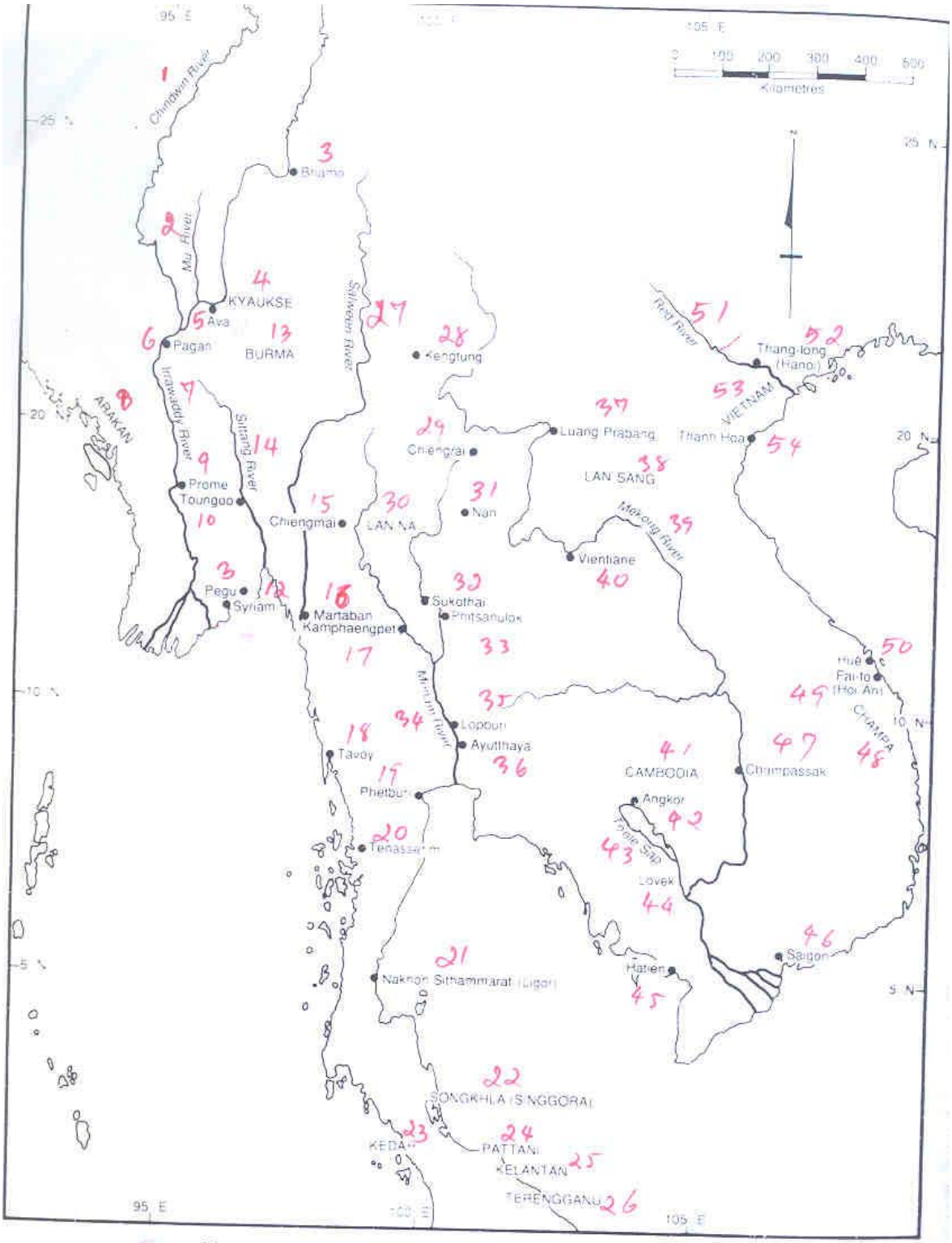

Map 2.1 Mainland Southeast Asia, 1500–1800.

1. แม่น้ำชินดวิน
2. แม่น้ำมู
3. ภาโม
4. กยอสี
5. อังวะ
6. พุกาม
7. แม่น้ำอิระวดี
8. ยะไข่
9. ปโรเม (แปร)
10. ตองอู
11. พะโค
12. สิเรียม
13. พม่า
14. แม่น้ำสะโตง
15. เชียงใหม่
16. มาร์ตะบัน (เมาะตะมะ)
17. กำแพงเพชร
18. ทวาย
19. เพชรบุรี
20. ตะนาวศรี
21. นครศรีธรรมราช (ลิกอร์)
22. สงขลา (สิงกอรา)
23. ไทรบุรี (เกดะห์)
24. ปัตตานี
25. กลันตัง
26. ตรังกานู
27. แม่น้ำสาละวิน
28. เกงตุง (เชียงตุง)
29. เชียงราย
30. ล้านนา
31. น่าน
32. สุโขทัย
33. พิษณุโลก
34. แม่น้ำเจ้าพระยา
35. ลพบุรี
36. อยุธยา
37. หลวงพระบาง
38. ล้านช้าง
39. แม่น้ำโขง
40. เวียงจันทน์
41. กัมพูชา
42. พระนคร
43. ตนเลซัป (ทะเลสาบ)
44. ละแวก
45. ฮาเตียน (บันทายมาศ)
46. ไซ่ง่อน
47. จัมปาศักดิ์
48. จามปา
49. ไฟ-โฟ (หัว-อัน)
50. เว้
51. แม่น้ำแดง
52. ธางลอง (ฮานอย)
53. เวียดนาม
54. ธันห์ หัว
55. แผนที่ 2.1 เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนแผ่นดินใหญ่ระหว่าง ค.ศ.1500 - 1800

การปกครองในลักษณะที่อยู่กันเป็นหย่อม ๆ เฉพาะส่วนท้องถิ่น ซึ่งมีอยู่แพร่หลายทั่วไป สะท้อนถึงสภาพภูมิศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วยเช่นกัน ที่ราบตามลุ่มแม่น้ำต่าง ๆ ที่มีอาณาบริเวณกว้างขวางบนแผ่นดินใหญ่และในชวา อาจดูเหมือนเป็นสื่อที่ชักจูงให้มนุษย์เข้ามาตั้งถิ่นฐาน ทว่าหมู่บ้านต่าง ๆ มักแยกจากกันโดยมีแนวป่าและทิวเขากว้างใหญ่ขวางกั้น ดังนั้นจึงมีคนเพียงจำนวนน้อยเท่านั้นที่เดินทางออกนอกเขตท้องที่ของตนเองอย่างเป็นกิจวัตร เมื่อเราเคลื่อนห่างออกจากบริเวณที่มีประชากรอยู่อาศัยหนาแน่น ก็จะพบว่า โลกในแง่ของการสมาคมนี้ ยิ่งจำกัดคับแคบลงไปอีก ทิวเขาที่เป็นแนวต่อเนื่องกันเป็นลูกโซ่ ซึ่งตัดขวางบริเวณที่ราบสูงออกเป็นช่วง ๆ ก็ดี เครือข่ายของแม่น้ำซึ่งตัดผ่านเข้าไปในป่าทึบก็ดี ตามแนวชายฝั่งทะเลที่มักมีหนองน้ำที่มีต้นไม้ขึ้นรกเป็นป่าชัฏ จนไม่เหมาะสำหรับการอยู่อาศัยก็ดี อีกทั้งเกาะแก่งนับพันแห่งที่กระจัดกระจายอยู่ทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนที่เป็นเกาะ ทั้งหมดนี้ล้วนส่งเสริมให้ชุมชนตั้งอยู่ห่างไกลจากกันและกันทั้งสิ้น แบบอย่างของเครื่องแต่งกาย ธรรมเนียมปฏิบัติในสังคม และโดยเฉพาะอย่างยิ่งภาษา ก็ล้วนเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงอัตลักษณ์ของท้องถิ่นหนึ่ง ๆ ที่อยู่ในบริเวณจำเพาะ อาทิเช่นในฟิลิปปินส์ปัจจุบัน มีภาษาพูดที่ยังใช้พูดจากันอยู่ถึงแปดสิบภาษา และเฉพาะบนเกาะปาเนย์เกาะเดียว กล่าวกันว่า มีภาษาถิ่นแยกกันอยู่ถึงประมาณสี่สิบภาษา

สังคมซึ่งพัฒนาขึ้นตามธรรมชาติจากสภาพแวดล้อมที่แบ่งแยกออกเป็นส่วนเล็กส่วนน้อยเช่นนี้ ผสานไว้ด้วยทัศนคติซึ่งมองภูมิทัศน์เช่นนี้ ว่าเป็นเสมือนหนึ่งทิวแถวของแหล่งอำนาจ โดยถือว่าแต่ละเขตแดนเป็นที่สิงสถิตของเทพองค์หนึ่งหรือมากกว่านั้น พร้อมทั้งเป็นการสำแดงออกของพลังที่ทรงอิทธิฤทธิภายในโลก อาณาบริเวณนับตั้งแต่อัสสัมไปจนถึงเกาะต่าง ๆ ที่อยู่สุดฟากด้านตะวันออกของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนภาคพื้นสมุทร มีชุมชนที่ผูกพันกันด้วยความเป็นเครือญาติรวมกลุ่มกันอยู่เป็นหย่อม ๆ ชุมชนเหล่านี้ มีความเกี่ยวพันอย่างแยกไม่ออกกับวิญญาณของบรรพชนและวิญญาณของบรรพชนเหล่านี้ก็เชื่อมผสานเข้ากับภูเขา ต้นไม้ แม่น้ำ ถ้ำ โขดหิน และกับเฉพาะบางบริเวณที่เป็นที่สิงสถิตย์ของเทพที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งสามารถดลบันดาลให้เกิดอะไรขึ้นได้ทุกอย่างภายในบริเวณนั้น ๆ ดังที่ปอล มูส์ กล่าวไว้อย่างตรงจุดว่า “ตัวตำบลท้องที่นั้นเองแหละคือเทพองค์หนึ่ง”[4] ในบางบริเวณ แผนภูมิของ “ตำบลท้องที่” นี้ ระบุได้ชัดเจนจากหลักหมายบอกเขตแดนเช่นแนวภูเขาหรือสันปันน้ำที่เห็นได้อย่างเด่นชัด ชาวเซมายในคาบสมุทรมลายูปัจจุบันยังคงใช้วิธีอ้างสิทธิใน “ที่ดิน” จากลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่เป็นที่รู้จักกัน เช่นลำธารเล็ก ๆ เป็นต้น ในที่อื่น ๆ นั้น มีหลักการแบ่งเขตที่ดินอย่างเป็นทางการมากกว่านี้ อาทิเช่น ราชโองการฉบับหนึ่งของพม่าสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบสี่ กำหนดให้ “เคารพเส้นแบ่งเขตแดนอยู่เสมอ” เมื่อชาวโปรตุเกสมาถึงเกาะเทอร์เนตที่อยู่ทางด้านตะวันออกของอินโดนีเซียเป็นครั้งแรก พวกเขาได้สังเกตพบว่า คนท้องถิ่น “รักษาเขต

---

[4] *India Seen from the East: Indian and Indigenous Cults of Champa*, trans. I.W. Mabbett and D. P. Chandler, Monash Papers on Southeast Asia, no. 3, Melbourne, 1973, 13.

แดนและหลักหมายที่กำหนดเขตแดนทั่วทุกหนทุกแห่งของอาณาจักรของตน ตั้งแต่เขตใหญ่ ๆ ไปจนถึงสถานที่เฉพาะแห่ง หมู่บ้าน และเมือง"[5]

การประกอบพิธีขึ้นตามจุดศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ภายในพรมแดนเหล่านี้ ช่วยหล่อหลอมชุมชนเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มิสชันนารีคนหนึ่งที่เดินทางท่องไปในไดเวียด (เวียดนาม) ในช่วงครึ่งหลังคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด บรรยายถึงการให้คำสัตย์สาบานอย่างเคร่งขรึมของเจ้าหน้าที่ในแต่ละหมู่บ้าน คำสัตย์สาบานนี้ให้ไว้แก่วิญญาณผู้พิทักษ์ของท้องถิ่น โดยผู้สาบานสัญญาว่าจะยอมรับการลงโทษอย่างรุนแรงที่สุด หากละเมิดคำสาบาน วิธีการย้ำถึงความผูกพันต่อชุมชนที่มีอิทธิพลหนักหน่วงยิ่งไปกว่านี้คือการเซ่นสังเวยด้วยชีวิต ให้แก่ภูติที่ทรงอำนาจประจำดินแดน อาจจะด้วยชีวิตสัตว์หรือชีวิตมนุษย์ ในต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ยังคงมีการประกอบพิธีแบบเก่าที่บาพนมในกัมพูชา โดยการนำทาสหรืออาชญากรมาบูชายันต์ ศีรษะของผู้ถูกบูชายันต์จะถูกนำมาเสียบถวายให้แก่เจ้าลัทธิที่สำคัญ คือเทพีแห่งความอุดมสมบูรณ์ ขณะที่ส่วนอื่น ๆ ของร่างกาย ก็ถวายให้แก่เทพองค์อื่น ๆ ตามสถานที่บูชาอื่น ๆ

ความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายในชุมชนใดชุมชนหนึ่ง ยังได้รับการส่งเสริมจากการแข่งขันชิงดีชิงเด่นกันกับชุมชนกลุ่มอื่น ๆ ที่เป็นเพื่อนบ้าน ปกติแล้ว ความบาดหมางเช่นนี้ เกิดขึ้นเนื่องจากการแข่งขันแย่งชิงทรัพยากรทางเศรษฐกิจ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อจะเข้าควบคุมชุมทางแม่น้ำซึ่งตั้งอยู่ตรงจุดยุทธศาสตร์ แนวป่าซึ่งเป็นที่ทราบกันว่าเป็นแหล่งไม้ซุงแบบแปลกพิเศษ หรือท้องถิ่นที่มีชื่อเสียงว่ามีทองหรือทับทิม การที่คนกลุ่มหนึ่งบุกรุกเข้าไปในสภาพแวดล้อมของบริเวณที่ถือว่าเป็นของอีกกลุ่มหนึ่งอย่างถูกต้อง อาจกลายเป็นอาชญากรรมขั้นร้ายแรงอย่างหนึ่งขึ้นมาได้ ในหมู่ผู้ที่อาศัยอยู่ในป่ามาแต่ดั้งเดิม ที่เรียกกันว่า *กูบู* ในสุมาตรา ซึ่งเป็นพวกที่มีความชำนาญเป็นพิเศษในการเก็บรวบรวมผลิตผลที่มีค่าจากป่า จะมีบทลงโทษถึงชีวิตแก่บุคคลใดที่รุกล้ำเข้าไปในเขตแดนที่ซึ่งตนไม่มีสิทธิในการเก็บของป่า การจู่โจมเข้าจับคนมาเป็นทาส เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้นระหว่างชุมชน อาทิเช่น ในยุคแรก ๆ นั้น เป็นไปได้ว่ากลุ่มชนชาวจามที่อยู่ตามชายฝั่งทะเล เป็นผู้ที่มั่งคั่งขึ้นด้วยการค้าทาส และในสังคมฟิลิปปินส์สถานที่ซึ่งมีการกระทำดังกล่าวด้วยเช่นกันนั้น สามารถรู้ได้จากข้อเท็จจริงที่ว่า คำว่า *มังกายอว์* ในภาษาที่สำคัญของทุกภาษาในหมู่เกาะฟิลิปปินส์ มีความหมายถึงการ "จู่โจมดินแดนศัตรู" เหมือนกันหมด ในหลาย ๆ ชนชาติการจู่โจมจับคนไปเป็นทาสเช่นนี้เป็นเรื่องจำเป็นสำหรับการหาตัวเหยื่อ ผู้เคราะห์ร้ายมาทำพิธีบูชายันต์ด้วย อาทิเช่นในพม่า *มโยสาเด* เป็นชื่อเฉพาะสำหรับ คนที่ถูกฝังทั้งเป็นข้างใต้รากฐานของอาคารสำคัญ ๆ เพื่อจะได้มีวิญญาณไว้ทำหน้าที่พิทักษ์รักษาอาคารดังกล่าว การแก้แค้นก็เป็นเหตุจูงใจที่บังคับให้ต้องมีการวิวาทบาดหมางกันเช่นกัน ส่วนในหมู่กลุ่มชนอย่างเช่นพวกอิบานในบอร์เนียวหรืออาบุงในสุมาตรา

---

[5] Than Tun, trans., ***The Royal Orders of Burma, A.D. 1598-1885***, I, Kyoto, Center for Southeast Asian Studies, 1983, 4; A. Galvão, ***A Treatise on the Moluccas (c.1544),*** ed. and trans. Hubert Th. Jacobs, Rome: Jesuit Historical Institute, 1971, 105.

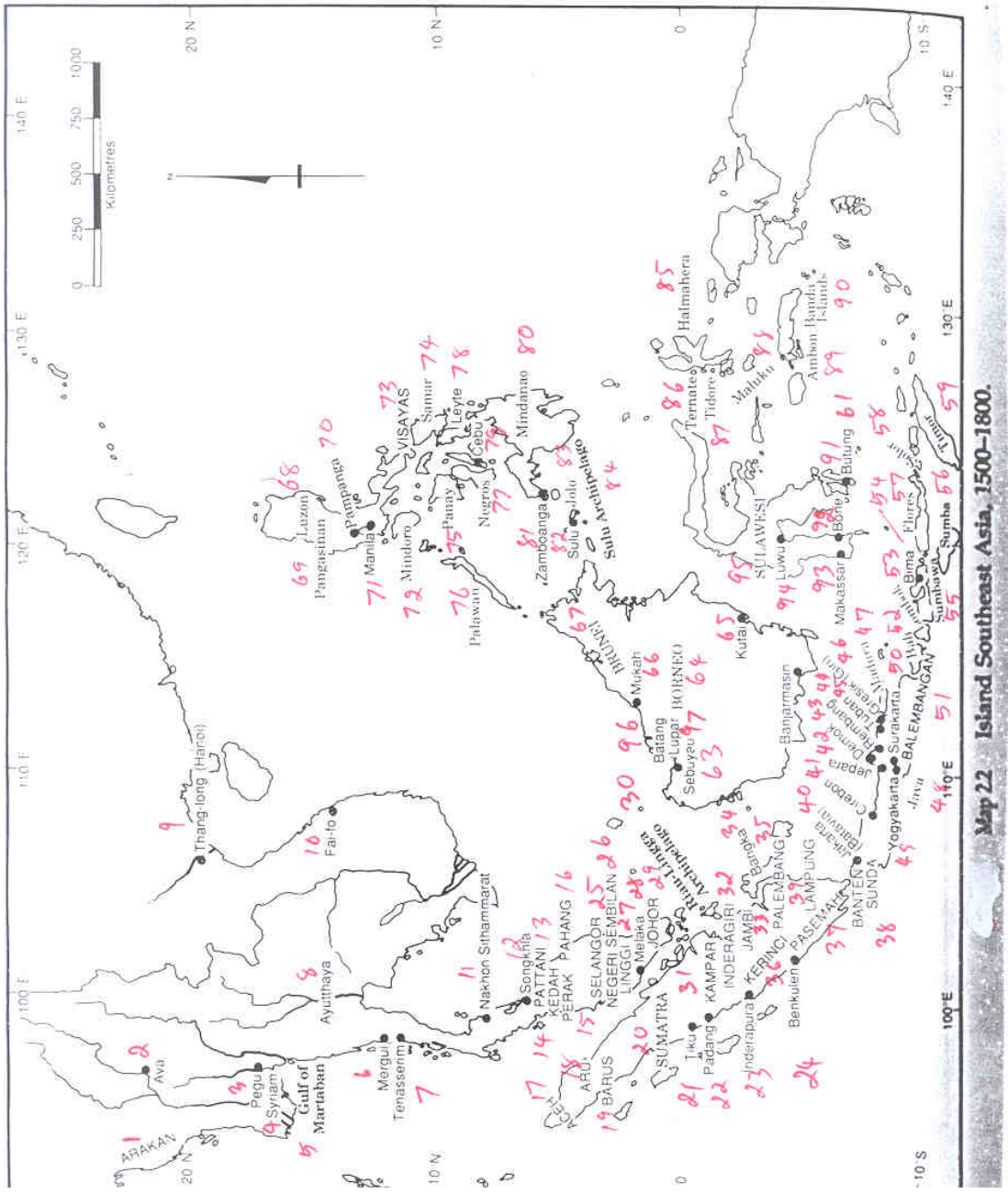

Map 22 Island Southeast Asia, 1500–1800.

หน้า 62

ก. แผนที่ 2.2 เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคหมู่เกาะระหว่าง ค.ศ.1500 – 1800

1. ยะไข่
2. อังวะ
3. พะโค
4. สิเรียม
5. อ่าวเมาะตะมะ
6. มะริด
7. ตะนาวศรี
8. อยุธยา
9. ธางลอง (ฮานอย)
10. ไฟ-โฟ
11. นครศรีธรรมราช
12. สงขลา
13. ปัตตานี
14. เกดะห์ (ไทรบุรี)
15. เปรัก
16. ปาหัง
17. อาเจะห์
18. อารู
19. บารุส
20. สุมาตรา
21. ติกู
22. ปาดัง
23. อินทรปุระ
24. เบนกูเลน
25. สลังงอร์
26. เนเครี เซมบิลัน
27. ลิงคี
28. เมละกา
29. ยะโฮร์
30. หมู่เกาะริออ-ลิงคะ

31. กัมปาร์
32. อินทรคีรี
33. แจมบี
34. บางกา
35. ปาเล็มบัง
36. เกรินจี
37. ปาเซมาห์
38. บันเตน/ ซุนดา
39. ลัมปุง
40. จาการ์ตา (ปัตตาเวีย)
41. จิเรบอน
42. เชปารา
43. เดมอก
44. เรมบัง
45. ตูบัน
46. เครซิก (คีรี)
47. มาดูรา
48. ชวา
49. ยอกยาการ์ตา
50. สุระการ์ตา
51. บาเลมบันกัน
52. บาหลี
53. ลอมบอก
54. บิมา
55. ซัมบาวา
56. ซัมบา
57. ฟลอเรส
58. โซลอร์
59. ติมอร์
60. แผนที่ 2.2 เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคหมู่เกาะ ค.ศ.1500 – 1800
61. บาตัง
62. ลูปาร์
63. เซบุยอ
64. บอร์เนียว
65. กูไต
66. มูกาห์
67. บรูไน
68. ลูซอน
69. ปานกาสินาน
70. ปามปานกา
71. มนิลา
72. มินโดโร
73. วิสายาส์
74. ซามาร์
75. ปาเนย์
76. พาลาวัน
77. นีครอส
78. เลย์เต
79. เซบุ
80. มินดาเนา
81. แซมบวนกา
82. ซูลู
83. โจโล
84. หมู่เกาะซูลู
85. ฮัลมาฮีรา
86. เทอร์เนต
87. ติดอร์
88. มาลุก
89. อัมบอน
90. หมู่เกาะบันดา
91. บูตุง
92. โบน
93. มากาสซาร์

94. ลูวู
95. สุลาเวสี
96. เกตัง
97. ลูปาร์
98. กิโลเมตร

การปลิดหัวมนุษย์ในระหว่างการบุกปล้นทำลาย เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการแสดงออกซึ่งความเป็นชายชาตรีและสำหรับการหาภรรยา

เมื่อกล่าวถึงกระบวนการซึ่งนำไปสู่ความเป็นหน่วยการเมืองในระดับที่กว้างใหญ่ยิ่งขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เราควรให้ความเอาใจใส่ ประเด็นเกี่ยวกับโอกาสที่จะเกิดการกระทบกระทั่งกันระหว่างชุมชนต่าง ๆ ความกระทบกระทั่งกันเช่นนี้ สามารถเกื้อกูลให้เกิดความจงรักภักดีขึ้นจำเพาะภายในท้องถิ่นหนึ่ง ๆ ขณะเดียวกัน ก็สามารถเป็นแรงกระตุ้นได้มากพอกัน ที่จะทำให้เกิดการร่วมมือกันอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้นระหว่างกลุ่มท้องถิ่นทั้งหลาย ความร่วมมือเกิดขึ้นโดยการที่กลุ่มทั้งหลายเหล่านี้ เพียรพยายามหาทางต้านทานการบุกปล้นของเพื่อนบ้าน หรือเมื่อกลุ่มเหล่านี้ ร่วมกันออกไปหาเหยื่อเอากับเพื่อนบ้านที่อ่อนแอกว่าเสียเอง ความสามัคคีที่สร้างขึ้นในช่วงเวลาเหล่านี้ อาจแตกสลายลงได้ในเวลาต่อมา แต่ความทรงจำถึงความสัมพันธ์ฉันมิตรที่เคยมีก็สามารถกระตุ้นให้เกิดความสามัคคีขึ้นมาใหม่ได้เช่นกัน ความเป็นพันธมิตรกัน แม้ว่ามีอยู่เพียงชั่วเวลาสั้น ๆ แต่ก็มักช่วยระงับการแข่งขันชิงดีชิงเด่นที่เคยมีต่อกันในอดีตลงได้ มีตำนานเล่าขานอยู่เนือง ๆ ถึงการก่อตั้งหลักศิลาขึ้นที่พรมแดนเพื่อเป็นสัญลักษณ์บอกถึงความตกลงเห็นพ้องกันระหว่างสองชุมชนที่เคยเป็นปฏิปักษ์ต่อกันมาก่อน ขนบประเพณีบางอย่างก็สามารถพัฒนาให้เกิดขึ้นมาทีละน้อย ๆ ได้เช่นกัน และมีส่วนเอื้ออำนวยต่อการแก้ปัญหาความขัดแย้งที่อาจเกิดมีขึ้นในอนาคตข้างหน้า สถานที่บางแห่งอย่างเช่นหลุมฝังศพของบรรพชน อาจถูกกำหนดให้เป็นสถานที่ซึ่งสามารถใช้เป็นเวทีเพื่อตกลงกรณีพิพาทต่าง ๆ ได้ด้วยวิธีเจรจา วิธีปรึกษาหารือ และการบรรลุถึงข้อตกลง โดยมีคำปฏิญาณที่น่าประทับใจ ช่วยผนึกข้อตกลงที่ได้บรรลุถึงนั้นให้หนักแน่นเด็ดขาดด้วย ชนหลาย ๆ กลุ่มตามเกาะต่าง ๆ เป็นอันมากมีขนบธรรมเนียม ที่เบี่ยงเบนการใช้ความรุนแรงไปเป็นการสู้รบกันอย่างหลอก ๆ พิธีชนไก่ เป็นพิธีที่ให้ความเห็นชอบกับการตายของเหยื่อและการหลั่งโลหิต พิธีนี้จึงสามารถใช้เป็นหนทางหนึ่งในเชิงสัญลักษณ์ เพื่อแสดงออกและเพื่อถอดชนวนความเป็นปฏิปักษ์ที่มีอยู่อย่างคาราคาซังระหว่างฝ่ายที่เป็นอริต่อกัน

ความผูกพันระหว่างชุมชนต่าง ๆ มักใช้การสร้างความเป็นเครือญาติ เป็นสื่อในการเชื่อมประสานเสมอมา ปกติแล้ว ผู้นำของสองฝ่ายจะร่วมกันประกอบพิธีสร้างความเป็นเครือญาติขึ้นมาอย่างเป็นทางการ จากนั้นทั้งสองฝ่ายต่างยอมรับความเป็นพี่น้องระหว่างกัน ความเป็นพี่น้องที่เพิ่งสร้างขึ้นใหม่นี้ สามารถก่อให้เกิดความผูกพัน ดังที่ได้แสดงให้เห็นเป็นอย่างดี ในพงศาวดารของพวกฉาน โดย

พงศาวดารได้บรรยายความเป็นพันธมิตรระหว่างพี่น้องของสองฝ่าย คือฝ่ายผู้เป็นประมุขของชนเผ่าขุน (เชียงตุง) กับฝ่ายผู้เป็นประมุขของชนเผ่าลูไว้ว่า “เมื่อความร้อน [อันตรายถึงชีวิต] มาจากลาว ก็ขอให้รัฐขุนเป็นรั้ว ให้รัฐลูเป็นรากและหัวมัน เมื่อความเย็น [อันตราย] มาจากจีน ก็ขอให้รัฐลูเป็นรั้ว และรัฐเชียงตุงเป็นรากและหัวมัน” ธรรมเนียมโบราณซึ่งคนสองคนสามารถกลายมาเป็นพี่น้องกันได้ ด้วยการดื่มโลหิตของกันและกันนี้ (ในพม่าเรียกว่า *ธเวธอก)* ในสังคมที่นับถือพุทธศาสนาแนวเถรวาท จะได้รับการรับรองความถูกต้องและชอบธรรม จากพระคัมภีร์กฎหมาย*ธัมมถัต*ด้วย และความสัมพันธ์แบบ *ธเวธอก*นี้เอง ที่สร้างความผูกพันระหว่างเจ้าพม่ากับเจ้าประเทศราชที่ทรงอิทธิพลให้เกิดขึ้นอยู่บ่อยๆ พิธีกรรมดังกล่าวนี้ สามารถเปลี่ยนโฉมคนแปลกหน้าที่ห่างเหินที่สุดให้มาเป็นญาติสนิทคนหนึ่งได้ ความสามารถนี้มีบอกอยู่เป็นนัย ๆ ในเรื่องราวเก่าแก่ของสเปนในฟิลิปปินส์ เมื่อ “คนอินเดียดูดโลหิตของคนสเปนและคนสเปนดูดโลหิตของคนอินเดีย” ดังนั้น คนทั้งสองก็กลายมาเป็นพี่น้องกัน[6]

สภาพแวดล้อมทางด้านวัฒนธรรมและภูมิศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีอิทธิพลอย่างถึงรากฐานต่อลักษณาการที่แว่นแคว้นต่าง ๆ ในภูมิภาคนี้วิวัฒนาการขึ้นมา ในตอนที่ชาวยุโรปเข้ามาในภูมิภาคนี้เมื่อต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบหก พวกเขาได้พบว่าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในหลาย ๆ ส่วนมีการรวมกลุ่มของหลายชุมชนในแบบสมาพันธรัฐและแต่ละกลุ่มต่างมองว่าตนเองก็เท่าเทียมกับผู้อื่น ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับผู้ตาม สะท้อนให้เห็นว่าเป็นพันธะที่ผูกพันกันในแบบเครือญาติ และความเป็นผู้นำนั้น มีพื้นฐานอยู่ที่ความเชื่อที่ว่า ปัจเจกชนบางคนนั้น เปี่ยมไปด้วยคุณสมบัติพิเศษ และมีความสัมพันธ์กับเทพเจ้าและภูติผีต่าง ๆ ซึ่งทำให้ปัจเจกบุคคลเหล่านั้น สามารถประกอบวีรกรรมที่เกินเลยไปจากสมรรถนะของมนุษย์ปุถุชนธรรมดา ๆ ได้ ในบริเวณที่ได้รับอิทธิพลจากภายนอกมากหน่อย ซึ่งส่วนใหญ่แล้ว เป็นอิทธิพลจากอินเดียหรือจีน แบบแผนดั้งเดิมของพื้นถิ่นนี้ ถูกปกคลุมไว้ด้วยแบบแผนซึ่งให้การเน้นหนักต่อการแบ่งระดับความลดหลั่นกันมากขึ้น แบบแผนของระดับความลดหลั่นดังกล่าวนี้จะระบุไว้อย่างชัดเจนมาก ว่าฝ่ายใด เป็นศูนย์กลางที่มีอิทธิพล และฝ่ายใด คือเหล่าดินแดนบริวารที่อยู่ภายใต้บังคับบัญชาของศูนย์กลางนั้น กระนั้น การอธิบายและการให้เหตุผลที่ทำให้กลายมาเป็นความสัมพันธ์ระหว่างเจ้ามหาอำนาจกับเจ้าประเทศราชขึ้นมานั้น ก็ยังใช้อุปมาอุปมัยความเป็นครอบครัวเสมอ กล่าวคือเจ้ามหาอำนาจนั้น เปรียบเสมือนบุพการี ซึ่งควรให้การปกป้องคุ้มครองประเทศราช ให้ความช่วยเหลือ และบางครั้งบางคราว ก็ดุด่าว่ากล่าวอย่างรุนแรง ในทางกลับกัน ฝ่ายเจ้าประเทศราช/ลูก ก็ควรตอบแทนเจ้ามหาอำนาจด้วยความจงรักภักดี ความเคารพและด้วยการรับใช้ อุดมคติของการตอบแทนกันและกันในทางส่วนตัวและอย่างต่อเนื่อง ซึ่งงอกเงยขึ้นมาจากแนวคิดเรื่องความเป็นเครือญาติ คือหัวใจของแว่นแคว้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สภาพการณ์เช่นนี้ สามารถนำมาใช้เป็นเหตุผลยืนยันได้เป็นอย่างดีว่า ในราชาณาจักรยุคต้น ๆ ส่วนใหญ่นั้นไม่ว่า

---

[6] Pedro Chirino, ***The Philippines in 1600***, trans. Ramon Echevarria, Manila, 1969, 235; Mangrai, ***The Padaeng Chronicle***, 234.

“โครงสร้าง” ที่เห็นอยู่จะเป็นแบบใดก็ตาม เมื่อพิจารณาอย่างถึงที่สุดแล้ว ล้วนสามารถระบุได้ว่า มีพื้นฐานอยู่ที่ความผูกพันกันในแบบครอบครัว การแลกเปลี่ยนสตรี คือสิ่งที่ทำให้ความผูกพันเหล่านี้เป็นตัวเป็นตนขึ้นมาอย่างชัดเจน เพราะบุตรธิดาที่เป็นผลมาจากการสมรสที่มีขึ้นต่อมา กลายเป็นสัญลักษณ์ที่มีชีวิต ที่แสดงถึงความเป็นเครือญาติอย่างไม่อาจลบล้างได้ ตัวอย่างเช่น ในต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบหกที่เทอร์เนต กษัตริย์ทรงรายล้อมไปด้วย “สตรีสี่ร้อยคน” อีกทั้งบรรดาบุคคลระดับหัวหน้าที่มีศักดิ์สูงก็คอยจัดหา สตรีที่เป็นพี่ป้าน้าอา ลูกพี่ลูกน้อง หลานสาวและลูกสาวของตนมาถวาย รวมทั้ง “บางคนที่ถูกกำหนดไว้สำหรับการถวายตัวตั้งแต่ตอนที่ยังอยู่ในครรภ์มารดา”[7]

อำนาจการปกครองที่ใช้วิธีกำจัดความขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้นได้ ด้วยการพึ่งพาอาศัยความจงรักภักดีโดยส่วนตัวต่อผู้อาวุโสที่มียศศักดิ์สูง ต่อคนที่เป็นหัวหน้า เป็นประมุขหรือเป็นเจ้าศักดินา ในยามที่ดีที่สุดนั้น เป็นวิธีที่ใช้การได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ดี ความเป็นไปได้ที่จะเกิดการแบ่งแยกเป็นฝักเป็นฝ่าย ย่อมมีอยู่เสมอ ความสัมพันธ์ระหว่างบิดากับบุตร กำหนดการวางลำดับชั้นไว้อย่างชัดเจน แต่ในบางกรณี อาจไม่สามารถยอมรับได้ และความผูกพันในฐานะญาติอาจทำให้ต้องเลือกว่าจะจงรักภักดีกับฝ่ายไหน ในบรรดาฝ่ายต่าง ๆ ซึ่งขัดแย้งและเป็นปฏิปักษ์ต่อกันอยู่ แม้คำปฏิญาณอย่างเคร่งขรึมจริงจังที่สุดว่าจะจงรักภักดี ก็ไม่อาจสืบทอดเป็นมรดกหรือโอนย้ายไปได้โดยง่าย “ราชอาณาจักร” ตามแบบฉบับของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น เป็นผลรวมของศูนย์อำนาจในท้องถิ่นตามที่ต่าง ๆ ซึ่งจะให้ดีอย่างในอุดมคติแล้ว ก็ต้องผูกพันเข้าด้วยกันมิใช่ด้วยกำลัง แต่ด้วยความสัมพันธ์ที่ร้อยประสานเข้าด้วยกันอย่างซับซ้อน ซึ่งเกิดขึ้นจากความเกี่ยวพันและพันธะผูกพันกันทางสายโลหิต ความเป็นผู้นำ ซึ่งเกิดขึ้นด้วยเงื่อนไขโดยส่วนตัวบุคคลและด้วยพิธีกรรมนั้น จำเป็นต้องมีการยืนยันซ้ำอย่างสม่ำเสมอ ดังนั้น เมื่อประมุขแต่ละองค์สิ้นพระชนม์ลง สิทธิอำนาจในการปกครองของผู้ที่สืบทอดต่อมา ต้องได้รับการก่อร่างสร้างขึ้นใหม่ ด้วยการปรับแต่งความผูกพันกันเสียใหม่ด้วยการสมรสและการสาบานว่าจะซื่อสัตย์จงรักภักดี เรื่องนี้จำเป็นเป็นพิเศษ หากว่าประมุขผู้นั้นมีชายามากกว่าหนึ่งคน ในขณะที่บรรดาสตรีที่รายล้อมผู้นำ เป็นประหนึ่งคำประกาศทางการเมืองที่สำคัญ แต่สตรีเหล่านี้ก็ยังสามารถสร้างผู้ที่มีโอกาสจะเป็นทายาทขึ้นมาได้มากมาย โดยที่ต่างคนต่างสามารถดำเนินงานเพื่อสนับสนุนการอ้างสิทธิให้แก่ลูกของตนได้ เมื่อรัฐขยายใหญ่ขึ้น ช่วงระยะเวลาเล็กน้อยที่จำเป็นต้องมีคั่นอยู่ระหว่างการสิ้นพระชนม์ของกษัตริย์องค์หนึ่งกับการสถาปนากษัตริย์องค์ถัดไป มีบ่อย ๆ ที่สามารถกลับกลายไปเป็นช่วงเวลาวิกฤติได้

โอกาสความเป็นไปได้ที่ท้องถิ่นจะหลบให้พ้นไปจากการควบคุมของศูนย์กลาง มีอยู่เป็นอันมาก เนื่องจากความจงรักภักดีต่อพื้นถิ่นบริเวณเล็ก ๆ ยังคงเป็นลักษณะเฉพาะอย่างหนึ่งของทุกรัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และปกติแล้ว ศูนย์กลางระดับภูมิภาค ยังคงมีความเป็นอิสระในการปกครอง

---

[7] A. Cortasão, ed. and trans., ***The Suma Oriental of Tomé Pires***, London, 1944, I. 215; Galvão, ***A Treatise***, 89.

ตนเองอยู่มาก ตัวอย่างที่ดีที่สุดตัวอย่างหนึ่ง ได้แก่ราชอาณาจักรอยุธยา ในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า อยุธยาได้ขึ้นมามีอำนาจเป็นใหญ่อยู่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลาง ทว่าอาณาบริเวณที่อยู่ภายใต้การควบคุมของอยุธยานั้น แบ่งออกเป็น*เมือง*หรือลำดับชั้นที่ผ่านจากความเป็นชุมชนไปอีกขั้นหนึ่ง แต่ละเมือง มีเจ้าเมืองเป็นผู้ปกครอง เจ้าเมืองอาจรับรู้ถึงความเป็นใหญ่ของอยุธยาและดื่มน้ำพระพิพัฒน์สัตยาเพื่อแสดงความจงรักภักดี แต่ในฐานะที่เป็นเชื้อพระวงค์และเป็นเจ้าเมือง สถานภาพของพวกเขาจึงอาจเกือบเทียบเท่ากับสถานภาพขององค์ประมุข โตเม ปิเรส ตั้งข้อสังเกตว่าเจ้าเมืองกำแพงเพชรนั้น “เหมือนกับกษัตริย์พระองค์หนึ่ง” ภายในอาณาบริเวณของตน[8] ดังนั้น จึงเป็นธรรมดาที่ความเป็นอิสระจะเพิ่มขึ้นตามระยะทางที่ห่างจากศูนย์กลาง และแม้ว่ากฎหมายสมัย ค.ศ.1468 – 1469 จะอ้างว่ามีกษัตริย์ยี่สิบพระองค์ถวายความจงรักภักดีต่ออยุธยา แต่อำนาจที่อยุธยากุมอยู่ เหนือประเทศราชที่เป็นมุสลิมมาเลย์ อย่างเช่นปาหัง กลันตัง ตรังกานูและปัตตานี ก็มีเพียงเบาบางบริเวณเหล่านี้ โดยแก่นแล้ว ประพฤติปฏิบัติเฉกเช่นรัฐที่ปกครองตนเอง และตราบเท่าที่รัฐเหล่านี้ส่งบรรณาการที่เหมาะสมมาถวายอยุธยาเป็นประจำ อยุธยาก็ไม่ใคร่จะได้แทรกแซงกิจการของรัฐเหล่านั้นเท่าไรนัก ความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์กลางกับบริเวณรอบนอกในราชอาณาจักรต่าง ๆ ในโลกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนที่เป็นเกาะ ก็พบว่าเป็นไปอย่างหลวม ๆ ทำนองเดียวกับบนผืนแผ่นดินใหญ่ และความรู้สึกถึงเอกราช ซึ่งได้รับการส่งเสริมจากการคงอำนาจการปกครองเอาไว้ภายในท้องถิ่น ก็ปรากฏให้เห็นได้อย่างชัดเจนในประวัติศาสตร์อันยิ่งใหญ่ของมาเลย์ คือ*เซจาราห์ เมลายู* ผู้สูงศักดิ์คนหนึ่งของเมละกา กล่าวไว้ว่า “สำหรับเราผู้ซึ่งบริหารอาณาบริเวณของเรา มีสิ่งใดที่เกี่ยวข้องกับอาณาบริเวณของท่าน เพราะอาณาบริเวณก็คืออาณาบริเวณ แม้ว่าจะเล็กเพียงขนาดเท่ากับกะลามะพร้าว สิ่งที่เราคิดว่าควร จะทำ เราก็ทำ เพราะพระประมุขมิได้ทรงเกี่ยวข้องกับความยุ่งยากอย่างที่พวกเราผู้บริหารต้องประสบ พระประมุขทรงใส่พระทัยเฉพาะกับผลลัพธ์ที่ดีที่เราทำได้สำเร็จเท่านั้น”[9]

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบหก

คริสต์ศตวรรษที่สิบหกเป็นช่วงเวลาที่จะได้เห็นพัฒนาการต่าง ๆ ซึ่งจะมีผลกระทบต่อวิวัฒนาการทางการเมืองของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไปอีกไกล ลักษณะเด่นอย่างหนึ่งของช่วงระยะเวลานี้ คือการขยายตัวอย่างต่อเนื่องของการพาณิชย์นานาชาติและความเจริญรุ่งเรืองของศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนใหม่ ๆ ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องจากการพาณิชย์ดังกล่าว บนผืนแผ่นดินใหญ่นั้น ชุมชนต่าง ๆ เช่นพะโคซึ่งอยู่ริมฝั่งทะเลพม่า เป็นผู้ได้รับประโยชน์อย่างสำคัญจากการสัญจรไปมาทางการพาณิชย์ที่เพิ่มขึ้นและความปรารถนาที่จะเข้ามีส่วนร่วมในการค้าทางทะเลให้มากยิ่งขึ้น อาจเป็นแรงกระตุ้นให้เขมรย้ายเมือง

---

[8] *Suma Oriental*, I. 109.

[9] C.C. Brown, ed. and trans., “*Sejarah Melayu* or Malay Annals,” JMBRAS, 25, 2 and 3 (1952) 66.

หลวงลงมาทางใต้ มายังละแวก (ใกล้กับพนมเปญในยุคสมัยใหม่) ในค.ศ. 1504 อย่างไรก็ดี โลกหมู่เกาะต่างหาก ที่มองเห็นได้ชัดเจนที่สุดว่า มีศูนย์กลางทางการค้าแพร่หลายขึ้น เนื่องจากได้รับการหล่อเลี้ยงจากความต้องการของโลกต่อผลิตผลของภูมิภาคนี้เพิ่มมากขึ้น หมู่เกาะทางด้านตะวันตก เป็นส่วนหนึ่งของโลกการพาณิชย์ที่กว้างขวางมานานแล้ว แต่มาตอนนี้ ตลาดเครื่องเทศอย่างดีที่ขยายใหญ่ขึ้น เป็นปัจจัยส่งเสริมให้พ่อค้าชาวชวา มาเลย์และจีน เข้าติดต่อโดยตรงกับแหล่งที่จัดป้อนผลิตผลให้แก่ตลาดซึ่งอยู่ในหมู่เกาะทางด้านตะวันออก ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นประการหนึ่งก็คือ บริเวณซึ่งแต่ก่อนเคยมี ผู้มาเยี่ยมเยียนไม่บ่อยครั้งนัก มาบัดนี้กลับกลายมาเป็นส่วนหนึ่งที่รวมอยู่ภายในเครือข่ายการพาณิชย์ที่แผ่ขยายไปถึงจีน อินเดียและเข้าไปจนถึงยุโรปเองด้วย

เมืองท่าใหม่ ๆ เกิดขึ้นด้วยแรงกระตุ้นที่เพิ่มเข้ามาอันได้แก่การที่ชาวยุโรปเดินทางเข้ามาในภูมิภาคเพื่อเสาะแสวงหาเครื่องเทศ และการพิชิตเมละกาของโปรตุเกสในค.ศ. 1511 การพิชิตเมละกาของโปรตุเกสเป็นเหตุให้การค้าของมุสลิม ต้องหนีไปยังศูนย์กลางอื่น ๆ บันเตนในชวาตะวันตกกับอาเจะห์ทางปลายสุดตอนเหนือของสุมาตรากลายเป็นดินแดนที่โดดเด่นขึ้นมา ทั้งนี้ด้วยการอุปถัมภ์ของชาวมุสลิมในท้องถิ่นและชาวมุสลิมต่างชาติ ประกอบกับดินแดนทั้งสองมีการปลูกพริกไทยเพิ่มขึ้นด้วย ตัวอย่างชุมชนอื่น ๆ ที่ครั้งหนึ่งเคยมีความสำคัญเพียงปลีกย่อย และเฟื่องฟูขึ้นมาได้นั้น ที่ย่อมผุดขึ้นมาทันทีในความคิดคือปัตตานี ปัตตานีตั้งอยู่ทางชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกของคาบสมุทรมลายู และเป็นจุดนัดพบทางยุทธศาสตร์ของเรือมาเลย์และเรือจีน ข้ามทะเลมาที่บอร์เนียว ก็มีเมืองท่าที่เพิ่งรับอิสลามเข้ามาใหม่ ๆ คือบรูไน บรูไนเติบโตขึ้นมาเป็นแหล่งรวมสินค้าให้กับฟิลิปปินส์ตอนใต้และเกาะต่าง ๆ ทางภาคตะวันออกของอินโดนีเซีย

การล่มสลายของเมละกา ทำให้ศูนย์กลางบางแห่งในหมู่เกาะทางด้านตะวันตก รุ่งเรืองและโดดเด่นขึ้นมาได้ การเติบโตของศูนย์กลางหล่านี้ยังหมายถึงการแตกแยกออกเป็นส่วน ๆ ของรัฐภาคพื้นทะเลที่มีชื่อเสียงมากที่สุดของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วย ราชวงศ์เมละกาอพยพลี้ภัยออกไปอยู่ในหมู่เกาะริอ-ลิงคะ หรือในยะโฮร์ส่วนคาบสมุทรและราชวงศ์นี้ก็ได้พบว่า ถึงตอนนี้แล้วเป็นการยากที่จะควบคุมประเทศราชของตนที่อยู่บนคาบสมุทรและชายฝั่งด้านตะวันออกของสุมาตราไว้ได้ แม้ว่าบันทึกเรื่องราวของมาเลย์ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า จะเล่าความหลังไว้ว่า “ในสมัยนี้ กษัตริย์มาเลย์ทุกพระองค์มีศักดิ์ต่ำกว่ายะโฮร์” แต่ผู้สืบเชื้อสายของราชวงศ์เมละกา ไม่เคยกู้สถานภาพอย่างแต่ก่อนของตนคืนมาได้อย่างสมบูรณ์ และคริสต์ศตวรรษที่สิบหก เป็นช่วงเวลาที่จะได้เห็นอดีตประเทศราชทั้งหลาย แยกตัวออกไป อาทิเช่นเปรัก ซึ่งอยู่ทางชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกของคาบสมุทรมลายูเป็นต้น

ความผูกพันที่คลายออกระหว่างเจ้าอธิราชกับเจ้าประเทศราช มีให้เห็นชัดเจนพอ ๆ กันในบริเวณชายฝั่งทะเลตอนเหนือของชวา บริเวณนี้มีท่าจอดเรือจำนวนหนึ่ง ซึ่งตั้งอยู่ในที่ที่เหมาะสมสามารถรับประโยชน์จากการเข้ามีส่วนร่วมในการค้าเครื่องเทศและจากการที่ชาวมุสลิมหันเหออกจากเมละกา เมื่อถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบหก เมืองเหล่านี้ สามารถระบุได้ว่าเป็นอิสลามกันหมดแล้ว และ

ความสัมพันธ์ที่เคยมีอยู่กับมัชปาหิต ก็อ่อนลงไป มัชปาหิตนั้นเป็นราชอาณาจักรฮินดู-พุทธที่อยู่ลึกเข้าไปภายใน และเป็นรัฐอธิราชที่เมืองเหล่านี้อยู่ใต้บังคับแต่เพียงในนาม บรรดาเจ้าผู้ครองเมืองที่อยู่ทางชายฝั่งทะเลหลายคน อย่างเช่นปาติห์ ยูนุส แห่งเดมัก เป็นผู้มีเชื้อสายจีนและได้รับตำแหน่ง เพราะความสามารถส่วนตัว มากกว่าสิทธิที่ได้รับตกทอดมาทางเชื้อสาย เจ้าผู้ครองชาปารานั้น กล่าวกันถึงขั้นว่า เป็นบุตรชายของทาสคนหนึ่งจากบอร์เนียวด้วยซ้ำ เป็นไปได้ว่า คงในราวค.ศ. 1527 เมืองท่าเหล่านี้ อันมีเมืองเดมักเป็นผู้นำ ได้ร่วมมือกันปราบมัชปาหิตและสถาปนาเอกราชของตนเองขึ้นมา

ในพัฒนาการทางการเมืองของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น การเข้ามีส่วนร่วมอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้นในการค้าระหว่างประเทศ ส่งผลสะท้อนที่สำคัญหลายประการ สำหรับศูนย์กลาง ที่สถาปนามั่นคงอยู่แล้ว เช่นอยุธยา การค้าระหว่างประเทศช่วยแสดงให้เห็นอย่างหนักแน่นยิ่งขึ้นถึงสถานะอันทรงอำนาจของศูนย์กลางเหล่านี้ อยุธยามีความได้เปรียบอยู่แล้วเพราะที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ และด้วยผลจากการปฏิรูปการบริหารราชการในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1448-1488) อยุธยาจึงยิ่งสามารถฉวยโอกาสจากการค้าทางทะเลที่กำลังเติบโตได้ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงก่อตั้งกรมใหม่ขึ้น ชื่อว่า*มหาดไทย* เพื่อควบคุมกิจการด้านพลเรือนและดูแลกิจการด้านต่างประเทศและการค้า ตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบหก มีชาวโปรตุเกสบางคนจัดอันดับให้อยุธยาเป็นถึงจักรวรรดิภาคพื้นทวีปที่ทรงอิทธิพลมากที่สุดในเอเชีย ความมั่งคั่งไพบูลย์ของอยุธยามีมากจนถึงกับผู้เขียนพงศาวดารไทยในสมัยต่อ ๆ มาถือให้ ช่วงระยะเวลานี้ เป็นยุคทองยุคหนึ่งของไทย

ในทำนองเดียวกัน เมืองท่าอื่น ๆ ที่มีกำเนิดล่ากว่า ก็ได้พบว่า ความมั่งคั่งที่เกิดจากการพาณิชย์ช่วยส่งเสริมสถานภาพของตน ทำให้ตนมีฐานะเหนือเมืองในบริเวณอื่น ๆ ซึ่งเข้าถึงเส้นทางเดินเรือที่สำคัญ ๆ ได้ยากกว่า อาทิเช่น บนเกาะซามาร์ในฟิลิปปินส์ตะวันออก ชาวเกาะสามารถหาผ้าได้โดยเพียงแค่ติดต่อทางการค้ากับคนนอกที่มีขึ้นเป็นพัก ๆ เท่านั้น เมื่อเรือของแม็กเจลลันมาถึงในค.ศ. 1521 นั้น มีแต่พวกหัวหน้าเท่านั้น ที่สวมเสื้อผ้าฝ้าย ขณะที่เสื้อผ้าของสามัญชน ทำขึ้นจากผ้าเปลือกไม้ ทว่าที่บรูไนนั้น คนในคณะของแม็กเจลลันได้พบกับราชสำนักซึ่งแม้กระทั่งคนรับใช้ ก็สวมใส่ผ้าไหมและเครื่องทอง เห็นได้ชัดว่า แบบอย่างการดำเนินชีวิตอย่างโอ้อวด เป็นแรงหนุนที่สำคัญของพระประมุขของ บรูไน ที่จะทรงอ้างสิทธิเพื่อดำรงสถานะเจ้าผู้เป็นใหญ่ภายในภูมิภาคนี้

ในอีกระดับหนึ่ง การเกิดศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนสินค้าเล็ก ๆ ทว่ารุ่งเรืองขึ้นเรื่อย ๆ นี้ ได้ให้แรงกระตุ้นอย่างใหม่ ที่นำไปสู่พัฒนาการเพื่อรวมตัวกันเป็นกลุ่มที่ใหญ่ขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฟิลิปปินส์และอินโดนีเซียตะวันออก ในบริเวณเหล่านี้ แต่ก่อนเคยมีความต้องการหรือมีแรงจูงใจแต่เพียงเล็กน้อย ที่จะสร้างความก้าวหน้าไปสู่การก่อตั้ง “ราชอาณาจักร” ทว่าสภาพแวดล้อมที่มีลักษณะในเชิงพาณิชย์มากขึ้น ทำให้เป็นที่กระจ่างชัดมากขึ้นเป็นลำดับ ถึงคุณค่าของการร่วมมือกันทางเศรษฐกิจและการเมืองในบางรูปแบบ ทั้งนี้เพื่อที่จะเสริมสร้างการติดต่อสัมพันธ์กับเครือข่ายการค้าที่กว้างขวางยิ่งกว่าเดิม สถานที่ที่แสดงให้เห็นกระบวนการนี้ได้อย่างชัดเจนที่สุดน่าจะได้แก่มากาสซาร์ ซึ่งอยู่ทางตะวันตกเฉียงใต้ของสุลาเวสี กล่าวคือ ในช่วงสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบหก เมืองนี้เติบโตขึ้น

จากการรวมตัวกันของชุมชนเล็ก ๆ ขึ้นเป็นศูนย์รวมของการพาณิชย์ประจำภูมิภาค ชุมชนที่การรวมกลุ่มกลายเป็นตำนานเล่าขานกันนี้ มีจำนวนอันเป็นสัญลักษณ์ “เก้า” ชุมชน กระบวนการทำนองเดียวกันนี้ สามารถสืบย้อนไปพบได้ในที่อื่น ๆ อีกหลายแห่ง เช่นมนิลา ก็เป็นชุมชนที่หมู่บ้านหรือ *บารังคาย* หลายหมู่บ้าน รวมกลุ่มเข้าด้วยกันในค.ศ. 1570 ภายใต้อำนาจการปกครองของ*ดาตู* (ผู้นำประจำหมู่บ้าน) มุสลิมสองคนตัว*ดาตู*ทั้งคู่นี้เอง ยังมีความสัมพันธ์โยงใยกับราชสำนักของบรูไนโดยผ่านทางความเกี่ยวดองเป็นเครือญาติกัน

ดังจะเห็นว่า บรรยากาศด้านเศรษฐกิจของต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบหก มีส่วนอย่างมากทีเดียวในการหล่อเลี้ยงขบวนการอันนำไปสู่การเสริมสร้างการรวมตัวทางการเมืองให้เป็นปึกแผ่นมั่นคงขึ้น ขบวนการนี้ มองเห็นได้ชัดเจนไม่แต่เฉพาะตามเมืองท่าที่อยู่ริมชายฝั่งทะเลเท่านั้น หากยังรวมถึงศูนย์กลางเด่น ๆ ที่อยู่ลึกเข้าไปภายในใจกลางแผ่นดินด้วย ในโลกของชนที่พูดภาษาไทนั้น อยุธยาอาจมีอำนาจครอบงำเหนือบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ทว่าทางเหนือนั้น เป็นล้านนา ซึ่งมีเมืองสำคัญคือเชียงใหม่และเชียงราย ขณะที่เลยไปทางตะวันออก ก็เป็นที่ตั้งของล้านช้าง ซึ่งประกอบด้วยส่วนใหญ่ของประเทศลาวในยุคปัจจุบัน ล้านช้างมีศูนย์รวมอยู่ที่เมืองสองเมือง คือหลวงพระบางและเวียงจันทน์ แต่ตลอดทั่วทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น ปัจจัยที่สำคัญพอ ๆ กันในกระบวนการรวมศูนย์ คือชื่อเสียงเกียรติคุณในฐานะที่เป็นผู้อุปถัมภ์ศาสนา ซึ่งปกติแล้ว จะมีควบคู่มากับความเจริญของศูนย์กลางทางการพาณิชย์ สถานที่ซึ่งมั่งคั่งและมีประชากรหนาแน่นเหล่านี้ เป็นที่ที่ผู้รอบรู้ในด้านศาสนามาชุมนุมกันอยู่ และเป็นที่ซึ่งมีทีท่ามากที่สุดว่าจะได้พบสัญลักษณ์ของเกียรติชื่อเสียงคุณทางด้านจิตวิญญาณ—อันได้แก่ สิ่งปลูกสร้างที่น่าประทับใจ ที่ฝังศพของผู้มีบุญญาธิการ พระบรมธาตุ อันศักดิ์สิทธิ์ ตัวอย่างเช่นเดมักซึ่งอยู่ทางชายฝั่งทะเลตอนเหนือของชวา ความเป็นผู้นำของ เดมักมิได้มีพื้นฐานอยู่เฉพาะเพียงที่ความเจริญเฟื่องฟูในด้านการพาณิชย์ของเมืองนี้เท่านั้น หากยังเป็นเพราะชื่อเสียงของเดมักในฐานะ ที่เป็นศูนย์กลางแห่งหนึ่งของการศึกษาศาสนาอิสลามและในฐานะผู้พิทักษ์มัสยิดอันเป็นที่เคารพสักการะ ซึ่งมีความเกี่ยวพันกับครูมุสลิมคนแรก ๆ บนเกาะชวา พระพุทธรูปขนาดมโหฬารซึ่งสร้างขึ้นที่หลวงพระบางในค.ศ. 1512 เป็นที่มาของความภาคภูมิใจของชาวลาวในท้องถิ่น แต่ในขณะเดียวกัน ก็ยกสถานภาพของเมืองหลวงพระบางภายในโลกพุทธศาสนิกชนที่กว้างขวางให้สูงขึ้นด้วย

ความเติบโตของการค้า และมรดกตกทอดทางด้านศาสนาที่มีอยู่ร่วมกัน มีส่วนช่วยส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์กลางต่าง ๆ อย่างมากทีเดียว กล่าวคือการปูพื้นฐานสำหรับความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกันยิ่งขึ้น อันที่จริงแล้ว มีผู้เสนอประเด็นว่า ละแวกกับอยุธยานั้นต่างมิได้มองว่าตนเองเป็นแคว้นที่แยกต่างหากจากกัน หากเป็นผู้ที่ร่วมอยู่ในวัฒนธรรมผสมผสานแบบเดียวกันมาจนกระทั่งถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบหก[10] ตามบริเวณต่าง ๆ ที่พูดภาษาไทนั้น ความคล้ายคลึงของภาษาถิ่น

---

[10] David Chandler, ***A History of Cambodia***, Boulder, 1983, 80.

ส่งเสริมให้พระภิกษุเดินทางไปมาระหว่างเมืองต่าง ๆ เพื่อไปเทศนาตามวัดชั้นนำ ทำให้มีผู้เชี่ยวชาญที่รอบรู้จากสถานที่ที่ห่างไกลมารวมอยู่ด้วยกัน ในค.ศ. 1523 กล่าวกันว่า เชียงใหม่ได้ส่งสำเนาพระไตรปิฎกหกสิบชุดกับครูผู้อาวุโสไปยังล้านช้าง ขณะที่กษัตริย์แห่งล้านช้างเอง ก็ทรงได้รับการศึกษาจากพระภิกษุสองรูป รูปหนึ่งมาจากน่าน ซึ่งอยู่ทางภาคตะวันออกของล้านนา และอีกรูปหนึ่ง มาจากเชียงใหม่ ความผูกพันเหล่านี้ ได้รับการหนุนเสริมด้วยการแลกเปลี่ยนสตรีระหว่างตระกูลที่เป็นประมุขปกครองดินแดน อาทิเช่นในค.ศ. 1546 กษัตริย์ล้านช้างได้สืบราชสมบัติในเชียงใหม่ เนื่องจากเชียงใหม่ไม่มีรัชทายาทชาย ทว่าพระองค์ทรงรับพระธิดาสองพระองค์ของกษัตริย์พระองค์ก่อนมาเป็นชายา

ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนที่เป็นหมู่เกาะก็เช่นเดียวกัน การใช้ภาษามาเลย์อย่างกว้างขวางและการรับนับถือศาสนาอิสลาม ช่วยหล่อเลี้ยงการมีปฏิสัมพันธ์อย่างต่อเนื่องระหว่างศูนย์กลางการค้าตามชายฝั่งมากมาย แนวเรื่องที่ปรากฏซ้ำแล้วซ้ำอีกในตำนานของท้องถิ่นต่าง ๆ คือการเดินทางไปมาของบรรดาบรรพชน วีรชน กษัตริย์และครูสอนศาสนา ระหว่างราชสำนักต่าง ๆ ซึ่งมีปัจจัยพื้นฐานทางด้านวัฒนธรรมเหมือนกัน อาทิเช่น มีเรื่องเล่าขานมาแต่ครั้งโบราณของชวาว่า นักพรตที่มีความเกี่ยวพันใกล้ชิดที่สุดกับสุราบายา เป็นผู้ที่มาจากจามปา ขณะที่ในราวค.ศ. 1524 เจ้าผู้ครองเดมักก็ทรงได้รับตำแหน่งสุลต่านจากมือของครูผู้ทรงคุณธรรมจากสุมาตรา แหล่งข้อมูลของยุโรป ก็สนับสนุนให้เกิดความรู้สึกที่ว่า คนที่มีความทะเยอทะยานและมีความรู้ สามารถเดินทางไปมาระหว่างเมืองท่าต่าง ๆ ที่ประกอบด้วยชนนานาเชื้อชาตินานาภาษาได้อย่างง่ายดาย โตเม ปิเรสกล่าวว่า เจ้าผู้ครองนครเครซิกทรงเคยเป็นพ่อค้า และยังทรงเกี่ยวดองเป็นญาติกับอดีตกษัตริย์เมละกา ตัวเจ้าผู้ครองเอง ก็ประสูติและเจริญวัยขึ้นในเมละกา การแลกเปลี่ยนประเภทนี้ ทำให้เป็นไปได้ที่ชาวมาเลย์บางคน จะมองเห็นว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่แผ่ขยายเลยไปไกลจากความจงรักภักดีในเฉพาะท้องถิ่นแคบ ๆ ดังที่ผู้สูงศักดิ์คนหนึ่งใน*เซจาราห์ เมลายู*กล่าวไว้ว่า “สุลต่านของปาหังหรือสุลต่านของเปรักแตกต่างออกไป [จากสุลต่านของเมละกา] แค่ไหน ทุกคนล้วนเป็นนายของเรา เมื่อทุกอย่างดำเนินไปด้วยดี”[11]

กระนั้นก็ดี แม้ความละม้ายคล้ายคลึงกัน จะช่วยดึงชุมชน มากมายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้เข้ามารวมกลุ่มอยู่ในภาคีที่ยังประโยชน์ร่วมกัน แต่การแข่งขันเพื่อดึงดูดการค้าและควบคุมทรัพยากรต่าง ๆ ก็ยังคงหล่อเลี้ยงการชิงดีชิงเด่นกันที่ดำเนินอยู่อย่างต่อเนื่องระหว่างชุมชนเหล่านี้ มหากาพย์ของเมละกา เรื่อง *ฮิกายัต ฮัง ตัวห์* ถึงกับบรรยายถึงอินทรปุระที่อยู่ริมฝั่งทะเลด้านตะวันออกของสุมาตราว่า มิใช่ “มาเลย์” แท้ ขณะที่บรูไนก็ถูกมองว่าเป็น “ดินแดนต่างด้าว” การแข่งขันชิงดีชิงเด่นกันเช่นนี้ เรามักเข้าใจได้ชัดเจนมากที่สุดจากภาษาที่เปี่ยมไปด้วยอารมณ์ของศาสนา ในหมู่กษัตริย์ผู้ทรงเป็นพุทธศาสนิก ยังมักทรงอ้างกันอยู่เนือง ๆ ถึงแนวคิดเรื่องกษัตริย์แห่งจักรวาล หรือ*จักรวัติ* (หรือพระจักรพรรดิราช) ตำแหน่งนี้ได้มาเพราะกุศลผลบุญที่ทรงสร้างมาในอดีตชาติและเกียรติยศบารมี *(พร-pon)* ที่ทรงบรรลุถึงในชาตินี้ อำนาจปกครองของ*จักรวัติ* มีลักษณะพิเศษตรงที่รัฐอื่น ๆ ต่างพร้อมที่จะ

---

[11] Brown, *“Sejarah Melayu,”* 204.

ยอมรับรู้ว่าพระองค์เป็นกษัตริย์ และด้วยการที่ทรงมีวัตถุศักดิ์สิทธิ์อยู่ในครอบครอง อาทิเช่น ช้างเผือก ม้าวิเศษและสตรีที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ ผู้ซึ่งมีรังสีเปล่งประกายออกมาจากร่าง พระพุทธรูปที่ได้รับการยอมรับทั่วไปในบริเวณแผ่นดินใหญ่เกือบทั้งหมด ว่าเป็น "วัตถุที่มีค่า" นั้น ในตอนนี้ มิได้มีความสำคัญเพียงเฉพาะท้องถิ่นเท่านั้น แต่มีคุณค่ากว้างขวางยิ่งกว่านั้น เนื่องจากเป็นที่มาของอำนาจทางจิตวิญญาณอันแรงกล้า ผู้สังเกตการณ์ชาวโปรตุเกสคนหนึ่งกล่าวว่า กษัตริย์อยุธยาจะทรงยอมประสบกับ "ความยากลำบากรุนแรงที่สุด" เพื่อให้ได้ช้างมามากเชือกที่สุดเท่าที่จะทำได้ และพงศาวดารของไทยและพม่า ก็เต็มไปด้วยเรื่องราวเกี่ยวกับการบุกปล้น มิใช่แต่เฉพาะเพื่อกวาดต้อนผู้คนมาหมดทั้งภูมิภาคเท่านั้น หากยังรวมถึงเพื่อชิงรูปเคารพบูชา คัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์และครูบาทั้งหลายในสภาพแวดล้อมที่ซึ่งกษัตริย์พุทธศาสนิกหลายพระองค์ทรงปรารถนาที่จะเป็น*จักรวัติ* การปฏิเสธไม่ยอมสละช้างเผือกเชือกหนึ่งหรือพระไตรปิฎกชุดหนึ่งถวายให้ อาจถูกตีความว่าเป็นการท้าทายโดยตรงได้

ในอาณาบริเวณซึ่งประเทศพม่า (เมียนมาร์) ครอบคลุมอยู่ในยุคนี้ การแข่งขันชิงดีชิงเด่นระหว่างศูนย์กลางทางศาสนาและการเมืองที่กำลังพัฒนา ยิ่งซับซ้อนมากขึ้นเพราะการแบ่งออกเป็นกลุ่มเล็กกลุ่มน้อยตามกลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งตกทอดมาจากสมัยก่อน การฟื้นฟูอำนาจของมอญในสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า นำมาซึ่งการอุปถัมภ์พุทธศาสนาที่ได้รับการฟื้นฟูขึ้นใหม่ พร้อมกับการส่งเสริมสถานภาพนครหลวงของมอญที่พะโค ขณะเดียวกัน อังวะ ซึ่งเป็นสถานที่อันทรงเกียรติภูมิของพม่าก็ตกต่ำลงไปเรื่อย ๆ อังวะเคยเป็นศูนย์กลางที่ทรงอิทธิพลของลุ่มแม่น้ำอิระวดี มีกิตติศัพท์เลื่องลือในเรื่องการอุปถัมภ์ค้ำชูผู้ทรงคุณความรู้ทางพุทธศาสนา และเรื่องการเป็นเจ้าของคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์และช้างเผือก มาบัดนี้ กลับกลายเป็นเป้าที่ถูกกลุ่มชนเผ่าต่าง ๆ ของรัฐฉาน บุกเข้าโจมตีอย่างต่อเนื่อง ชนเผ่าต่าง ๆ ของรัฐฉานเองนั้น ก็ได้พัฒนาสังคมที่มีความสามัคคีและมีการแบ่งลำดับชั้นมากกว่าชนเผ่าที่อาศัยอยู่บน ภูเขาส่วนใหญ่ ส่วนหนึ่ง เป็นเพราะพวกเขาปลูกข้าวแบบนาดำ และในอาณาบริเวณหลาย ๆ แห่งของพวกเขาก็มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันดีว่าเป็นศูนย์กลางแห่งการศึกษาพุทธศาสนา อาทิเช่นในเชียงตุง มีวัดบางวัดที่กล่าวกันว่า มีอายุเก่าแก่มาตั้งแต่สมัยกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบสี่ แม้จะถูกบรรดาประมุขของพม่าเรียกเพียงแค่ว่า *ซอบวา* แต่ผู้เป็นหัวหน้าของเชียงตุงต่างก็ได้รับการขนานนามจากประชาชนของตนเองว่าเป็น "เจ้าแห่งโลก" และได้รับการนับถือว่าเป็นกษัตริย์ของพวกเขา ในกระบวนการขยายอำนาจให้กว้างขวางออกไปนั้น คงไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ที่สถานที่ดังกล่าว จะมองบริเวณที่ลุ่มต่ำซึ่งมีที่ตั้งเอื้ออำนวยประโยชน์ได้ดีกว่าด้วยความอิจฉา และยุคต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบหกก็โดดเด่นเป็นพิเศษขึ้นมาในประวัติศาสตร์พม่า เพราะการรุกลงมาทางใต้ของพวกฉาน พระประมุขของอังวะทรงพยายามอย่างจนแต้มที่จะต้านทานการบุกปล้นของพวกฉาน ด้วยการยอมให้พวกฉานเข้าควบคุมดินแดนมากขึ้น ๆ แต่ก็ไม่เป็นผล เมื่อถึงค.ศ. 1527 อังวะก็ตกอยู่ในกำมือของพวกฉาน กษัตริย์อังวะถูกปลงพระชนม์ และมีการตั้งเจ้านายฉานพระองค์หนึ่งขึ้นมาครองบัลลังก์ นับเป็น

เหตุการณ์ซึ่งเป็นเหตุที่ทำให้มีผู้ลี้ภัยชาวพม่าจำนวนมาก อพยพหนีพรั่งพรูกันลงมาทางใต้ มายังตองอู ซึ่งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำสะโตง อันนับว่าเป็นบริเวณที่ค่อนข้างปลอดภัย

การแบ่งแยกจากกันเป็นกลุ่ม ๆ ด้วยเหตุเรื่องเชื้อชาติ อันเป็นลักษณะเฉพาะตัวของพม่านี้ แน่นอนว่า ในบริเวณที่เป็นเกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นที่เห็นเด่นชัดยิ่งกว่า การแบ่งแยกกันเช่นนี้ ยังมีการแข่งขันทางเศรษฐกิจเข้ามาสมทบ ซึ่งมักเป็นเหตุขัดขวางแนวโน้มที่เชื่องช้าอันนำไปสู่การรวมตัวกันเข้าเป็นหน่วยการเมืองการปกครองที่ใหญ่ขึ้น กรณีเช่นนี้ยิ่งปรากฏชัดเจนมากเป็นพิเศษ หากว่าศูนย์กลางเหล่านี้ตั้งอยู่ติด ๆ กัน ผลิตสินค้าที่คล้ายคลึงกัน และติดต่อซื้อขายกับเครือข่ายการค้าเดียวกัน ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองท่าหลาย ๆ แห่งตามแนวชายฝั่งทะเลทางด้านเหนือของชวา ให้ตัวอย่างที่เป็นแบบฉบับได้อย่างดีเยี่ยม ในช่วงระยะเวลาสั้น ๆ ภายหลังจากความปราชัยของมัชปาหิต เดมักสามารถสถาปนาอำนาจปกครองเหนือบรรดาเมืองท่าที่เป็นคู่แข่งได้ และยังถึงกับขยายอิทธิพลข้ามทะเลไปถึงปาเล็มบังในสุมาตราและบันจาร์มาซินในบอร์เนียว ทว่าประมุขเดมัก ไม่เคยรักษาอำนาจได้มั่นคงอย่างสมบูรณ์ และเมื่อถึงทศวรรษ 1550 ฐานะของเดมักถูกท้าทายจากบรรดาเจ้าผู้ครองที่เป็นเพื่อนบ้านข้างเคียงแล้ว ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบหก ความสำเร็จที่น่าทึ่งของมะตะรัมที่เพิ่งเกิดขึ้นใหม่ในชวากลาง อาจทำได้อย่างสะดวกง่ายดายขึ้น เพราะความไร้สมรรถภาพของบรรดาประมุขแถบชายฝั่งทะเล ที่จะเอาชนะคู่แข่งและที่จะลงมือปฏิบัติการอย่างมีการประสานงานกัน

ในบริเวณส่วนที่เป็นเกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบหก การแสดงออกซึ่งการแข่งขันกันในแง่ของศาสนา มีการแพร่กระจายของศาสนาคริสต์มาย้ำให้เห็นเด่นชัดยิ่งขึ้น รวมทั้งการเกิดความเป็นปฏิปักษ์กันระหว่างมุสลิมกับคริสเตียนซึ่งรับเข้ามาจากต่างแดน ในอินโดนีเซียตะวันออก ซึ่งเป็นอาณาบริเวณที่มิสชันนารีชาวโปรตุเกสทำงานแข็งขันมากที่สุดนั้น กษัตริย์บางพระองค์ตกลงอย่างเต็มพระทัยในการเข้ารับศีลล้างบาปเป็นผู้นับถือศาสนาคริสต์ ด้วยความเชื่อว่า การกระทำเช่นนี้เป็นการค้ำประกันว่าจะทรงได้อำนาจทางจิตวิญญาณและได้รับความช่วยเหลือจากทางตะวันตกในการต่อสู้กับศัตรูดั้งเดิม (คือมุสลิม) เป้าหมายของโปรตุเกสที่จะเปลี่ยนศาสนาของผู้คนพร้อม ๆ กับเป้าหมายเรื่องทองคำ (ความร่ำรวย) ทั่วทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนที่เป็นเกาะ มีผลให้ชาวมุสลิมจำนวนมาก มองว่าโปรตุเกสเป็นอันตรายต่อศาสนาของตน พร้อม ๆ กับเป็นผู้ท้าทายในด้านการพาณิชย์ ดังนั้น รัฐอิสลามจึงได้ดำเนินความพยายามเป็นพัก ๆ เพื่อปลุกเร้าให้ทำจิฮัด หรือสงครามศาสนา และร่วมกันหล่อหลอมความเป็นพันธมิตรขึ้นเพื่อขับไล่พวกคริสเตียนออกไป เมละกาของโปรตุเกสเป็นเป้าหมายสำคัญที่สุดเป้าหมายหนึ่ง และระหว่างค.ศ. 1513 ถึง ค.ศ. 1529 กลุ่มพันธมิตรอันประกอบด้วยยะโฮร์ อาเจะห์ อดีตประเทศราชเกือบทั้งหมดของเมละกา และรวมกระทั่งเชปาราทางชายฝั่งทะเลด้านเหนือของชวา ได้ร่วมกันโจมตีเมืองเมละกาของโปรตุเกสนี้ถึงสิบสองครั้ง โดยไม่ประสบความสำเร็จ ในช่วงทศวรรษ 1560 อารมณ์ต่อต้านคริสเตียนได้รับการส่งเสริมและ

สนับสนุนจากตุรกีมาบ้าง ตุรกีเองในเวลานี้ ก็ยุ่งอยู่กับการทำ “สงครามศาสนา” กับคริสต์จักรอยู่เช่นกัน

อย่างไรก็ดี แม้ว่าจะมีการเรียกร้องครั้งแล้วครั้งเล่าให้ทำสงครามศาสนา แต่ความสัมพันธ์ระหว่างชาวโปรตุเกสที่เป็นคริสเตียน กับกษัตริย์ในท้องถิ่นซึ่งเป็นมุสลิม มักมีสภาพความเป็นจริงเป็นตัวกำหนดเสมอ ในด้านหนึ่ง ชาวยุโรปจำเป็นต้องซื้อและขาย ขณะที่ทางฝ่ายประมุขของท้องถิ่นเองก็มักมองการมีเส้นสายอยู่กับชาวยุโรปว่า เป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งของความสำเร็จทางการพาณิชย์ อาทิเช่น ระหว่างการณรงค์กับพวกไร้ศรัทธาในศาสนามุสลิมในทศวรรษ 1580 พระประมุขของบันเตนในชวาตะวันตกซึ่งเป็นมุสลิมที่เคร่งครัด ทรงสั่งห้ามพวกโปรตุเกสมิให้เข้ามาค้าขายในบันเตน แต่ไม่ช้าไม่นาน พวกเขาก็ได้รับอนุญาตให้กลับมาได้ การเรียกร้องให้ทำสงครามศาสนากับชาวยุโรป จึงแทบจะไม่มีผลอะไรเลย ที่มีความสำคัญยิ่งกว่าการสู้รบกับชาวยุโรปเป็นอันมาก คือการแข่งขันชิงดีชิงเด่นระหว่างศูนย์กลางต่าง ๆ การแข่งขันนี้มีฝังอยู่อย่างมั่นคงเป็นเวลานานก่อนที่ชาวยุโรปจะเข้ามา หรือซึ่งได้พัฒนาขึ้นอันเป็นผลลัพธ์เนื่องมาจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เพิ่มมากขึ้นในช่วงระยะเวลานี้ เมื่อมาถึงช่วงนี้ การแข่งขันดังกล่าว บ่อยครั้งสามารถทำให้กลายเป็นสิ่งที่ถูกต้องชอบธรรมขึ้นมาได้ ด้วยการตั้งคำถามเรื่องความเชื่อทางด้านศาสนาของศัตรู ความเป็นปฏิปักษ์ของอาเจะห์ มุ่งที่การต่อต้านการท้าทายจากยะโฮร์ทางการพาณิชย์มากเท่า ๆ กับการมุ่งต่อต้านโปรตุเกส กวีนิพนธ์ของอาเจะห์สมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด บรรยายถึงเจ้าเมืองยะโฮร์ ว่าเป็นพวกนอกศาสนา เป็นผู้บูชาพระอาทิตย์ และเป็นสาวกของศาสดาโมเสส[12]

แน่นอนว่านี่มิใช่จะหมายความว่า เราสามารถมองข้ามอิทธิพลของยุโรปไปได้ แต่เป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องกล่าวเน้นว่า ในยุคก่อนสมัยใหม่นั้น ประสบการณ์ของส่วนแผ่นดินใหญ่และภาคหมู่เกาะ แยกกันไปคนละทางอย่างเห็นได้ชัดเจนยิ่ง ประการแรก ความสนใจส่วนแผ่นดินใหญ่ของยุโรปมีอยู่จำกัด ชาวยุโรปมิได้มองว่าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนแผ่นดินใหญ่เป็นแหล่งเครื่องเทศ และสิ่งที่พาชาวโปรตุเกสและสเปนมายังภูมิภาคนี้ คือความมุ่งหมายที่จะมีอิทธิพลครอบงำการค้าเครื่องเทศนี้เอง ประการที่สอง แม้ว่าชาวยุโรปจะแวะเวียนมาตามเมืองท่าต่าง ๆ อย่างเช่นพะโคและอยุธยาอยู่เนือง ๆ แต่พวกเขาไม่เคยเข้าควบคุมบริเวณอันเป็นศูนย์กลางที่อยู่บนแผ่นดินใหญ่แห่งใดซึ่งสามารถเปรียบกันได้กับเมละกา และดังนั้น พวกเขาจึงไม่เคยทุ่มเทความพยายามที่จะสร้างอิทธิพลต่อแบบแผนการค้าที่ตั้งมั่นอยู่อย่างมั่นคงแล้วบนแผ่นดินใหญ่ ในแบบเดียวกับที่กระทำในเมละกา ประการที่สาม ประชากรและทรัพยากรด้านเศรษฐกิจของรัฐต่าง ๆ บนแผ่นดินใหญ่ มีมากกว่าชาวยุโรปในภูมิภาคมาก บางครั้งบางคราว อาจมีชาวโปรตุเกสหรือชาวสเปนที่ทะเยอทะยานสักคน เสนอขึ้นมาว่าจะยึดอำนาจในราชอาณาจักรใดราชอาณาจักรหนึ่ง แต่ในระดับผู้มีอำนาจพวกเขาไม่เคยพิจารณาเห็นว่าผลตอบแทนที่ยังน่ากังขาอยู่นั้น คุ้มกับความเสี่ยงในเรื่องต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นจากการดำเนินโครงการ

---

[12] G.W.J. Drewes, ed. and trans., ***Hikayat Potjut Muhamat: An Achehnese Epic***, The Hague, 1979, 9.

ดังกล่าว นักวิชาการท่านหนึ่งกล่าวถึงกรณีนี้มีอย่างมีพลังยิ่งว่า “สยามกับเพื่อนบ้านบนภาคพื้นทวีปยังคงอยู่นอกแผนการของจักรวรรดิโปรตุเกสอย่างสิ้นเชิง และพวกเขาเป็นผู้วางแผนการที่กำหนดชะตากรรมของตนเองในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบหก”[13]

ความนัยของถ้อยคำนี้ จะประจักษ์ชัดเจนเป็นอันดีเมื่อพิจารณาพัฒนาการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในเวียดนาม ชาวเวียดนามนั้น ไม่เหมือนกับชนชาติอื่นใดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ พวกเขาประสบกับการครอบงำจากจีนมานับร้อย ๆ ปี อิทธิพลครอบงำนี้แม้จะหลอมรวมชีวิตของชาวเวียดนามเข้ากับแง่มุมต่าง ๆ ของวัฒนธรรมจีน แต่ในขณะเดียวกัน อิทธิพลเหล่านี้ก็ทำให้พวกเขาสามารถมองตัวเองได้อย่างชัดเจนด้วยเช่นกันว่าพวกเขามิใช่จีน การพิจารณาอย่างถี่ถ้วนถึงกฎหมายต่าง ๆ ที่ประกาศออกมาในคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า ในรัชสมัยของกษัตริย์ราชวงศ์เล อันที่จริงแล้ว ชี้ถึงความรู้สึกถึงความเป็นรัฐชาติมากกว่าที่ปรากฏในประมวลกฎหมายของจีนในช่วงระยะเวลาเดียวกัน[14] ความรู้สึกถึงอัตลักษณ์ที่เด่นชัดนี้ อาจได้รับการส่งเสริมจากการที่เวียดนามเคลื่อนย้ายลงไปทางใต้ เข้าสู่บริเวณต่าง ๆ ของจามภายหลังค.ศ. 1471 เนื่องจากชาวเวียดนามนั้น โดยทั่วไปแล้ว มองเห็นว่าพวกจามมีความต่ำต้อยด้อยกว่าตนทั้งในด้านศีลธรรมและวัฒนธรรม การสมรสข้ามเชื้อชาติเผ่าพันธุ์กับพวกจาม จึงเป็นสิ่งไม่พึงปรารถนา กระนั้น ในราชอาณาจักรต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สิ่งที่ช่วยสนับสนุน และค้ำจุนการควบคุมจากส่วนกลางมีความเปราะบาง ซึ่งในเรื่องนี้ย่อมหมายถึงว่า การแตกแยกเป็นส่วน ๆ นั้นสามารถเกิดขึ้นได้เสมอ แม้ในรัฐที่ค่อนข้างมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอย่างเช่นเวียดนาม พวกจามนั้น แค้นเคืองและขมขื่นกับความต่ำต้อยของตนยิ่งนัก และใน ค.ศ.1504-1505 เกิดการลุกฮือครั้งใหญ่ของชาวจาม ขณะเดียวกัน พระประมุขของราชวงศ์เล ซึ่งมีพระปรีชาสามารถน้อย ก็พบว่าเป็นไปไม่ได้ที่จะกำราบการท้าทายของบุคคลที่มีความทะเยอทะยาน ระหว่าง ค.ศ.1505-1527 มีการสถาปนากษัตริย์ขึ้นครองบัลลังก์แปดพระองค์ หกพระองค์ในจำนวนนี้ ถูกคู่แข่งที่ปรารถนาราชบัลลังก์ปลงพระชนม์ ในค.ศ. 1527 หัวหน้าของตระกูลที่ทรงอิทธิพลมากที่สุดตระกูลหนึ่งในภูมิภาค คือตระกูลมัค ประสบความสำเร็จในการขับพระประมุขของราชวงศ์เลออกไป แล้วสถาปนาตนเองขึ้นมาดำรงตำแหน่งแทน แต่ตระกูลมัคก็ต้องเผชิญกับการต่อต้านอย่างต่อเนื่องของตระกูลอื่น ๆ ซึ่งเร่งเร้าให้มีการฟื้นฟูราชวงศ์เลขึ้นมาใหม่ ตระกูลหนึ่งในจำนวนนี้ คือตระกูลเหงียน ซึ่งได้ที่มั่นในบริเวณภาคกลางตอนใต้ ขณะที่ตระกูลมัค คงการควบคุมภูมิภาคแถบสามเหลี่ยมปากแม่น้ำไว้ได้ เมื่อทั้งสองฝ่ายร้องเรียนไปทางจีนให้เป็นผู้ไกล่เกลี่ย ปักกิ่งก็ตัดสินว่า ตระกูลมัคควรปกครองทางเหนือ ส่วนราชวงศ์เลกับผู้ปกป้องราชวงศ์นี้ ให้ปกครองทางใต้ ดังนั้น จะเห็นได้ว่า ลักษณะที่บอกเป็นนัยถึงการแบ่งแยกใน

---

[13] Donald F. Lach, ***Asia in the Making of Europe***, Chicago and London, 1965, I. Book 2, 571.

[14] ดู Nguyen Ngoc Huy and Ta van Tai, ***The Le Code, Law in Traditional Vietnam—A comparative Sino-Vietnamese Legal Study with Historical-Juridical Analysis and Annotations***, Athens, Ohio, 1987.

เวียดนามออกเป็นเวียดนามเหนือกับเวียดนามใต้ในอนาคต ได้ปรากฏมีขึ้นมาแล้วตั้งแต่ตอนกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบหก

ชาวยุโรปมิได้มีเกี่ยวข้องกับสงครามและการเป็นศัตรูกันเหล่านี้โดยตรง แม้ว่าต่อมาภายหลังบุตรของเหงียน คิม จะใช้ปืนใหญ่ของโปรตุเกสต่อสู้กับศัตรูของตนได้เป็นผลสำเร็จก็ตามที การใช้ประโยชน์จากอาวุธของตะวันตก ปรากฏชัดเจนยิ่งกว่า ในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ในเขตลุ่มน้ำนี้ขบวนการอันจะนำไปสู่การสร้างแว่นแคว้นที่มีดินแดนรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายใต้อำนาจปกครองของอยุธยา รอท่าอยู่แล้ว อันที่จริงแล้ว นักวิชาการบางคน มองเห็นความเป็นเอกภาพอย่างกว้างขวางทางวัฒนธรรม-การเมือง อันเป็นหัวใจของรัฐไทยในยุคสมัยใหม่ ก่อตัวขึ้นแล้ว สามร้อยปีก่อนหน้านี้ คำว่า “สยาม” กับ “ไท” อาจหมายถึงเฉพาะคนในสุโขทัยเท่านั้น[15] แต่สมัยนี้ เมื่อคนนอกพูดถึง “สยาม” เห็นได้ชัดว่า พวกเขาหมายถึงอยุธยากับดินแดนที่อยู่ภายใต้การควบคุมของอยุธยา แหล่งข้อมูลท้องถิ่น ซึ่งจำแนกความแตกต่างระหว่าง “ไท” ของอยุธยากับ “ไทยวน” ของล้านนา และชาวลาวแห่งล้านช้าง ก็ระบุชี้ถึงอัตลักษณ์ของ “ชาวสยาม” ที่กำลังเกิดขึ้นมาด้วยเช่นกัน ทั้งคำบรรยายของ โปรตุเกสสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบหก ก็ระบุถึงความแตกต่างระหว่างพ่อค้าชาวลาวกับชาวสยามไว้อย่างชัดเจน การปรากฏตัวของชาวยุโรปในอยุธยา จึงเพียงแค่มาเสริมกระบวนการพัฒนาการของรัฐที่มีมาอย่างต่อเนื่องเหล่านี้ และส่วนใหญ่แล้ว เกี่ยวเนื่องด้วยเรื่องเทคโนโลยีทางทหารที่พวกเขานำเข้ามา ในช่วงเวลาที่กษัตริย์ของอยุธยากำลังเพียรพยายามที่จะยืนยันในความมีอำนาจเหนือบรรดาประเทศราชที่มักแข็งข้ออยู่บ่อย ๆ ในบรรยากาศที่การจัดระบบการทหารกำลังได้รับความเอาใจใส่อย่างใกล้ชิดยิ่งขึ้นเช่นนี้ อาวุธของยุโรป ย่อมมีเสน่ห์ดึงดูดใจ เพราะสามารถนำมารวมประสานเข้ากับวิธีการสู้รบที่มีมาแต่ดั้งเดิมได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยผู้ที่ครอบครองอาวุธปืนจะมีข้อได้เปรียบอย่างเห็นได้ชัด แม้จะเพียงแค่กระตุ้นให้ศัตรูเกิดความหวาดกลัวด้วยเสียงของวัตถุระเบิดอย่างเดียวเท่านั้นก็ตาม ด้วยเหตุนี้ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 จึงทรงทำสัญญากับโปรตุเกสในค.ศ.1518 โดยทรงอนุญาตโปรตุเกสเข้ามาทำการค้าในอยุธยา ลิกอร์ (นครศรีธรรมราช) ตระนาวศรี และปัตตานี ทั้งนี้เพื่อเป็นการตอบแทนปืนและยุทโธปกรณ์เพื่อการทำสงครามที่ได้จากโปรตุเกส นอกจากนี้ ยังมีทหารรับจ้างชาวโปรตุเกสจำนวนหนึ่ง ขึ้นสังกัดอยู่กับกองทัพของอยุธยา

ทว่าดินแดนที่เห็นได้ชัดว่าเทคโนโลยีทางทหารของยุโรป มีเสน่ห์ดึงดูดใจมากที่สุด คือพม่า ทั้งอาจเป็นได้ว่า เทคโนโลยีทางทหารนี้ สร้างคุณประโยชน์อย่างมากแก่การฟื้นอำนาจความเข้มแข็งของพม่า ผู้ก่อตั้งราชวงศ์ใหม่ซึ่งมีกำเนิดมาจากตองอู คือ พระเจ้าตะเบงชเวตี้ (ครองราชย์ ค.ศ.1531-1550) และผู้สืบราชสมบัติต่อจากพระองค์ คือพระเจ้าบุเรงนอง (ครองราชย์ ค.ศ.1551-1581) ทั้งสองพระองค์ทรงตั้งจุดมุ่งหมายไว้ตั้งแต่เริ่มต้นว่าจะก่อสร้างรัฐที่มีการรวมศูนย์ขึ้นมาใหม่ ที่ลุ่มแม่น้ำอิระ

---

[15] L. P. Briggs, “The Apprearance and Historical Usage of the Terms Tai, Thai, Siamese and Loa,” *Journal of the American Oriental Society*, 69 (1949) 62; Wyatt, ***Thailand,*** 89.

วดี และชาวยุโรปก็มาถึงในเวลาที่เหมาะทีเดียว ผู้เชี่ยวชาญด้านการใช้ปืน ถูกเกณฑ์เข้ามารับราชการกับกษัตริย์ และในระหว่างการโจมตีพะโค นครหลวงของมอญ ที่ได้รับความสำเร็จในปลายทศวรรษ 1530 และเมาะตะมะในทศวรรษ 1540 นั้น มีรายงานว่า มีการนำทหารรับจ้างชาวโปรตุเกสมาประจำการหลายร้อยคน ในขณะที่เป็นการผิดที่จะประเมินผลกระทบจากอาวุธปืนของยุโรปให้สูงเกินไป แต่พงศาวดารของท้องถิ่น ก็กล่าวด้วยความครั่นคร้าม ถึง "ปืนใหญ่" ที่พระเจ้าตะเบงชะเวตี้ทรงสามารถนำมาใช้ "พังทลาย" เรือรบ "ของพวก*ซอบวา*" [ฉาน] "จนแหลกเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย" ขณะที่พวกฉานนั้น "ไม่มีปืนใหญ่หรือปืนครกขนาดใหญ่"[16] เมื่อถึงปลายทศวรรษ 1550 รัฐฉานส่วนใหญ่ยอมรับอำนาจความเป็นใหญ่ของพระเจ้าบุเรงนอง และในค.ศ. 1558 พระเจ้าบุเรงนองยังถึงกับพิชิตเชียงใหม่ ซึ่งเคยประสบความสำเร็จในการต้านทานกองทัพของอยุธยามาตั้งแต่เมื่อสิบเอ็ดปีก่อนหน้านั้น ชัยชนะของพระเจ้าบุเรงนองน่าประทับใจมากเสียจนพระบรมวงศ์ที่มีชื่อเสียงพระองค์หนึ่งของไทย ซึ่งเป็นอุปราชของกลุ่มหัวเมืองทางตอนเหนือ ถึงกับเต็มใจมาเข้าสวามิภักดิ์กับผู้พิชิตที่ดูจะไม่มีวันปราชัย พระองค์นี้ อยุธยาล่มสลายลงในเดือนสิงหาคม ค.ศ. 1569 เมื่อถูกกองทัพของพระเจ้าบุเรงนองเข้าปิดล้อม และในค.ศ. 1574 เวียงจันทน์ในล้านช้างก็ตกอยู่ในมือของพม่าเช่นเดียวกัน นับเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ที่พระประมุขของพม่าทรงสามารถสยบ "วงโค้งอันยิ่งใหญ่ของชนชาติที่พูดภาษาไท" ได้สำเร็จ พระเจ้าบุเรงนองทรงบัญชาการให้มีการสร้างพระเจดีย์ใหม่ ๆ ที่งดงาม ตั้งเรียงรายตั้งแต่เชียงใหม่ จนถึงอยุธยา เพื่อประกาศถึงพลานุภาพของกษัตริย์ผู้ซึ่งชาวมอญกล่าวถึงด้วยความครั่นคร้ามว่าทรงเป็น "ผู้ชนะสิบทิศ"[17]

อย่างไรก็ดี ความสำเร็จของพระเจ้าบุเรงนองเหล่านี้มิได้ขึ้นอยู่กับแสนยานุภาพทางทหารแต่เพียงอย่างเดียว พระองค์ยังทรงประพฤติปฏิบัติเฉกเช่นตัวอย่างที่ดีของกษัตริย์ผู้นับถือพุทธศาสนา ได้แก่ทรงแจกจ่ายสำเนาที่คัดลอกพระไตรปิฎก ทรงถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุสงฆ์และจัดให้มีการอุปสมบทพระภิกษุสงฆ์ พระองค์ทรงก่อสร้างและซ่อมแซมวัดวาอารามและเจดีย์ต่าง ๆ ทรงโปรดให้มีการดำเนินความพยายามอย่างต่อเนื่อง เพื่อส่งเสริมการค้า ในขณะเดียวกัน ก็ทรงโปรดให้พิจารณาชำระประมวลกฎหมาย รวบรวมคำตัดสินข้อกฎหมายต่าง ๆ และกำหนดมาตราวัดและการชั่งน้ำหนักให้ได้มาตรฐานยิ่งขึ้น พระเจ้าบุเรงนองทรงแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ไปดูแลการขนส่งสินค้าของพ่อค้า และพระองค์เอง ก็ทรงแต่งเรือเดินสมุทรออกเดินทางไปเพื่อการพาณิชย์ด้วย นอกจากนี้แล้ว พระเจ้าบุเรงนองยังทรงมุ่งให้ความเอาพระทัยใส่กับการแก้ไขปัญหาที่มีมานาน เกี่ยวกับการแข่งขันชิงดีชิงเด่นกันระหว่างพม่ากับมอญ ด้วยการรับเจ้าหญิงมอญเข้ามาในพระราชวัง และรับเหล่าหัวหน้าของชาวมอญมาเป็น

---

[16] Victor Lieberman, "Europeans, Trade and the Unification of Burma, c. 1540-1620," ***Oriens Extremus,*** 27, 2 (1980) 213.

[17] Victor Lieberman, ***Burmese Administrative Cycles. Anarchy and Conquest, c. 1580-1760***, Princeton, 1984, 32-3.

พี่น้องของพระองค์ ในท้ายที่สุดแล้ว พระเจ้าบุเรงนองทรงเห็นว่าพระองค์เองเป็นส่วนหนึ่งของโลกการทูตที่กว้างใหญ่ ทรงแลกเปลี่ยนคณะทูตกับเบงกอล ศรีลังกา เมืองกัวของโปรตุเกส และจีน พระราชกรณียกิจทั้งหลายเหล่านี้ สอดคล้องกับขนบประเพณีของกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ของพม่า สิ่งที่ทำให้การปกครองของพระเจ้าบุเรงนองเป็นกรณีพิเศษที่ไม่เหมือนการปกครองของกษัตริย์พระองค์ใด คือการขยายอำนาจการปกครองของพระองค์ออกไปไกลจากนครหลวงที่พะโคนับเป็นร้อย ๆ กิโลเมตรไปจนถึงบริเวณอย่างเช่นล้านช้าง ซึ่งเป็นดินแดนที่ไม่เคยได้รู้รสการควบคุมของพม่ามาก่อน ในสายตาของชาวโปรตุเกสสมัยกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบหกนี้ เห็นว่า อาณาจักรซึ่งมี “กษัตริย์ที่ทรงพระบรมเดชานุภาพมากที่สุดในเอเชีย นอกจากจีนแล้ว”[18] คือพะโค มิใช่อยุธยาอีกต่อไป และที่พระเจ้าบุเรงนองทรงขนานฉายาให้แก่พระองค์เองว่า กษัตริย์แห่งผองกษัตริย์ทั้งหลายนั้น มิได้เป็นการทรงกล่าวเพียงเล่น ๆ แต่อย่างใด

การที่ชาวยุโรปเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนแผ่นดินใหญ่ มิได้ส่งผลกระทบต่อทิศทางโดยรวมของพัฒนาการทางการเมืองในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบหกแต่อย่างใด แม้ว่าในบางกรณีการเข้ามาของชาวยุโรปอาจส่งผลในเชิงเร่งความเคลื่อนไหวไปสู่การรวมศูนย์อำนาจการปกครองที่มากยิ่งขึ้นให้เร็วขึ้นก็ตาม ทว่าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคหมู่เกาะนั้น ผลกระทบของการปรากฏตัวของชาวยุโรปใหญ่หลวงกว่าเป็นอันมาก ส่วนหนึ่ง เป็นเพราะ “รัฐ” ส่วนใหญ่ที่ชาวยุโรปเข้าไปปรากฏตัวนั้น ล้วนเป็นรัฐที่เล็กกว่ารัฐบนแผ่นดินใหญ่ และดังนั้น จึงสามารถสร้างอิทธิพลครอบงำได้ง่ายกว่า แม้ในราชอาณาจักรที่มีขนาดใหญ่ อิทธิพลของยุโรป ก็ยังมีอยู่อย่างกว้างขวาง เพราะยุโรปเพียรพยายามที่จะหาความได้เปรียบทางการค้าโดยวิธีสร้างพันธมิตรกับประมุขของท้องถิ่น ซึ่งพวกเขาเชื่ออย่างผิด ๆ ว่ามีอำนาจคล้ายคลึงกับกษัตริย์ในยุโรป ทว่าสังคมมากมายหลายสังคมที่ชาวโปรตุเกสติดต่อด้วย มิได้มีแนวคิดเช่นเดียวกับชาวโปรตุเกสที่ถือว่า “รัฐ” เป็นโครงสร้างถาวรที่มี “รัฐบาล” เป็นตัวควบคุม และรัฐบาลนี้จะได้รับการเชื่อฟังโดยอัตโนมัติ เมื่อกัมปาร์และอารู ประเทศราชแนวหน้าของเมละกา ขอเป็นมิตรกับโปรตุเกสภายในเวลาไม่นานหลังจากที่โปรตุเกสพิชิตเมละกาได้ในค.ศ.1511 นั้น เท่ากับทั้งสองแสดงทัศนะที่ยึดถือกันอยู่อย่างกว้างขวาง เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมหาอำนาจกับประเทศราช ความสัมพันธ์นี้ โดยแก่นแท้แล้ว ดำรงอยู่เพียงชั่วคราว และรัฐที่เป็นเบี้ยล่างมีสิทธิเต็มที่ที่จะหันไปสวามิภักดิ์กับเจ้านายใหม่ที่ถูกใจกว่าได้ ดังคำกล่าวของตำราบูคิสเล่มหนึ่งในสุลาเวสี ที่ว่า “เราก็เหมือนกับนกที่จับคอนอยู่บนต้นไม้ เมื่อต้นไม้ล้มโค่นลง เราก็ละต้นไม้นั้นออกไปหาต้นไม้ใหญ่ที่เราจะสามารถไปอาศัยอยู่ได้”[19]

---

[18] Ibid.

[19] Leonard Y. Andaya, *The Heritage of Arung Palakka. A History of Southwest Sulawesi (Celebes) in the Seventeenth Century*, The Hague, 1981, 113-14.

วิธีคิดของยุโรปในเรื่องรัฐ ไม่ถูกต้องและเหมาะสมกับอาณาบริเวณส่วนใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคหมู่เกาะเช่นกัน ในภาคหมู่เกาะมีสภาพการณ์ทางการเมืองประเภทหนึ่งวิวัฒนาการขึ้นมา สภาพการณ์ดังกล่าว ทำให้ราชอาณาจักรหลาย ๆ ราชอาณาจักร สามารถรวมตัวเข้าด้วยกันได้ ทว่าในขณะเดียวกัน ก็ยังคงรักษาสถานะที่เท่าเทียมกัน โดยหลักรากฐานไว้ ตัวอย่างที่ดีเลิศของกลุ่มการเมืองประเภทนี้ มีอยู่ในหมู่เกาะของมาลุกุตอนเหนือ (หมู่เกาะโมลักกะ) ณ ที่นี้ มีตำนานเกี่ยวกับวงศ์วานดั้งเดิมของบรรดาประมุข ซึ่งได้รับการดัดแปลงอยู่ตลอดเวลา เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงทางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้เพื่อที่ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางวัฒนธรรมและจิตวิญญาณของบริเวณนี้ จะยังคงสอดคล้องไปกันได้อย่างสนิทสนมกับสภาวะปัจจุบันของขณะนั้น อย่างไรก็ดี ในค.ศ. 1522 โปรตุเกสได้สร้างป้อมปราการขึ้นบนเกาะเทอร์เนต และด้วยการแสวงหาพันธมิตรที่โอนอ่อนผ่อนตามอย่างต่อเนื่อง ทำให้โปรตุเกสเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับกิจการภายในท้องถิ่นอย่างลึกซึ้ง มีบ่อยครั้งที่โปรตุเกสเข้าสนับสนุนฝ่ายที่เป็นคนของตน ในกรณีพิพาทเรื่องการสืบราชสมบัติหรือเมื่อราชบัลลังก์เกิดว่างลง ในขณะเดียวกัน โปรตุเกสก็ส่งเสริมกษัตริย์ที่ตนสนับสนุนให้ขยายอิทธิพลออกไปนอกเขตของโลกมาลุกุที่มีมาแต่เดิม หรือเข้าสถาปนาการควบคุมดินแดนต่าง ๆ ที่มาลุกุไม่เคยมีความผูกพันทางประวัติศาสตร์หรือวัฒนธรรมด้วยเลย แว่นแคว้นต่าง ๆ ที่บังเกิดขึ้นอันเป็นผลจากการแทรกแซงนี้ แม้ว่า จะมีอาณาบริเวณกว้างไกลออกไปจากแว่นแคว้นของยุคก่อน ๆ มาก แต่โดยเนื้อแท้แล้ว มีความเปราะบาง เนื่องจากสร้างขึ้นในลักษณาการซึ่งไม่ลงรอยกันอย่างสิ้นเชิงกับกระบวนการที่ “รัฐ” ในส่วนนี้ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้พัฒนากันมาแต่ไหนแต่ไร แม้ความสามัคคีของเกาะต่าง ๆ ในมาลุกุเองยังคงแน่นแฟ้นอยู่ แต่ช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดและสิบแปด เป็นเวลาที่จะได้เห็นการพึ่งพาอาศัยการใช้กำลังเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เพื่อรักษาสิ่งที่โดยแก่นแท้แล้ว เป็นความผูกพันอย่างปลอม ๆ ที่มีอยู่ระหว่างศูนย์กลางกับบริเวณรอบนอก

ในแง่หนึ่ง สถานการณ์ที่ดำเนินไปในแนวทางนี้ สะท้อนถึงความหงุดหงิดกับกระบวนการอันยืดเยื้อที่ต้องใช้ไปกับการสร้างความจงรักภักดีต่อผู้เป็นใหญ่ ความหงุดหงิดนี้สร้างสมขึ้นมาจากในอดีตและกำลังเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ เมื่อมาถึงตอนนี้ เป้าหมายของผู้นำบางคนขยายออกเพราะความปรารถนาอันแรงกล้า ที่จะเข้าควบคุมทรัพยากรทางเศรษฐกิจและแรงงาน และเมื่อเข้าถึงทรัพย์สมบัติและทรัพยากรทางทหารได้มากขึ้นแล้ว ผู้นำเหล่านี้จะสามารถยืนหยัดความเป็นใหญ่เหนือกว่าผู้อื่นของตนเองได้ภายในเวลาเพียงไม่กี่ปี ในค.ศ. 1512 ประมุขของอาเจะห์ ทรงเป็นเพียง “บุรุษผู้เป็นยอดอาชาไนยในหมู่เพื่อนบ้าน” ทว่าเมื่อถึงตอนกลางศตวรรษ ทายาทของพระองค์ แผ่ขยายการควบคุมลงไปถึงตลอดทั้งสองฟากของชายฝั่งทะเลของสุมาตรา และก่อนหน้านี้ก็ได้ดำเนินการรณรงค์ในนามของอิสลามปราบปรามพวกบาตักในบริเวณที่อยู่ลึกเข้าไปภายใน ดูเหมือนว่า ความช่วยเหลือของทหารรับจ้างชาวตุรกี อาจเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้อาเจะห์ประสบความสำเร็จ ทว่านักเขียนชาวโปรตุเกสของสมัยนี้ ก็รู้สึกด้วยเช่นกันว่า โปรตุเกสเองมีส่วนเกื้อหนุนให้ศูนย์กลางบางแห่ง มีอิทธิพลครอบงำศูนย์กลางอื่น ๆ มากขึ้นเรื่อย ๆ ชาวโอ เดอ บาร์โรส์ ผู้เขียนพงศาวดารโปรตุเกส ระบุว่า ครั้งหนึ่ง ตาม

แนวชายฝั่งของสุมาตรา เคยมีราชอาณาจักรอยู่ยี่สิบเก้าราชอาณาจักร “แต่นับตั้งแต่ที่พวกเราได้เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับรัฐทางตะวันออกเหล่านี้ โดยสนับสนุนบางรัฐและปราบปรามบางรัฐ ตามแต่ลักษณาการที่พวกเขาต้อนรับเรา...ก็มีหลายราชอาณาจักร ถูกดูดกลืนเข้าไปรวมอยู่ในพื้นที่ของอาณาจักรเพื่อนบ้านที่มีแสนยานุภาพมากที่สุด”[20] อาจเป็นได้ว่า การแสดงออกอย่างน่าครั่นคร้ามมากที่สุด ในความมุ่งมั่นที่จะสร้าง “รัฐ” แม้เมื่อเผชิญกับการต้านทาน มีปรากฏให้เห็นหลังจากสเปนเข้ามาในเกาะเซบุเมื่อค.ศ. 1565 แล้ว วิสัยทัศน์ของสเปนซึ่งหมายจะให้เกิดมีอาณานิคมคริสเตียนที่รวมตัวกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยสวามิภักดิ์ต่อศูนย์กลางเดียว เป็นสิ่งที่ไม่เคยมีปรากฏมาก่อนในประวัติศาสตร์ของหมู่เกาะฟิลิปปินส์ แต่ในท้ายที่สุดแล้ว วิสัยทัศน์นี้เองที่ทำให้เกิดโครงสร้างของรัฐฟิลิปปินส์สมัยใหม่ขึ้นมา

แม้ว่ามีความเป็นไปได้แล้ว ที่จะมองเห็นสิ่งที่การปรากฏตัวของชาวยุโรปจะพัวพันไปถึง แต่พัฒนาการทางการเมืองในโลกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนที่เป็นเกาะ ก็มีแรงกระตุ้นของตนเองอยู่ด้วยเช่นกัน อาทิเช่นในชวา พวกโปรตุเกสมิได้สร้างอิทธิพลใด ๆ ต่อการเคลื่อนไหวไปสู่การรวมศูนย์ที่กลับเกิดขึ้นมาใหม่ ในครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่สิบหก การเคลื่อนไหวดังกล่าว เป็นสิ่งที่คาดหมายได้ในหลาย ๆ แง่ เนื่องจากเมื่อพิจารณาในแง่ภูมิศาสตร์และวัฒนธรรมแล้ว ชวามีความเป็นเอกภาพมากกว่าอาณาบริเวณที่เป็นเกาะในส่วนอื่น ๆ และแม้กระทั่งในสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบสี่ กวีชื่อประปานจา ก็ยังเคยสรรเสริญความคิดที่ว่า “ผืนแผ่นดินชวาอันไพศาลทั้งหมด” ควรอยู่ภายใต้การปกครองของกษัตริย์พระองค์เดียว ในช่วงทศวรรษ 1580 มีบุคคลที่คลุมเครือผู้หนึ่งรู้จักกันในนามว่าเสนาปตี ได้ดำเนินการเพื่อที่จะสถาปนาตนเองขึ้นเป็นกษัตริย์ในบริเวณตอนใน และขยายการควบคุมของตนไปทางชายฝั่งทะเล ตามคำบอกเล่าต่อ ๆ กันมาในภายหลัง เรื่องราวมีอยู่ว่า เสนาปตีเผลอหลับไปขณะที่อยู่บนหินลิปุระ ซึ่งเชื่อกันว่า เป็นหินที่เป็นเครื่องหมายบอกถึงศูนย์กลางของชวา ขณะที่หลับนั้น ก็เกิดนิมิตถึงราชวงศ์ที่เขาจะก่อตั้งขึ้น ในเวลาต่อมาเสนาปตีเดินทางเพื่อลงไปยังใต้บาดาล เจ้าหญิงแห่งทะเลใต้ยังถึงกับสัญญาว่าภูติทั่วชวาจะให้ความช่วยเหลือแก่เขา กระนั้น ความเพียรพยายามใด ๆ ที่จะสถาปนาความเป็นใหญ่เหนือผู้อื่นขึ้นในชวา ก็จำต้องต่อกรกับลักษณะการจำกัดอำนาจเอาไว้เฉพาะในส่วนท้องถิ่น และลักษณะเฉพาะตัวของการเป็นผู้นำ ซึ่งเป็นสิ่งที่ซึมซาบอยู่ภายในสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งมวล ไม่ว่าศูนย์กลางหนึ่งใดจะสร้างอำนาจขึ้นมาได้สำเร็จ ด้วยการชักจูงหรือด้วยการใช้กำลัง รัฐที่เกิดขึ้นเป็นผลลัพธ์ตามมา ก็ย่อมเป็นรัฐชนิดที่เต็มไปด้วยความตึงเครียดอยู่ดี

วงจรของความแบ่งแยกและความเป็นเอกภาพ

---

[20] Mark Dion, “Sumatra Through Portuguese Eyes; Excerpts from Joāo de Barros,” *Decadas da Asia, Indonesia*, 9 (April 1970) 144.

เหตุผลสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เกิดแนวโน้มไปสู่ความแบ่งแยกภายในราชอาณาจักรทั้งปวงของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือความยากลำบากในการถ่ายโอนอำนาจทางการเมืองจากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง โอกาสที่จะเกิดความขัดแย้งขึ้นมาได้ มีมากเป็นพิเศษในรัฐใหญ่ที่กษัตริย์มักทรงมีโอรสธิดาจำนวนมาก ซึ่งเกิดจากสตรีหลายคน และรางวัลของความสำเร็จมีสูง ในทางทฤษฎีแล้ว การสืบราชสมบัติ ควรตกลงกันได้ด้วยความปรองดองภายในวงศ์กษัตริย์ โดยการเลือกสรรบุคคลตามที่เห็นพ้องต้องกัน อย่างไรก็ดี ความไม่สามารถบรรลุถึงมติที่ยอมรับได้ร่วมกัน ที่มีเพิ่มขึ้นพร้อม ๆ กับความซับซ้อนทางการเมืองแห่งรัฐที่เพิ่มมากขึ้น ก่อให้เกิดความจำเป็นที่จะต้องมีการบัญญัติกฎหมายเรื่องการสืบสันตติวงศ์ขึ้นมาบังคับใช้ อาทิเช่น ตามรายงานสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบหกของอยุธยา เคยมีความพยายามมาก่อนหน้านี้สองร้อยปีแล้ว ที่จะจัดวางระเบียบการสืบสันตติวงศ์ด้วยการกำหนดว่าเมื่อกษัตริย์สวรรคตลง พระอนุชาของพระองค์ ควรได้ขึ้นครองราชสมบัติสืบต่อมา มิใช่ราชโอรส นอกจากนี้ ยังมีการสร้างแนวปฏิบัติเรื่องการแต่งตั้งกษัตริย์องค์รองขึ้นมาด้วย โดยถือว่า กษัตริย์องค์รองนี้ คือ รัชทายาท กระนั้นก็ดี การสืบราชสมบัติอย่างราบรื่นในรัฐไทย รวมทั้งพม่า นับว่าเป็นกรณีที่หาได้ยาก พม่าถูกบังคับให้รวมตัวเข้าด้วยกันอีกครั้งหนึ่งในค.ศ. 1551 หลังจากพระเจ้าตะเบงชะเวตี้สวรรคตลง และพระเจ้าบุเรงนองผู้สืบราชสมบัติต่อมานั้น อันที่จริงแล้ว มิได้ทรงเกี่ยวดองทางสายโลหิตกับผู้ครองราชย์พระองค์ก่อนแต่อย่างใด เพียงแค่เป็นพระสวามีของพระขนิษฐาของพระเจ้าตะเบงชะเวตี้เท่านั้น

แม้ว่ารัฐอิสลามจะระบุอย่างชัดเจนกว่า ว่าราชโอรสองค์โต เป็นทายาทโดยชอบธรรม แต่กรณีพิพาทระหว่างเจ้าราชบุตรกับบรรดาพระเจ้าอาของพระองค์ซึ่งเป็นพระอนุชาของพระประมุขที่สวรรคตไป ก็ยังคงมีอยู่ดกดื่น ความยุ่งยากยังอาจเกิดขึ้นได้ เนื่องจากการอ้างสิทธิ์และความสัมพันธ์ที่เกิดจากวัฒนธรรมในท้องถิ่น ซึ่งมักไม่ได้รับการยอมรับจากหลักกฎหมายของอินเดียหรือมุสลิม ที่รับมาจากต่างแดน ในสังคมบูกิส-มากาสซาร์ สามีของสตรีผู้ซึ่งเป็นพระนมของเจ้าราชบุตร ก็จะเป็น*ปาตาราน่า*ของพระองค์ และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลทั้งสอง ก็มีอยู่บ่อย ๆ ที่สามารถแน่นแฟ้นยิ่งกว่าที่เจ้าราชบุตรจะทรงมีกับพระราชบิดาที่แท้จริงของพระองค์ ทั่วทั้งภูมิภาคก็เช่นกัน เราจะพบการสถาปนาความผูกพันพิเศษขึ้นระหว่างบุคคลผู้ซึ่งเมื่อสมัยเป็นทารก ได้ดื่มนมจากมารดาคนเดียวกัน หากว่าจะใช้คำภาษา มาเลย์ บุคคลทั้งสอง ได้กลายเป็น *“ซอดารา สุสุ”* หรือพี่น้องร่วมนม พระราชมารดาของพระเจ้า ตะเบงชเวตี้ เคยเป็นพระนมของพระเจ้าบุเรงนอง และในค.ศ.1688 ผู้ที่ดำรงตำแหน่งอุปราชของกษัตริย์อยุธยาก็เป็น “พี่น้องร่วมนม” กับองค์พระมหากษัตริย์เองและได้สืบราชสมบัติต่อจากพระองค์* นอกจากปัจจัยเหล่านี้แล้ว ยังมีโอกาสความเป็นไปได้อยู่เสมอ ที่จะเกิด “ผู้นำที่ต่างไปจากปกติธรรมดา” ซึ่งการอ้างสิทธิในอำนาจการปกครองของเขา สามารถได้รับความเห็นชอบว่าถูกต้อง

---

* สมเด็จพระเพทราชาทรงเติบโตมาด้วยกันกับสมเด็จพระนารายณ์เพราะพระราชมารดาทรงเป็นพระนมของสมเด็จพระนารายณ์

เหมาะสม มิใช่ด้วยความเป็นเชื้อสายของกษัตริย์ หากด้วยอำนาจพิเศษและการมีวัตถุพิเศษอยู่ในครองครอง อาทิเช่น *บาบัด*ฉบับหนึ่งของบาหลี เล่าเรื่องราวเกี่ยวกับบรรพบุรุษของวงศ์ประมุขวงศ์หนึ่งในบาหลีตอนเหนือ ซึ่งได้ขึ้นมาเป็นประมุข เพราะมีกริชวิเศษที่ทรงพลัง กริชนี้ มิใช่เพียงแต่จะกลายมาเป็นที่ปรึกษาและคนสนิทเท่านั้น หากยังช่วยให้เขาสามารถกลายเป็น *จักรวัติ* (จักรพรรดิราช) หรือกษัตริย์แห่งจักรวาลได้ด้วย

อำนาจการปกครองของกษัตริย์ ซึ่งเกิดจากลักษณะเฉพาะของตัวบุคคลโดยแท้ จึงมีความหมายว่า การสวรรคตของกษัตริย์พระองค์หนึ่ง หรือในช่วงเวลาที่อำนาจการปกครองของกษัตริย์อ่อนแอ มักกลายเป็นช่วงเวลาวิกฤติ เพราะฝักฝ่ายของเหล่าเจ้านายกับบรรดาผู้สนับสนุน ต่างวิ่งเต้นเพื่อแสวงหาอำนาจเป็นใหญ่กัน ในกระบวนการนี้ สตรีเชื้อพระวงศ์ ได้รับการบรรยายถึงไว้โดยทั่วไปว่า ดำเนินบทบาทที่สำคัญยิ่ง ผลงาน*เซจาราห์ เมลายู* บรรยายถึงลักษณาการซึ่งสมเด็จพระพันปี พยายามวางยาพิษพระประมุขของเมละกา เพื่อแย่งชิงราชบัลลังก์ให้แก่พระนัดดา ซึ่งเป็นพระประมุขแห่งปาหังพงศาวดารไทย ให้เหตุผลการสิ้นพระชนม์ของพระยอดฟ้า (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1546?–1548?) ว่าเป็นด้วยเวทย์มนต์ของพระสนมของพระราชบิดาของพระองค์ ซึ่งยึดราชบัลลังก์ให้แก่ชู้ บรรดาสตรีที่ตอนแรก เป็นจุดรวมศูนย์ที่เป็นกลไกซึ่งก่อให้เกิดความเป็นพันธมิตรขึ้นระหว่างเจ้าอธิราชกับเจ้าประเทศราช มีบ่อย ๆ ที่ถูกมองว่า เป็นผู้เกื้อหนุนให้ความเป็นพันธมิตรสลายลง เรื่องราวที่เล่าขานกันในพื้นถิ่น มักให้เหตุผลการโจมตีชุมชนเพื่อนบ้านใกล้เคียงว่า มิใช่เป็นเพราะความหวังที่จะได้เกียรติยศบารมีที่ยิ่งใหญ่มากขึ้น หรือเพื่อผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ หากว่าเป็นเพราะความเคืองแค้นของสังคม ที่มีต่อการปฏิบัติต่อสตรีสูงศักดิ์คนใดคนหนึ่ง มีคำบอกเล่าที่บอก ๆ ต่อกันมา ระบุว่าเมื่อปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบหก *บะหยิ่น* (กษัตริย์ของรัฐประเทศราช) ของอังวะ ได้ก่อการกบฏต่อพระเชษฐาของพระองค์ที่ครองอยู่ที่พะโค พะโคมีฐานะเป็นอธิราชเหนืออังวะ พระธิดาขององค์*บะหยิ่น* ซึ่งเป็นชายาของเจ้าชายรัชทายาทแห่งพะโค ถูกพระสวามีซึ่งเป็นลูกพี่ลูกน้อง ตบตีทำร้ายร่างกาย จนถึงกับตกพระโลหิต พระธิดาส่งผ้าเช็ดหน้าเปื้อนโลหิตมาถึงพระบิดาที่อังวะ พระบิดาจึงแข็งข้อเป็นกบฏขึ้นมาในทันที เรื่องราวเดียวกันนี้ ทว่ามีการดัดแปลงให้แตกต่างไปเล็กน้อย ก็พบอยู่ในเรื่องราวเล่าขานของไทย แม้การกระทั่งการยกสตรีให้ ก็สามารถนำมาตีความในภายหลังได้ว่า เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้รัฐที่เคยเจริญเฟื่องฟูมาก่อน ล่มสลายลงได้ มีตำนานของชวาเล่าว่า เสนาปตีได้ยกสนมคนงามให้แก่ศัตรู ซึ่งเป็นกษัตริย์แห่งมาเดียน ซึ่งเมื่อได้ไปแล้ว ก็ละเลยพระราชกรณียกิจ ไม่เอาพระทัยใส่ต่อการปกป้องราชอาณาจักร เท่ากับปล่อยให้กองกำลังของเสนาปตีเอาชนะได้ อันที่จริงนั้น มีตำราภาษาชวาเก่าเล่มหนึ่ง ถึงกับบอกว่า ตอนปลาย*กลียุค (kaliyuga*--ยุคปัจจุบัน) สตรีทุกคน “ปรารถนาที่จะเป็นสาเหตุให้เกิดสงครามอันน่าสะพรึงกลัว”[21]

---

[21] B. Schrieke, ***Indonesian Sociological Studies***, II, The Hague and Bandung, 1955, 72.

มีหลายครั้งหลายหน ที่การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองครั้งสำคัญ ๆ ทำให้รัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อ่อนแอลงมากเป็นพิเศษ ทั้งนี้เพราะความเชื่อที่ว่า ความเจริญรุ่งเรืองโดยทั่วไป ที่ตกต่ำลง หรือกระทั่งเหตุการณ์แปลก ๆ และไม่น่ายินดีที่เกิดขึ้นนั้น มีสาเหตุเนื่องมาจากสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติโกรธเคืองต่อความบกพร่องและความละเลยขององค์ประมุข ความเจ็บไข้ได้ป่วย สุริยคราส ฤดูฝนมาล่ากว่าที่ควร ภูเขาไฟระเบิด แผ่นดินไหว การค้นพบช้างรูปร่างประหลาด—เหตุการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้ในสภาวการณ์ปกติสามารถให้เหตุผลอธิบายได้–แต่มาในช่วงตอนนี้ กลับถูกตีความว่าเป็นหลักฐานบอกถึงพฤติกรรมอันไม่ถูกต้องสมควรของกษัตริย์ แม้บรรดากษัตริย์เองก็สามารถมีทัศนะอย่างเดียวกันนี้ได้ ตอนที่ฝนไม่ตกในเวียดนามเมื่อค.ศ. 1467 นั้น เล ธันห์ ตน (ครองราชย์ ค.ศ.1460-1497) ตรัสว่า “เราเป็นผู้ไม่มีบุญ…เราผู้เป็นบิดาและมารดาของประชาชน รู้สึกรันทดใจ หากว่าเรามิได้ให้ความเมตตาอย่างกว้างขวาง ไม่ให้อภัยอย่างใจกว้าง เช่นนั้นแล้ว ประโยชน์สุขอย่างแท้จริง จะมาถึงประชาชนได้อย่างไรกัน?”[22] ส่วนหนึ่ง ความหดหู่ท้อแท้ของเล ธันห์ ตน ยังมีสาเหตุเนื่องมาจากความเชื่อของประชาชนทั่วไปเช่นกัน ที่ว่า กษัตริย์ควรจะสามารถพยากรณ์และหลีกเลี่ยงภัยพิบัติได้ และในเวียดนาม ภารกิจอย่างหนึ่งของปราชญ์ผู้รู้หลักขงจื๊อ คือการตีความเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ว่ามีความหมายอย่างไร เช่น การปรากฏดาวดวงใหม่ให้เห็นเป็นต้น ระหว่างงานเลี้ยงรับรองอเล็กซานเดอร์แห่งโรดส์ ที่ราชสำนักเวียดนาม มิใช่เรื่องบังเอิญที่ท่านผู้นี้ “เริ่มต้นการสนทนาปราศรัยเพื่อฆ่าเวลาด้วยเรื่องการเกิดคราส” และการที่ท่านพยากรณ์ว่าจะเกิดคราสล่วงหน้าสามวันก่อนจะเกิดขึ้นจริง ได้รับการสนองรับด้วยความอัศจรรย์ใจ ในเทอร์เนตเมื่อตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบหก กล่าวกันว่า กษัตริย์ทรงเป็น “โหราจารย์ที่ยอดเยี่ยมผู้หนึ่ง” และยังมีตำนานเล่าว่า เสนาปตีได้ทูลแก่พระประมุขของปาจังว่า การแต่งตั้งโหราจารย์เป็นสิ่งสำคัญยิ่งในการธำรงรักษาพระราชอำนาจของกษัตริย์

ภารกิจของโหราจารย์ คือการทำนายอนาคตและผลิตมนตราวิเศษซึ่งจะป้องกันมิให้เกิดภัยพิบัติต่าง ๆ เช่นความแห้งแล้งหรือทุพภิกขภัย ยิ่งราชอาณาจักรใดมีอิทธิพลเกรียงไกรเพียงไร ราชอาณาจักรนั้นก็ยิ่งมีโอกาสเดือดร้อนเพราะผลกระทบจากภัยธรรมชาติดังกล่าวได้มากยิ่งขึ้นเท่านั้น เนื่องจากการทำศึกสงครามอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นสิ่งหล่อเลี้ยงรัฐที่ยิ่งใหญ่เหล่านี้ คือตัวการที่สร้างภาระหนักให้แก่สังคมเกษตรกร เหล่าเกษตรกรนี้เอง ซึ่งเป็นผู้จัดป้อนเสบียงกรังให้แก่หมู่เหล่าต่าง ๆ ในกองทัพ และพืชผลและปศุสัตว์ของพวกเขาอีกนั่นแหละ ที่ถูกยึดมาเป็นเสบียงกรัง เกษตรกรคือเหล่าผู้ที่สามารถถูกกองทัพของฝ่ายตรงข้าม กวาดต้อนไปขายเป็นทาสในดินแดนที่ห่างไกล หรือนำไปเพิ่มกำลังพลของกษัตริย์ที่เป็นคู่ต่อสู้ ในพม่า มีพงศาวดารหลายฉบับ บรรยายถึงลักษณาการที่พระประมุขของอังวะทรงทำลายล้างชนบท ถมบ่อน้ำและพังคลองชลประทาน เมื่อได้ข่าวว่า พวกฉานรุกคืบเข้ามาในค.ศ. 1527 ทั้งนี้เพื่อสร้างอุปสรรคกีดขวางระหว่างพระองค์เองกับพวกฉานเอาไว้ ในกัมพูชาสมัยปลาย

---

[22] Stephen Young, “The Law of Property and Elite Prerogatives during Vietnam’s Le Dynasty 1428-1788,” *Journal of Asian History*, 10 (1976) 16.

คริสต์ศตวรรษที่สิบหก ผู้สังเกตการณ์ชาวสเปนตั้งข้อสังเกตว่า เมื่อมีการโจมตีจากฝ่ายไทยมากขึ้น "พวกผู้หญิงก็ทำงานอยู่กับดิน ขณะที่สามีไปทำสงคราม"[23] เสียงของเกษตรกรที่จะได้ยินกันในแหล่งข้อมูลทั้งหลายนั้นหาได้ยากมาก แต่บางครั้งบางคราว พวกเขาก็ได้พบโฆษกที่เป็นปากเสียงให้อยู่เหมือนกัน ตัวอย่างเช่น กวีนิพนธ์บทหนึ่ง ที่กวีชาวเวียดนามสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบหกรจนาขึ้น โดยผู้รจนาพยายามบรรยายให้เห็นความทุกข์ยากที่เกิดขึ้น เมื่อผู้คนถูกเกณฑ์จากหมู่บ้านไปรวมกันอยู่ในกองทัพ และดังนั้น จึงไม่สามารถอยู่คอยบำรุงรักษาคันเขื่อนและคลองส่งน้ำหรือปลูกพืชผลได้

พวกหนูยักษ์ใหญ่ โหดร้ายน่ากลัวยิ่งนัก
มันหลอกลวงและขโมยอย่างไร้ความเมตตาสงสาร
ไม่มีสิ่งใดเหลืออยู่อีกแล้ว ในทุ่งนา นอกจากต้นกล้าที่เหี่ยวแห้ง
ไม่มีข้าวเหลืออยู่ในยุ้งอีกสักเม็ด
ชาวนา ไหล่ห่อด้วยความเหนื่อยอ่อน ถอนใจ
เมียชาวนา ผอมโซ ร่ำไห้ไม่ยอมหยุด
ไม่มีสิ่งใดศักดิ์สิทธิ์ยิ่งกว่าชีวิตของผู้คน
แต่ท่านสร้างภยันตรายให้แก่ชีวิตคนอย่างสาหัสยิ่งนัก[24]

หากว่ามีผู้นำที่เหมาะสมดี สังคมส่วนมาก ย่อมสามารถหาเหตุผลมายอมรับข้อแย้งที่เห็นควรให้ถอดถอนกษัตริย์ที่ไร้คุณค่าออกไป อาจมีกรณียกเว้นที่พอพบได้ในดินแดนส่วนต่าง ๆ ของมาเลย์ ซึ่งเป็นดินแดนที่การกบฏของชาวนา โดยส่วนเปรียบเทียบแล้ว เกิดขึ้นน้อยมาก คำว่า *เดอร์ฮากา* หรือการทรยศต่อประมุข เริ่มพบในจารึกภาษามาเลย์เก่าตั้งแต่สมัยคริสต์ศตวรรษที่เจ็ด และความเชื่อที่ว่า การกบฏจะส่งผลให้มีการลงโทษอย่างรุนแรงที่สุด เป็นความเชื่อที่ฝังอยู่ลึกภายในวัฒนธรรมมาเลย์ นอกจากนี้ ยังมีคำสอนมาเสริมให้แกร่งขึ้นในภายหลังอีกด้วยว่า องค์พระอัลเลาะห์ จะทรงเป็นผู้ลงโทษกษัตริย์ที่ชั่วร้ายนั้นเองในท้ายที่สุด หากว่า ไม่มีเจ้าในราชตระกูลมาเป็นผู้นำแล้ว โดยทั่วไปแล้ว ชาวมาเลย์ไม่เต็มใจที่จะต่อต้านประมุข และเป็นสิ่งสำคัญอย่างไม่ต้องสงสัย ที่วีรบุรุษชาวพื้นบ้านที่ยิ่งใหญ่ของชาวมาเลย์ คือ ฮัง ตัวห์ เต็มใจที่จะสังหารเพื่อน ยิ่งกว่าจะทรยศต่อกษัตริย์ของตน

ในชวานั้นตรงกันข้าม กล่าวกันว่า วีรบุรุษชาวพื้นบ้านที่สำคัญยิ่ง คือพวกกบฏ และการกบฏก็เป็นเนื้อหาของเรื่องราวยอดนิยมที่ถ่ายทอดสืบต่อ ๆ กันมาตั้งแต่ครั้งโบราณ ทั้งเรื่องราวที่เป็นคำบอกเล่าและที่บันทึกลงอย่างเป็นลายลักษณ์อักษร[25] การครองอำนาจของกษัตริย์ไม่เคยมีสิ่งใดที่จะมาค้ำประกัน

---

[23] Chandler, ***History of Cambodia***, 86.

[24] อ้างใน Thomas Hodgkin, ***Vietnam. The Revolutionary Path***, London, 1981, 73.

[25] Supomo Surohudojo, "Rebellion in the *Kraton* World as Seen by the *Pujangga*," in J. A. C. Mackie, ed.,

ได้ เนื่องจากราศีอันรุ่งโรจน์โชติช่วงของเทพซึ่งเชื่อกันว่า กษัตริย์ทั้งหลายต่างทรงมีอยู่นั้น สามารถละจากบุคคลหนึ่ง และส่งต่อไปยังอีกคนหนึ่งได้ ซึ่งเป็นการระบุชี้ให้เห็นว่า บุคคลนี้ คือกษัตริย์ผู้ทรงสิทธิ์ แนวคิดนี้ ส่งผลในลักษณะที่คล้ายคลึงกับแนวคิดของจีน-เวียดนามเกี่ยวกับ “อาณัติแห่งสวรรค์” ซึ่งสามารถผ่านพ้นจากบุคคลที่สูงส่งที่สุดในดินแดน มาสู่ผู้ที่ต่ำต้อยที่สุดได้ อย่างน้อยก็ในทางทฤษฎี ในเวียดนาม การก่อการกบฏถือเป็นความถูกต้องซึ่งสมควรกระทำได้เช่นเดียวกัน เนื่องจากตำราคลาสสิคของขงจื๊อเอง แม้จะเน้นถึงความซื่อสัตย์จงรักภักดีที่ควรมีให้แก่พระจักรพรรดิ แต่ในขณะเดียวกันก็กำหนดมาตรฐานของ “การปกครองที่ทรงคุณธรรม” ไว้อย่างสูงเช่นกัน ปราชญ์ผู้มีนามว่า เม่งจื๊อ (372-289? ปีก่อนคริสต์กาล) ถึงกับยอมให้สังหารกษัตริย์ที่ไม่เหมาะสม ผู้ซึ่งทำให้ราษฎรของพระองค์สูญเสีย “ความคิดและจิตใจ”[26] ในช่วงปีแรก ๆ ของคริสต์ศตวรรษที่สิบหก เมื่อเกียรติยศบารมีของกษัตริย์ราชวงศ์เลตกต่ำลงถึงขีดสุดนั้น การกบฏของชาวนาเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นอยู่เนือง ๆ ระหว่าง ค.ศ.1510-1516 มีการลุกฮือขึ้นอย่างน้อยแปดครั้ง ครั้งใหญ่ที่ร้ายแรงที่สุดนั้น เกิดขึ้นในค.ศ. 1516 เมื่อผู้รักษาพระเจดีย์คนหนึ่งประกาศตนว่าเป็นทายาทผู้สืบสกุลตรินห์ และเป็นพระอินทร์ (de Tich) กลับชาติมาเกิด ปาฏิหาริย์ที่เขาเล่าอ้าง ทำให้เขามีผู้ให้การสนับสนุนนับพัน ๆ คน และมีอยู่ตอนหนึ่ง ที่ฝ่ายกบฏเหล่านี้ยึดนครหลวงที่ธางลอง (ฮานอย) ได้ และได้ประกาศยกผู้นำของตนขึ้นเป็นกษัตริย์

ทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เกือบทั้งหมด ต้องอาศัยบุคคลที่มีบุญญาธิการประเภทนี้ เป็นจุดรวมศูนย์เพื่อร่วมกันต่อต้านประมุขผู้ปกครอง ในประเทศที่นับถือพุทธศาสนานิกายเถรวาท กษัตริย์สามารถถูกกล่าวหาว่า*อาจารวิบัติ (acaravipatti)* หรือไม่ปฏิบัติตามจรรยาหน้าที่ ทว่าเฉพาะบุคคลที่ถือกันว่า มีความสามารถแปลกพิเศษไปจากปกติและมีอำนาจจากการบำเพ็ญพรตมาแล้วเท่านั้น จึงจะเปล่งเสียงแสดงการวิพากษ์วิจารณ์เช่นนี้ได้ มีแหล่งข้อมูลที่ให้หลักฐานอยู่อย่างกระจัดกระจายเกี่ยวกับการกบฏซึ่งมีบุคคลประเภทนี้เป็นผู้นำ กล่าวคือ ในพม่า มี*เวอิคสา (weikza)* หรือ ในไทยมี*ผู้มีบุญ (phu mi bun)* ในค.ศ. 1579 เกิดการกบฏขึ้นในหมู่ชาวภูเขาที่อยู่ทางใต้สุดของอาณาจักรล้านช้าง โดยมีผู้นำเป็นผู้มีบุญซึ่งอ้างตนว่าเป็นกษัตริย์องค์ก่อนกลับชาติมาเกิด บุคคลผู้นี้ เดินทัพเข้าสู่เวียงจันทน์พร้อมด้วยผู้สนับสนุนจำนวนมาก และบังคับให้พระประมุขที่ประทับอยู่ในเมืองนี้ต้องเสด็จหนีไป สองปีต่อมา มีผู้มีบุญอีกคนหนึ่งบังเกิดขึ้นในชนบทใกล้กับอยุธยา บุคคลผู้นี้เป็นผู้นำการกบฏซึ่งเป็นเหตุให้มีการสังหารเสนาบดีผู้บริหารกิจการฝ่ายพลเรือนหรือ*มหาดไทย*

สิ่งที่เพิ่มแรงกระตุ้นให้มีการกบฏเกิดขึ้น คือความคาดหมายที่ผู้คนมากมายมักมีอยู่ คือ ชีวิตนั้นถูกบงการด้วยกาลเวลา แม้กระทั่งชีวิตของราชอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่และเกรียงไกรที่สุด ในหมู่ชาวชวา

Indonesia: The Making of a Nation, Canberra: Australian National University, Research School of Pacific Studies, 1980, 563-77.

[26] Alexander Woodside, “History, Structure and Revolution in Vietnam,” ***International Political Science Review***, 10, 2 (1989) 149.

นั้น เชื่อกันโดยทั่วไปว่า หายนะบางอย่าง จะต้องเกิดขึ้นเมื่อเวลาเวียนผ่านมาถึงแต่ละรอบศตวรรษของศักราชชวา ที่น่าจะเป็นได้คือความล่มสลายของราชวงค์ ความเชื่อทำนองเดียวกันนี้ สามารถพบได้ตามรัฐต่าง ๆ บนแผ่นดินใหญ่ ในค.ศ. 1638 ทั้งอังวะและอยุธยา ต่างยินดีปรีดาอย่างใหญ่หลวง เมื่อกษัตริย์ผู้ครองแคว้นต่างครองชีวิตผ่านพ้นวาระครบรอบพุทธสหัสวรรษมาได้สำเร็จ ทว่ากวีนิพนธ์ที่เขียนขึ้นในอยุธยาในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ก็กล่าวเตือนไว้ว่า ความล่มสลายจะต้องมาถึงอย่างเลี่ยงไม่พ้น

กระนั้นก็ดี ขณะที่ปีที่เป็นจุดหักเห สามารถก่อให้เกิดความคาดหมายว่าราชวงศ์จะถึงแก่กาลล่มสลายได้ แต่เรื่องนี้ยังต้องมีเงื่อนไขจำเพาะ และจำต้องมีผู้นำที่มีอิทธิพลมากพอที่จะกระตุ้นให้เกิดการกบฏขึ้นมาได้จริง ๆ ส่วนใหญ่แล้ว เหล่าชาวนาเมื่อเกิดความไม่พอใจ ก็จะเข้าไปรับใช้อยู่ในสังกัดของผู้เป็นใหญ่อีกคนหนึ่ง พึ่งวัดเป็นที่หลบภัย หรือหายตัวไปในเมืองท่าชายฝั่งทะเลที่มีผู้คนคลาคล่ำ นักประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีความเห็นอย่างเป็นเอกฉันท์ต่อการระบุให้การควบคุมประชาชนเป็นกุญแจสำคัญในการคงรักษาการควบคุมทางการเมือง แหล่งข้อมูลของท้องถิ่นเอง ก็สะท้อนให้เห็นทัศนะอย่างเดียวกันนี้เช่นกัน ดังถ้อยคำใน*ฮิกายาต* (นิยาย) ของมาเลย์ เรื่องหนึ่ง ระบุไว้ว่า “เป็นธรรมเนียมของเหล่ากษัตริย์ทั้งหลาย ที่พวกเขาจะเรียกตนเองว่ากษัตริย์ ก็ต่อเมื่อพวกเขามีมนตรีและราษฎร หากว่าไม่มีราษฎร ใครจะเป็นผู้ให้ความเคารพเชื่อฟังกษัตริย์”[27]

การควบคุมประชาชนของพระประมุข สามารถเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งยวดถึงขั้นหยุดยั้งแนวโน้มที่นำไปสู่การแตกแยกเป็นฝักเป็นฝ่ายได้ เพราะเมื่อพิจารณาถึงที่สุดแล้ว การควบคุมประชาชนเป็นวิถีทางหลักที่สำคัญในการกำหนดระดับบารมีของบรรดาผู้ที่แข่งขันเพื่อช่วงชิงอำนาจกันอยู่ ไม่ว่าเหล่าผู้ช่วงชิงเหล่านี้จะเป็นพระบรมวงศ์หรือกษัตริย์ของรัฐประเทศราช ภาษาที่เกี่ยวกับอำนาจการปกครองนั้น มักสะท้อนให้เห็นค่านิยมที่มีให้แก่กำลังคนเสมอ ชาวฟิลิปปินส์สมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด นิยามคำว่า *“ดาตู”* ว่าหมายถึง “บุคคลผู้มีบริวาร” และในดินแดนที่เป็นแว่นแคว้นของชาวไทย ตำแหน่งนายทหาร ก็เรียกขานกันตามจำนวนคนที่อยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของเขาในแง่ทฤษฎี อาทิเช่น “ขุนพัน” หมายถึงผู้บังคับบัญชาคนหนึ่งพันคน และ “ขุนเสน” หรือผู้บังคับบัญชาคนหนึ่งร้อยคน การตายในสนามรบ แน่นอนว่าแม้มิใช่เรื่องที่ไม่เคยรู้จักกัน ทั้งยังมีบางครั้ง ที่มีคนตายในสัดส่วนมากมาย แต่โดยทั่วไปแล้ว กษัตริย์ที่มีชัยชนะ ทรงพอพระทัยกับขนย้ายเชลยศึกกลับไปยังดินแดนของพระองค์เองเสียมากกว่า ทั้งนี้เพื่อเพิ่มจำนวนประชากรที่อยู่ภายใต้การควบคุมของพระองค์ ตราบเท่าที่กษัตริย์ทรงสามารถบัญชาการทรัพยากรมนุษย์ได้มากกว่าคู่แข่ง พระองค์ก็น่าจะสามารถดำรงรักษาความเป็นใหญ่เหนือกว่าผู้อื่นของพระองค์ไว้ได้ อาคันตุกะชาวเปอร์เซียที่มาเยือนอยุธยาคนหนึ่ง กล่าวว่า “พวกเขาไม่

---

[27] A. Bausani, ***Notes on the Structure of the Classical Malay Hikayat***, trans. Lode Brakel, Centre of Southeast Asian Studies, Monash University, Working Paper no. 16, 20.

มีความตั้งใจที่จะฆ่าฟันกันและกัน หรือที่จะสังหารหมู่ให้ล้มตายกันลงไปมากมายแต่อย่างใด"[28] แม้ว่าประชากรของรัฐที่พ่ายแพ้อาจถูกกวาดต้อนไป ทว่าแบบแผนตามแบบฉบับของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น มักละกษัตริย์ที่เป็นเมืองขึ้นให้คงอยู่ในอำนาจไว้ โดยมีเงื่อนไขว่า กษัตริย์เหล่านั้นต้องส่งบรรณาการไปถวายเป็นประจำ และไปปรากฏตัวที่ราชสำนัก เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสวามิภักดิ์ด้วยตนเอง อาทิเช่น แม้ว่าเวียดนามจะพิชิตพวกจามได้ แต่พวกจามก็ยังคงรักษาประมุขของตนไว้ได้ และยังคงได้รับการยอมรับจากปักกิ่งอยู่บ้างเรื่อยมา จนกระทั่งล่วงเข้าสู่คริสต์ศตวรรษที่สิบหก ในลักษณะเช่นสถานการณ์นี้ ย่อมไม่มีหนทางใดที่จะป้องกันมิให้เจ้าประเทศราช เพิ่มกำลังคนที่อยู่ในบังคับบัญชาของตน แล้วจากนั้น ก็ลุกขึ้นท้าทายอำนาจของเจ้าอธิราชที่ตนสังกัดอยู่ได้

การใช้วิธีประสมประสานการปกครองแบบที่ค่อนข้างเป็นอิสระ เข้ากับการฟื้นฟูประชากรนี้เอง ที่ทำให้อยุธยาสามารถสลัดการควบคุมของพม่าออกไปได้ในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่สิบหก หลังจากเข้าปล้นอยุธยาในค.ศ.1569 พม่ามิได้ทิ้งกองกำลังการยึดครองไว้ในพระนคร และดูเหมือนว่าพอใจที่จะยอมรับเพียงแค่ความจงรักภักดีจากกษัตริย์ของอยุธยาเท่านั้น อย่างไรก็ดี พม่าได้กวาดต้อนเชลยไปเป็นจำนวนมาก และเป็นเวลาหลายปีทีเดียว ที่อยุธยารู้สึกถึงผลกระทบจากความขาดแคลนประชากร อาทิเช่น ระหว่างค.ศ. 1570 ถึง ค.ศ. 1587 เขมรบุกเข้าโจมตีอยุธยาถึงหกครั้ง แน่นอนอย่างไม่มีข้อกังขาว่าเพื่อระบายความคั่งแค้นเนื่องจากการรุกรานของไทยเมื่อก่อนหน้านี้ ทว่าในค.ศ. 1585 และ ค.ศ.1586 รัชทายาทของราชบัลลังก์อยุธยา คือสมเด็จพระนเรศวร สามารถส้องสุมผู้คนในท้องถิ่นและประกาศอิสรภาพจากพม่าได้ พระองค์ไม่เพียงแต่เสริมสร้างความแข็งแกร่งในการปกป้องพระนครเท่านั้น หากยังเริ่มดำเนินการปฏิรูป ซึ่งทำให้อยุธยาสามารถรักษาการยึดกุมราษฎรของตนไว้ได้อย่างเหนียวแน่นยิ่งขึ้นด้วย กำลังทหารที่พม่าส่งเข้ามา ถูกตีถอยกลับไป และความพ่ายแพ้ของพม่าในการรุกครั้งใหญ่เมื่อค.ศ. 1593 จึงมีความหมายว่า อยุธยาได้เป็นอิสระอีกครั้งหนึ่ง

เพียงกว่าหกสิบปีเล็กน้อย ดุลของอำนาจบนแผ่นดินใหญ่ เหวี่ยงกลับไปหนักอยู่ทางฝ่ายอยุธยาอีกครั้งหนึ่ง บรรดาคู่แข่งในอดีตของอยุธยา อันได้แก่ล้านช้างและล้านนา ประสบความเดือดร้อนอย่างหนักด้วยน้ำมือของพระเจ้าบุเรงนอง และนับแต่นั้นมา ล้านนาไม่สามารถกู้อำนาจการปกครองอย่างที่เคยมีมาก่อนกลับคืนมาได้อีกเลย ส่วนล้านช้าง ซึ่งได้รับผลกระทบน้อยกว่า เนื่องจากความโดดเดี่ยวทางด้านภูมิศาสตร์ สามารถจัดการจนฟื้นตัวขึ้นมาได้บางส่วน แต่ก็เช่นเดียวกับล้านนา ล้านช้างไม่สามารถท้าทายอำนาจของอยุธยาเช่นที่เคยกระทำในช่วงครึ่งแรกของคริสต์ศตวรรษที่สิบหกได้อีก อยุธยาผงาดขึ้นมาสำแดงตนเป็นรัฐไทยที่ทรงอิทธิพลอีกครั้งหนึ่ง พร้อมกับส่งสัญญาณบอกถึงฐานะใหม่ของตน ด้วยการโจมตีนครหลวงของเขมรที่ละแวกได้อย่างเป็นผลสำเร็จในค.ศ. 1594 เมื่อจนแต้มกษัตริย์กัมพูชาจึงหันไปขอความช่วยเหลือทางทหารจากสเปนที่มนิลา เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนกับการยอมอ่อนน้อมต่อกษัตริย์สเปน เมื่อความพยายามนี้ไม่ประสบความสำเร็จ ก็ไม่มีสิ่งใดที่จะหยุดยั้งการ

---

[28] John O'Kane, trans., ***The Ship of Sulaiman***, London, 1972, 90.

รุกรานอย่างต่อเนื่องของไทยได้ และในที่สุด กัมพูชาถูกบังคับให้ต้องจำนนอยู่ภายใต้อำนาจการควบคุมของอยุธยา

ชัยชนะของอยุธยา เป็นสิ่งหนึ่งที่สะท้อนถึงความแตกแยกออกเป็นรัฐเล็กรัฐน้อยของพม่า การที่นครหลวงพะโคจะดำเนินการเพื่อส่งกองทหารขนาดมโหฬารไปยังต่างแดน จึงไม่มีทางเป็นไปได้ นอกจากนี้ พม่ายังสูญเสียกำลังพลไปอย่างมากมาย เมื่อชาวบ้านพากันหนีทหาร ประชากรตามหัวเมืองในส่วนภูมิภาค เพิ่มจำนวนขึ้นมากเพราะมีผู้อพยพลี้ภัยหลั่งไหลเข้ามา หัวเมืองเหล่านี้ต่างก็พร้อมเต็มที่จนเหลือเกินที่จะประกาศตนเป็นอิสระ ที่ร้ายแรงพอกันคือความจริงในข้อที่ว่า ความสัมพันธ์อันละเอียดอ่อน ซึ่งพระเจ้าบุเรงนองทรงสร้างขึ้นระหว่างชนชาติกลุ่มน้อยต่าง ๆ เริ่มสลายลง ในค.ศ. 1594 กองทัพพันธมิตรมอญและอยุธยา ได้ร่วมกันโจมตีกำลังของพะโคให้ถอยร่นออกไป และกษัตริย์ของอยุธยาคือสมเด็จพระนเรศวร ทรงประสบความสำเร็จในการยึดชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกเฉียงใต้ของพม่าทั้งหมด ความสำเร็จครั้งนี้เป็นการคุกคามแม้กระทั่งตัวกรุงพะโคเอง การโจมตีที่ทำให้ราชวงศ์นี้สิ้นสลายลง เกิดขึ้นเมื่อ*บะหยิ่น* ของตองอู เข้าเจรจากับประมุขผู้ปกครองยะไข่เพื่อร่วมกันโจมตีพะโค เมื่อถึงค.ศ. 1600 พม่าก็แตกออกเป็นอาณาจักรย่อย ๆ หลายอาณาจักรอีกครั้งหนึ่ง แสดงถึง “รูปโฉมที่โดยทั่วไปแล้ว เหมือนตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบหก ซึ่งเป็นตอนก่อนที่พระเจ้าตะเบงชะเวตี้จะทรงเริ่มต้นดำเนินงานเพื่อรวมชาติ”[29]

ในเวียดนามก็เช่นเดียวกัน การแบ่งแยกภายในเริ่มปรากฏชัดเจนขึ้น เมื่อการประนีประนอมอันมีจีนเป็นผู้ไกล่เกลี่ยในกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบหก ล้มเหลวลง ตระกูลเหงียน ถูกท้าทายจากวงศ์ตระกูลที่ทรงอิทธิพลยิ่งกว่า คือตระกูลตรินห์ ทั้งสองตระกูลนี้ต่างพยายามขับตระกูลมัคออกไป และสถาปนาตนเองขึ้นเป็นผู้ปกป้องราชวงศ์เล ใน ค.ศ.1558 ผู้นำตระกูลเหงียนพยายามรักษาฐานะของตนด้วยการยอมรับตำแหน่งข้าหลวงผู้ปกครองภูมิภาคตอนใต้ ซึ่งมีพรมแดนติดกับบริเวณของจาม และดังนั้น จึงเท่ากับอยู่ตรงปลายเขตแดนที่ชาวเวียดนามตั้งถิ่นฐานอยู่ เมื่อถึงค.ศ. 1592 พวกตรินห์จัดการผลักดันพวกมัคให้ถอยกลับไปยังภูเขาตรงพรมแดนจีนได้สำเร็จ แต่เหตุการณ์นี้มิได้ชักนำให้ตระกูลเหงียนกับตระกูลตรินห์มีความสามัคคีเพิ่มขึ้นแต่อย่างใด ในทางทฤษฎีแล้ว ตระกูลตรินห์ยังคงเป็นผู้สนับสนุนราชวงศ์เล แต่พวกตรินห์นี้คือ ผู้ที่แต่งตั้งขุนนางชั้นสูงตามแบบฉบับของจีน บริหารการเก็บภาษีและจัดหาสตรีให้เป็นพระชายาของกษัตริย์ ซึ่งพระชายาเหล่านี้ก็ได้กลายเป็นพระมารดาของเหล่าพระบรมวงศ์ผู้เป็นรัชทายาท ในค.ศ. 1599 หัวหน้าตระกูลตรินห์เข้ารับตำแหน่ง*เวือง* หรือเจ้าชาย และตำแหน่งนี้ ก็ได้กลายเป็นตำแหน่งที่สืบทอดกันตามสายโลหิตในตระกูล พวกเหงียนปฏิเสธดื้อ ๆ ไม่ยอมรับการยืนหยัดถึงความเป็นใหญ่เหนือกว่าตนของพวกตรินห์ เมื่อถึง ค.ศ. 1627 สองตระกูลนี้เปิดฉากทำสงครามกันอย่างเปิดเผย สงครามครั้งนี้ สิ้นสุดลงด้วยการสงบศึกอย่างไม่สู้จะสงบเท่าใดนักในทศวรรษ 1670

---

[29] Lieberman, ***Burmese Administrative Cycles***, 45.

ตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบหก บนแผ่นดินใหญ่ มีแนวโน้มที่ชัดเจนบางประการที่สามารถมองเห็นได้แล้ว แม้จะมีช่วงระยะเวลาของการแบ่งแยกเป็นรัฐเล็กรัฐน้อย แต่พื้นฐานสำหรับการสร้างเสริมความเป็นปึกแผ่นแน่นหนาในอนาคตในดินแดนสยาม พม่าและเวียดนาม ได้ปูลงไว้แล้ว รัฐทั้งสามนี้ ได้แสดงสัญญาณให้เห็นแล้วว่า มีโอกาสและความสามารถในการสร้างอิทธิพลครอบงำลาวและเขมร อย่างไรก็ดี โลกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนที่เป็นเกาะ มิได้มีแนวโน้ม ที่ชัดเจนใกล้เคียงกับบนแผ่นดินใหญ่ดังกล่าว ในบริเวณช่องแคบเมละกา ยะโฮร์ อาเจะห์และเมละกาซึ่งอยู่ในการควบคุมของโปรตุเกส ยังคงแตกแยกและเป็นปฏิปักษ์กันอยู่ ส่วนชวานั้น มีความแบ่งแยกกันอยู่ระหว่างส่วนบริเวณตอนในภายใต้อิทธิพลของมะตะรัม บริเวณซุนดา และบริเวณที่นับถือศาสนาฮินดูอย่างเช่นบาลัมบันกัน* ซึ่งอยู่ทางด้านตะวันออกฝ่ายหนึ่ง กับส่วนเมืองท่าต่าง ๆ ตามชายฝั่งทะเลที่นับถืออิสลามอีกฝ่ายหนึ่ง บรูไนนั้น จัดว่าเป็นผู้นำในภูมิภาคบอร์เนียว ส่วนกำลังทหารของบาหลี ก็เข้มแข็งเพียงพอที่จะขยายอิทธิพลเข้าไปยังเกาะลอมบอกและเกาะซัมบาวาที่อยู่ติด ๆ กัน ทั้งสองเกาะนี้เป็นที่ซึ่งกองกำลังของบาหลีปะทะกับแสนยานุภาพที่กำลังเติบใหญ่ขึ้นของมากาสซาร์ในเวลาต่อมา การที่พวก ยุโรปเข้ามีมาอิทธิพลในย่านนี้ ทำให้สภาพการณ์ยิ่งซับซ้อนยุ่งเหยิงมากยิ่งไปอีก มนิลาได้รับการยืนยันว่า เป็นฐานของสเปนสำหรับความเพียรพยายามเพื่อเผยแพร่ศาสนาคริสต์ในฟิลิปปินส์ก่อนหน้านี้ สเปนยังได้สถาปนาที่มั่นที่แข็งแกร่งขึ้นที่ลูซอนและที่วิสายาส์ด้วย อย่างไรก็ดี ในหมู่เกาะทางใต้นั้น สเปนประสบกับการต่อต้านอย่างต่อเนื่องจากศูนย์กลางมุสลิมที่ทรงพลัง ณ จุดนี้เอง มีตัวละครรายใหม่ ปรากฏตัวขึ้นบนเวทีคือ บริษัทอีสต์อินเดียของดัตช์ (บริษัทเวรีนิกเด อูสต์-อินดิสเช กอมปัญนี หรือ วีโอซี) ที่เพิ่งก่อตั้งขึ้นใหม่ ในเวลาไม่นานบริษัทนี้ ได้เข้าบดบังรัศมีของอังกฤษในค.ศ. 1605 วีโอซีเผยให้เห็นความตั้งใจของตนที่จะเป็นมหาอำนาจจากยุโรป ที่มีอิทธิพลเหนือกว่าใครในย่านนี้ โดยการเข้ายึดเกาะอัมบอนจากโปรตุเกส ในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1619 ข้าหลวงใหญ่ของวีโอซี คือแจน พีเทอร์สซูน โคเอ็น ใช้กำลังเข้ายึดเมืองชายากาตราของชวาตะวันตกไว้ในการควบคุมของดัตช์ โดยตั้งชื่อให้ใหม่ว่า ปัตตาเวีย จากนั้นก็ตั้งต้นดำเนินการเปลี่ยนแปลงนครนี้ให้เป็นศูนย์กลางของเครือข่ายการค้าของดัตช์ในทันที เมื่อถึงจุดนี้ โหราจารย์ที่มีทักษะมากที่สุด อาจถูกบีบอย่างหนักให้พยากรณ์ความคลี่คลายของเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต เราสามารถระบุได้ว่า ในส่วนที่เป็นหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น บางศูนย์กลางมีอำนาจทางการพาณิชย์มากกว่า หรือมีอิทธิพลทางวัฒนธรรมมากกว่าศูนย์กลางอื่น ๆ แต่บริเวณหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นี้ ก็ยังคงเป็นโลกที่มีศูนย์กลางหลากหลายมากมายหลายศูนย์กลางอยู่ดี ความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดและสิบแปด มีส่วนอยู่อย่างมากทีเดียว ในการกำหนดว่าบริเวณใดจะผงาดขึ้นมาเป็นผู้นำของภูมิภาคนี้ในท้ายที่สุด

---

* Balambangan บางครั้ง เขียนว่า บาเลมบันกัน (Balembangan)

ศูนย์อำนาจในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด

เมื่ออธิบายถึงกำเนิดของราชอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด พงศาวดารของท้องถิ่น มีแนวโน้มที่จะให้เหตุผลการเกิดรัฐดังกล่าวเหล่านี้ว่าเป็นด้วย “โชคชะตา” ด้วยเชื้อสายของตระกูลที่มีเกียรติยศบารมี และด้วยความสามารถส่วนพระองค์ของผู้เป็นประมุข สำหรับนักประวัติศาสตร์สมัยใหม่นั้น แม้ว่าพวกเขาจะยอมรับความสำเร็จต่าง ๆ ว่าเกิดจากปัจเจกบุคคล แต่แนวโน้มที่เป็นไปได้มากกว่าคือการเสนอแนะให้ ภูมิศาสตร์เป็นปัจจัยหลักที่มาก่อนปัจจัยใด ๆ ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ข้อได้เปรียบตามธรรมชาติที่บางบริเวณมีอยู่ ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนเป็นพิเศษ เพราะอำนาจของราชอาณาจักรหนึ่ง ๆ นั้น มิใช่ว่าจะสามารถกำหนดได้ด้วยความมั่งคั่งจากการพาณิชย์อย่างเดียวเท่านั้น หากยังรวมถึงความสามารถในการวางระบบเพื่อดูแลผู้คนจำนวนมาก ซึ่งรัฐเองก็ต้องมีทรัพยากรอย่างเพียงพอที่จะเลี้ยงดูผู้คนเหล่านี้ด้วย ในคริสต์ศตวรรษที่สิบหก กษัตริย์พม่าทรงพิจารณาเห็นว่า เมืองพะโคซึ่งตั้งอยู่บนดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำ เหมาะสมที่สุดที่จะเป็นที่ตั้งของเมืองหลวง แต่อีกหนึ่งร้อยปีต่อมา ศูนย์กลางการปกครองย้ายกลับไปที่อังวะ เมืองอังวะนี้สามารถควบคุมพื้นที่บริเวณลุ่มแม่น้ำกยอสีซึ่งเหมาะแก่การปลูกข้าว รวมทั้งควบคุมระบบการชลประทานของแม่น้ำมูไว้ในอำนาจได้ ในชวาก็มีการเคลื่อนย้ายเช่นกัน ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบหก ศูนย์รวมอำนาจทางเศรษฐกิจของชวาเคลื่อนย้ายไปยังชายฝั่งทะเลเป็นระยะเวลาสั้น ๆ แต่หลังจากสถาปนา มะตะรัมขึ้นแล้ว ไม่มีกษัตริย์พระองค์ใดจะเคยพยายามโยกย้ายศูนย์อำนาจให้ห่างไปจากภูมิภาค ที่อุดมสมบูรณ์ซึ่งอยู่บริเวณตอนกลางของเกาะอีกเลย ตรงกันข้ามกับบริเวณที่ต้องพึ่งพาอาศัยอาหารที่ส่งมาจากต่างแดน บริเวณเหล่านี้เมื่อยามที่เส้นทางเดินเรือทางทะเลถูกตัดขาดจะมีความอ่อนแอปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจน ระหว่าง ค.ศ.1640-1641 วีโอซีเข้าปิดล้อมเพื่อโจมตีเมละกา และหลังจากปิดล้อมได้เจ็ดเดือน โปรตุเกสต้องยอมจำนนในที่สุด อย่างไรก็ดี เมื่อถึงตอนนี้ ชาวบ้านชาวเมืองต่างอดอยากจนถึงกับมีการเล่ากันว่า แม่หลายคนต้องขุดศพลูกของตัวเองขึ้นมากินเป็นอาหาร ในทำนองเดียวกันอาเจะห์แม้สามารถกล่าวได้ว่า เติบใหญ่ขึ้นมาจนกลายเป็นหนึ่งในบรรดารัฐที่ยิ่งใหญ่ของอินโดนีเซียในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด แต่ก็มีผู้ระบุว่า การที่อาเจะห์ต้องพึ่งพาอาศัยข้าวที่ส่งมาจากมินังกาเบา สยาม และพม่า เพื่อนำมาเลี้ยงประชากรของตนนั้น เป็นเหตุผลที่เป็นไปได้ประการหนึ่ง ที่ทำให้รัฐนี้ต้องตกต่ำลงในเวลาต่อมา[30]

ภาวะที่สัมพันธ์กันระหว่างการปลูกข้าวนาดำกับการพัฒนาโครงสร้างของรัฐที่ทรงอิทธิพลมิใช่เรื่องบังเอิญ ประการแรก ข้าวนาดำสามารถเลี้ยงประชากรได้มากกว่าข้าวชนิดที่ปลูกโดยอาศัยฝนและที่ปลูกตามไหล่เขา ซึ่งให้ผลผลิตต่ำกว่าอย่างมากมาย อีกทั้ง ข้าวยังเลี้ยงประชากรได้มากกว่าสาคู

---

[30] Denys Lombard, ***Le Sultanate d 'Atjeh au Temps d' Iskandar Muda 1607-1636***, Paris, EFEO, 1967, 61.

และพืชผลประเภทกินราก ซึ่งเคยเป็นอาหารหลักชนิดหนึ่งตามเกาะต่าง ๆ ส่วนใหญ่ในอินโดนีเซียตะวันออก ประการที่สอง เนื่องจากผู้ปลูกข้าวนาดำ เป็นพวกที่อยู่ติดที่มากกว่า คนเหล่านี้จึงผูกพันกับผู้มีอำนาจปกครองในส่วนกลางได้ง่ายกว่า ในพม่าสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด มีความเป็นไปได้ที่กษัตริย์จะทรงออกพระบรมราชโองการให้รวบรวมข้าว "จากกว่าสองร้อยหมู่บ้าน" และในชวา ทูตดัตช์คนหนึ่งกล่าวว่า "แต่ละครอบครัว นำข้าวเปลือกมาสิบห่อ ทุกหมู่บ้าน ขนส่งข้าวเปลือกจำนวนหนึ่งมาให้แก่ผู้รับของพระราชา" ในลูซอนตะวันตกไม่น่าประหลาดใจอันใดที่ชาวปามปานกาน ผู้อาศัยอยู่ในถิ่นนี้จะกลายเป็นผู้มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับสเปนเพราะคนเหล่านี้คือผู้ที่สเปนเปลี่ยนสภาพจากพ่อค้าและคนหาปลาที่เดินทางเร่ร่อนไปมาตามที่ต่าง ๆ มาเป็นเป็นเกษตรกรผู้ปลูกข้าวที่ตั้งถิ่นฐานอย่างถาวร ชาวเสปนเองเปรียบเทียบความซื่อสัตย์ของชาวปามปานกานว่าแตกต่างจากเกษตรกรที่ทำไร่เลื่อนลอยตามเนินเขาที่เป็นป่า และต่างจากคน "พเนจร" ซึ่งเนื่องจากขาดที่พักอาศัยที่ถาวร จึงไม่อาจเรียกเก็บภาษีในแบบใด ๆ ได้ ทัศนะของสเปนดังที่กล่าวนี้เป็นเช่นเดียวกับทัศนะของกษัตริย์อีกหลาย ๆ พระองค์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตัวอย่างเช่น ราชโองการของพม่าในค.ศ.1598 บัญชาให้ทหารทุกคนคงอยู่ประจำ ณ "ที่ซึ่งบรรพชนของพวกเขาหลายชั่วอายุคนอยู่กันมาก่อน" ส่วนทางอยุธยาก็มองเห็นกันว่า ป่านั้นเป็นบ้านของคนที่ "ปราศจากการควบคุม" ซึ่งควรจะชักจูงให้ออกมาปลูกข้าว ทำนากัน[31]

ทั้งเหล่าข้าหลวงชาวยุโรปและเหล่าประมุขของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ต่างคิดเห็นเช่นเดียวกันว่า การมีประชากรจำนวนมากตั้งรกรากอยู่กันเป็นหลักแหล่ง และมีอาหารในปริมาณล้นเหลือที่จะใช้เลี้ยงดูประชากรเหล่านี้ เป็นกุญแจสำคัญที่ไขไปสู่อำนาจทางการปกครองและแสนยานุภาพ ในอยุธยา ถึงกับใช้การเป็นเจ้าของนาข้าว -- แม้ว่าบางครั้ง จะเป็นความเป็นเจ้าของเพียงในแง่ทฤษฎี -- เป็นฐานสำหรับจัดระดับสถานภาพการเป็นชนชั้นสูงอย่างเป็นทางการ (*ศักดินา*) และในเวียดนามพระประมุขก็ทรงมีขนบประเพณีแต่เดิมมา ที่จะพระราชทานรางวัลแก่ข้าราชบริพารด้วยของขวัญในรูปที่ดิน ศูนย์กลางของอำนาจจะถือทัศนะที่ว่า การผลิตข้าวให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้เป็นสิ่งสำคัญ เป้าหมายนั้น มิใช่เพื่อทำนุบำรุงนาที่มีอยู่เท่านั้น แต่เพื่อขยายที่นาให้กว้างขวางออกไปด้วย ระเบียบของพม่าในค.ศ. 1643 กำหนดเป็นข้อบังคับให้ทหารรักษาพระราชวังที่มิได้ประจำหน้าที่ ต้องไปเพาะปลูกในนา ส่วนชวานั้นกฎหมายดั้งเดิม ก็ระบุไว้อย่างแน่ชัดว่า "บุคคลที่ขออนุญาตไปทำงานในนาข้าวนาดำ *(ซาวาห์)* แต่ไม่ได้ทำงานนั้นให้เสร็จสิ้น ปล่อยให้นาร้าง จะต้องจ่ายเงินทดแทนเท่ากับผลเก็บเกี่ยวข้าวของนาทั้งผืน" ความหนาแน่นของประชากรที่เป็นผลมาจากกฎหมายฉบับนี้ เป็นสิ่งสะดุดใจทูตชาวดัตช์คนหนึ่งที่มาประจำอยู่ที่ราชสำนักมะตะรัมในค.ศ. 1648 ทูตผู้นี้กล่าวถึง "นาข้าวที่

---

[31] Than Tun, ***Royal Orders***, I. 8; Loraine M. Gesick, "Kingship and Political Integration in Traditional Siam, 1767-1824," Ph.D. thesis, Cornell University, 1976, 16.

กว้างใหญ่อย่างสุดจะเชื่อได้ ซึ่งมีอยู่รายรอบมะตะรัมขนาดชั่วระยะเวลาการเดินทางหนึ่งวัน และที่มีควบคู่กับนาข้าวเหล่านี้ คือหมู่บ้านจำนวนมากมายนับไม่ถ้วน"[32]

แน่นอนว่ามิใช่ว่าทุกรัฐจะสามารถเติมเต็มศักยภาพของตน ซึ่งจำเป็นต้องมีประชากรจำนวนมาก จึงจะทำได้อย่างเป็นผลสำเร็จเต็มที่ เวียดนามเป็นกรณีหนึ่งในประเด็นนี้ เวียดนามมีการควบคุมสภาพน้ำท่วมขังบริเวณดินดอนสามเหลี่ยมลุ่มแม่น้ำแดง (แม่น้ำฮอง) ที่เกิดขึ้นเป็นประจำทุกปีมาตั้งแต่สมัยแรกเริ่มครั้งโบราณ วิธีการคือสร้างเขื่อนกั้นน้ำและสร้างคลองทดน้ำ ผลลัพธ์ทางด้านประชากรที่เกิดขึ้นจากการควบคุมน้ำ เห็นได้ชัดในการสำรวจสำมะโนประชากรในสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า ซึ่งบันทึกไว้ว่า มีประชากรอาศัยอยู่ในบริเวณดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำนี้ถึงกว่าสามล้านคน การมีประชากรจำนวนมากกว่า และมีการจัดระเบียบมากกว่า ทำให้ชาวเวียดนามสามารถบุกรุกข้ามเข้าไปพิชิตบริเวณต่าง ๆ ของพวกจามได้ ถึงกระนั้น ในปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ชาวอังกฤษผู้หนึ่งที่ค้าขายอยู่ในภูมิภาคนี้มาเป็นเวลานาน ยังอัศจรรย์ใจกับจำนวนหมู่บ้าน และความเบียดเสียดของฝูงชนตามถนนหนทางในเมืองหลวง "ทั้ง ๆ ที่ถนนก็กว้างขวางอยู่พอสมควร" อย่างไรก็ดี การวิวาทบาดหมางกันภายในประเทศและการเกิดสงครามขึ้นระหว่างตระกูลเหงียนกับตระกูลตรินห์ในค.ศ. 1627 ก็ดูดกลืนพลังงานของประเทศไปเกือบสี่สิบปี ส่งผลให้ไม่มีการเพิ่มจำนวนประชากรที่เป็นเกษตรกรตั้ง รกรากอยู่กับที่ ทว่าที่เพิ่มขึ้นคือจำนวนของประชากรส่วนที่แยกย้ายกระจัดกระจายและหนีกันออกไป ถึงกระนั้น ในต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ผู้เป็นใหญ่ในตระกูลเหงียนยังสามารถเข้าควบคุมดินแดนสามเหลี่ยมลุ่มแม่น้ำโขงได้อย่างมีประสิทธิภาพ พร้อมกันนั้นชาวเวียดนามก็รุกเข้าไปในบริเวณต่าง ๆ ที่พูดภาษาเขมร และก่อตั้งโรงเก็บภาษีของตนขึ้นในบริเวณซึ่งใกล้กับนครโฮจิมินห์ซิตี้ในยุคใหม่

ขนาดของประชากรซึ่งศูนย์กลางใด ๆ ก็ตาม หากสามารถควบคุมและบัญชาการได้ ย่อมมีผลกระทบทางการเมืองไปไกลทีเดียว ประเด็นนี้มิใช่เรื่องเพียงแค่ว่าศูนย์เหล่านี้สามารถสั่งสมทรัพยากรทางเศรษฐกิจ ซึ่งจะมาเสริมความแข็งแกร่งให้แก่การอ้างสิทธิความเป็นใหญ่เหนือกว่าบรรดาเพื่อนบ้านของตนเท่านั้น ศูนย์กลางเหล่านี้ยังมีอำนาจบัญชาการกองทัพขนาดใหญ่ ซึ่งสามารถบังคับให้เจ้าประเทศราชที่แข็งข้อต้องยอมอยู่ในโอวาทได้ด้วย ประเด็นนี้ สามารถทำให้กระจ่างชัดได้ด้วยการเปรียบเทียบกองกำลังทหารของยะโฮร์กับกองกำลังของตระกูลตรินห์ ยะโฮร์ มีชื่อเสียงซึ่งได้รับการยกย่องมากที่สุดในหมู่รัฐมาเลย์ ทว่ายะโฮร์ไม่มีฐานด้านเกษตรกรรม ในค.ศ. 1714 ดัตช์ประเมินว่า ยะโฮร์สามารถนำกำลังคน 6500 คน กับเรือทุกประเภทจำนวน 233 ลำ เข้าสู่สมรภูมิได้ ส่วนในเวียดนามนั้น ต่างออกไปอย่างเห็นได้ชัด กองทัพของตระกูลเหงียน มีกำลังพลทั้งสิ้น 22,740 นาย

---

[32] M. C. Hoadley and B. Hooker, ***An Introduction to Javanese Law: A Translation of and Commentary on the Agama***, Tucson, 1981, 174; H. J. de Graaf, ***De Vijf Gezantschapreizen van Ryklof van Goens***, The Hague 1956, 52.

รวมทั้งกำลังรบทางเรือ 6410 นาย กับทหารราบ 3280 นาย แบบแผนเช่นเดียวกันนี้ มองเห็นได้ชัดเจนในรัฐที่ผลิตข้าวอื่น ๆ ใน ค.ศ.1624 กล่าวกันว่า ประมุขของมะตะรัม ทรงเพิ่มจำนวนทหารในกองทัพของพระองค์ขึ้นมาได้มากถึง 80,000 นาย และใน ค.ศ.1635 ก็ได้มีประกาศราชโองการในพม่า ให้เพิ่มกำลังทหารให้ได้ถึง 885,000 คน จำนวนนี้ไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง แต่สันนิษฐานว่าคงเป็นจำนวนในอุดมคติ อาเจะห์ ซึ่งมิได้มีฐานในด้านข้าวเป็นกรณียกเว้นอยู่บ้าง ทว่าอาเจะห์นั้น ก็อาศัยคนที่อยู่ลึกเข้าไปด้านในอย่างหนักหน่วง ในการจัดป้อนกำลังพล และสามารถสร้างเรือรบติดใบที่อ้างว่าบรรทุกคนได้ลำละถึงสี่ร้อยคน[33]

ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด กองทัพขนาดใหญ่เหล่านี้ ปฏิบัติการเคลื่อนไหวเพื่อหนุนการบังคับให้เชื่อฟังตามหลักความสัมพันธ์ระหว่างเจ้ามหาอำนาจกับประเทศราช มีหลายกรณี ที่แสดงให้เห็นว่าการเสนอให้ความคุ้มครองและบารมีของมหาอำนาจซึ่งวางตนเป็นผู้ยิ่งใหญ่ที่ทรงอิทธิพล ไม่เพียงพอที่จะชดเชยกับการยอมรับสถานภาพที่ต่ำกว่าอีกต่อไป เนื่องจากเหล่าแว่นแคว้นที่ได้ชื่อว่าเป็น “ประเทศราช” เป็นอันมาก ต่างก็มีสถานภาพของตนเองที่สูงมาก อาทิเช่นรัฐเชียงตุงของพวกฉาน ซึ่งอังวะถือว่าเป็นเมืองออกของตน แม้เชียงตุงจะได้รับอนุญาตให้มีความเป็นอิสระได้ในระดับหนึ่ง แต่ผลที่สุดแล้ว เชียงตุงก็ยังต้องอ่อนน้อมต่ออังวะ ซึ่งเป็นเจ้าที่ยิ่งใหญ่เหนือกว่าตนซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณที่ลุ่มอยู่ดี อย่างไรก็ดี เรื่องเหล่านี้มิได้ปรากฏในพงศาวดารของฉาน พงศาวดารฉานบรรยายไว้ว่าทางเชียงตุงเป็นเจ้านายที่ให้ความคุ้มครองแก่บรรดา*ซอบวา* ที่อยู่ใกล้เคียง ประมุขของเชียงตุง ทรง “มีเกียรติยศรุ่งโรจน์และมีอำนาจอย่างไม่อาจหาผู้ใดมาเปรียบได้ และไม่มีใคร ไม่ว่าภายในหรือภายนอกรัฐ สามารถแข็งขืนต่ออำนาจการปกครองของพระองค์ ทั้งพระองค์ก็มิได้ยอมอ่อนน้อมแก่ประมุขของอังวะ”[34] ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด เป็นช่วงเวลาที่จะได้เห็นการพึ่งพาการใช้กำลังมากยิ่งกว่าที่เคยเป็นมาก่อน เพื่อรวมศูนย์กลางต่าง ๆ มากมายอย่างเช่นเชียงตุงนี้ มารวมกันเข้าเป็นระบบการเมืองที่ใหญ่ขึ้น ความตึงเครียดทางด้านวัฒนธรรมในลักษณะที่เหตุการณ์ดังกล่าวสามารถก่อให้เกิดขึ้นได้เสนอเป็นเค้าให้เห็นอยู่ในพงศาวดารสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าฉบับหนึ่ง พงศาวดารนี้เล่าถึงลักษณาการที่พระเจ้าบุเรงนองทรงห้ามแนวปฏิบัติแบบ “ชั่วร้าย” และ “ป่าเถื่อน” ที่มีการฝังทาสของ*ซอบวา*ของพวกฉานทั้งเป็น โดยมีการฝังม้าและช้างลงไปกับคนด้วย พระองค์ทรงสาปแช่งบรรดาเจ้าประเทศราชของพระองค์ที่ทำเช่นนั้นเอาไว้ด้วย คือให้พวกมันต้องยากจนอยู่ชั่วกัปล์ชั่วกัลป์ในปรโลก

การฟื้นฟูกระบวนการอันนำไปสู่การควบคุมแบบรวมศูนย์

---

[33] Leonard Y. Andaya, ***The Kingdom of Johor 1641-1728***, Kuala Lumpur, 1975, 333; Charles Maybon, *Histoire Moderne du Pays Annam (1592-1820)*, Paris, 1920, 111; Schrieke, ***Indonesian Sociological Studies***, II. 147; Than Tun, *Royal Orders*, I. 49; Lombard, ***Le Sultanat***, 85-6.

[34] Mangrai, ***The Padaeng Chronicle***, 185.

เมื่อถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด สยามกับพม่า ต่างยืนหยัดตนเองขึ้นมาอีกในฐานะมหาอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจที่เข้มแข็งที่สุดในภูมิภาค อย่างไรก็ตาม หนทางนี้มิได้สะดวกง่ายดายสำหรับทั้งสองรัฐนี้ ในอยุธยา สมเด็จพระนเรศวรอาจทรงทิ้งแกนที่ค่อนข้างแข็งแกร่งไว้เบื้องหลัง แต่พวกไทยยังคงรู้สึกว่าถูกเหล่าเพื่อนบ้านคุกคามอยู่ ใน ค.ศ.1622 เขมรตีกำลังของไทยจนแตกพ่ายอย่างยับเยิน และทางฝ่ายอยุธยาก็สูญคนไปสี่หรือห้าพันคน นอกจากนี้ ยังมีกบฏเกิดขึ้นอยู่เนือง ๆ ในรัฐประเทศราชหลายแห่งที่อยู่ทางใต้ การกบฏเหล่านี้บางครั้ง ประสบความสำเร็จอย่างน่าประหลาดใจ ใน ค.ศ.1634 กองกำลังของปัตตานีสามารถเอาชนะกองทัพของอยุธยาได้ และได้มีผู้เสนอว่า การที่ฝ่ายไทยรักษาการควบคุมในบริเวณคาบสมุทรไว้ได้สำเร็จ ก็เฉพาะด้วยการหันไปขอความช่วยเหลือด้านอาวุธและที่ปรึกษาทางทหารจากยุโรป ในช่วงหลังของคริสต์ศตวรรษนี้ เห็นได้ชัดว่า คณะทูตไทยซึ่งสมเด็จพระนารายณ์ทรงส่งไปยังฝรั่งเศสใน ค.ศ.1684 และระหว่าง ค.ศ.1687-1688 มีจุดมุ่งหมายเพื่อขอความช่วยเหลือในการปราบพวกกบฏทางใต้โดยตรง

ในพม่าก็เช่นกัน แม้ว่ากระบวนการรวมราชอาณาจักรจะปักหลักลงได้รวดเร็ว แต่ก็นำมาซึ่งการศึกสงครามเกือบตลอดชั่วอายุคน ๆ หนึ่ง โอรสของพระเจ้าบุเรงนองที่เกิดจากพระสนมองค์หนึ่ง* เริ่มต้นดึงดูดให้มีผู้อพยพตามมา และเมื่อถึงค.ศ. 1597 พระองค์ทรงขยายพื้นที่ที่อยู่ภายใต้การควบคุมของพระองค์ออกไปทางตะวันตก ไปจนถึงพุกาม ส่วนทางเหนือ ขยายไปถึงอังวะ ความสำเร็จทางด้านการทหารครั้งแล้วครั้งเล่า เป็นสิ่งที่ยืนยันถึงสถานภาพของพระองค์ในฐานะผู้ทรงมี*หปอน* (บารมีอันรุ่งโรจน์) เมื่อพระองค์เคลื่อนกำลังเข้าต่อกรกับพวกฉาน เมื่อถึงค.ศ. 1606 กองกำลังของพระเจ้าบุเรงนองทรงที่พิชิตดินแดนของพวกไทที่อยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำสาละวินได้เกือบทั้งหมด ราชโอรสของพระองค์ คือพระเจ้าอนอคะเปตลุน (ครองราชย์ ค.ศ.1606-1628) ทรงสานต่อกระบวนการนี้จนลุล่วง โดยขยายอำนาจของพม่าออกไปอีก จากเชียงตุงที่อยู่ทางตะวันออก ไปจนถึงยะไข่ในทางตะวันตก และจากภาโมทางเหนือ ลงไปจนถึงทวายและเชียงใหม่ที่อยู่ทางใต้ ตามเรื่องราวที่เล่ากันเมื่อร้อยปีให้หลังนั้น ระบุว่า ความสามารถทางทหารของพระเจ้าอนอคะเปตลุน มีถึงขนาดที่ทรงสามารถพิชิตศัตรูได้เพียงด้วยการหัวเราะ และเมื่อมีข่าวการเสด็จมา “มนุษย์ เทพ สัตว์ร้ายที่น่าสะพรึงกลัวและภูติผีทั้งหลาย” ต่างก็หนีหายไปด้วยความหวาดกลัว[35]

นับแต่ทศวรรษ 1660 ครั้งเมื่ออยุธยากับพม่ามีกำลังลุกขึ้นมาทำสงครามกันใหม่ มีการแข่งขันชิงดีชิงเด่นกันอย่างต่อเนื่องระหว่างสองรัฐนี้ เพื่อควบคุมดินแดนและทรัพยากร ไม่เฉพาะแต่การเรียกร้องบรรณาการจากบรรดาเมืองออกจะมีเพิ่มมากขึ้นเท่านั้น หากยังมีความอดทนน้อยลงมาก เมื่อปรากฏสัญลักษณ์ที่บอกถึงความไม่จงรักภักดีขึ้นมา ลักษณะการปกครองแบบกึ่งอิสระ ซึ่งเป็น

---

* ทรงพระนามว่า เจ้านยองยาน

[35] Lieberman, ***Bermese Administrative Cycles***, 56.

เครื่องหมายของรัฐประเทศราชเมื่อสองสามร้อยปีก่อนนั้น มาบัดนี้ สามารถประคับประคองไว้ได้เฉพาะในกรณีที่มีที่ตั้งทางภูมิศาสตร์แยกห่างจากรัฐมหาอำนาจออกไปมากเท่านั้น อาทิเช่นบริเวณที่เป็นประเทศลาวในยุคสมัยใหม่ ในท้ายที่สุดแล้ว ก็สามารถเอาตัวรอดได้ เนื่องจากอยู่ห่างจากศูนย์กลางการควบคุมของพม่าและไทยออกไปมาก และมีสภาพแวดล้อมของตนเองช่วยเป็นโล่ปกป้องคุ้มกัน นักเดินทางชาว เจนัวผู้หนึ่งกล่าวถึง “เทือกเขาและหน้าผาที่ไม่อาจเข้าถึงได้ ซึ่งล้อมรอบลาวไว้ทุกด้านราวกับป้อมปราการมากมาย ที่ไม่มีใครจะสามารถฝ่าผ่านไปได้ ดังนั้น จึงเท่ากับเป็นเครื่องปกป้องคุ้มครองให้พ้นจากการจู่โจมของศัตรู”[36] แม้ว่าในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ดินแดนลาวจะออกแบ่งออกเป็นสามราชอาณาจักรที่แยกจากกัน โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่เวียงจันทน์ หลวงพระบาง และจำปาศักดิ์ แต่การทะเลาะวิวาทกันอยู่เนือง ๆ ระหว่างสามราชอาณาจักรนี้ มิได้ทำลายความรู้สึกถึงความแตกต่างที่ทั้งสามราชอาณาจักรต่างมีอยู่กับเพื่อนบ้านที่เป็นพวกไทยที่อยู่ทางใต้ ประวัติศาสตร์อันยาวนานของการอุปถัมภ์พุทธศาสนาในภูมิภาคนี้ ตลอดจนการมีวัตถุบูชาที่เป็นที่เคารพสักการะอยู่ในครอบครองอย่างเช่นพระแก้วมรกต ยังมีส่วนช่วยเสริมสร้างความรู้สึกความภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตนให้แข็งแกร่งขึ้นด้วย ยิ่งไปกว่านั้น ยังดูเหมือนว่า เพื่อนบ้านที่ทรงอิทธิพลของลาว คือพระประมุขของเวียดนามและอยุธยา ก็ทรงพร้อมที่จะยอมรับอัตลักษณ์ที่แยกต่างหากออกไปของลาวในระดับที่มีความสำคัญทีเดียว ดังเช่น มีการกำหนดพรมแดนขึ้นระหว่างล้านช้างกับเวียดนาม โดยมีเงื่อนไขว่า คนที่อาศัยอยู่ในบ้านที่ตั้งอยู่บนเสา มีใต้ถุนเปิดโล่ง ถือว่าเป็นราษฎรของลาว และคนที่มีบ้านเรือนตั้งอยู่บนพื้นดิน เป็นชาวเวียดนาม ใน ค.ศ.1670 มีการจัดวางเครื่องหมายระบุเขตแดนอีกอย่างหนึ่งเพื่อยืนยันพรมแดนที่อยู่ติดกับอยุธยาอีกครั้งหนึ่ง พรมแดนนี้ได้รับการรับรองความถูกต้องอย่างเป็นหลักเป็นฐานขึ้นมาด้วยการสร้างปูชนียสถานทางพุทธศาสนาขึ้นประดิษฐานไว้

ดังจะเห็นว่า ระยะห่างไกลในแง่ภูมิศาสตร์ ช่วยให้ราชอาณาจักรลาวรอดตัวมาได้ รัฐล้านนา (เชียงใหม่) ที่เก่าแก่ ซึ่งถือว่าตนเองเท่าเทียมกับล้านช้างและอยุธยาในคริสต์ศตวรรษที่สิบหก มิได้โชคดีอย่างนั้น เนื่องจากล้านนาเข้าถึงได้สะดวกทั้งจากอุยธยาและอังวะ ล้านนาจึงกลายเป็นเหยื่อของการแข่งขันชิงดีชิงเด่นกันที่มีมากขึ้นบนแผ่นดินใหญ่ และเป็นเหยื่อของความต้องการที่เหล่าเจ้ามหาอำนาจมักเรียกร้องเอากับเมืองออกทั้งหลาย แม้ว่าเชียงใหม่จะอ่อนน้อมต่อพม่าและมีเจ้าผู้ครองที่อังวะเป็นผู้แต่งตั้ง แต่เชียงใหม่ก็มิอาจละทิ้งความทรงจำถึงเอกราชในอดีตของตนไปได้โดยง่าย และพร้อมที่จะแยกตัวออกไปอยู่ตลอดเวลา ใน ค.ศ.1660 เมื่อล้านนาได้ข่าว (อย่างไม่ถูกต้อง) ว่าอังวะตกเป็นเมืองขึ้นของจีน เจ้าเมืองล้านนา จึงส่งทูตไปยังอยุธยาเพื่อขอให้ทางอยุธยารับล้านนาเป็นเมืองออก อย่างไรก็ดี เมื่อพวกสยามเข้ามาควบคุม (โดยฉวยโอกาสชิงพระพุทธสิหิงค์ที่มีชื่อเสียงไปด้วย) ก็ถูกกองกำลังของพม่าขับออกไป เมื่อถึงค.ศ. 1664 เชียงใหม่ตกอยู่ใต้การควบคุมของอังวะอีกครั้งหนึ่ง ทว่าพม่านั้นก็เหมือนกับไทย คือดูเหมือนจะใช้นโยบายที่ว่า “เคยเป็นเมืองขึ้นมาครั้งหนึ่ง ก็ต้องเป็น

---

[36] อ้างใน Wyatt, ***Thailand***, 121.

ตลอดไป" และได้ลงโทษการแปรพักตร์ของเชียงใหม่อย่างรุนแรง เมื่อมาถึงตอนนี้ การควบคุมของอังวะ เข้มงวดยิ่งกว่าแต่ก่อนมาก โดยการแต่งตั้งข้าหลวงชาวพม่ามาอยู่เป็นประจำ แทนที่จะตั้งคนท้องถิ่นเป็นข้าหลวง และมีการเกณฑ์คนในท้องถิ่นล้านนานี้มาเสริมกำลังให้กับหมู่เหล่าของกองทัพอังวะอยู่เนือง ๆ

แม้ว่าอังวะจะยินยอมให้พวกไทซึ่งเป็นข้าเมืองออกในบริเวณที่สูง ยังคงรักษาฐานะความเป็น *ปยี* หรือรัฐอธิปไตยของตนไว้ กระนั้น อธิปไตยนี้ก็มีอำนาจการปกครองตนเองอย่างจำกัด ระหว่าง ค.ศ. 1613 ถึง ค.ศ.1739 พม่าดำเนินการรณรงค์เพื่อบังคับพวกไทที่อยู่บนที่สูงให้อยู่ในความควบคุมของตนอย่างน้อยสิบครั้ง อาณาบริเวณในที่นี้ มีภาษาทางศาสนาร่วมกันอยู่ ดังนั้นการอุปถัมภ์วัดในท้องถิ่นและการแต่งตั้งพระภิกษุผู้มีความรู้ จึงสามารถนำมาใช้เสริมสร้างอำนาจการปกครองของศูนย์กลางได้ ในบริเวณอื่น ๆ ซึ่งมีความผูกพันทางวัฒนธรรมและศาสนาน้อย ความตึงเครียด จะมีสูงกว่ามาก ดังเช่นกรณีของความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับบริเวณคอคอดลงไปทางใต้ ซึ่งมีวัฒนธรรมผสมมาเลย์-ไทย ในคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า รัฐเกดะห์ (ไทรบุรี) ของมาเลย์ กับบรรดาเพื่อนบ้านสามารถสร้างไมตรีกับเจ้านายทั้งสองฝ่าย ด้วยการยอมรับรู้ถึงความเป็นเจ้าอธิราชที่อยู่ห่างไกลทั้งของเมละกาและอยุธยา อย่างไรก็ดี ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด บรรยากาศได้เปลี่ยนแปลงไป กษัตริย์ไทยคือสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1629-1656) ทรงเรียกร้องให้ราชาแห่งเกดะห์มาแสดงความจงรักภักดีด้วยตนเองที่อยุธยา แม้ว่าประมุขของเกดะห์จะได้รับการยกเว้นเมื่อแสร้งทำเป็นว่าป่วย แต่ราชสำนักของพระองค์ก็ได้รับรูปจำลองเล็ก ๆ ของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง พร้อมกับคำบอกกล่าวให้บูชาเป็นประจำวันละสองครั้ง อันเป็นพิธีการอย่างที่น่ารังเกียจเป็นอย่างยิ่ง สำหรับกษัตริย์มุสลิม*

ทัศนคติต่อความสัมพันธ์ในแบบที่เป็นอยู่ระหว่างมหาอำนาจกับประเทศราช ในพื้นที่ที่พึ่งพาอาศัยบารมีมาเลย์ช่วยคุ้มภัยนั้น ในช่วงนี้กลับเคร่งครัดยิ่งขึ้น แม้ว่าแต่ก่อนจะเคยมีการควบคุมแค่อย่างอ่อน ๆ ตัวอย่างที่แสดงให้เห็นรูปรอยที่กระจ่างชัดเป็นพิเศษในเรื่องนี้ ได้แก่กรณีของสงขลา (สิงกอรา) ใน ค.ศ.1651 ประมุขซึ่งเป็นมุสลิม ไม่ยอมมาอยุธยาเพื่อถวายสัตย์ปฏิญาณตนให้เป็นที่รู้กันโดยทั่วไปว่าจะจงรักภักดีต่อกษัตริย์ไทย ในการรบอย่างดุเดือดครั้งหนึ่งในจำนวนหลายครั้งที่มีตามมา ไทยส่งเรือรบมา 120 ลำ ทุกลำมีโลหิตมนุษย์ละเลงไว้พร้อมกับแขวนศีรษะมนุษย์ไว้ด้วย เพื่อสร้างความหวาดผวาให้สงขลายอมอยู่ในโอวาท ถึงค.ศ. 1679 ประมุขของสงขลายินยอมตามคำสั่งให้ไปอยุธยาเพื่อถวายบังคมด้วยตนเองในที่สุด ทว่าขณะที่ประมุขของสงขลามาอยู่ที่ราชธานีของไทยนั้น สมเด็จพระนารายณ์ (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1656–1688) ทรงสั่งให้กวาดต้อนคนที่อาศัยอยู่ในสงขลาไปเกือบทั้งหมด ชะตากรรมของสงขลานั้น มีบรรยายให้เห็นอย่างมีชีวิตชีวาในแผนที่ไทยสมัย

---

* ศาสนามุสลิมห้ามการสร้างและเคารพบูชารูป

คริสต์ศตวรรษที่สิบแปดที่หาได้ยาก ซึ่งแสดงให้เห็นภาพเมืองที่ถูกทิ้งร้าง มีเสือเดินเพ่นพ่านอยู่ทั่วไป[37] ความเพียรพยายามอย่างต่อเนื่อง เพื่อที่จะรวมบริเวณเหล่านี้เข้ามาอยู่ในเขตอิทธิพลทางด้านวัฒนธรรมของอยุธยา มีบอกอยู่เป็นนัย ๆ ในความจริงข้อที่ว่า ในค.ศ. 1689 อุปราชของลิกอร์ (นครศรีธรรมราช) ซึ่งเป็นชาวมาเลย์ มีคนไทยมาแทนที่

การพึ่งพาอาศัยการใช้กำลังมากขึ้นเพื่อวางโครงสร้างทางการเมืองขึ้นมาใหม่ เป็นที่ประจักษ์ชัดในโลกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนที่เป็นเกาะด้วยเช่นกัน ที่ภาคหมู่เกาะนี้ เป็นส่วนหนึ่งที่แยกไม่ออกจากเรื่องการบุกรุกเข้าสู่ย่านนี้ของชาวยุโรป เมื่อเหล่าชาวสเปนอันมีมิเกล โลเปซ เดอ เลกาซปี เป็นผู้นำ มาขึ้นฝั่งที่เซบุในค.ศ. 1565 และเมื่อได้พบว่า การทาบทามอย่างสันติของตนถูกปฏิเสธ พวกเขาก็เปิดฉากระดมยิงหมู่บ้านในถิ่นนั้น ที่เกาะลูซอน สเปนยึดมนิลาโดยใช้กำลัง ในระหว่างการโจมตีใน ค.ศ.1570 อาจมีคนถูกฆ่าตายมากถึง 500 คน และบ้านเรือนถูกเผาทำลาย 1500 หลัง ในปีแรก ๆ ที่ตกเป็นอาณานิคมของสเปนนั้น ชนพื้นเมืองมักถูกบังคับให้จำนนและยอมรับศาสนาคริสต์ หากไม่ทำตาม ก็มักต้องถูกสังหารหรือตกเป็นทาส ผู้สังเกตการณ์ชาวสเปนบางคนกล่าวด้วยความเศร้าสลดใจถึงระดับความรุนแรงที่ใช้เพื่อให้ชนพื้นเมืองปฏิบัติตาม โดยผู้บรรยายคนหนึ่งกล่าวใน ค.ศ.1573 ว่า "ถ้าหากว่าไม่จ่ายภาษีบ้านและกระท่อมก็ถูกเผาโดยไม่ใส่ใจต่อคำสั่ง"[38] และเมื่อถึงทศวรรษ 1580 มีชาวฟิลิปปินส์บางคนกล่าวว่า การรับศีลล้างบาปเป็นคริสเตียนหมายถึงการตกเป็นทาส ความตายของเหล่าหัวหน้าการกบฏในท้องถิ่นรวมทั้งการนำร่างของพวกเขามาเสียบประจาน ยังคงเป็นสิ่งที่เตือนใจอย่างโหดเหี้ยม ถึงความเหนือกว่าทางทหารของชาวสเปน

ตามบริเวณต่าง ๆ ของอินโดนีเซีย พวกดัตช์ใช้กำลังยิ่งกว่าชาวสเปนเสียอีก ทั้งนี้เพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการสร้างอิทธิพลครอบงำด้านการพาณิชย์กับทั้งเพื่อให้ "เป็นเยี่ยงอย่าง" แก่กษัตริย์ในท้องถิ่น ภายในระยะเวลาเพียงไม่กี่ปีนับตั้งแต่เมื่อ วีโอซี มาถึงอินโดนีเซีย วีโอซีแสดงความกระจ่างชัดให้เห็นอย่างน่าระทึกใจถึงอำนาจของตน ทั้งนี้ด้วยเอกสารสิทธิ์ซึ่งอนุญาตให้บริษัทวีโอซีสามารถดำเนินการได้ดังเช่นเป็นรัฐอธิปไตยรัฐหนึ่ง ใน ค.ศ.1621 เมืองบันดาถูกทำลายเพราะชาวท้องถิ่นขัดขืนการใช้อำนาจเพื่อผูกขาดการค้าลูกจันทน์เทศของวีโอซี ผู้นำท้องถิ่นสิบสามคนถูกประหารชีวิต ตัดศีรษะและชำแหละร่างออกเป็นส่วน ๆ อีก 24 คนถูกจำคุกและทรมาน ชาวบันดาในจำนวน 15,000 คน มีเหลืออยู่เพียงประมาณ 1000 คน และตัวเมืองบันดาเอง กลายเป็นนิคมที่อยู่อาศัยของชาวดัตช์และ ผู้ได้รับสัมปทาน ซึ่งเป็นลูกครึ่งเชื้อสายดัตช์ผสมกับชนพื้นเมือง

การแข่งขันทางการพาณิชย์ซึ่งเป็นเหตุผลสำคัญอย่างหนึ่งของการเข้ามาปรากฏตัวของชาวยุโรป ยังมีส่วนส่งเสริมให้รัฐต่าง ๆ ในท้องถิ่นเพิ่มการควบคุมประชาชนและทรัพยากรของตนให้มากยิ่งขึ้นด้วย อาเจะห์เป็นตัวอย่างที่นำหน้าที่สุดในเรื่องนี้ โดยอาเจะห์สามารถใช้กำลังบังคับให้ประชาชนยอม

---

[37] ข้าพเจ้าเป็นหนี้ความรู้จาก ดร. ลอเรน เกสิค (Dr. Lorraine Gesick) สำหรับข้ออ้างอิงนี้

[38] Rosario M. Cortes, ***Pangasinan 1572-1800***, Quezon City, 1974, 56.

จำนนได้ ในรัชสมัยของสุลต่านอิสกานดาร์ มุดา (ค.ศ.1607-1636) มีการลงมือปฏิบัติการสงครามอยู่หลายยก กับบรรดารัฐเพื่อนบ้านที่อยู่ตามแนวชายฝั่งทะเลของสุมาตราและคาบสมุทรมลายู การยุติการขยายอำนาจของอาเจะห์ จะมามีผลเป็นจริงเป็นจังต่อเมื่อถึงค.ศ. 1641 เมื่อศัตรูตัวฉกาจของอาเจะห์ คือ ยะโฮร์ เข้าเป็นพันธมิตรกับดัตช์ในการปิดล้อมเมละกาของโปรตุเกสได้อย่างเป็นผลสำเร็จ ทว่าเป็นเวลาเกือบสามสิบปีทีเดียว ที่เพียงแค่การกระซิบถึงการโจมตีที่อาเจะห์อาจจะลงมือกระทำ ก็พอเพียงแล้ว ที่จะทำให้ทั่วทุกชุมชนเกิดความอกสั่นขวัญหาย

สิ่งที่ทำให้ผู้คนกลัวอาเจะห์มากเป็นพิเศษ คือการหันไปใช้กำลังในขอบข่ายที่ไม่เคยประสบกันมาก่อนเลยในโลกมาเลย์ ในระหว่างที่สุลต่านอิสกานดาร์ทรงโจมตีรัฐต่าง ๆ ที่อยู่บนคาบสมุทรนั้น เกดะห์ถูกปล้นทำลาย นครหลวงพินาศราบลง และชาวเมืองที่ยังเหลือ อยู่ถูกกวาดต้อนไปยังอาเจะห์ ปีถัดมา มีคนอีกห้าพันคนถูกกวาดต้อนไปจากเปรัก ชาวฝรั่งเศสคนหนึ่งที่ไปเยือนอาเจะห์อยู่ในขณะนั้น คิดว่า มีเชลยราว 22,000 คน ถูกกวาดต้อนมาจากบริเวณต่าง ๆ ที่สุลต่านอิสกานดาร์ทรงพิชิตได้ เนื่องจากภาวะขาดอาหารในอาเจะห์ เชลยส่วนใหญ่จึง “ตายในสภาพที่เปลือยกายอยู่ตามถนน” ราชอาณาจักรเล็ก ๆ ตามแนวชายฝั่งทะเลทางใต้ของสุมาตรา กลัวชะตากรรมแบบเดียวกันนี้ ซึ่งก็เป็นที่เข้าใจได้ เพียงคำสัญญาจากดัตช์และอังกฤษว่าจะคุ้มครองป้องกันให้เท่านั้น ก็เพียงพอ ที่จะยับยั้งมิให้ประมุขของแจมบี ย้ายเมืองหลวงของพระองค์ให้ลึกห่างจากชายฝั่งทะเลเข้าไปข้างใน

ศูนย์กลางการค้าอื่น ๆ ที่เพิ่งเกิดขึ้นใหม่ ในบริเวณหมู่เกาะ เช่นบันเตนในชวาตะวันตกและมากาสซาร์ในสุลาเวสี ต่างมุ่งมั่นที่จะสร้างความเหนือกว่ารัฐที่อยู่รายรอบตนขึ้นมาเช่นกัน บันเตนส่วนที่อยู่ในชวาไม่อาจขยายดินแดนออกไปได้ เนื่องจากมีมะตะรัมคอยขวางอยู่ แต่เมื่อดัตช์มาถึงใน ค.ศ.1596 การควบคุมของบันเตนขยายเข้าไปถึงบริเวณลัมปุงของสุมาตราตอนใต้แล้ว และกำลังอยู่ระหว่างดำเนินการเพื่อโจมตีปาเล็มบัง ผู้บัญชาการของดัตช์ ได้รับคำสัญญาว่าจะได้สมบัติ “ที่ดีที่สุด” เท่าที่จะปล้นชิงมาได้ หากว่าให้ความช่วยเหลือบันเตนในการยุทธครั้งนี้ ตลอดระยะเวลาหลายปีถัดจากนั้น เหล่าประมุขของบันเตนล้วนรักษาการควบคุมเจ้าประเทศราชของตนไว้อย่างเข้มงวดและอย่างต่อเนื่อง ใน ค.ศ.1678 บันเตนส่งทหารไปลงโทษเจ้าผู้ครองในเขตหนึ่งเพราะบังอาจจัดการแข่งขันประลองยุทธขึ้นในวันเสาร์ ทั้ง ๆ ที่ “ตามธรรมเนียมของชวา” ไม่มีใครได้รับอนุญาตให้เป็นผู้อุปถัมภ์จัดงานดังกล่าวขึ้น ยกเว้น “จักรพรรดิ กษัตริย์ และเจ้าผู้ครองที่มีเอกราช” เท่านั้น[39] เลยต่อไปทางตะวันออกมีรัฐที่ทรงอิทธิพลอีกรัฐหนึ่ง คือมากาสซาร์ ซึ่งได้รับประโยชน์เป็นอันมากจากความช่วยเหลือของโปรตุเกสในการเสริมสร้างแสนยานุภาพทางทหารของตน ประมุขของมากาสซาร์ซึ่งเพิ่งเปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามใหม่ ๆ พบว่าไม่ยากลำบากเท่าใดนักที่จะเปลี่ยนการแข่งขันชิงดีชิงเด่น ที่มีมาแต่ครั้งโบราณกับเพื่อนบ้านบูกิสของตน ไปเป็นสงครามศาสนาที่ทำกับพวกนอกรีต เมื่อถึงทศวรรษ 1640

---

[39] J. A. van der Chijs et al., eds, ***Dagh Register Gehouden int Casteel Batavia***, 31 vols, 1887-1931, 1678, 629.

มากาสซาร์ก็ได้เป็นเจ้าอธิราชเหนือรัฐเล็ก ๆ ทั้งหมดที่อยู่ทางด้านตะวันตกเฉียงใต้ของสุลาเวสี และได้ขยายอิทธิพลของตนออกไปควบคุมเกาะซัมบาวาทั้งหมด ตลอดช่วงเวลาหลายปีที่มีการศึกสงครามนั้น ทหารบูกิสและมากาสซาร์ ต่างสวมเสื้อเกราะที่ทำจากแผ่นเหล็กขนาดเล็ก ๆ ร้อยเข้าด้วยกันด้วยห่วงหรือวงแหวนและถือปืนคาบศิลาซึ่งพวกเขาทำขึ้นมาเอง อุปกรณ์เหล่านี้ทำให้ทหารจากทั้งสองดินแดนมีชื่อเสียงเป็นที่น่าครั่นคร้ามว่าโหดร้ายและกล้าหาญ "ยิ่งกว่าชนชาติอื่นใดทั้งหมดในน่านน้ำย่านตะวันออก"[40]

อย่างไรก็ดี ผู้ที่มีอิทธิพลเป็นใหญ่อยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนที่เป็นเกาะ คือมะตะรัม เมื่อถึงค.ศ. 1600 มะตะรัมได้ปูพื้นฐานสำหรับการขยายอำนาจต่อไปในอนาคตไว้เรียบร้อยแล้ว ในรัชสมัยของสุลต่านอากุง (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1613-1646) มะตะรัมแผ่อำนาจออกไปยังชายฝั่งทะเลตอนเหนือ และไปถึงเกาะมาดูรา โดยในท้ายที่สุด สามารถปราบศัตรูคู่แข่งที่สำคัญที่สุดของตน คือ สุราบายา ลงได้ใน ค.ศ.1625 ชวาตะวันออกยังไม่ราบคาบอย่างเต็มที่ บันเตนยังคงมีเอกราช และการรบเป็นระลอก ๆ ที่บันเตนกระทำกับดัตช์ในปัตตาเวีย ประสบความล้มเหลว ถึงกระนั้นก็ดี เมื่อถึงตอนที่สุลต่านอากุงสิ้นพระชนม์ มะตะรัมได้เข้าควบคุมดินแดนที่เป็นหัวใจของชวากลางและเมืองท่าทางเหนือเกือบทั้งหมดไว้ได้อย่างมั่นคงแล้ว ตลอดครึ่งแรกของคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ปาเล็มบัง แจมบี และบันจาร์มาซิน ล้วนถือว่าเป็นประเทศราชของชวาเหมือนกันหมด แม้ว่าแต่ละอาณาจักรเหล่านี้ ต่างทำสนธิสัญญาอย่างเป็นเอกเทศกับบริษัทอีสต์อินเดียของดัตช์

นักประวัติศาสตร์หลายคนชี้ว่าสุลต่านอากุงทรงอาศัยความเห็นชอบร่วมกันและการปรึกษาหารือเพื่อรักษาความผูกพันระหว่างมะตะรัมกับรัฐที่เป็นประเทศราชของพระองค์ไว้ ทว่าหากการพูดจาไม่เป็นผล การใช้กำลังก็เป็นวิธีการหลักในการบังคับให้เชื่อฟัง เมื่อปาจังก่อการกบฏในค.ศ.1617 นครนี้ถูกทำลาย และประชากรทั้งหมด ถูกกวาดต้อนมายังมะตะรัม สองปีถัดมา ตูบันก็ถูกทำลายอย่างย่อยยับเช่นเดียวกัน ทางดัตช์อ้างว่า หลังจากที่สุลต่านอากุงทรงทำสงครามกับสุราบายาแล้ว "ก็เหลือคนอยู่ไม่เกิน 500 คน จากจำนวนทั้งหมด 50-60,000 คน ที่เหลือนอกจากนั้น ตายไปหรือหนีไปเพราะความทุกข์ยากและอดอยาก"[41] ในส่วนกองทัพชวานั้นดูเหมือนว่าจะไม่เคยใช้เทคโนโลยีทางทหารของทางตะวันตกในระดับเดียวกับที่อังวะและมากาสซาร์เคยใช้ แต่ความสำเร็จของสุลต่านอากุงนั้น มีรายงานว่า มีเหตุผลสำคัญเนื่องมาจากการจ้างที่ปรึกษาชาวโปรตุเกส ให้มาสอนวิธีการทำดินปืนให้แก่เหล่าผู้บัญชาการทหารของตน แน่นอนว่าพงศาวดารของชวา ต่างมองว่าความเหนือกว่าในด้านทหาร เป็นเหตุผลสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้มะตะรัมได้มีชัยชนะ ตามคำของ*บาบัด*บทหนึ่งสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด มีความว่า

---

[40] William Marsden, ***A History of Sumatra***, reprint, Kuala Lumpur, 1966, 209.

[41] Schrieke, ***Indonesian Sociological Studies***, II. 148.

พวกเขาเริ่มทำปืนใหญ่...
พวกอธิปติต่างเดินทัพออกมา
พาเอาปืนที่สำคัญมากับตัวด้วย[42]

ความเป็นอธิราชของชวาตอนใน เหนือบริเวณชายฝั่งทะเล มิใช่เรื่องใหม่ สิ่งที่ดูจะแตกต่างออกไปจริง ๆ ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด คือระดับการใช้กำลัง ซึ่งขณะนี้ จำเป็นสำหรับการรักษาความเป็นเจ้าอธิราชนี้ไว้ เมื่อร้อยปีก่อน ประมุขของบริเวณชายฝั่งทะเลยังถือว่าพระองค์ทรงเท่าเทียมกับกษัตริย์ที่อยู่ลึกเข้าไปภายใน ความทรงจำถึงเอกราชในอดีตนี้ มิใช่ว่าจะลืมกันได้ง่าย ๆ แม้เมื่อเวลาผ่านไปแล้วห้าสิบปี หลังจากการพิชิตสุราบายา แต่บรรดาผู้ปกครองหลายแห่งของบริเวณชายฝั่งทะเลที่อยู่ในฐานะผู้สำเร็จราชการ ก็ยังมองเห็นว่าตนเองเพียงแต่ถูกชวากลาง "ยึดครอง" เท่านั้น สำหรับผู้สังเกตการณ์อย่างผิวเผิน เรื่องนี้อาจดูเหมือนกับว่า พวกข้าหลวงที่ขึ้นสังกัดอยู่กับมะตะรัมมีความเป็นอิสระอยู่มากพอสมควร แต่เรื่องนี้ เป็นมายาภาพในหลาย ๆ แง่ เพราะบรรดาเมืองท่าริมชายฝั่งทะเล ไม่สามารถดำรงอยู่โดยแยกตัวออกไปต่างหากได้อย่างแท้จริงอีกต่อไปแล้ว พงศาวดารต่าง ๆ บันทึกอยู่เป็นประจำ ถึงลักษณาการที่บรรดาผู้สำเร็จราชการจากบริเวณต่าง ๆ อย่างเช่นสุราบายาและจิเรบอน เข้ามาแสดงความสวามิภักดิ์ด้วยตนเอง ด้วยการ "มอบกายถวายชีวิต" แม้ว่าผู้สำเร็จราชการเหล่านั้นจะได้อภิสิทธิ์ต่าง ๆ แต่พวกเขาก็ยังจำเป็นต้องรายงานเรื่องราวเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทุกอย่างในเขตปกครองของตนแก่เจ้าอธิราชที่เป็นใหญ่เหนือตน และให้การยืนยันว่าจะปฏิบัติตามคำสั่งของพระองค์ นอกจากนี้ ความสัมพันธ์จากการสมรส ซึ่งมักช่วยบรรเทาความตึงเครียดระหว่างเจ้าอธิราชกับประเทศราชให้น้อยลง ก็ยิ่งหายไปมากขึ้นในชวา เนื่องจากพระประมุขของมะตะรัมทรงมีแนวโน้มที่จะเลือกชายาจากสตรีในราชสำนักของพระองค์เอง[43] สำหรับพวกเจ้าผู้ครองตามเมืองชายฝั่งทะเลแล้ว สภาพความเป็นจริงเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของตนกับมะตะรัม เป็นความอัปยศที่มีอยู่ตลอดเวลา และเป็นสิ่งสำคัญยิ่งเมื่อกองกำลังที่เหนือกว่าของมะตะรัมเสื่อมถอยลงภายหลังจากสุลต่านอากุงสิ้นพระชนม์แล้ว พวกเขาก็มีแต่จะเต็มอกเต็มใจที่จะท้าทายศูนย์กลาง ซึ่งเท่ากับสร้างความจำเป็นให้ต้องมีการใช้กำลังกันต่อไปอีก การปลดเจ้าผู้ครองซึ่งทำหน้าที่ผู้สำเร็จราชการเพราะอาชญากรรมที่ได้ก่อขึ้นจริงหรือคิดขึ้นมาเอง กลายเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นค่อนข้างจะเป็นธรรมดาสามัญ และระหว่าง ค.ศ.1694 ถึง ค.ศ.1741 มีเจ้าผู้ครองแถบชายฝั่งทะเลอย่างน้อยห้าพระองค์ที่ต่อต้านประมุขของมะตะรัมถูกประหารชีวิต

---

[42] M. Ricklefs, ***Modern Javanese Historical Traditions***, London: School of Oriental and African Studies, University of London, 1978, 36-7.

[43] Luc W. Nagtegaal, "Rijden op een Hollandse Tijger. De Noordkust van Java en de V.O.C. 1620-1742," Ph.D. thesis, Utrecht University, 1988, 93.

กษัตริยภาพกับการรวมศูนย์ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด

การสิ้นชีพของเจ้าผู้ครองดินแดนเหล่านี้ โดยถูกกษัตริย์ของตนเองสังหาร ชี้ถึงคำถามที่มีมาอย่างต่อเนื่องในแนวทางการบริหารบ้านเมืองของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้—ว่ากษัตริย์ ควรให้ผู้อื่นเข้าร่วมใน การใช้พระราชอำนาจเพียงใด ในรัฐส่วนใหญ่ ทัศนคติที่ยอมรับกันในเรื่องกระบวนการตัดสินใจให้ค่านิยมอย่างสูงในเรื่องความเห็นชอบร่วมกันเสมอมา ขนบประเพณีในเรื่องเดียวกันนี้ เปิดทางให้บุคคลที่เป็นที่เคารพนับถือของคนทั่วไป มีส่วนสร้างเสริมคุณประโยชน์ด้วยการแสดงความคิดเห็นในระหว่างการพิจารณาปัญหาในหมู่บ้าน ขนบประเพณีนี้ยังคงได้รับการคงรักษาไว้ แม้ในขณะเมื่อโครงสร้างของรัฐ มีลักษณะประณีตซับซ้อนยิ่งขึ้น ตัวอย่างเช่น ในที่ประชุมขุนนางซึ่งปกครองรัฐต่าง ๆ ของมาเลย์ กฎสำหรับพฤติกรรมที่ถูกต้อง ค้ำประกันว่า ผู้พูดทุกคน จะได้รับการรับฟังอย่างยุติธรรม “เวลาที่คนขึ้นพูดในที่ประชุม…อย่าให้มีใครขัดการสนทนาระหว่างบุคคลสองคน” เพื่ออำนวยให้เกิดความเห็นพ้องร่วมกัน ข้อมูลทุกอย่างพึ่งควรถ่ายทอดให้ทราบร่วมกันทั้งหมดเป็นอย่างดี นั่นคือ “ราชาต้องกล่าวทุกสิ่ง ไม่ว่าดีหรือเลว แก่บรรดาขุนนาง ขุนนางก็ควรบอกแก่ราชาทุกอย่างเช่นกัน”[44] แม้ราชสำนักอย่างเช่นชวา ซึ่งชาวยุโรปมองเห็นว่ามีลักษณะเป็นอัตตาธิปไตย ก็ยังคงรักษาแนวความคิดเรื่องการแลกเปลี่ยนความเห็นต่าง ๆ กันอย่างเสรีระหว่างกษัตริย์และบรรดาที่ปรึกษาของพระองค์ไว้

แม้ประชาชนทั่วไปจะมองเห็นว่า กษัตริย์ทรงมีอำนาจเหนือธรรมชาติอยู่ แต่เวลาที่กษัตริย์ประชุมกับเหล่าขุนนางนั้น ความสัมพันธ์ที่กล่าวกันจนเป็นพังเพย (หากจะใช้อุปมาอุปมัยตามสำนวนของมาเลย์) ควรจะเป็นเสมือนหนึ่งต้นไม้กับราก เหมือนไฟกับเชื้อเพลิง เหมือนกัปตันเรือกับลูกเรือ กระนั้น ตามความเป็นจริงแล้ว ประมุขมักขัดแย้งกับทั้งขุนนางและพระญาติพระวงศ์อยู่บ่อย ๆ และหากว่าบุคคลเหล่านี้ต่อต้านองค์ประมุข พระองค์ก็จะถูกรุมได้โดยง่าย ตลอดประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีกรณีตัวอย่างครั้งแล้วครั้งเล่า ที่แสดงถึงการวางแผนการของบุคคลที่มีอิทธิพลเพื่อต่อต้านองค์ประมุข ตัวอย่างเช่น อยุธยา สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นกษัตริย์ในค.ศ. 1629 ในขณะที่ทรงดำรงตำแหน่งเป็นออกญา*กลาโหม* (เสนาบดีคนที่เป็นหลักสำคัญ) พระองค์และคณะผู้บริหารของพระองค์ เข้าควบคุมกองทัพและยึดอำนาจ คณะขุนนางได้ตัดสินให้ปลงพระชนม์กษัตริย์ที่ถูกยึดพระราชอำนาจ ด้วยการแนะนำของออกญา*กลาโหม* ในค.ศ. 1651 ที่ประชุมขุนนางของเปรัก ซึ่งนำโด*ยเบนดาฮารา* (อัครมหาเสนาบดี) ได้สังหารบรรดาตัวแทนของบริษัทอีสต์อินเดียของดัตช์โดยพลการ ขณะที่พวกเขานำสาส์นมาส่งยังราชสำนัก โดยที่กษัตริย์ไม่ทรงรู้เห็นด้วย ใน ค.ศ.1655 เมื่อประมุขซึ่งยังทรงพระเยาว์ขึ้นครองราชบัลลังก์ *เบนดาฮารา* กับพรรคพวก

---

[44] อ้างใน B. Andaya, ***Perak, the Abode of Grace: A Study of an Eighteenth Century Malay State***, Kuala Lumpur, 1979, 29.

ได้เข้าควบคุมทุกอย่างอย่างเต็มที่ แม้ว่าดัตช์จะประท้วงไปยังอาเจะห์ มหาอำนาจที่ควบคุมเปรักอยู่ แต่ก็ไม่เคยมีการลงโทษตามกระบวนการยุติธรรมแต่อย่างใด

นอกจากนี้ ดุลแห่งอำนาจยังสามารถถ่วงไปในทางตรงข้ามกับองค์ประมุขได้ด้วย เนื่องจากพวกขุนนางต่างมีทรัพยากรของตนเองอย่างกว้างขวาง ตัวอย่างเช่น คณะราชสภาอันประกอบด้วยสมาชิกยี่สิบคน หรือ *ฮลัตดอ (Hlutdaw)* แห่งอังวะ ประกอบด้วยเสนาบดีคนสำคัญและเลขาธิการ เลขาธิการพร้อมด้วยผู้ช่วยทำหน้าที่ควบคุมดูแลเศรษฐกิจของประเทศเกือบทุกด้าน ด้วยเหตุนี้การเมืองในราชสำนักจึงมีลักษณะเป็นการต่อสู้ของฝ่ายต่าง ๆ ขณะที่พระประมุขเอง ก็ทรงพยายามวางพระองค์ให้เข้าอยู่ในแนวเดียวกับขุนนางที่ทรงอิทธิพล เพื่อว่าจะได้ทรงยึดกุมราชบัลลังก์ไว้ได้อย่างมั่นคง ปลอดภัยทั้งสำหรับพระองค์เองและทายาทของพระองค์ การต่อสู้เหล่านี้แหละคือสิ่งที่อยู่เบื้องหลังการสืบราชสันตติวงศ์ และเป็นกรณีพิพาทซึ่งเกิดขึ้นในศูนย์กลางเกือบทุกแห่งอย่างสม่ำเสมอ จนแทบจะเป็นความซ้ำซากจำเจ ใน ค.ศ.1631 โอรสของประมุขวงศ์เหงียน แม้ว่าจะชนะการท้าทายอำนาจจากพระอนุชาที่ได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มชาวญี่ปุ่นจากไฟ-โฟ พระองค์ก็ยังทรงรู้สึกว่าจำเป็นที่จะต้องให้กักขังบรรดาพระอนุชาต่างพระมารดา ซึ่งเป็นโอรสของพระสนมอีกสี่พระองค์ไว้ ในอยุธยาสมัย ค.ศ.1656 มีกษัตริย์สามพระองค์ขึ้นครองราชย์ภายในชั่วระยะเวลาเพียงสองเดือนเศษ ก่อนที่สมเด็จพระนารายณ์จะทรงได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นกษัตริย์ในท้ายที่สุดในปีถัดมา

การดำเนินความเพียรพยายามเพื่อรักษาพระราชอำนาจไว้นั้น พระประมุขต่างทรงอุตสาหะพากเพียรเพื่อเพิ่มทรัพยากรของพระองค์เองอยู่ตลอดเวลา ทั้งนี้เพื่อกันมิให้ผู้มีโอกาสอื่น ๆ กลายเป็นคู่แข่งได้ ด้วยเหตุนี้ ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดจึงได้ปรากฏว่ามีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในทางที่นำไปสู่การรวบการค้ามาไว้ในกำมือของพระประมุขและตัวแทนของพระองค์ การที่กษัตริย์ทรงเข้ามีส่วนร่วมในการค้า ไม่เพียงแต่จะกลายเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นอย่างเป็นธรรมดาสามัญเท่านั้น ในหลาย ๆ สถานที่ กิจกรรมการพาณิชย์ของพระประมุข มีอิทธิพลเหนือบรรดาพระญาติพระวงค์หรือขุนนางโดยสมบูรณ์ ในอยุธยาในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดร้อยละ 72 ของเรือทั้งหมด ที่เอ่ยถึงในแหล่งข้อมูลของดัตช์ (ไม่รวมเรือของต่างชาติ) ล้วนลงทะเบียนไว้ในพระนามของกษัตริย์ เมื่อเวลาผ่านไป พระประมุขหลายพระองค์ ซึ่งได้รับการส่งเสริมจากภาษีอากรที่พ่อค้ายุโรปเต็มใจจ่ายชำระ ได้ขยายขอบข่ายการผูกขาดของกษัตริย์ให้กว้างขวางออกไปอีก แต่ก่อน การผูกขาดเหล่านี้ ครอบคลุมเฉพาะสิ่งของที่หาได้ยากอย่างเช่นงาช้างและอัญมณี แต่มาตอนนี้ เข้าครอบคลุมถึงผลิตภัณฑ์ในชีวิตประจำวันที่ให้ผลกำไรอย่างเช่นพริกไทย หวาย และหนังกวาง สินค้าที่ตั้งราคาไว้อย่างเอาเปรียบ ภาษีอากรและของขวัญที่เป็นพันธะหน้าที่ที่ต้องนำมาถวาย เพิ่มพูนท้องพระคลังของกษัตริย์ให้เปี่ยมล้นยิ่งขึ้นไปอีก อาทิเช่นเอกสารที่เขียนด้วยลายมือฉบับหนึ่งของบรูไนระบุว่า สุลต่านควรจ่ายเงินชำระค่าสินค้าใด ๆ ที่ทรงซื้อเพียงร้อยละ 80 ของราคาปกติ ในขณะเดียวกัน ก็ทรงได้รับค่าธรรมเนียมร้อยละ 10 จากการขายสินค้าทุกอย่างที่เมืองท่าของพระองค์ เอกสารฉบับเดียวกันนี้ยกตัวอย่างกรณีของกัปตันเรือชาวจีนที่ประสงค์จะหลีกเลี่ยงการเสียภาษีเพิ่มเติมสำหรับเรือของตน การจะทำเช่นนี้ได้ เขาต้องมอบเงิน100 รีล

ให้แก่*สยาห์ บันดาร์* (หัวหน้าท่าเรือ) เป็นของขวัญ แต่องค์ประมุขนั้น ทรงได้รับมากเป็นเจ็ดเท่าของจำนวนดังกล่าว

ทรัพย์สมบัติของเหล่ากษัตริย์มิได้เพิ่มขึ้นโดยผ่านทางการค้าอย่างเดียวเท่านั้น เป็นเรื่องปกติธรรมดาในรัฐต่าง ๆ ส่วนใหญ่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่ทรัพย์สินของชาวต่างชาติหรือของปัจเจกบุคคล ที่ไม่ได้รับการคุ้มครองจากขุนนางคนใดคนหนึ่ง ต้องส่งกลับไปยังกษัตริย์ ชาวสเปนคนหนึ่งที่มาเยือนกัมพูชากล่าวว่า เมื่อเจ้าของบ้านหลังหนึ่งเกิดตายลง "ทุกอย่างที่อยู่ในบ้าน ถูกส่งกลับคืนไปให้แก่กษัตริย์ ฝ่ายภรรยาและลูก ๆ ต่างซุกซ่อนสิ่งต่าง ๆ เท่าที่จะทำได้ และเริ่มหาหนทางที่จะเริ่มต้นชีวิตใหม่"[45] ในอยุธยา กล่าวกันว่า ธรรมเนียมที่กำหนดให้ ทรัพย์สินครึ่งหนึ่งของบุคคล ต้องส่งมอบให้แก่กษัตริย์หลังจากที่เขาตายลง เพิ่งเริ่มนำมาใช้กันในรัชสมัยของสมเด็จพระเอกาทศรถ (ครองราชย์ ค.ศ.1605-1610) นับตั้งแต่ค.ศ. 1629 ในรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง การบีบคั้นมีเพิ่มขึ้นต่อไปอีก กล่าวคือเมื่อมาถึงตอนนี้ "เวลาที่ขุนนางผู้หนึ่งตายลง ภรรยาและบุตรธิดาจะถูกนำตัวมาควบคุมไว้ในอารักขา" พระประมุของค์เดียวกันนี้ยังทรงพบหนทางอื่น ๆ ในการเพิ่มรายรับส่วนพระมหากษัตริย์อีก เพราะพระองค์ยังทรง "บัญชาให้ดินแดนและเมืองทั้งหลายที่อยู่ภายใต้บังคับของราชอาณาจักรสยาม ทำบัญชีทาสของตน...พระองค์โปรดให้นับจำนวนไม้ผลทุกหนทุกแห่งในราชอาณาจักรของพระองค์ และกำหนดภาษีกับไม้ผลแต่ละต้น"[46] แนวโน้มที่จะเพิ่มการเก็บภาษีจากศูนย์กลางนี้ ดูจะมีแพร่หลายทั่วไป ใน ค.ศ.1663 พระประมุขของบันเตน ซึ่งขยายอำนาจควบคุมแผ่ออกเข้าไปถึงภูมิภาคลัมปุง ทางตอนใต้ของสุมาตรา กำหนดให้ราษฎรทั้งหมดของพระองค์ปลูกพริกไทยห้าร้อยต้น และส่งผลผลิตที่ได้มายังบันเตน

ทรัพย์สมบัติที่เพิ่มพูนขึ้นเรื่อย ๆ ของเหล่ากษัตริย์ยังช่วยทำให้พระองค์ทรงห่างไกลไปจากคนธรรมดาสามัญด้วยเช่นกัน ในกัมพูชาในคริสต์ศตวรรษที่สิบหก "ใครก็ตาม ไม่ว่าจะต่ำต้อยสักเพียงไรก็อาจพูดกับกษัตริย์ได้" และตามเรื่องราวที่เล่ากันต่อ ๆ มาแต่ครั้งโบราณก็ระบุว่า ฮัง ตัวห์ วีรบุรุษของเมละกา ตะลึงงันเมื่อมาถึงตุรกีแล้วพบว่า พระประมุขจะไม่เสด็จมาต้อนรับ เพราะ "ในรัฐมาเลย์นั้นเป็นธรรมเนียมเสมอมาที่กษัตริย์จะเสด็จออกรับทูต" [47] ขณะที่ความโอ่อ่าขององค์ประมุขเพิ่มมากขึ้น ราษฎรก็เข้าถึงพระองค์ยากยิ่งขึ้นเป็นลำดับด้วย แนวโน้มนี้ มีชัดเจนเป็นพิเศษในส่วนแผ่นดินใหญ่ ราชโองการของไทยในค.ศ. 1740 กล่าวย้ำถึงสถานภาพของกษัตริย์ว่า "สูงที่สุดในแผ่นดิน เนื่องจากทรงเหมือนกับเทพ" เช่นเดียวกับประมุขของเวียดนามและอังวะ ซึ่งแทบจะไม่เคยปรากฏพระองค์ให้

---

[45] Chandler, ***A History of Cambodia***, 82.

[46] Jeremias Van Vliet, ***The Short History of the Kings of Siam***, trans. Leonard Y. Andaya, ed. D.K. Wyatt, Bangkok: Siam Society, 1975, 88, 96.

[47] Chandler, ***A History of Cambodia, 81***; Kassim Ahmad, ed., ***Hikayat Hang Tuah***, Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, 1971, 468.

เห็นในที่สาธารณะ ส่วนกษัตริย์ในโลกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนที่เป็นเกาะนั้น แม้อาจไม่เคยวางพระองค์ในสถานะเดียวกับกษัตริย์ของแผ่นดินใหญ่ที่อยู่ในสมัยเดียวกัน แต่การรักษาลำดับชั้นในราชสำนักก็ยังมีอยู่อย่างเคร่งครัดอยู่ และพระประมุข ก็กระตือรือร้นที่จะฉวยสิ่งของแปลกใหม่ที่การค้านำมาให้ เพื่อที่จะได้เสริมสถานภาพของพระองค์ให้เทียบเคียงได้กับกษัตริย์พระองค์อื่น ๆ เมื่อมาถึงตอนนี้ กษัตริย์ทั้งหลายทรงสวมฉลองพระเนตร เสวยขนมปังดัตช์ ดื่มไวน์สเปน ทรงฉลองพระองค์ด้วยผ้าปักของญี่ปุ่น และอาจถึงขั้นกระทำเช่นเดียวกับประมุขของบันเตนคือให้นักทรัมเปต ชาวโปรตุเกสมาสร้างความบันเทิง กษัตริย์เหล่านี้ คงไม่รู้สึกประหลาดพระทัยแต่อย่างใด เมื่อทรงทราบความจริงในข้อที่ว่า สมเด็จพระนารายณ์ กษัตริย์แห่งอยุธยา ทรงมีหัวหน้าพ่อครัวเป็นชาวอินเดียและทรงสวมฉลองพระองค์ของเปอร์เซีย เพราะนี่จะมีความหมายว่า พระองค์ทรงรับเอา “ธรรมเนียมปฏิบัติที่เหมาะสมมาใช้ รวมทั้งเสวยอาหารและเครื่องดื่มอย่างดีเลิศและทรงสวมฉลองพระองค์ที่เหมาะควรกับประมุขผู้ทรงพระบรมเดชานุภาพ”[48]

ความเพียรพยามที่จะให้คนมองว่ากษัตริย์ทรงเป็น “พระประมุขผู้ทรงพระบรมเดชานุภาพ” จึงมีการให้ความเอาใจใส่อย่างมากแก่พิธีการเข้าเฝ้า อาทิเช่นในมะตะรัม เหล่าเจ้าผู้ครองที่อยู่ตามชายฝั่งทะเลทั้งหมด ต้องไปแสดงตัวที่ราชสำนักในวาระต่าง ๆ ที่กำหนดไว้เป็นการเฉพาะ อาทิเช่น *คาแรเบค มูลัด* หรือการฉลองวันประสูติของพระศาสดา และหากว่าไม่มา จะถูกถือว่าเป็นการแสดงการกระด้างกระเดื่อง ในวาระดังกล่าวนี้ มีการแสดงให้เป็นที่ประจักษ์ต่อสาธารณชนถึงความมั่งคั่งของกษัตริย์ สถานะอันสูงส่งของพระองค์และพระบรมเดชานุภาพที่สูงส่งเหนือกว่าผู้อื่นใดในหมู่พระญาติพระวงค์และชนชั้นสูงของพระองค์ การแสดงความยิ่งใหญ่ตามพิธีการเหล่านี้ จะมีการสงวนสถานที่พิเศษไว้สำหรับเป็นที่แสดงบรรณาการ ซึ่งจะมีการระบุจำนวนและมูลค่าบอกไว้ตามประเพณี และบางครั้งมีการกำหนด สิ่งที่ต้องนำมาถวายไว้อย่างละเอียดด้วย ดังจะเห็นได้จากเอกสารฉบับหนึ่งจากบรูไน ซึ่งแจกแจงถึงผลิตผลและผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ซึ่งบรรดาหัวหน้าในท้องถิ่นต่าง ๆ ควรนำมาถวาย ได้แก่ สาคูจากมูกาห์ ข้าวเปลือกจากเซบุยอ ฝ้ายจากบาตังเลปาร์ และทองคำจากเมลานอ ในพม่ามีการบันทึกลงบัญชีอย่างเป็นลายลักษณ์อักษรถึงจำนวนเงินที่เจ้าประเทศราชต่าง ๆ จ่ายให้เป็นบรรณาการ สันนิษฐานว่าเพื่อจะได้ทราบตัวผู้ที่ไม่จ่ายชำระตามสัญญา ในเวียดนาม ของถวายจากกัมพูชาและรัฐต่าง ๆ ของลาว อยู่ในรูปของสินค้า “ไร้อารยธรรม” อย่างเช่นผลิตผลจากป่า ขณะที่ของขวัญตอบแทนจากพระจักรพรรดิ จะได้แก่กระดาษ เครื่องกระเบื้องลายครามและผ้า ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงสถานภาพที่สูงกว่าของพระองค์ อาจเป็นได้ว่า บรรณาการที่ประณีตที่สุดคือสิ่งที่เจ้าประเทศราชนำไปถวายให้แก่อยุธยาพร้อมของขวัญอื่น ๆ คือต้นไม้ทองคำและดอกไม้เงินที่ประดิษฐ์ประดอยอย่างสวยงาม การต้องนำต้นไม้ทองดอกไม้เงินดังกล่าวมาถวายพร้อมกับของขวัญนี้มีมาตั้งแต่สมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า ต้นไม้ทองดอกไม้เงินนี้ เป็นไปได้ว่าได้มาจากตำนานของฮินดู-พุทธเกี่ยวกับต้นไม้วิเศษที่จะปรากฏ

---

[48] O’Kane, ***Ship of Sulaiman***, 156.

เมื่อกาลเวลาเวียนเข้าสู่ยุคทองของวัฏจักร และต้นไม้วิเศษนี้จะให้พรใด ๆ ตามที่ผู้ขอปรารถนา มูลค่าของของขวัญดังกล่าว มีสูงมาก ข้อความจาก*เซจาราห์ เมลายู*ระบุว่า ต้นไม้ทองดอกไม้เงินที่ส่งจากปาซายไปยังอยุธยา มีมูลค่าเท่ากับทองคำหนึ่งบาฮารา (ประมาณ 170 กิโลกรัม)

ที่มีความสำคัญมากเท่า ๆ กับมูลค่าและคุณลักษณะของของขวัญ คือวิธีการที่นำมามอบให้ เนื่องจากวัตถุประสงค์ของวาระดังกล่าว มิใช่เพียงเพื่อยืนยันถึงตำแหน่งฐานะที่สูงส่งกว่าขององค์ประมุขเท่านั้น หากยังเป็นการเสริมสร้างความความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าอธิราชและเจ้าประเทศราชให้หนักแน่นมั่นคงยิ่งขึ้นด้วย พิธีการที่เจ้าประเทศราชยืนยันถึงความซื่อสัตย์จงรักภักดีของตน สามารถมีได้หลายรูปแบบ ตัวอย่างเช่น ในบูคิสและรัฐต่าง ๆ ในมากาสซาร์ เจ้าประเทศราชแต่ละพระองค์จากรัฐเหล่านี้ ผลัดกันชักกริชออกมาแสดงระบำอย่างดุเดือด พร้อมกับกล่าวปฏิญาณถึงความจงรักภักดีด้วยเสียงอันดัง พิธีนี้รู้จักกันในนาม*กันชาร์* ในเวียดนาม อเล็กซานเดอร์แห่งโรดส์บันทึกไว้ว่า ขณะที่ให้สัตย์สาบานว่าจะจงรักภักดีนั้น ผู้เข้าร่วมพิธีจะถูกจัดประเภทในเรื่องความชัดเจนของน้ำเสียง ซึ่งสิ่งนี้ จะนำมาใช้กำหนดความยาวและคุณภาพของเสื้อคลุมที่พวกเขาจะได้รับด้วย ในที่อื่น ๆ วิถีปฏิบัติที่ใช้กันอยู่ทั่วไป คือกำหนดให้ดื่มน้ำพระพิพัฒน์สัตยา น้ำนี้ผ่านการทำให้มีอิทธิฤทธิ์ขึ้น ด้วยการสวดคาถาพิเศษหรือด้วยการจุ่มอาวุธต่าง ๆ ลงในภาชนะที่บรรจุน้ำ หากมีการละเมิดคำสัตย์สาบานที่ให้ไว้ภายใต้พิธีกรรมดังกล่าว คำสาปแช่งที่ร้ายแรงจะตกอยู่แก่ฝ่ายผู้ผิดคำสัตย์นั้น ความเชื่อในอิทธิฤทธิ์ของคำสัตย์สาบานในช่วงสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดรุนแรงมาก จนอยุธยาบีบให้ประมุขผู้ปกครองประเทศราชที่มีเอกราชทุกพระองค์ ดื่มน้ำพระพิพัฒน์สัตยานี้ แม้ว่าในทางทฤษฎีแล้ว ประมุขของรัฐเหล่านั้นไม่จำเป็นต้องกระทำเช่นนี้เลยก็ตาม

ไม่น่าประหลาดใจที่การยืนกรานให้แสดงความอ่อนน้อมต่อหน้าสาธารณชนซึ่งเป็นลักษณะหนึ่งของรัฐแนวหน้าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ก่อให้เกิดความตึงเครียดขึ้น เมื่อเจ้านายและเสนาบดีที่ทรงพระปรีชาสามารถและมีความสามารถถูกบังคับให้จำต้องลดองค์หรือลดตนลงมาแสดงความนอบน้อมต่อกษัตริย์ ที่โง่เขลาหรือไม่น่าประทับใจ มีหลายกรณีทีเดียว ที่ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำเล่าระหว่างกษัตริย์กับขุนนางชั้นสูง ได้รับการเติมเชื้อด้วยการดำเนินมาตรการบางอย่างโดยจุดมุ่งหมายที่มิใช่เพื่อรวบอำนาจเข้ามาอยู่ในมือของกษัตริย์มากขึ้น แต่เพื่อสร้างความแน่นอนว่า อำนาจนี้ จะได้รับการส่งทอดต่อไปยังผู้สืบราชสมบัติตามที่กษัตริย์พระองค์นั้นทรงเลือกสรร

การปฏิรูปการบริหารและการควบคุมกำลังคน ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด

ในอยุธยา กระบวนการปฏิรูปได้เริ่มขึ้นมาตั้งแต่เนิ่นใน ค.ศ. 1569 เป็นการปฏิรูปที่กระทำติดตามมาหลังความเจ็บปวดที่เกิดจากความพ่ายแพ้แก่พม่า สมเด็จพระนเรศวรทรงสร้างความแข็งแกร่งให้แก่ราชธานี โดยการทำให้หัวเมืองต่าง ๆ อ่อนแอลงและแนวโน้มนี้ ก็มีสืบเนื่องต่อมา ตระกูลที่ปกครองหัวเมืองบางตระกูล ถูกกำจัดจนแทบจะหมดสิ้น และกำลังคนในหัวเมืองต่าง ๆ มากมาย ถูกดึงมาอยู่ภายใต้การควบคุมของกษัตริย์ ทุก ๆ เมือง มีการแต่งตั้ง*ยกกระบัตร* (ผู้สอดแนม) ขึ้นเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลกลาง เพื่อยื่นรายงานเกี่ยวกับความประพฤติของข้าหลวงประจำหัวเมืองต่าง ๆ ความเคลื่อนไหวอีกอย่างหนึ่ง เกี่ยวข้องกับตำแหน่งของพระญาติของกษัตริย์ สมัยนี้ไม่มีการแต่งตั้งเชื้อพระวงศ์ไปปกครองหัวเมืองต่าง ๆ เหมือนเช่นแต่ก่อน แต่กลับกำหนดให้บรรดาเจ้านายเหล่านี้ ประทับอยู่ภายในราชธานีเพื่อให้สามารถควบคุมได้อย่างใกล้ชิดมากขึ้น

เมื่อพิจารณาความเกี่ยวพันที่มีอยู่อย่างใกล้ชิดระหว่างอยุธยากับพม่า ย่อมไม่เป็นที่น่าประหลาดใจที่จะสังเกตเห็นว่า อังวะ ก็ได้ดำเนินการปฏิรูปที่ค่อนข้างจะคล้ายคลึงกัน ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัชสมัยของพระเจ้าสะลุน (ครองราชย์ ค.ศ.1629-1648) กษัตริย์พม่าทรงรวบเอาที่ดินของเหล่าเจ้านายที่อยู่รายรอบราชธานี เข้ามาอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลอย่างใกล้ชิดยิ่งขึ้นมาก เจ้านายที่มีพระยศสูง ๆ ไม่สามารถปกครองสถานที่อย่างเช่นแปรหรือพะโคได้อย่างอิสระเสรีอีกต่อไป มาตอนนี้ ผู้ทำหน้าที่บริหารบริเวณที่อยู่ห่างไกล คือขุนนางซึ่งเห็นได้ชัดว่า ได้รับการแต่งตั้งจากศูนย์กลางและขึ้นตรงต่อศูนย์กลาง กษัตริย์ยังคงรับรู้ถึงพันธะหน้าที่ในความเป็นญาติของพระองค์ พระองค์ยังคงมีความเกี่ยวดองกับขุนนางคนสำคัญ และผู้นำของดินแดนต่าง ๆ ด้วยการอภิเษกสมรสและการให้การอุปถัมภ์ยังคงเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการบริหารบ้านเมือง ถึงกระนั้นก็ดี ผลกระทบที่สั่งสมกันขึ้นมาจากการปฏิรูปของพระเจ้าสะลุน คือการลดโอกาสที่บรรดาเจ้านายและขุนนางชั้นสูงจะใช้อำนาจอย่างเป็นอิสระ

ในเวียดนามแม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงซึ่งเล ธันห์ ตน ทรงริเริ่มขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า เพื่อเพิ่มอำนาจการปกครองของกษัตริย์ แต่การที่เหล่าขุนนางที่เข้มแข็งของเวียดนามจะสามารถสำแดงพลังอำนาจของตน ก็เริ่มปรากฏชัดเจนจนเกินพอเช่นเดียวกัน การต่อสู้เพื่อแย่งชิงความเป็นใหญ่ระหว่างตระกูลเหงียนและตระกูลตรินห์ยังคงคาราคาซังอยู่ แม้ว่าทั้งสองฝ่ายต่างขอความช่วยเหลือจากชาวยุโรปมาได้ ฝ่ายตรินห์เริ่มการรบครั้งใหญ่กับทางใต้ใน ค.ศ.1643 ค.ศ.1648 ค.ศ.1661 และค.ศ.1672 ทว่าแม้ว่าจะมีกำลังเหนือว่า แต่พวกตรินห์ก็ไม่อาจมีชัยชนะได้สักที การแบ่งแยกเวียดนาม มีสัญลักษณ์ออกมาให้เห็นด้วยการสร้างกำแพงใหญ่สองกำแพงขึ้นทางเหนือของเมืองเว้ในค.ศ. 1631 และเมื่อถึง

ปลายทศวรรษ 1670 การสงบศึกอย่างลำบากยากเย็น ก็นำมาซึ่งการสถาปนาฝ่ายบริหารสองฝ่ายที่แยกต่างหากจากกัน

ภายในสองเขตอิทธิพลนี้ การแผ่อำนาจการควบควบคุมจากศูนย์กลาง ยังคงเป็นเรื่องที่มุ่งเอาใจใส่กันเป็นสำคัญ มีการดำเนินขั้นตอนต่าง ๆ เพื่อพยายามป้องกันมิให้มีผู้ใดสร้างอำนาจที่ตกผลึกอยู่อย่างมั่นคงในท้องถิ่น ดังที่อเล็กซานเดอร์แห่งโรดส์ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ พระญาติของกษัตริย์ จะไม่ได้รับอนุญาตให้ครองตำแหน่งบริหาร และพวกขุนนาง ก็ไม่สามารถปกครองจังหวัดที่เป็นบ้านเกิดของตนได้ ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ดูเหมือนว่า การท้าทายอำนาจการปกครองที่สำคัญของฝ่ายตรินห์และเหงียน มิได้มาจากพวกชนชั้นสูงมากเท่ากับมาจากผู้นำหมู่บ้าน สงครามกลางเมืองเป็นเวลานานปีช่วยหนุนนำให้เหล่าผู้นำหมู่บ้านมีความเป็นอิสระมากขึ้น ราชโองการต่าง ๆ ที่ผ่านออกมาเป็นลำดับในช่วงสมัยนี้ พยายามที่จะจำกัดกิจกรรมของบรรดาหัวหน้าหมู่บ้านเหล่านี้ และดึงให้พวกเขาเข้ามาอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของรัฐอย่างมั่นคงแน่นหนายิ่งขึ้น อาทิเช่น เจ้าหน้าที่ของท้องถิ่น ไม่ได้รับอนุญาตให้กระทำการในฐานะผู้พิพากษาโดยเอกเทศอีกต่อไป และเฉพาะหัวหน้าหมู่บ้านเท่านั้น ที่มีอำนาจตัดสินคดีความตามข้อกฎหมายได้ นับจากค.ศ. 1660 มา มีการกำหนดโควต้าภาษีและกำลังคนสำหรับแต่ละหมู่บ้าน โดยผู้เป็นหัวหน้าและผู้อาวุโส จะต้องดูแลให้การจัดส่งทันตามที่กำหนด ในบริเวณที่อยู่ในความควบคุมของตระกูลเหงียน ก็ดำเนินตามนโยบายทำนองเดียวกันนี้เช่นกัน แม้ว่าในพื้นที่ที่ประชากรประกอบด้วยคนหลายชาติพันธุ์ปะปนกัน จะเป็นการยากกว่า ที่จะขัดขวางคนเวียดนาม มิให้รับธรรมเนียม “ที่ไม่พึงปรารถนา” ของชาวเขมรมาปฏิบัติ การสอบเข้าเป็นขุนนางที่ตระกูลเหงียนจัดขึ้นสะท้อนให้เห็นสภาพแวดล้อมที่ยึดขนบประเพณีน้อยลง ผู้สมัครสอบยังจำเป็นต้องมีความรู้ด้านงานคลาสสิคของขงจื๊อ แต่ผู้สมัครสอบเหล่านี้ยังก็ต้องผ่านการสอบปากเปล่า และถูกตั้งคำถามเกี่ยวกับเรื่องราวในเชิงปฏิบัติด้วย รวมทั้งเรื่องที่เกี่ยวกับการทหาร

ในการแสวงหาหนทางเพื่อยืนยันอิทธิพลที่เหนือกว่าของศูนย์กลาง ทั้งตระกูลตรินห์และเหงียนต่างได้พบเครื่องมือสำเร็จรูปภายในลัทธิขงจื๊อ การสนับสนุนซึ่งศาสนาสามารถมีให้แก่ประมุขของราชอาณาจักรนั้น ในเวียดนามก็เห็นได้ชัดเท่า ๆ กับที่อื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่จริยธรรมแนวขงจื๊อได้รับผลกระทบกระเทือนอย่างหนักในช่วงเวลานานปีที่เกิดสงครามกลางเมือง เพราะในช่วงสงคราม ทักษะทางทหารได้รับการยกย่องสูงกว่าเรื่องอื่น ๆ มาก อย่างไรก็ดี ในภาวะอย่างใหม่ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด บรรดาผู้นำในท้องถิ่นทางเหนือ จำต้องเป็นปราชญ์ผู้รู้หลักขงจื๊อที่ประสบความสำเร็จด้วย กล่าวคือสามารถประพฤติปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่เหมาะสมและให้คำสั่งสอนตามบทบัญญัติของลัทธิขงจื๊อได้ ใน ค.ศ.1669 พวกตรินห์ประกาศว่า นับตั้งแต่นี้ไป ตำแหน่งใหม่ของผู้นำหมู่บ้าน จะเป็น *ซา กว่าน* (ขุนนางประจำหมู่บ้าน) แทนที่จะเป็น *ซา เตรือง* (หัวหน้าหมู่บ้าน) หลักศีลธรรมอย่างใหม่สำหรับชีวิตในหมู่บ้าน ประกาศออกมาใน ค.ศ.1663 โดยมีชื่อว่า “หนทางเพื่อการปรับปรุงศาสนา” คำประกาศนี้เน้นความซื่อสัตย์ทางการเมืองและคุณสมบัติของราษฎรที่ดี

สิ่งที่อยู่เบื้องใต้การบีบบังคับของพวกเหงียนและตรินห์ คือความปรารถนาพื้นฐานของรัฐบาลเวียดนามทุกรัฐบาล ที่จะเสริมสร้างการยึดกุมกำลังคนให้อยู่ภายใต้ศูนย์กลางอย่างมั่นคงแน่นหนายิ่งขึ้น เคยมีผู้กล่าวกันถึงขั้นว่า หลักกฎหมายของราชวงศ์เล แสดงให้เห็นว่า รัฐบาลของเวียดนามให้ความสนใจงานด้านนี้มากยิ่งกว่ารัฐบาลจีนมาก การปฏิรูปในอยุธยาและในอังวะ ก็สะท้อนเป้าหมายอย่างเดียวกัน ข้อมูลในพงศาวดารตามที่เจ้าหน้าที่ของวีโอซี คือฟานฟลีต (วันวลิต) ได้รับนั้น ระบุว่า ในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด กษัตริย์อยุธยาทรงประกาศกฎหมายที่กำหนดให้สามัญชนทุกคน *(ไพร่สม)* ไปขึ้นทะเบียนอยู่ใต้สังกัดของผู้นำคนหนึ่ง *(นาย)* นายผู้นี้อาจเป็นขุนนางผู้สูงศักดิ์หรือเป็นเชื้อพระวงศ์ อย่างใดอย่างหนึ่ง การสักบนข้อมือ คือเครื่องหมายประจำตัวของ*ไพร่สม*ในสังกัดของ*นาย*คนใดคนหนึ่ง – ผู้ซึ่งเขามีพันธะที่จะต้องทำงานให้เป็นระยะเวลาหกเดือน ในทางกลับกัน *นาย* ต้องรับผิดชอบดูแลความเป็นอยู่โดยทั่ว ๆ ไปของไพร่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการไถ่หนี้ กษัตริย์ก็ทรงมีคนทำงานรับใช้เป็นการเฉพาะด้วย ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในนาม*ไพร่หลวง* ไพร่หลวงพวกนี้ ต้องทำงานรับใช้แก่พระองค์เป็นเวลาหกเดือนในแต่ละปีเช่นเดียวกัน หากมิใช่ในกองทัพ ก็ในด้านอื่น ส่วนสตรีและพระภิกษุสงฆ์นั้น แม้ได้รับการยกเว้นจากการเกณฑ์แรงงาน แต่ก็ต้องถูกขึ้นทะเบียนไว้ เพื่อว่าเมื่อพระภิกษุสึกออกมา ก็ต้องกลับไปทำงานให้*นาย*ของตน การขึ้นทะเบียนสตรี ช่วยกำหนดว่า ลูกที่เกิดมา ต้องไปทำงานกับ*นาย*คนไหน ปัญหาที่กษัตริย์อยุธยาเผชิญคือการทำงานให้กษัตริย์นั้น ถือกันว่าหนักกว่าทำงานรับใช้*นาย* ดังนั้น จึงมี*ไพร่หลวง* ค่อย ๆ ทะยอยกันออกไปเข้าวัดกันอยู่ตลอดเวลา หรือไม่ก็ไปขอความคุ้มครองจากขุนนางและเจ้านายเชื้อพระวงศ์ ปัญหาที่มีอยู่ตลอดเวลา--คือปัญหาที่เกรงกันว่า ดุลระหว่างกษัตริย์กับขุนนาง จะเสียไป จึงมีการดำเนินความพยายามอย่างต่อเนื่อง เพื่อป้องกันมิให้กำลังพลของกษัตริย์ร่อยหรอลงไป วิธีการหนึ่งที่กระทำได้แก่ การแยก*ไพร่*ออกจาก*นาย* ด้วยการนำตัว*นาย*เข้ามาอยู่เสียในเมืองหลวง และกันพวก*ไพร่*ของนายเหล่านั้น ให้ยังคงอยู่ตามหัวเมืองต่าง ๆ

ความห่วงใยเรื่องการควบคุมกำลังคนทำนองเดียวกันนี้ ยังสามารถเห็นได้ในพม่า ในพม่าประชากรที่มิใช่ทาส แบ่งออกเป็นสองพวกคือพวกไม่มีพันธะที่ต้องทำงานให้แก่กษัตริย์เป็นประจำ *(อาธิ)* กับพวก *อาหมุ-ดาน* ซึ่งต้องจัดหากำลังคนเข้าไปเป็นทหารให้กับกองทัพ รวมทั้งให้บริการต่าง ๆ มากมายแก่กษัตริย์ ไม่ว่าในฐานะทหาร คนรับใช้ประจำวัง หรือกรรมกรที่ทำงานอยู่กับคลองชลประทาน ในช่วงครึ่งแรกของคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด จำนวน*อาหมุ-ดาน*ในพม่าตอนบน เพิ่มขึ้นมาก เนื่องจากประชากรของพะโค ถูกกวาดต้อนขึ้นไปทางเหนือคราวละมาก ๆ โดยมาชุมนุมกันหนาแน่นเป็นพิเศษบริเวณรอบ ๆ เมืองหลวง มีผู้ประเมินว่าเป็นไปได้ที่ ในช่วงระยะเวลานี้ มีผู้ที่เป็นหนี้แรงงานต่อกษัตริย์อยู่ถึง 40 เปอร์เซ็นต์ของจำนวนประชากรทั้งหมดภายในรัศมี 200 กิโลเมตรรอบอังวะ ราชโองการของกษัตริย์ที่มีออกมาเป็นลำดับ ดูจะหมกมุ่นอยู่แต่กับเรื่องการรวบรวมบัญชีรายชื่อคนเป็นหนี้งาน ประกอบกับการมีมาตรการใหม่ ๆ เพื่อค้ำประกันว่า คนเหล่านี้มิได้เปลี่ยนอาชีพ

หรือหลีกเลี่ยงหน้าที่ “เนื่องจากเป็นการง่ายมากที่ไพร่พลพม่าจะสูญหายไปในชุมชนชาวพม่า ในอาณาบริเวณที่กว้างขวางที่อยู่ภายใต้การควบคุมของพม่า”[49]

ระดับการปฏิรูปการบริหารในรัฐต่าง ๆ บนแผ่นดินใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตามที่ได้สืบสาวกันมา ปรากฏให้เห็นชัดเจนน้อยกว่าการปฏิรูปในบริเวณส่วนที่เป็นเกาะเป็นอันมาก อาเจะห์ภายใต้การปกครองของเจ้าอิสกานดาร์ มุดา และราชบุตรเขยของพระองค์ คือซึ่งอิสกานดาร์ ธานี (ค.ศ.1636-1641) อภิสิทธิ์ของพระญาติพระวงศ์ของกษัตริย์และชนชั้นสูงของอาเจะห์ ถูกตัดทอนลงอย่างมาก เจ้านายทั้งหลายซึ่งแต่ก่อนเป็นเจ้าเมืองประจำอยู่ตามบริเวณที่อยู่รอบนอก ถูกแทนที่ด้วยเจ้าหน้าที่ซึ่งทำงานขึ้นตรงต่อองค์ประมุข เจ้าหน้าที่ซึ่งมีชื่อตำแหน่งว่า*ปังลิมา*เหล่านี้ ได้รับการแต่งตั้งทุก ๆ สามปี *ปังลิมา*มีหน้าที่ต้องรายงานผลการทำงานเป็นประจำทุกปี โดยมีผู้แทนพระองค์ของพระประมุขมาคอยตรวจตราอยู่เป็นระยะ ๆ การละทิ้งหน้าที่ มีบทลงโทษอย่างรุนแรง อาทิเช่น*ปังลิมา*แห่งติกูถูกตัดมือและเท้า เมื่อได้พบว่ามีความผิดตามข้อกล่าวหา ภายในอาเจะห์เอง เจ้าอิสกานดาร์ มุดา ทรงได้ชื่อว่าเป็นผู้วางรากฐานการแบ่งอาณาจักรออกเป็น*มุกิม* หรือเขตทางศาสนา ซึ่งต่อมาภายหลัง มีการนำ*มุกิม*มาจัดรวมเข้าเป็นกลุ่ม ๆ ให้เป็นหน่วยบริหารที่ใหญ่ขึ้น ทว่าสิ่งที่เจ้าอิสกานดาร์ มุดาทรงห่วงใยเป็นสำคัญ คือโอกาสที่ขุนนางชั้นสูงของพระองค์เอง คือ *โอรัง กายา* จะท้าทายอำนาจของพระองค์ ดังนั้น พระองค์จึงวางมาตรการไว้ป้องปรามคนเหล่านี้อย่างรุนแรง *โอรัง กายา*ไม่ได้รับอนุญาตให้สร้างบ้านในลักษณะที่สามารถนำมาใช้เป็นปราการทางทหารได้ ทั้งไม่สามารถมีปืนใหญ่ไว้เป็นของตนเองได้ มีการขึ้นทะเบียนอาวุธปืน ซึ่งต้องส่งคืนให้แก่พระองค์ และใครก็ตามที่บังอาจคัดค้านพระองค์ ต้องถูกประหารชีวิตในทันที

ผลกระทบจากการปฏิรูปของเจ้าอิสกานดาร์ มุดา ดำรงอยู่ได้ไม่นาน การสิ้นพระชนม์ของเจ้าอิสกานดาร์ ธานี ทำให้เกิดการฟื้นฟูอิทธิพลของ*โอรัง กายา*ขึ้นมาใหม่ *โอรัง กายา*เหล่านี้ เป็นเครื่องมือในการสถาปนาราชินีขึ้นมาปกครองอาเจะห์จนกระทั่งถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด เมื่อถึงทศวรรษ 1680 ผู้มาเยือนชาวเปอร์เชียคนหนึ่ง บรรยายถึงอาเจะห์ว่าเป็นแหล่งรวมมลฑลต่าง ๆ เข้าไว้ด้วยกันโดย “ทุก ๆ ซอกมุม มีที่พำนักของกษัตริย์พระองค์หนึ่งหรือเจ้าเมืองคนหนึ่ง และประมุขแต่ละคนในแต่ละท้องถิ่น ต่างเลี้ยงตัวเองอย่างเป็นอิสระ โดยมิได้จ่ายภาษีให้แก่ผู้มีอำนาจปกครองในระดับที่สูงกว่าแต่อย่างใดเลย” ส่วนที่เหลือของโลกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนที่เป็นเกาะ จะหาตัวอย่างอื่น ๆ ที่แสดงถึงการปฏิรูปการบริหารที่สำคัญก็ทั้งยาก สุลต่านอมังกุรัตที่ 1 ของชวา (ครองราชย์ ค.ศ.1646-1677) ทรงเพียรพยายามที่จะรวมศูนย์การปกครองภายใต้อิทธิพลของกษัตริย์อยู่บ้าง ด้วยการกระชับการควบคุมการบริหารส่วนภูมิภาคให้เข้มงวดยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณเมืองท่าริมชายฝั่งทะเลตอนเหนือ เมืองที่สำคัญที่สุดถูกกำหนดให้อยู่ภายใต้การควบคุมของ*สยาห์บันดาร์*หนึ่งคนหรือมากกว่านั้น โดยมีเจ้าหน้าที่ ที่เรียกว่า *อุมบัล* หลายคนได้รับมอบหมายให้ควบคุมกิจการภายใน อาทิ

---

[49] Than Tun, *Royal Orders*, 69; Lieberman, ***Burmese Administrative*** *Cycles*, 96-105.

เช่น ชาปารา มี*สยาห์บันดาห์*สี่คน กับ*อุมบัล*สี่คนที่ทำหน้าที่ควบคุมดูแลบริเวณที่อยู่เบื้องหลังชายฝั่งลึกเข้าไปในแผ่นดิน การแต่งตั้งตำแหน่งใหม่พวกนี้ ลดทอนอำนาจของบรรดาเจ้าผู้ครองที่อยู่ตามบริเวณชายฝั่งทะเลลงอย่างมาก และทำให้มีโอกาสเป็นไปได้น้อยลง ที่เจ้าผู้ครองเหล่านี้จะต่อต้านกษัตริย์ แต่สุลต่านอมังกุรัตก็ทรงหันมาใช้วิธีการลอบสังหารปรปักษ์จำนวนมาก เพื่อเสริมสร้างฐานะของพระองค์ให้เข้มแข็งขึ้น ปรปักษ์เหล่านี้ รวมถึงเหล่าขุนนางชั้นสูง เชื้อพระองค์และครูสอนศาสนา การลอบสังหารนี้ยิ่งชักนำให้เกิดความมุ่งร้ายต่อกันและเป็นการซ้ำเติมแนวโน้มที่ส่วนภูมิภาคจะขัดขืนการแทรกแซงอย่างไม่บังควรของฝ่ายปกครองจากส่วนกลางให้รุนแรงหนักขึ้น

เราสามารถนำเสนอเหตุผลได้นานาประการ ที่ทำให้อัตราการรวมศูนย์ในโลกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนที่เป็นเกาะ ดำเนินไปในอัตราที่เชื่องช้ากว่าโลกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนแผ่นดินใหญ่รวม ทั้งความยากลำบาก ในการควบคุมประชากรก็มีมากกว่า ความแตกต่างทางด้านภูมิศาสตร์ ทำให้เกิดข้อแตกต่างที่มองเห็นได้ชัดเจนประการหนึ่ง สิ่งที่เป็นลักษณะเฉพาะของส่วนที่เป็นเกาะมากกว่าจะเป็นของส่วนแผ่นดินใหญ่ ได้แก่ แคว้นในลักษณะที่เรียกกันว่า “ประเภทสุมาตรา” แคว้นประเภทนี้มีลักษณะแบบฉบับอันประกอบด้วยศูนย์กลางแห่งหนึ่งในบริเวณปากแม่น้ำ ซึ่งประกอบด้วยบริเวณการผลิตหลายบริเวณ กับบริเวณหมู่บ้านซึ่งมักตั้งอยู่เหนือแม่น้ำขึ้นไปเป็นระยะทางไกลมาก นอกจากนี้ ราชอาณาจักรที่ประกอบด้วยเกาะที่อยู่กระจัดกระจายกัน จะโอนอ่อนให้กับการควบคุมของศูนย์กลางน้อยยิ่งกว่าบริเวณที่ราบที่มีน้ำท่วมขังตามลุ่มแม่น้ำใหญ่ ๆ เช่น แม่น้ำอิระวดีหรือแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นอันมาก

ปัญหาประการที่สอง สังคมมากมายหลายแห่งมีลักษณะกึ่งเร่ร่อน ซึ่งเป็นลักษณะเด่นเป็นพิเศษของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนภาคพื้นทะเล ชาวชวาที่อาศัยอยู่ตามบริเวณต่าง ๆ ที่ผลิตข้าวนาดำ โดยเปรียบเทียบแล้ว อาจมีรกรากอยู่กับที่มากกว่าชนที่อยู่ในบริเวณอื่น ๆ แต่การโยกย้ายถิ่นทั้งภายในเกาะและย้ายไปยังเกาะอื่น ๆ ก็ยังคงมีอยู่อย่างดกดื่น แน่นอนว่าพวกเจ้าผู้ครองในชวาย่อมพอจะทราบเป็นเค้ากว้าง ๆ ถึงจำนวนคนที่ตนอ้างสิทธิความเป็นเจ้าปกครองอยู่ แต่คำว่า *จาจะห์* ซึ่งมักแปลกันว่า “ครัวเรือน” นั้น ไม่ควรมองว่าเป็นตัวเลขประชากรที่แน่นอน หากแต่เป็นแค่ดัชนีที่ระบุด้วยความหวัง ถึงจำนวนครอบครัว ซึ่งตนอาจเรียกเก็บภาษีมาได้ การอ้างตัวเลข*จาจะห์* ยังคงทำกันเป็นจารีตสืบต่อมา ทว่าตัวเลขพวกนี้ ไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงมากขึ้นเรื่อย ๆ เพราะชาวบ้านย้ายออกไปเพื่อหลีกเลี่ยงข้อเรียกร้องที่เป็นภาระให้ต้องเสียภาษีและไปทำงานให้ ในชวาก็เช่นเดียวกับที่อื่น ๆ ประมุขส่วนใหญ่ทรงเสนอรางวัลให้แก่กลุ่มที่อยู่ลึกเข้าไปข้างใน ที่จับตัวราษฎรหรือทาสที่หลบหนีไป ทว่าในปาเล็มบัง ชนชาวปาเซมาห์ มีสถานภาพพิเศษเป็น*ซินหัง* อันมีนัยบ่งบอกถึงความเป็นอิสระปลอดพ้นจากภาษีและการเกณฑ์แรงงาน เป็นสถานะที่ให้เพื่อเป็นการตอบแทนการกระทำหน้าที่เป็นผู้รักษาความปลอดภัยบริเวณพรมแดน และจับตัวผู้รับใช้ของกษัตริย์ *(กาปุงคุต)* ที่พบว่ากำลังพยายามหนีไปยังชายฝั่งทะเลด้านตะวันตก อย่างไรก็ดี กษัตริย์ของปาเล็มบังก็เช่นเดียวกับ พระประมุของค์อื่น ๆ ส่วนใหญ่ในบริเวณหมู่เกาะ คือต้องพึ่งพาอาศัยความร่วมมือของ

ผู้ปกครองส่วนท้องถิ่นอย่างหนักหน่วง ในการควบคุมดูแลกำลังคนและในการจัดระบบการเกณฑ์แรงงาน ผู้อาวุโสและหัวหน้าตระกูลในตามหมู่บ้านต่าง ๆ ก็สามารถนำส่งคนให้ไปทำงานรับใช้กษัตริย์ได้เป็นจำนวนมาก ทั้งนี้เพื่อแลกเปลี่ยนกับตำแหน่งและของขวัญจากกษัตริย์ ปริมาณที่พวกเขาสามารถนำส่งได้นั้น อยู่ในระดับที่น่าทึ่งจริง ๆ

อย่างไรก็ดี แรงงานของคนเหล่านี้ มักมีเงื่อนไขควบคู่อยู่ด้วยเสมอ เพราะหากว่าคำเรียกร้องต้องการของพระประมุข สูงเกินระดับหนึ่งขึ้นไป พระองค์จะพบว่า ราษฎรของพระองค์นั้น ละลายหายไปเสียเฉย ๆ ทั้งมิใช่เป็นการหนีแต่เพียงเฉพาะบุคคล ชนทั้งชุมชนสามารถโยกย้ายไปที่อื่น เมื่อได้รับการชักจูงจากเงื่อนไขทางเศรษฐกิจที่มีเสน่ห์ดึงดูดใจมากกว่า หรือเมื่อต้องการหนีไปจากการข้อเรียกร้องแกมบังคับที่ไม่พึงใจ หนีการลงโทษหรือโรคภัยไข้เจ็บ ความเป็นสุกุ ปินทะห์ (ชนเผ่าเร่ร่อน) ไม่ใช่เรื่องแปลกผิดธรรมดาแต่อย่างใด และที่เรียกว่าสุกุปินทะห์ เพราะหลายชั่วอายุคนมาแล้ว ที่พวกเขาโยกย้ายกลับไปกลับมาระหว่างปาเล็มบังและแจมบี – “การประท้วงด้วยการหลบเลี่ยง”[50] แบบนี้ มีให้เห็นอย่างชัดเจนในฟิลิปปินส์ ตอนที่ฝ่ายบริหารของสเปน เพียรรณรงค์อย่างต่อเนื่องเพื่อย้ายประชากรเข้ามาอยู่ในเมือง ทั้งนี้เพราะผู้บริหารสเปนต้องการเปลี่ยนพวกเขาให้หันมานับถือศาสนาคริสต์และเพื่อบังคับให้พวกเขาต้องเสียภาษีอากรต่าง ๆ ตอนกลางศตวรรษ ผู้สังเกตการณ์ชาวสเปนอย่างน้อยก็คนหนึ่งรู้สึกว่า ชาวฟิลิปปินส์ “ที่ไม่ได้รับการพิชิต” มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นทุกที เพราะมีผู้หลบหนีจากที่ราบลุ่มมาสมทบ และอาจมีจำนวนมากกว่าราษฎรที่ขึ้นกับสเปน นอกจากนี้ ยังมีชาวฟิลิปปินส์จำนวนมาก ซึ่งแม้จะเป็นคริสเตียน แต่ก็เป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านแต่เพียงในนามเท่านั้น ในค.ศ.1660 บาทหลวงชาวสเปนผู้หนึ่งยอมรับว่า สถานที่ที่เรียกกันว่าเป็น “เมือง” ในนิครอสนั้น มีบ่อย ๆ ที่ประกอบด้วยโบสถ์เพียงหนึ่งหลังกับกระท่อมอีกสองสามหลัง เป็นกระท่อมที่ชาวฟิลปิปินส์มาพำนักอยู่ตอนที่เข้าเมืองมาในวันอาทิตย์เท่านั้น บางครั้ง พวกเขาก็อาศัยอยู่นอกเมืองไกลออกไปมาก ถึงขนาดต้องใช้เวลาเดินทางครึ่งวัน บาทหลวงอีกรูปหนึ่ง กล่าวด้วยความสลดใจเมื่อกว่าหนึ่งชั่วอายุคนให้หลังว่า “ความปรารถนาภายในส่วนลึกของคนป่าเถื่อนเหล่านี้ คือการดำรงชีวิตอยู่ในถ้ำและในป่าของ ตนเอง”[51]

แต่อาจเป็นได้ว่า เหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นการหนีอย่างเป็นกลุ่มเป็นก้อนอย่างน่าตื่นตาตื่นใจมากที่สุด คือการอพยพครั้งใหญ่ของชนชั้นสูงในบูคิสและมากาสซาร์ กับบรรดาบริวารของพวกเขาภายหลังจากมีความไม่สงบเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในช่วงศตวรรษนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หลังจากดัตช์ประสานกำลังกับผู้นำของบูคิส คือเจ้าอารุง ปาลักกา (ครองราชย์ ค.ศ.1669-1696) เพื่อปราบปรามมากาสซาร์ในค.ศ. 1669 คนจำนวนมากถึง 2000 คน สามารถรวมให้อยู่ในกองเรือเดียว และเนื่องจาก

---

[50] ไมเคิล อาดาส เป็นผู้ใช้คำนี้ ใน Michael Adas, “From Footdragging to Flight: The Evasive History of Peasant Avoidance in South and Southeast Asia,” ***Journal of Peasant Studies***, 13, 2 (1981) 65.

[51] Angel M. Cuesta, ***History of Negros***, Manila: Historical Conservation Society, 1980, 42, 111.

คนเหล่านี้มีชื่อเสียง ว่าเป็นนักต่อสู้และนักการค้า กษัตริย์ส่วนใหญ่จึงพร้อมที่จะรับพวกเขาไว้ ในซัมบาวา ฟลอเรส ชวา มาดูรา บอร์เนียว สุมาตราและคาบสมุทรมลายู และแม้กระทั่งอยุธยา มีผู้ลี้ภัยจากสุลาเวสี มาตั้งชุมชนบูคิสและมากาสซาร์ขึ้น เกาะต่าง ๆ อย่างเช่นเกาะกานเคียน ที่อยู่นอกชายฝั่งชวาและเซียนตัน ในทะเลจีนใต้ กลายเป็นที่มั่นของบูคิส-มากาสซาร์ และในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ชาวบูคิสถึงกับประสบความสำเร็จในการอ้างสิทธิเพื่อควบคุมภูมิภาคสลังงอร์ ซึ่งมีประชากรอาศัยอยู่เบาบาง สลังงอร์เป็นดินแดนที่อยู่ใต้การปกครองของยะโฮร์ ทางฝั่งชายทะเลด้านตะวันตกของคาบสมุทรมลายู

ความยากลำบากประการหนึ่งที่มีมาอย่างต่อเนื่อง ในการควบคุมกำลังคนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนที่เป็นเกาะ ก็คือ มีสถานที่มากมายจนเหลือเกิน ที่ผู้หลบหนีสามารถใช้เป็นที่พักพิงที่ปลอดภัยได้ พร้อมทั้งเป็นสถานที่ที่ยินดีต้อนรับพวกเขากับครอบครัว ดังกรณีการกระจายไปอาศัยอยู่ในที่ต่าง ๆ ของชาวบูคิสแสดงให้เห็น ใน ค.ศ.1651 สุลต่านอมังกุรัตที่ 1 แห่งชวา ทรงห้ามราษฎร มิให้เดินทางออกไปนอกชวา แต่เนื่องจากเป็นไปไม่ได้ที่จะคอยเฝ้าดูแลชายฝั่งทะเลทั้งหมดของชวาได้ตลอดเวลา จึงมีความเป็นไปได้เพียงเล็กน้อย ที่มาตรการดังกล่าวจะประสบความสำเร็จลงได้ ประมุขของปาเล็มบังกล่าวไว้ในค.ศ. 1747 ว่า “เป็นการง่ายมากที่ราษฎรจะหาเจ้าเหนือหัว แต่การที่เจ้าเหนือหัวจะหาราษฎรมาอยู่ในบังคับนี่สิ ยากลำบากยิ่งกว่ามากนัก”[52]

สิ่งที่ทำให้สภาพการณ์ในหมู่เกาะอินโดนีเซียยิ่งยุ่งยากซับซ้อนหนักขึ้นไปอีก ก็คือเมื่อถึงตอนนี้ รัฐต่าง ๆ ในถิ่นนี้ ล้วนแข่งขันเพื่อแย่งชิงกำลังคนและทรัพยากร ในขณะที่วีโอซี ก็กำลังขยายอิทธิพลแผ่กว้างออกไป ดัตช์แย่งเมละกามาจากโปรตุเกสใน ค.ศ.1641 และในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดนี้ ดัตช์สามารถกำจัดการแข่งขันที่มาจากชาวยุโรปพวกอื่น ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยในท้ายที่สุด ดัตช์ขับอังกฤษให้ไปอยู่ที่ที่มั่นเพียงแห่งเดียวในเบนกูเลนในสุมาตราตะวันตก ระหว่างดำเนินการเพื่อเป้าหมายทางการพาณิชย์ของตนนั้น ดัตช์ได้เข้ามีส่วนเกี่ยวข้องกับกิจการภายในของท้องถิ่นอย่างหนักหน่วง โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกาะชวา สุลต่านอากุงแห่งมะตะรัมไม่สามารถพิชิตปัตตาเวียได้ แม้ว่าจะเข้าปิดล้อมใน ระหว่าง ค.ศ.1628-1629 โอรสของสุลต่านอากุง คือสุลต่านอมังกุรัตที่ 1 ทรงดำเนินนโยบายอย่างสุดโต่ง แต่ก็ไม่สามารถกู้ชื่อเสียงบารมีของราชวงศ์ที่เสียไปเพราะเรื่องนี้ให้กลับคืนมาได้ เมื่อวาระสิ้นสุดศตวรรษของชวาซึ่งจะเกิดขึ้นใน ค.ศ.1677 ใกล้เข้ามา มีรายงานเพิ่มมากขึ้น ถึงลางร้ายกับคำทำนายทายทักที่น่ากลัวเรื่องความล่มสลายที่กำลังจะมาถึง ใน ค.ศ.1670-1671 เจ้าชายแห่งมาดูรา คือตรูนาชัย ทรงก่อตั้งกลุ่มพันธมิตรร่วมกับเจ้าชายรัชทายาท บุคคลสำคัญ ๆ ในด้านศาสนาและผู้อพยพชาวมากาสซาร์ เพื่อก่อการกบฏอย่างเต็มพิกัดขึ้นในชวาตะวันออก เมื่อถึงค.ศ. 1676 พระองค์ทรงควบคุมบริเวณชายฝั่งทะเลไว้ได้เกือบหมด ดูเหมือนไม่มีข้อกังขาแล้วว่า หากเหตุการณ์ถูกปล่อยให้คลี่คลายไปตามครรลองนี้ ก็น่าจะเป็นได้ว่า วงศ์กษัตริย์วงศ์ใหม่ อันมีตรูนาชัย

---

[52] VOC 2699, Resident of Palembang to Batavia, 13 March 1747 fo. 51.

เป็นประมุข จะขึ้นมาครองอำนาจ อย่างไรก็ดี เมื่อถึงจุดนี้ วีโอซี ตัดสินใจอย่างไม่สู้เต็มใจว่าผลประโยชน์ของตน น่าจะรักษาไว้ได้ดีที่สุดด้วยการเข้าแทรกแซงในบางรูปแบบ เพื่อสนับสนุนเชื้อสายราชวงศ์มะตะรัม "อันมีสิทธิธรรมอย่างถูกต้อง" ที่ครองอยู่ขณะนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพวกกบฏเริ่มแสดงร่องรอยให้เห็นว่าต่อต้านดัตช์ ใน ค.ศ.1677 สุลต่านอมังกุรัตและวีโอซี ได้ตกลงก่อตั้งพันธมิตรทางทหารขึ้น และเมื่อถึงปลาย ค.ศ. 1680 ตรูนาชัยก็สิ้นพระชนม์ด้วยฝีมือการสังหารของสุลต่านอมังกุรัตที่ 2 (ครองราชย์ ค.ศ.1677-1703) เอง สองปีต่อมา ดัตช์ก็เข้ามีส่วนเกี่ยวข้องกับกรณีพิพาทเกี่ยวกับการสืบสันตติวงศ์ในบันเตนอีกเช่นกัน และหลังจากนั้นไม่นาน กษัตริย์ของบันเตนก็กลายเป็นข้าช่วงใช้ของวีโอซี

ดัตช์ยังได้ค้นพบด้วยว่า ในบริเวณส่วนที่เหลือทั้งหมดของภาคหมู่เกาะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น แทบเป็นไปไม่ได้เลย ที่จะดำเนินการเพื่อเป้าหมายทางการพาณิชย์โดยไม่เข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจการภายในภูมิภาค โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีการสร้างที่พักและโรงงานขึ้นทุกที่ที่วีโอซีมองเห็นลู่ทางทางการค้า บริเวณที่อยู่ภายในวงล้อมเหล่านี้ ซึ่งดัตช์อ้างสิทธิสภาพนอกอาณาเขตอยู่ด้วยนั้น บ่อยครั้งที่สังคมของท้องถิ่นถือเป็นเขตลี้ภัย หากว่ากษัตริย์หรือขุนนางรีดนาทาเร้นมากนัก แต่ดัตช์เองก็บ่นเรื่องอาชญากร ลูกหนี้และคนหนีทัพของตน หนีไปอาศัยราชสำนักของอาณาจักรที่เป็นเพื่อนบ้านบางแห่ง และได้กลายเป็นเรื่องธรรมดาสามัญที่จะมีการลงนามทำสนธิสัญญากันระหว่างวีโอซีกับบรรดาพันธมิตร ซึ่งจะมีมาตราหนึ่งที่ว่าด้วยการแลกเปลี่ยนพวกหลบหนีซึ่งกันและกัน การโต้เถียงอันยาวนานเกิดขึ้นในหลาย ๆ แห่งในเรื่องที่ว่า บุตรธิดาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างมารดาชาวอินโดนีเซียกับบิดาชาวดัตช์ เป็นคนท้องถิ่นหรือว่าเป็น "ดัตช์" เจ้าหน้าที่ของวีโอซีมักพร้อมที่จะเข้าเจรจาอย่างยืดเยื้อเพื่อรักษาอำนาจการปกครองเหนือ "คนในบังคับ" ของตน ปัญหาละเอียดอ่อนอีกอย่างหนึ่ง คือการควบคุมชาวต่างชาติ ที่สำคัญคือชาวจีน ชาวจีนที่หันมานับถือศาสนาอิสลามและแต่งงานกับสตรีชาวอินโดนีเซีย โดยทั่วไปแล้ว ถือว่าอยู่ภายใต้อำนาจของศาลท้องถิ่น แต่ผู้อพยพชาวจีนจำนวนมากที่เข้ามาภายหลังเมื่อเกิดความวุ่นวายในประเทศจีนในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบหกและสิบเจ็ด ย่อมมีผลให้ปัญหาคดีความระหว่างชาวจีนที่เป็น "ดัตช์" กับชาวจีนที่เป็นคน "ท้องถิ่น" มีจำนวนเพิ่มขึ้นเป็นลำดับตามศาลต่าง ๆ ปัญหานี้ยังคงไม่อาจแก้ไขให้ตกไปได้

โลกส่วนที่เป็นเกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แตกต่างจากส่วนที่เป็นแผ่นดินใหญ่ยิ่งขึ้นไปอีก ในข้อที่ว่า บางวัฒนธรรมส่งเสริมอย่างกระตือรือร้นให้ผู้ชายของตนจากไป วัฒนธรรมที่นึกได้ทันทีก่อนที่อื่น คือวัฒนธรรมของมินังกาเบา ในมินังกาเบาการสืบมรดกที่ดินและสิ่งของต่าง ๆ ของตระกูลซึ่งผ่านทางเชื้อสายฝ่ายสตรี บังคับให้ชายหนุ่มต้องออกจากหมู่บ้าน *(เมรานตอ)* ไปหาเลี้ยงชีพ การอพยพอย่างกว้างขวางส่งผลให้มีหมู่บ้านของมินังกาเบาเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัดในลิงคีและเนเครีเซมบิลัน ทางชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกของคาบสมุทรมลายู และตลอดสองฟากชายฝั่งทะเลของสุมาตรา พระประมุขของมินังกาเบามิได้ทรงดำเนินความพยายามใด ๆ ที่จะเรียกคนของพระองค์กลับมา แต่ความรู้สึกถึงอัตลักษณ์ของกลุ่ม ยังคงมีอยู่อย่างแน่นแฟ้น เห็นได้จากลักษณาการที่ ชุมชนมินังกา

เบาในคาบสมุทร ต้อนรับผู้นำจากบ้านเกิดเมืองนอนเดิมของตน เมื่อตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด แม้ความคล้ายคลึงกับราชอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่บนแผ่นดินใหญ่เช่นอังวะมีไม่มาก แต่การอ้างสิทธิของประมุขของมินังกาเบา ที่จะใช้อำนาจความเป็นเจ้าอธิราชที่มีอยู่อย่างคลุมเครือเหนือ สุมาตราทั้งปวง กลับได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง แม้ว่ามินังกาเบาจะไม่เคยพึ่งพาการใช้อาวุธเพื่อสนับสนุนการอ้างสิทธิดังกล่าวเลยนั้นก็ตาม เป็นการยากที่จะประเมินความเคารพอย่างพิเศษเกินกว่าปกติ ที่ประชาชนในหมู่เกาะ มีต่อกษัตริย์และราชินีของมินังกาเบา ให้สูงเกินไป แม้ข้อเขียนจากที่ไกล ๆ อย่างบิมา ก็ยังยอมรับทัศนะที่มีอยู่ทั่วไปในสุมาตราที่ว่า ประมุขของมินังกาเบามีกำเนิดอย่างเดียวกัน และเท่าเทียมกัน กับกษัตริย์ของตุรกีและจีน

การเกิด "ศูนย์กลางตัวอย่าง"[53]

เมื่อถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด จะเป็นเวลาที่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้รับทราบเรื่องราวเกี่ยวกับความโอ่อ่าของประมุขที่ยิ่งใหญ่ในดินแดนที่ห่างไกลมานานหลายร้อยปีแล้ว ความรับรู้เหล่านี้ทำให้ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีภาพความคิดเกี่ยวกับกษัตริยภาพว่าเป็นแบบอย่างของการบริหารและปกครองบ้านเมืองในอุดมคติที่ทรงพลัง กษัตริย์พม่าทรงสร้างอาคารทางศาสนาตามแบบของสิงหล และคำสดุดีที่จัดทำขึ้นใช้กันในอาเจะห์ ในต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ก็มองเห็นได้ชัดว่านำแบบอย่างมาจาก *อัคบารนาม* ข้อเขียนของเปอร์เชียที่สรรเสริญอำนาจการปกครองของกษัตริย์ โมกุลที่ยิ่งใหญ่ แม้ว่าตัวอย่างจากที่อื่น ๆ ดังกล่าวเหล่านี้จะทรงอิทธิพล ทว่าชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็ยังสามารถใช้ประโยชน์จากอดีตของตนเองซึ่งใกล้ตัวกว่ามากเช่นกัน ดังจะเห็นว่าพุกามเป็นสถานที่ประกอบพิธีราชาภิเษกพระเจ้าตะเบงชะเวตี้ขึ้นเป็นกษัตริย์แห่งพม่าตอนบน ส่วนนักประวัติศาสตร์เวียดนามสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ก็กล่าวถึงมัค ดัง ดึง ผู้แย่งชิงราชบัลลังก์ว่า "รักษากฎหมายและระบบทุกอย่างของราชวงศ์เล และไม่หาญกล้าที่จะเปลี่ยนแปลงหรือยุบเลิกกฎหรือระบบใด ๆ เลย" เนื่องจากกลัวว่าประชาชน "ผู้ซึ่งเต็มเปี่ยมไปด้วยความทรงจำถึงราชวงศ์เก่า"[54] อาจก่อการกบฏขึ้นมา ส่วนมรดกตกทอดของพระนครนั้นก็มิใช่จะละวางกันอย่างไม่ใส่ใจ ดังที่ชาวโปรตุเกสผู้หนึ่งได้เขียนเล่าไว้ว่ากษัตริย์เขมรพระองค์หนึ่ง ได้มา "ค้นพบ" กลุ่มวิหารและปราสาท "ใหม่อีกครั้งหนึ่ง" ในปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบหก และทรง "เปี่ยมไปด้วยความชื่นชม" กับความโออ่าอลังการของวิหารและปราสาทเหล่านี้ พระประมุขของอยุธยาก็ทรงกระตือรือร้นพอ ๆ กัน ที่จะเชื่อมโยงพระองค์เองเข้ากับขนบประเพณีผสมไทย-เขมร ของช่วงระยะเวลาก่อนสมัยค.ศ. 1569 และ

---

[53] วลีนี้ คัดมาจาก Clifford Geertz, ***Islam Observed. Religious Development in Morocco and Indonesia,*** New Haven, 1968, 36.

[54] Yu, "***Law and Family***," 34.

พงศาวดารไทยสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ก็ทำให้พระนคร กลายเป็นนฤมิตรกรรมของกษัตริย์อยุธยาพระองค์แรกไป สมเด็จพระเจ้าปราสาททองถึงกับให้คัดลอกผังของนครวัดไว้เพื่อใช้เป็นฐานเบื้องต้นสำหรับสร้างพระที่นั่งใหม่สององค์ และได้ตรัสถึงการตั้งชื่อพระราชวังแห่งหนึ่งของพระองค์ว่ายโสธร[55]

ในบริเวณหมู่เกาะที่อยู่ทางตะวันตกนั้น ความทรงจำถึงเมละกา ยังคงเป็นแรงจูงใจที่ทรงพลังให้แก่ชาวเมเลย์ เพื่อฟื้นฟูการควบคุมบริเวณช่องแคบขึ้นมาอีก แรงจูงใจนี้ยังคงมีอยู่ต่อมาอีกเป็นเวลานาน หลังจากนครนี้ถูกโปรตุเกสพิชิตได้ อาลักษณ์ชาวมาเลย์สมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ซึ่งคัดลอกประมวลกฎหมายเมละกาเก่า ได้กล่าวอย่างโหยหาว่า ประมวลกฎหมายเหล่านี้ เรียบเรียงขึ้น “ในสมัยเมื่อเมละกายังเข้มแข็ง” ความคาดหวังของยะโฮร์ ที่จะสร้างความเป็นพันธมิตรกับวีโอซีใน ค.ศ. 1602 มีบอกอยู่เป็นนัย ๆ ใน*ฮิกายัต* ผลงานที่ได้รับความนิยมของมาเลย์ ผลงานนี้บรรยายถึงการรวมพลังกันของชาวมาเลย์และชาวดัตช์ เพื่อปราบโปรตุเกส และหลังจากนั้น ก็ร่วมกันปกครองเมละกาที่เกิดขึ้นมาใหม่ ในชวากาลเวลาที่ผ่านไป ได้เพิ่มชื่อเสียงของมัชปาหิตว่าเป็นตัวอย่างของมหาอำนาจที่มีการรวมศูนย์ แหล่งข้อมูลของมาเลย์ในช่วงนี้ กล่าวสรรเสริญพระประมุขของมัชปาหิตว่า พระราชอำนาจในการปกครองของพระองค์แผ่ขยายออกไปจากตอนในของชวา “ไปถึงชายฝั่งของมหาสมุทรตอนใต้” และทรงเป็นผู้ที่กษัตริย์แห่งบันเตน แจมบี ปาเล็มบัง บูคิส มากาสซาร์ ยะโฮร์ ปาหัง จามปา มินังกาเบา อาเจะห์และปาซาย ต่างเข้ามาสวามิภักดิ์ แหล่งข้อมูลของชวาในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดพรรณนาถึงการเร่งเร้าของเจ้าตรูนาชัย ที่จะให้พระนัดดาของสุลต่านอากุงย้ายไปมัชปาหิต “เพื่อว่า ทั่วทั้งเกาะชวา จะได้ทราบว่า ฝ่าพระบาทได้สถาปนาราชสำนักของพระองค์ขึ้นที่นั่น”[56]

ผลกระทบโดยรวมจากตัวอย่างที่มีพลังเช่นที่กล่าวนี้ ปรากฏชัดเจนเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ในกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด น่าจะเป็นได้ว่า จำนวนประชาคมที่ “ไร้กษัตริย์” และมีสภาผู้อาวุโสและหัวหน้ากลุ่มตระกูลต่าง ๆ เป็นผู้ดำเนินงานตามการปกครอง มีจำนวนมากกว่า “ราชอาณาจักร” มากมายนัก ทว่าส่วนใหญ่แล้ว ประชาคมเหล่านี้ เป็นของชนชาติที่อาศัยอยู่ในบริเวณห่างทะเลลึกเข้าไปภายใน อย่างเช่นบิซายาส์แห่งบรูไน ซึ่งมีชาวสเปนคนหนึ่งตั้งข้อสังเกตว่า “ถึงแต่ละหมู่บ้านจะมีบุคคลสำคัญ ๆ อยู่บ้างแต่พวกเขาไม่มีเจ้าเหนือหัวที่ทำหน้าที่ปกครองพวกเขาและเป็นผู้ที่พวกเขาเชื่อฟัง”[57] เฉพาะในบริเวณชายฝั่งทะเลเพียงไม่กี่แห่งเท่านั้น ที่สังคมไร้กษัตริย์เหล่านี้ ยังคงรักษาอำนาจไว้ได้ อาทิเช่น ก่อนที่บันดาจะถูกดัตช์ทำลาย บันดามี “คณะผู้ปกครองอาวุโส” ประกอบด้วยผู้นำของ

---

[55] Michael Vickery, “The Composition and Transition of the Ayudhya and Cambodian Chronicles,” in A.J.S. Reid and David Marr, eds, ***Perceptions of the Past in Southeast Asia***, Singapore, 1979.

[56] M. C. Ricklefs, “Six Centuries of Islamization on Java” in N. Levitzion, ***Conversion to Islam***, New York, 1979, 110.

[57] John S. Carroll, “Berunai in the Boxer Codex,” JMBRAS, 55, 2 (1982) 3.

หมู่บ้าน ซึ่งมาประชุมพบปะกันอยู่บ่อย ๆ เพื่อพิจารณาแก้ไขปัญหาและตกลงข้อพิพาทต่าง ๆ อย่างไรก็ดี ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เอง ก็เริ่มมองเห็นในระดับที่เพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ว่า การปราศจากพระราชา เป็นลักษณะเฉพาะอย่างหนึ่งของชนชาติที่ต่ำต้อย มีผู้กล่าวอ้างว่า พระเจ้านันทบุเรงแห่งพะโค (ครองราชย์ ค.ศ.1581-1599) ทรงขบขันมากเมื่อได้ข่าวว่า เวนิซเป็นรัฐอิสระที่ไม่มีกษัตริย์ พ่อค้าชาวอังกฤษในแจมบียังได้พบว่า พวกเขามีข้อโต้แย้งที่มีพลังมาก ในการกล่าวอ้างว่า ชาวดัตช์ที่เป็นคู่แข่งของตนเป็นชาติที่ไม่มีกษัตริย์ เจ้าหน้าที่ของวีโอซีเองก็ยอมรับว่า สำหรับประชาชนท้องถิ่นแล้ว "นี่เป็นจุดที่เข็มทิศหันไปหา"[58]

การระบุว่ารัฐที่เป็นกุญแจสำคัญหลายรัฐ มีฐานะเป็น "ศูนย์กลางอำนาจ" ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด มิใช่เป็นเพียงแค่ผลของการประมวลอดีตของนักประวัติศาสตร์สมัยใหม่ เพราะในคริสต์ศตวรรรษที่สิบเจ็ด มีพระประมุขหลายพระองค์ ที่อ้างอย่างโอ้อวดว่า พระองค์ทรงมีเดชานุภาพสูงกว่าบรรดาพระประมุขเพื่อนบ้าน ในอังวะองค์ประมุขทรงจัดพิธีอย่างประณีตซับซ้อน เพื่อทำให้พระองค์เป็น "กษัตริย์ในหมู่ราชาทั้งหลาย" และเพื่อที่จะกำราบ "กษัตริย์อื่นหมดทั้งร้อยพระองค์เหล่านั้น" ส่วนไทยก็โอ่ว่า นับตั้งแต่ยุคสมัยของสมเด็จพระนเรศวรเป็นต้นมา "พวกเขาไม่เคยอยู่ใต้บังคับของเจ้าองค์อื่นใดในโลกนี้" พงศาวดารมากาสซาร์มองเห็นแต่เฉพาะอาเจะห์และมะตะรัมเท่านั้น ที่เทียบเท่ากับตน ขณะที่พระประมุขของอาเจะห์เองก็ถือว่าพระองค์ทรงเป็น "กษัตริย์ที่มีพระราชอำนาจมากที่สุดในโลก" ใน ค.ศ.1667 สุลต่านอมังกุรัตที่ 1 แห่งมะตะรัมทรงกล่าวถึงพระองค์เองว่า เป็นบุคคลที่ "กษัตริย์ทุกพระองค์ในดินแดนชวาและมาเลย์ต่างเข้ามาสวามิภักดิ์"[59]

ลำดับชั้นตามที่พระประมุขเหล่านี้ทรงคิดคำนึงไว้นั้น ได้รับการยอมรับจากบรรดาเพื่อนบ้านอยู่ในระดับสูงทีเดียว อาทิเช่น เขมร ค่อย ๆ รับทัศนะของไทยเข้ามาทีละน้อย ๆ ว่าตนเองด้อยกว่า และถึงกับนำเรื่องราวของอยุธยาเกี่ยวกับชัยชนะเหนือกัมพูชา เข้ามารวมไว้ในประวัติศาสตร์ของตนเองด้วย ทั้งประวัติศาสตร์นี้ยังมิได้กล่าวถึงการฟื้นฟูของเขมรในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด สิ่งที่ชาวเขมรจดจำคือความพ่ายแพ้ของละแวกใน ค.ศ.1594 และการถูกบังคับให้ต้องยอมรับความเป็นเจ้ามหาอำนาจของไทยในสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด มีตำนานเล่าว่า ที่ละแวกนั้นมีรูปปั้นศักดิ์สิทธิ์อยู่สององค์ ซึ่งภายในองค์รูปปั้นนั้น มีคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ที่บรรจุความรู้ที่ลี้ลับเป็นพิเศษเอาไว้ กษัตริย์สยามทรงเข้าโจมตีและพิชิตกัมพูชาก็เพื่อจะช่วงชิงคัมภีร์ที่ว่านี้ "ภายหลังจากอ่านคัมภีร์เหล่านี้แล้ว พวกไทยก็มีความรู้เหนือกว่าพวกกัมพูชา"[60]

---

[58] J. W. J. Wellan, "Onze Eerste Verstiging in Djambi," BKI, 81 (1926) 376.

[59] Than Tun, ***Royal Orders***, I. 28; van Vliet, ***Short History***, 81; W. Ph. Coolhaas, ***Generale Missiven van Gouveneurs-Generaal en Raden aan Heren XVII der Verenigde Oostindische Compagnie***, The Hague, 1960-85, I. 103; Schrieke, ***Indonesian Sociological Studies***, II. 222.

[60] Chandler, ***History of Cambodia***, 84.

การยืนยันถึงลำดับชั้นของรัฐต่าง ๆ ภายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สอดรับกับแนวโน้มที่เพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ ที่มองว่า ศูนย์กลางเป็นที่ซึ่ง “เจริญ” และผู้ที่อยู่นอกปริมณฑลนี้ เป็นพวก “เถื่อน” คำคุณศัพท์ที่ว่า “เถื่อน” นี้ ใช้เป็นการเฉพาะกับกลุ่มคนซึ่งไม่ยอมรับนับถือศาสนาหลักในรัฐนั้น ๆ และใช้กับผู้ที่มีแบบอย่างการดำเนินชีวิตที่เห็นได้ชัดว่าขัดกับวัฒธรรมของเมืองหลวง ชาวเวียดนามดำเนินความพยายามอย่างสุดกำลัง เพื่อเผยแพร่ธรรมเนียมขงจื๊อเข้าไปยังบริเวณที่สูง และในขณะที่ประมวลกฎหมายของราชวงศ์เลสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า อนุญาตให้ผู้คนในบริเวณเหล่านี้ปฏิบัติตามกฎหมายของพวกเขาเอง แต่ประมวลกฎหมายนี้ก็ห้ามการสมรสข้ามพวกระหว่างชาวเวียดนามกับชนเผ่าที่อาศัยอยู่บนเขา ประวัติศาสตร์ของไทยและของพม่า ยังมองเห็นพวกคะฉิ่น กะเหรี่ยง ฉิ่น มูเซอ ละว้า และชนชาติที่อาศัยอยู่บนเขาซึ่งไม่รู้หนังสือ และนับถือภูติผี ว่า เป็นพวก “ป่าเถื่อน” และพูดถึงชาวชนบทว่า “เกียจคร้าน” ในฟิลิปปินส์ ความเติบใหญ่ของทัศนคตินี้ สามารถเชื่อมโยงเข้ากันได้กับการแบ่งแยกระหว่างชาวคริสเตียนกับ “พวกนอกรีต” เพราะ “คนป่าเถื่อน” นั้น คือพวกที่อาศัยอยู่ไกลจากชุมชนที่มีการจัดตั้ง และเป็นผู้ไม่ยอมเชื่อฟังต่อคำสอนของศาสนจักร บาทหลวงรูปหนึ่งรู้สึกว่า

> แบบอย่างการดำเนินชีวิตของชาวบิซายาส์เหล่านี้...ดูจะต่อต้านทุกอย่างที่เป็นความยุติธรรมอย่างมีเหตุผล พวกเขาเพียรพยายามอย่างมากที่สุด เพื่อจะดำรงชีวิตอยู่อย่างคนป่าเถื่อน อยู่ให้ไกลห่างจากโบสถ์ บาทหลวง ข้าหลวงและโกเบอร์นาโดร์ซิลโล [ข้าหลวงระดับย่อย] ของพวกเขาเองให้มากที่สุด เพื่อที่พวกเขาจะได้ใช้ชีวิตอย่างมีเสรีภาพ โดยปราศจากพระเจ้า และโดยไม่ต้องเคารพเชื่อฟังกษัตริย์[61]

การพิจารณาเห็นผู้ที่ไม่ได้ร่วมอยู่ในกระแสวัฒนธรรมหลักว่าต่ำต้อย ยังเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งที่ใช้บอกด้วยว่า คนเหล่านี้ไม่มีความเกี่ยวข้องกับศูนย์กลาง การแสดงความดูหมิ่นเหยียดหยามในลักษณะที่คล้ายกันนี้ มีปรากฏน้อยกว่ามาก ในรัฐที่ชนกลุ่มน้อยยังคงรักษาบทบาทสำคัญทางการเมืองหรือเศรษฐกิจของตนไว้ได้ ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด กษัตริย์จามปาทรงมีพระชายาองค์หนึ่งที่มาจากที่สูง และในกัมพูชา เมื่อชนเผ่าที่อาศัยอยู่บนเขาลงมาจ่ายบรรณาการ จะมีการบรรเลงขลุ่ยเบา ๆ พร้อมกับแจงนับสิ่งที่เป็นบรรณาการ ในขณะที่ “เหล่าคุณลุง” (ชาวกัมพูชา) รับบรรณาการต่าง ๆ ที่ “หลาน ๆ ” (ชาวเขา) มอบให้ด้วยความเต็มใจ และฝ่ายกัมพูชาก็ตอบแทนด้วยการมอบดาบและตำแหน่งกษัตริย์แห่งอัคคีและกษัตริย์แห่งวารีให้แก่หัวหน้าชนเผ่าเหล่านี้ ยะโฮร์และรัฐมาเลย์อื่น ๆ ยังคงพึ่งพาอาศัยทักษะของ *โอรัง ลาอุต* (เหล่าชาวทะเลที่มิใช่ชนเชื้อสายมาเลย์) ในการลาดตระเวนและรวบรวมผลิตผลจากทะเล มาให้จนกระทั่งล่วงเข้าคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ดังนั้น เหล่าหัวหน้า

---

[61] Bruce Cruikshank, ***Samar 1768-1898***, Manila, 1985, 42.

ของ*โอรัง ลาอุต* จึงยังคงมีสุ้มเสียงที่ทรงอิทธิพลอยู่ในรัฐบาล ตัวอย่างเช่น ในพงศาวดารยะโฮร์ฉบับหนึ่งจากสมัยต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ระบุว่า หัวหน้าของ*โอรัง ลาอุต* เข้าร่วมในการประชุมที่เกี่ยวกับเรื่องราวที่ละเอียดอ่อนของรัฐ ในขณะที่ในไทยการสู่ขอเจ้าหญิงอยุธยาองค์หนึ่งของชาวกะเหรี่ยงเผ่ากเว่ (Gwe) ผู้หนึ่ง ถูกปฏิเสธเพราะเขามาจาก “ชนเผ่าพวกที่อาศัยอยู่ในป่า” แหล่งข้อมูลของดัตช์จากสมัยเดียวกัน แสดงให้เห็นถึงลักษณาการที่กษัตริย์แห่งแจมบีทรงเกี่ยวดองกับพวกหัวหน้าของ*โอรัง ลาอุต*โดยผ่านทางพวกสตรี การพลัดออกจากที่ที่เคยอยู่มาก่อนของกลุ่มชนที่นับถือภูติผี ซึ่งเกิดขึ้นทีละน้อย ๆ ตลอดคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด เป็นการสะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและเศรษฐกิจที่กว้างขวางยิ่งขึ้น ซึ่งจะต้องส่งผลกระทบถึงภูมิภาคนี้ทั้งหมด

การแตกแยกในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด

ไม่มีศูนย์กลางที่ยิ่งใหญ่ใด ๆ ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด อยู่รอดมาได้จนถึงยุคสมัยใหม่ เมื่อถึงต้นทศวรรษ 1800 มีราชวงศ์ใหม่ ๆ ขึ้นมาครองพม่า สยามและเวียดนาม ในโลกส่วนที่เป็นเกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทั้งบันเตนและมากาสซาร์ ต่างสูญเสียสถานภาพความเป็นแหล่งรวมสินค้าที่มีเอกราช มะตะรัมถูกแบ่งออกเป็นสองส่วน และอาเจะห์ ก็ย่อยยับลงด้วยการต่อสู้กันเองภายในมาเป็นเวลาสองชั่วอายุคน เมื่อสืบย้อนถึงเหตุผลที่ทำให้เหตุการณ์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนแผ่นดินใหญ่ คลี่คลายไปเช่นนี้ เราสามารถตั้งประเด็นได้ว่า กระบวนการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางนั่นเอง ที่บรรจุเมล็ดพันธุ์แห่งความแตกแยกภายในตัวเองไว้ด้วย เมื่อต้องเผชิญความตึงเครียดที่ทวียิ่งขึ้น จึงมีแต่เฉพาะศูนย์กลางที่ทรงอิทธิพลเท่านั้น ที่สามารถรักษาสถานะของตนไว้ได้ ความตึงเครียดดังกล่าวเกิดขึ้นเพราะความเพียรพยายามอย่างต่อเนื่องที่จะกระชับการควบคุมดูแลประชาชนและทรัพยากรให้เข็มงวดยิ่งขึ้น เมื่อไรก็ตามที่เกิดการตั้งคำถามถึงอิทธิพลของเมืองหลวงขึ้นมา เหตุการณ์จะสะท้อนออกมา ในรูปกำลังคนที่รั่วไหลออกจากการควบคุมของกษัตริย์อย่างสม่ำเสมอ ในสังคมที่กษัตริย์ทรงพึ่งพาอาศัยกองทัพอย่างหนักหน่วง เพื่อรักษาสถานภาพของพระองค์ กล่าวคือสำหรับต้านทานการต่อต้านที่อาจเกิดขึ้นได้นั้น การสูญเสียกำลังคนเช่นนี้ย่อมเป็นเรื่องร้ายแรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากการสูญเสียนี้เกิดขึ้นในเวลาเดียวกับความขัดแย้งเรื่องการสืบราชสมบัติหรือการแบ่งปันอำนาจกัน

ในอยุธยา การรั่วไหลของประชากรออกจากศูนย์กลาง อาจเริ่มขึ้นตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 1630 และการดึงชาวต่างประเทศเข้ามารับราชการกับกษัตริย์อย่างต่อเนื่อง สะท้อนให้เห็นความจำเป็นของพระประมุของค์ต่อ ๆ มาที่จะต้องเสริมสร้างฐานะของพระองค์เมื่อเปรียบกับกลุ่มที่ควบคุมกำลังคนกลุ่มอื่น ๆ ขณะเดียวกัน ปัญหาเรื่องการสืบราชสมบัติก็ไม่เคยแก้ได้ตก ใน ค.ศ.1688 ขุนนางชั้นสูงกลุ่มหนึ่งของอยุธยา ซึ่งเห็นได้ชัดว่า ไม่พอใจกับการที่สมเด็จพระนารายณ์ทรงให้การอุปถัมภ์

ชาวต่างชาติ กลุ่มขุนนางเหล่านี้ได้ดำเนินการเพื่อกำจัดนักเผชิญโชคชาวกรีก คอนสตันติน ฟอลคอน ซึ่งได้รับแต่งตั้งให้เป็นเสนาบดีในกรม*มหาดไทย* ผู้นำของกลุ่มก่อการคือผู้สูงศักดิ์ซึ่งเป็นพระอนุชาอุปถัมภ์* ของสมเด็จพระนารายณ์ พระอนุชาทรงได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์สมเด็จพระนารายณ์ซึ่งกำลังประชวรหนักอยู่ พระอนุชาทรงดำเนินการอย่างรวดเร็วให้จับกุมตัวฟอลคอนไปตัดศีรษะ และเมื่อสมเด็จพระนารายณ์สวรรคต พระอนุชาก็ขึ้นครองบัลลังก์เสียเอง แม้ราชวงศ์ที่พระองค์ทรงก่อตั้งจะดำรงอยู่มาได้ถึงแปดสิบปี แต่ราชวงศ์ก็ต้องเผชิญการต่อต้านในลักษณะแฝงเร้นแบบคลื่นใต้น้ำ มีหลักฐานหลายอย่างที่กล่าวพาดพิง ถึงการกบฏที่เกิดขึ้นตามหมู่บ้าน อันมี "บุคคลที่มีบุญญาภินิหาร" เป็นผู้นำ และการสืบราชสมบัติของพระเจ้าบรมโกศ (ครองราชย์ ค.ศ.1733-1758) มั่นคงขึ้นมาได้ ต่อเมื่อภายหลังการรบพุ่งกับพระบรมวงศ์ที่เป็นคู่แข่ง ซึ่งมีกำลังคนเข้าร่วมด้วยหลายพันคนเสร็จสิ้นลงเท่านั้น ประเทศราชในมลายูแข็งข้อเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ และมีหลายวาระ ที่อยุธยาจำเป็นต้องส่งกองทัพไปกำราบรัฐในคาบสมุทรที่ก่อการกบฏขึ้นมา

หากจะมีรัฐใดที่ตกเป็นเหยื่อของการแบ่งแยกภายในมากไปกว่านี้ ก็คงต้องเป็นพม่า ระหว่าง ค.ศ.1660 ถึง ค.ศ.1715 มีความพยายามแย่งชิงราชบัลลังก์อย่างน้อยสิบเอ็ดครั้ง และผลลัพธ์ประการหนึ่งก็คือ *ฮลัตดอ* มีอิทธิพลเพิ่มขึ้นอย่างมาก ในการเลือกสรรองค์ประมุข ใน ค.ศ.1695 ผู้มาเยือนชาวอังกฤษคนหนึ่ง พิจารณาเห็นว่า อันที่จริงแล้ว ผู้ "ปกครองราชอาณาจักร" ที่แท้จริง คือ เสนาบดีที่ทรงอิทธิพลมากที่สุดสองคน และเมื่อถึงตอนขึ้นคริสต์ศตวรรษใหม่ "ราชกิจ" ไม่อาจถือว่าเพียงพอที่จะทำให้ เกิดการพบปะเพื่อหารือกันเป็นประจำทุกวัน ระหว่างกษัตริย์กับเหล่าอำมาตย์ของพระองค์ ความล้มเหลวขององค์ประมุข ที่จะขจัดกรณีพิพาทในหมู่พระภิกษุสงฆ์เกี่ยวกับหลักคำสอนมีส่วนเกื้อหนุนให้เกิดบรรยายกาศของความไม่สงบสุขขึ้นโดยทั่วไป ไม่น่าประหลาดใจแต่อย่างใดที่บรรดารัฐประเทศราชซึ่งไม่เคยเต็มใจที่จะยอมรับความเป็นมหาอำนาจเหนือตนของอังวะอยู่แล้ว เริ่มแยกตัวออกไป อังวะเสียเชียงใหม่ใน ค.ศ.1727 และรัฐเชียงตุงของพวกฉาน ก็ได้ขับ*ซอบวา* ที่ทางอังวะแต่งตั้งขึ้นออกไปใน ค.ศ.1739 นอกเหนือจากนั้นแล้ว ยังมีข้อเท็จจริงที่ว่า ผู้ที่ถูกเกณฑ์ไปทำงานให้กษัตริย์เป็นอันมาก ต่างพากันหลบหนีพันธะหน้าที่ของตนด้วยการหลีกเลี่ยงการขึ้นทะเบียนบ้าง เลี่ยงหน้าที่ของตนด้วยการจ่ายเงินแทนบ้าง ไปบวชเป็นพระเสียหรือขอเข้าไปอยู่ภายใต้ความคุ้มครองของเจ้านายหรือขุนนางคนอื่น ๆ ในอังวะ ทหารของกษัตริย์มีกำลังคนไม่พอเพียงอย่างมาก เมื่อ*อาหมู-ดาน* และ*อาธิ*ต่างพยายามไปขึ้นทะเบียนเป็นทาสหนี้สินกันหมดเพื่อหลีกเลี่ยงการเข้ามารับใช้กษัตริย์ ดัชนีที่ระบุถึงความกังวลของทางศูนย์กลาง เห็นได้ที่การตรวจสอบเป็นระยะ ๆ ที่ศูนย์กลางสั่งให้ทำ เพื่อค้ำประกันว่า "บุคคลที่ไม่พึงปรารถนา" มิได้เข้าวัด นอกจากนี้ ยังเห็นได้จากราชโองการของกษัตริย์ใน ค.ศ.1728 ซึ่งห้ามมิให้ผู้ใช้แรงงานชั้นต่ำในพระราชวัง ไปบวชเป็นพระภิกษุสงฆ์ อย่างไรก็ดี พวกที่หนีจากหนี้หรือจากหน้าที่ ยังสามารถนำตัวไปเข้าสังกัดอยู่กับพวกหัวหน้าหมู่บ้าน พระที่เป็นกบฏหรือ

---

* คือสมเด็จพระเพทราชา

โจร ซึ่งได้ก่อตั้งศูนย์อำนาจเฉพาะละแวกของตนเองขึ้นมาต่อต้านกับทางศูนย์กลาง ตัวแทนทุกหนทุกแห่งที่รัฐบาลกลางเป็นผู้แต่งตั้ง กลายเป็นเหยื่อของความไม่พอใจของเกษตรกร และระหว่าง ค.ศ. 1727 ถึง 1743 ข้าหลวงของเมาะตะมะ ทวาย สิเรียม ตองอูและแปร ต่างถูกพวกกบฏในท้องถิ่นสังหารหรือไม่ก็ขับออกจากตำแหน่งกันหมด

การเริ่มต้นของจุดจบ มาพร้อมกับการกบฏของพะโค พะโคฟื้นตัวขึ้นมาได้ภายหลังความเสียหายอย่างย่อยยับที่เกิดขึ้นในปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด แต่ก็ต้องแบกรับภาระภาษีอย่างหนักหน่วง ใน ค.ศ.1740 ผู้นำของพะโคประกาศตั้งตนเป็นอิสระ สิบสองปีต่อมา หลังการบุกเข้าปล้นลุ่มแม่น้ำ อิระวดีที่กระทำอย่างต่อเนื่อง กองทัพของทางใต้ซึ่งประกอบด้วยตัวแทนของชนชาติกลุ่มน้อยต่าง ๆ โดยมีเจ้านายของฉานองค์หนึ่งเป็นผู้นำ ยกทัพมาถึงนอกกำแพงเมืองอังวะ ในตอนต้นค.ศ. 1752 ภายหลังจากที่ปิดล้อมอยู่สองเดือน อังวะก็แตก กษัตริย์เสด็จหนีออกจากนคร และราชวงศ์ตองอูก็สิ้นสุดลง เพียงสิบห้าปีให้หลัง ชะตากรรมอย่างเดียวกันนี้ก็ตกกับอยุธยา ซึ่งเกิดกรณีพิพาทเกี่ยวกับการสืบราชสมบัติขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ใน ค.ศ.1760 พระประมุของค์ใหม่ในพม่า ผู้ก่อตั้งราชวงศ์กอนบอง (อลองพญา) ทรง ทุ่มกำลังแสนยานุภาพของพม่าที่พื้นตัวขึ้นมาใหม่ เข้าตีอยุธยา การโจมตีที่บรรดาราชโอรสของพระองค์มาเริ่มกระทำกันใหม่ ทำให้อยุธยาล่มสลายลงใน ค.ศ.1767 อย่างไรก็ดี ราชธานีของไทยประสบความเสียหายหนักหน่วงยิ่งกว่าการโจมตีที่มาจากอังวะ สภาพความเสียหายดูราวกับว่าความเป็นปฏิปักษ์ มุ่งร้ายของช่วงสองร้อยปีหลังนี้ ได้หาทางแสดงออกมาได้อย่างเต็มที่ในท้ายที่สุด สิ่งปลูกสร้างของอยุธยาถูกเผาทำลายและปล้นเอาทรัพย์สินไป ชาวอยุธยาถูกสังหารหรือจับตัวไป เมื่อขาดกษัตริย์และไม่มีศูนย์รวมการบริหาร ราชาอาณาจักรอยุธยาก็แตกออกเป็นห้าส่วน แยกต่างหากจากกัน นับเป็นครั้งแรกในระยะเวลาเกือบสี่ร้อยปี ที่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยามีการแตกแยกทางการเมืองเกิดขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง

ทว่าในเวียดนามต่างหาก ที่การท้าทายระเบียบที่ดำรงอยู่ขณะนั้นรุนแรงมากที่สุด ความพยายามของตระกูลตรินห์ ที่จะเข้าควบคุมผู้นำของหมู่บ้านต่าง ๆ ให้มากยิ่งขึ้น ไม่ประสบความสำเร็จ เกษตรกรจำนวนมากไม่ยอมถูกเกณฑ์เข้ามารับราชการทหาร ใน ค.ศ.1711 ศูนย์กลางถูกบังคับให้ต้องยอมให้หมู่บ้านนำที่ดินที่เป็นของส่วนกลางภายในเขตของตน มาแบ่งสรรกัน และเมื่อถึงทศวรรษ 1730 แม้กระทั่งสำมะโนประชากร ก็ไม่สามารถจัดทำบันทึกเก็บไว้ได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ความสามารถของผู้ที่มีที่ดินและมีอภิสิทธิ์ ในการหลบเลี่ยงการชำระภาษี มีผลให้คนที่ต้องเป็นผู้แบกรับภาระนี้ มีจำนวนเหลือน้อยลงไปอีก ทั้งคนเหล่านี้ ก็เป็นพวกที่มีความสามารถน้อยที่สุดที่จะสามารถชำระภาษีได้ การปฏิรูปที่มุ่งหมายเพื่อที่จะเก็บภาษีที่ดินของเอกชนและสิ่งของที่ใช้กันอย่างกว้างขวางอย่างเช่นเกลือกลับไม่ได้ผล และเมื่อถึงค.ศ. 1713 ประชากรที่อยู่ภายใต้บังคับของตระกูลตรินห์ ที่อยู่ในข่ายต้องจ่ายภาษีมีเหลืออยู่ไม่ถึงหนึ่งในสาม ในค.ศ.1730 มีการแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ให้ไปชักนำเกษตรกรที่เร่ร่อนให้กลับบ้าน แต่อีกเพียงสิบปีต่อมา มีผู้คำนวณว่า หมู่บ้านที่ถูกทิ้งร้าง มีจำนวนหนึ่งในสามของทั้งหมด

เมื่อกำลังคนหนีจากไป การเพาะปลูกก็ลดน้อยถอยลงไปด้วย พร้อมกับการบริหารในหัวเมืองก็ต้องพังทะลายลง ใน ค.ศ.1721 ปัญหาการเงินในหกจังหวัด บังคับให้พวกตรินห์ต้องยุบตำแหน่งเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบในการยับยั้งการมีอำนาจเพิ่มขึ้นอย่างไม่ถูกต้องสมควรในท้องถิ่น และผลลัพธ์ประการหนึ่งที่เกิดจากการยุบตำแหน่งนี้ คือภายในระบบการปกครองในหมู่บ้าน มีการฉ้อราษฎร์บังหลวงและการกดขี่บีฑาเพิ่มขึ้นอย่างมาก เจ้าหน้าที่ผู้ตรวจสอบรายงานว่า “ตามหมู่บ้าน มีพวกอิทธิพลใช้เพทุบายร้อยแปด กำหนดกฎระเบียบข้อบังคับตามอำเภอใจ แย่งชิงสมบัติของผู้อื่นเพื่อสร้างความมั่งคั่งให้กับตัวเอง ข่มเหงรังแกคนยากจน ดูหมิ่นเหยียดหยามคนไม่รู้หนังสือ ฉกฉวยแม้โอกาสเพียงน้อยนิดที่สุดเพื่อตั้งข้อกล่าวหากับประชาชนและดำเนินคดีกับพวกเขา”[62] การขาดแคลนอาหารและการที่หน่วยข้าราชการไร้ประสิทธิภาพ มีผลในเชิงเกื้อหนุนให้ชาวนาก่อการจลาจลมากยิ่งขึ้น ขณะเดียวกันพวกชาวนาเร่ร่อนก็รวมตัวกันจัดตั้งกองกำลังผู้ก่อการกบฏขึ้นตามท้องถิ่นต่าง ๆ เรื่องราวที่เขียนขึ้นในสมัยนี้บรรยายช่วงเวลาที่เกิดเหตุทุพภิกขภัยรุนแรงไว้อย่างน่ากลัว เมื่อ “ผู้คนเร่ร่อนไปทั่ว อุ้มลูกเที่ยวหาข้าวกิน ยังชีพอยู่ด้วยผักและพืช กินหนูและงู” ในบรรยากาศเช่นนี้ ยากที่จะทำให้ผู้คนเห็นว่าการให้ตระกูลตรินห์ดำเนินการปกครองต่อไป เป็นสิ่งที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม การกบฏครั้งหนึ่งที่ดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำทางใต้ พวกชาวนาถือป้ายที่ประกาศว่า “ฟื้นฟูราชวงศ์เล ทำลายราชวงศ์ตรินห์” อย่างไรก็ดี ไม่นานนัก ก็มีเสียงต่อต้านราชวงศ์เลเปล่งขึ้นมาด้วยเช่นกัน เพราะการสมรสข้ามวงศ์ ทำให้ราชวงศ์เลกลายเป็นส่วนหนึ่งของวงศ์วานตรินห์ไปด้วย และเช่นเดียวกับที่เกิดขึ้นในที่อื่น ๆ ทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ผู้ที่มีคุณสมบัติพิเศษ พระสงฆ์ ผู้มีความรู้และนักบวชทั้งหลาย ผุดขึ้นมาทำหน้าที่เป็นผู้นำกบฏชาวนา กบฏบางกลุ่ม ประสบความสำเร็จในการก่อตั้งเขตแดนอิสระขึ้น พวกเขายกเลิกหนี้สินทั้งหมด ดำเนินการจัดสรรปันส่วนที่ดินใหม่ และยกเลิกการเก็บภาษี การกบฏครั้งหนึ่งซึ่งมีปราชญ์ทางด้านขงจื๊อเป็นผู้นำ และประกอบด้วยชาวนาหลายพันคน ถึงกับสามารถเอาชนะนายพลของตระกูลตรินห์สองคนได้

ในเขตที่ตระกูลเหงียนควบคุมอยู่ก็มีสภาพไม่ต่างกัน การฉ้อราษฎร์บังหลวงของข้าราชการและการค้ากับต่างประเทศที่งวดลงไป ประกอบกับทุพภิกขภัยที่เกิดขึ้น ส่งผลให้ฐานด้านภาษีพังทะลายลง เหล่านักปราชญ์-ข้าราชการ ได้เตือนให้เห็นอย่างชัดแจ้งแก่พวกเหงียนว่า “ความทุกข์ยากลำเค็ญของประชาชน มาถึงจุดที่อันตรายอย่างที่สุดแล้ว” ยิ่งกาลเวลาผ่านไป การกบฏก็ยิ่งรุนแรงหนักหน่วงขึ้น ใน ค.ศ.1771 สามพี่น้องจากไตเซิน หมู่บ้านเล็ก ๆ ในบริเวณตอนใต้ของเวียดนามภาคกลาง ได้ขึ้นเป็นผู้นำของกลุ่มที่ต่อมา กลายเป็นขบวนการต่อต้านที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดเท่าที่เคยปรากฏมาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แม้จะมีความจริงในข้อที่ว่า รัฐบาลที่ขบวนการต่อต้านนี้ก่อตั้งขึ้นมา จะอยู่รอดมาได้ไม่นานนัก แต่ขบวนการของหมู่บ้านไตเซิน ก็ไม่เพียงแต่ประสบความสำเร็จในการรวม

---

[62] Yu, “Law and Family,” 224.

เวียดนามตอนเหนือกับตอนใต้เข้าด้วยกันอีกครั้งหนึ่งเท่านั้น หากยังเป็นสัญญาณบอกถึงอวสานของระเบียบขงจื๊อแบบเก่าด้วย

ในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด โลกของส่วนที่เป็นเกาะส่วนใหญ่ก็อยู่ในสภาพวุ่นวายเช่นกัน เป็นการง่ายที่จะให้เหตุผลว่าเป็นเพราะอิทธิพลของพวกยุโรป – แต่จะว่าไปแล้ว ตอนนี้ สเปนก็มีอำนาจครอบครองฟิลิปปินส์เกือบทั้งหมดแล้ว ยกเว้นเฉพาะทางใต้ซึ่งผู้คนนับถือศาสนามุสลิมเท่านั้น ส่วนวีโอซีก็เป็นใหญ่อยู่ในชวา ทั้งยังสร้างเครือข่ายพันธมิตรซึ่งเชื่อมโยงวีโอซีเข้ากับราชอาณาจักรต่าง ๆ ตั้งแต่ทางเหนือของสุมาตรา ไปจนถึงหมู่เกาะทางตะวันออก อย่างไรก็ดี การพิจารณาคำถามเรื่องผลกระทบของอิทธิพลของยุโรป ต้องกระทำอย่างระมัดระวัง เนื่องจากสังคมท้องถิ่น ยังคงมีพลวัตของตนเองอยู่ ตัวอย่างที่สำคัญตัวอย่างหนึ่งของเหตุการณ์ซึ่งมีความหมายไปไกลกว่าเป็น เหตุการณ์ซึ่งชาวดัตช์มีบทบาทอยู่ด้วยเพียงเล็กน้อยคือ เหตุการณ์นี้เกี่ยวข้องกับกรณีการปลงพระชนม์กษัตริย์ในยะโฮร์ใน ค.ศ.1699 เหล่าชนชั้นสูงซึ่งไม่ยอมอดทนกับความเลยเถิดของกษัตริย์อีกต่อไป ได้ร่วมกันวางแผนการลอบปลงพระชนม์พระองค์ แม้ว่าจะมีการแต่งตั้ง *เบนดาฮารา* ขึ้นเป็นประมุข และแม้ว่ายะโฮร์จะฟื้นตัวทางเศรษฐกิจขึ้นมาได้อย่างรวดเร็ว แต่สังคมมาเลย์ยังมีการแตกแยกอย่างลึกซึ้ง *โอรัง ลาอุต* ซึ่งมีความสัมพันธ์กับวงศ์กษัตริย์ยะโฮร์มาตั้งแต่สมัยเมละกา ไม่ยอมปฏิบัติหน้าที่ตามระเบียบใหม่ การแตกแยกที่เกิดจากอาชญากรรมถึงขั้น*เทอร์ฮากา* (เป็นกบฏ) นี้เปิดทางให้เจ้านายมินังกาเบาพระองค์หนึ่ง เข้ายึดราชบัลลังก์ เจ้านายพระองค์นี้ ไม่เพียงแต่อ้างตนว่าเป็นโอรสของพระประมุขที่ถูกปลงพระชนม์เท่านั้น หากยังมีใบบอกของพระราชินีแห่งมินังกาเบามายืนยันด้วย ถึงจุดนี้ ผู้ลี้ภัยบูคิสกลุ่มใหญ่ ได้เข้ามาในบริเวณนี้ คนเหล่านี้ได้เข้าเป็นพันธมิตรกับ*เบนดาฮารา*ที่ถูกปลด และร่วมกันขับเจ้าเชื้อพระวงศ์มินังกาเบาออกไป ผลลัพธ์ประการหนึ่งของเหตุการณ์นี้ก็คือ มีการจัดระเบียบทางการเมืองอย่างใหม่เกิดขึ้นมาในยะโฮร์ โดยสุลต่านมาเลย์ทรงเข้าดำรงตำแหน่งรองจากราชา มุดา ของบูคิส เมื่อเวลาผ่านไป ความเจ็บปวดรวดร้าวที่เกี่ยวข้องกับการปลงพระชนม์กษัตริย์ก็จืดจางลงไป ทว่าสำหรับคนมาเลย์จำนวนมากแล้ว ราชวงศ์ใหม่ที่ตั้งอยู่บนเกาะริออยังคงเป็นเครื่องเตือนใจอย่างถาวรว่า วงศ์วานทางเมละกาได้สิ้นสุดลงแล้ว

การประเมินผลกระทบที่ชาวยุโรปมีต่อพัฒนาการทางการเมืองในโลกหมู่เกาะนั้น เราต้องระลึกด้วยว่า จำนวนชาวยุโรปนั้น มีไม่มาก เมื่อจะทำสนธิสัญญาพาณิชย์ เจ้าหน้าที่ของวีโอซีติดต่อกับพระประมุขและราชสำนักของพระองค์เท่านั้น ซึ่งหมายความว่า บริเวณที่อยู่นอกชวาออกไปนั้น โดยส่วนเปรียบเทียบแล้ว มีอยู่เพียงไม่กี่แห่ง ที่ดัตช์เข้าไปสัมผัสด้วยอย่างลึกซึ้ง มีประโยชน์พอ ๆ กันที่จะตั้งข้อสังเกตว่า ในฟิลิปปินส์ก็มีชาวยุโรปมาอยู่ให้เห็นแต่เพียงจำกัด ล่วงมาถึง ค.ศ. 1800 สเปนก็ยังแทบไม่มีที่มั่นอยู่ตามบริเวณที่ที่มีระดับความสูงเหนือระดับน้ำทะเลเกิน 150 เมตร และนอกจากที่ราบตอนกลางของเกาะลูซอนแล้ว มีคนสเปนเพียงไม่กี่คนเท่านั้น ที่อาศัยอยู่ในบริเวณที่ห่างจากทะเลเข้าไปเกินสิบห้ากิโลเมตร สำหรับชาวฟิลิปปินส์ส่วนใหญ่ในบริเวณที่ลุ่มต่ำ การติดต่อกับคนยุโรป มีเฉพาะกับพวกบาทหลวง ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญของการปกครองของสเปน กระนั้น จำนวนบาทหลวงก็มี

อยู่น้อยเช่นกัน ในซามาร์ในวิสายาส์ตะวันตก จังหวัดซึ่งมีขนาดกว่า 13,000 ตารางกิโลเมตร และมีประชากรตามตัวเลขทางการใน ค.ศ.1770 อยู่ 33,350 คนนั้น มีบาทหลวงอยู่เพียงสิบห้าคนเท่านั้น บาทหลวงเหล่านี้ปฏิบัติหน้าที่เป็นครูประจำโรงเรียนในท้องถิ่น แพทย์ ผู้ดูแลเอกสารผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาและที่ปรึกษาด้านจิตวิญญาณให้แก่ชาวเมือง กระนั้นมีชุมชนย่อย ๆ มากมายที่ประกอบด้วย ผู้คนที่ผ่านพิธีรับศีลล้างบาปเข้าเป็นคริสต์ศาสนิกชนแล้ว แต่คนเหล่านี้จะได้เห็นบาทหลวงก็เพียงปีละหนเดียว เท่านั้น

มีบ่อยครั้งที่ปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาวสเปนกับชาวฟิลิปปินส์ คลายความตึงเครียดลงเพราะบาทหลวงชาวสเปน การใช้ชีวิตอยู่ตามสถานีที่โดดเดี่ยว มักช่วยให้บาทหลวงสเปนเกิดความเข้าใจสังคมท้องถิ่นขึ้นได้เป็นอันมาก ความเห็นชอบเดียวกันนี้ สามารถใช้กับเจ้าหน้าที่ของวีโอซีได้เช่นกัน ทั้งเจ้าหน้าที่ของวีโอซีก็มีอยู่หลายคน ที่เกิดในหมู่เกาะอินดีส เจ้าหน้าที่เหล่านี้จึงรับสัญลักษณ์ที่แสดงความเป็นผู้นำของท้องถิ่นมาใช้เพื่อส่งเสริมสถานภาพของตนได้โดยไม่ยาก ได้แก่การใช้ฉัตรและเชี่ยนหมาก อันเป็นเครื่องหมายของกษัตริย์ และบางคราว ถึงกับสวม*เคลัง* (กำไลข้อเท้า) ทองคำตามอย่างเจ้ามาเลย์ด้วย ในจดหมายที่ส่งโต้ตอบกัน ข้าหลวงใหญ่ใช้คำที่มีความหมายถึงความเกี่ยวดองเป็นญาติกัน โดยเรียกประมุขของรัฐทั้งหลายว่า “ลูก” หรือ “หลาน” และเรียกตัวเองว่า “พ่อ” ในการแลกเปลี่ยนของขวัญกันนั้น มีหลายกรณีที่ดัตช์ประพฤติปฏิบัติเหมือนเจ้ามหาอำนาจที่รับบรรณาการจากประเทศราช อาทิเช่น เมื่อเกาะโรตีเล็ก ๆ ในอินโดนีเซียตะวันออกส่งขี้ผึ้ง ทาสและข้าวมายังปัตตาเวีย ฝ่ายข้าหลวงใหญ่ก็ตอบสนองด้วยผลิตภัณฑ์ “ที่มีอารยธรรม” อย่างเช่นปืนคาบศิลา ผ้าอย่างดี คทาทองคำและเงิน กับเหล้ายินของดัตช์ ระหว่างการทำสนธิสัญญาเรื่องติมอร์ ชาวดัตช์และชาวติมอร์ผู้ลงนามในสนธิสัญญานี้ ยังถึงกับทำพิธีผนึกข้อตกลงด้วยการดื่มโลหิตที่ผสมโลหิตของบุคคลทั้งคู่

ในอีกด้านหนึ่ง คนท้องถิ่นมีความปรารถนา ที่จะกลืนคนภายนอกเหล่านี้เข้ามารวมเป็นพวกเดียวกับตน ในลักษณาการที่ตนเข้าใจได้ดีที่สุด ความปรารถนานี้เห็นได้จากจำนวนชาวยุโรปที่คนท้องถิ่นรับมาเป็นบุตรหรือพี่น้อง พร้อมยกตำแหน่งสูง ๆ ให้ และมอบเสื้อคลุมเกียรติยศให้เป็นของขวัญ *บาบัด* ของชวาในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปดพยายามนำดัตช์เข้ามาอยู่ในสายใยของประวัติศาสตร์ชวา ด้วยการเปลี่ยนข้าหลวงใหญ่ แจน พีเทอร์สซุน โคเอ็น (ค.ศ.1619-1623, ค.ศ.1627-1629) ผู้มีชื่อเสียง ให้เป็นมูร จังกุง บุตรของบารอนสุกมุลแห่งสเปนกับเจ้าหญิงองค์หนึ่งแห่งปาชาชาราน เจ้าหญิงองค์นี้มีอวัยวะที่เกี่ยวกับการสืบพันธุ์ที่ร้อนแรง ซึ่งทำให้พระนางได้ชื่อว่าเป็น*อรรธนริจีวาริ (ardhanariciwari)* หากผู้ใดได้เป็นเจ้าของ ผู้นั้นก็สามารถเป็นกษัตริย์ได้ แม้จะเป็นคนยากจนเข็ญใจเพียงไรก็ตาม มูร จังกุง เมื่อได้ทราบว่า ปานเครานแห่งจาการ์ตา เนรเทศพระมารดาของตน เนื่องจากเขาไม่สามารถหลับนอนกับพระนางได้ ก็ให้สัตย์ปฏิญาณว่าจะแก้แค้น กองเรือของมูร จังกุง เดินทางมาถึงชวาพร้อมด้วยเบียร์ ไวน์ ขนมปังและยุทโธปกรณ์ที่บรรทุกมาด้วย มูร จังกุงยึดจาการ์ตาได้สำเร็จ ซึ่งเท่ากับกู้สิทธิตามกำเนิดกลับคืนมาได้ และได้สถาปนาทายาทของตน (คือดัตช์) ขึ้นเป็นทายาท ผู้มีสิทธิธรรมอันถูกต้องของปาชาชารานและเป็นผู้ปกครองที่เหมาะสมของชวาตะวันตก

ถึงกระนั้น ดัตช์ก็ไม่สามารถเป็นแค่มหาอำนาจพื้นถิ่นอีกรายหนึ่งเท่านั้นได้ เพราะพวกเขาแตกต่างจากประมุขในถิ่นนี้ กล่าวคือดัตช์มีความมุ่งมั่นที่จะดำเนินการเพื่อเป้าหมายที่มีลักษณะจำเพาะเจาะจงของตนอย่างมาก และบ่อยครั้งที่คนท้องถิ่นไม่อาจเข้าใจความคิดที่ดัตช์นำมาใช้เป็นพื้นฐานในการกำหนดนโยบายของตน สำหรับชุมชนหลาย ๆ แห่งในหมู่เกาะ พวกเขาเห็นว่าดัตช์เข้ามาพร้อมกับนำความเป็นศัตรูมุ่งร้ายและความขัดแย้งมาด้วย แต่สำหรับชุมชนอีกหลายแห่ง กลับเห็นว่า วีโอซีเป็นมิตรที่มีอิทธิพลและเป็นผู้คุ้มครอง ตัวอย่างเช่น เจ้าอารุง ปาลักกา ผู้นำชาวบูกิส ได้ช่วยเหลือดัตช์ในการโจมตีมากาสซาร์ ศัตรูเก่าของพระองค์ เมื่อกองกำลังผสานของดัตช์กับบูกิสประสบความสำเร็จ เจ้าอารุง ปาลักกาทรงได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นเจ้าอธิราชหนือสุลาเวสีทั้งปวง โดยได้ตำแหน่ง *ตอริซอมเป* (ผู้ได้รับความเคารพยำเกรง) ซึ่งเคยเป็นตำแหน่งของกษัตริย์มากาสซาร์มาก่อน และเพื่อเป็นการตอบแทนการสนับสนุนของดัตช์ พระองค์ทรงยอมที่จะขับพ่อค้าชาวยุโรปชาติอื่น ๆ ทั้งหมดออกไปจากดินแดนของพระองค์ มาตอนนี้ เมื่อชาวบูกิสประกอบพิธี*กันชาร์* และให้สัตย์สาบานว่าจะจงรักภักดี พวกเขามิได้กระทำต่อพระพักตร์ของกษัตริย์ของตนเท่านั้น หากต่อหน้าบริษัทด้วย “จงมองข้า ท่านนายห้าง” เจ้าบูกิสองค์หนึ่งประกาศพร้อมกับเต้นระบำสวามิภักดิ์ท่ามกลางเสียงรัวกลอง “ให้ข้าเจอกับศัตรูของบริษัท แล้วข้าจะสู้กับพวกมันด้วยดาบในมือ”[63]

อีกตัวอย่างหนึ่งของบริเวณที่มีความเกี่ยวข้องกับดัตช์ และได้ทิ้งความทรงจำของ*ซามาน มาส* หรือยุคทองไว้ ตัวอย่างนี้ มาจากรัฐเปรักในคาบสมุทรมลายู รัฐเปรักถูกคุกคามมาเนิ่นนานจากมหาอำนาจภายนอกเช่นอาเจะห์และอยุธยา เนื่องจากเปรักมีแหล่งดีบุกอยู่เป็นอันมาก ใน ค.ศ.1746 ประมุขของเปรักได้ลงนามทำสนธิสัญญากับวีโอซี ซึ่งให้ดัตช์มีสิทธิในดีบุกทั้งหมดของเปรักแต่ผู้เดียว ส่วนเปรักได้ความคุ้มครองจากดัตช์เป็นข้อแลกเปลี่ยน แม้ว่าจะมีช่วงระยะเวลาของความตึงเครียดอยู่หลายช่วง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อดัตช์พยายามเจรจาเพื่อลดราคาดีบุก แต่สนธิสัญญานี้ ก็ยืนยงมาได้ตราบจนกระทั่งถึงกาลสิ้นสุดของบริษัทใน ค.ศ.1795

สิ่งที่สองกรณีที่กล่าวมานี้แสดงให้เห็นประจักษ์ คืออิทธิพลในระดับที่พวกดัตช์สามารถสร้างได้ -- และได้สร้างไว้ -- ต่อครรลองทางการเมืองของท้องถิ่น ระหว่างที่ดัตช์แสวงหาทางที่จะเป็นฝ่ายได้เปรียบในด้านการค้า มิตรภาพของดัตช์เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งยวด ทั้งสำหรับเจ้าอารุง ปาลักกา และราชสำนักเปรัก หากไม่มีดัตช์เสียแล้วเจ้าอารุง ปาลักกาคงไม่สามารถล้างแค้นความอัปยศอันเกิดจากความที่พ่ายแพ้และไม่สามารถ กู้บ้านเกิดเมืองนอนของพระองค์กลับคืนมาได้ ส่วนเปรักนั้นหากว่าถูกทิ้งให้อยู่เพียงลำพัง ก็คงตกอยู่ภายใต้การควบคุมของเพื่อนบ้านที่เข้มแข็งกว่า เช่นสลังงอร์เป็นต้น ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐต่าง ๆ ที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เรื่อย ๆ และการต่อสู้เพื่อชิงอำนาจภายใน

---

[63] J. Noorduyn, “The Bugis Auxiliaries from Tanete in the Chinese War in Java, 1742-1744,” in C. M. S. Hellwig and S. O. Robson, eds, ***A Man of Indonesian Letters. Essays in Honour of Professor A. Teeuw***, Dordrecht, 1986, 279.

รัฐเหล่านี้ บทบาทของวีโอซี จึงมักเป็นบทบาทที่มีความสำคัญถึงขั้นตัดสินอยู่เนือง ๆ อาทิเช่น ในทศวรรษ 1690 หากขาดการสนับสนุนจากกองกำลังของดัตช์ ตระกูลที่ปกครองรัฐที่ผลิตพริกไทยอย่างแจมบี คงถูกขับออกและมีผู้อื่นเข้ามาแทนที่ กษัตริย์ทรงไม่ได้รับความนิยมรักใคร่จากประชาชนมากเพียงไร สามารถระบุได้จากปริมาณการโยกย้ายของประชากรออกไปจากเขตพระราชอำนาจของพระองค์ และความตกต่ำไปสู่ความวิปริตไปจากปกติสำหรับในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แล้ว คือเป็นการกษัตริย์ที่ปราศจากราษฎร ในทำนองเดียวกัน ภูมิภาคลัมปุงในบริเวณตอนใต้ของสุมาตรา คงต้องตกอยู่ภายใต้การควบคุมของปาเล็มบังในช่วงคริสต์ศตวรรที่สิบแปด หากว่าวีโอซีไม่ทำตนเป็นผู้อารักขาผลประโยชน์ของบันเตน ซึ่งอยู่ในฐานะประเทศราชของวีโอซี สถานการณ์ที่กลับกัน มีอยู่ทางชายฝั่งด้านตะวันตกของสุมาตรา คือดัตช์เข้าช่วยสนับสนุนการขยายอำนาจการปกครองของมินังกาเบา ซึ่งกระทำภายหลังจากวีโอซีประสบความสำเร็จในการส่งทหารไปโจมตีพวกอาเจะห์ใน ค.ศ.1666 และ ค.ศ.1667 สนธิสัญญาที่ลงนามกันใน ค.ศ.1668 ยืนยันว่ามินังกาเบาเป็นมหาอำนาจเหนือชายฝั่งด้านตะวันตกจากบารุสจนถึงมานชุตา ตัวแทนของดัตช์ที่ปาดังได้รับการแต่งตั้งเป็น “สตัดธูเดอร์”* ในนามของประมุขมินังกาเบา

ดัตช์กระวนกระวายกับการทำให้เกิดความมั่นใจว่า โครงสร้างของอำนาจปกครองในท้องถิ่นจะเป็นคุณแก่การที่พวกตนเข้ามาอยู่ ความกระวนกระวายนี้มักส่งผลให้มีการสับเปลี่ยนแบบแผนของอำนาจการปกครองให้ผิดไปจากที่มีมาแต่ดั้งเดิมอย่างมากอยู่บ่อย ๆ อาทิ บนเกาะต่าง ๆ หลายเกาะในอินโดนีเซียตะวันออก ดัตช์ละเลยบุคคล “ทางศาสนา” ซึ่งถือกันตามพิธีการว่าสูงส่งกว่าคนทั่วไปและยอมรับนับถือเพียงผู้ที่เป็นประมุขหรือที่ดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน** เนื่องจากดัตช์รู้สึกว่าบุคคลสำคัญในวงการศาสนาไม่ยอมโอนอ่อนต่อการควบคุมในด้านการเมืองของตน ดัตช์มีแนวโน้มที่จะถือว่าบุคคลซึ่งพวกเขาเห็นว่า “ไม่เกี่ยวกับศาสนา” คือผู้ที่มีอำนาจโดยชอบธรรม แต่ในการกระทำเช่นนี้ ดัตช์มักไปยกบุคคลบางคนให้สูงขึ้นมา ซึ่งอันที่จริงแล้ว คนเหล่านี้เพียงแต่ดำรงตำแหน่งต่ำ ๆ ในลำดับศักดิ์ของนักบวช อีกตัวอย่างหนึ่งที่แสดงถึงลักษณาการที่อำนาจการปกครองเปลี่ยนรูปไป มาจากบารุส ซึ่งตั้งอยู่บนชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกของสุมาตรา ที่บารุสนี้ อำนาจการควบคุมมีอยู่ร่วมกันระหว่างกษัตริย์สองพระองค์ คือราชา “ต้นลำธาร” กับ ราชา “ปลายลำธาร” (อันที่จริงแล้ว ทั้งสองพระองค์ประทับอยู่ในบริเวณปลายลำธาร) ประมุขทั้งสองพระองค์ทรงมีเส้นสายสัมพันธ์อยู่กับบริเวณที่อยู่ลึกเข้าไปภายใน วีโอซีทำให้กษัตริย์ทั้งสองพระองค์แตกกัน เพื่อที่ตนจะได้เข้าถึงแหล่งการบูรในบริเวณดังกล่าวได้ต่อไปอีก ใน ค.ศ.1694 ดัตช์ยุบเลิกความเป็นราชาควบคู่นี้ลง

---

* stadthoulder ข้าหลวงหรือบุคคลที่กษัตริย์ทรงแต่งตั้งให้เป็นผู้แทนพระองค์เพื่อไปปกครองจังหวัดหนึ่งของเนเธอร์แลนส์ครั้งโบราณ

** คือตำแหน่งเจ้าผู้ปกครองในท้องถิ่น (Local Lord) หรือเจ้าหน้าที่ผู้ปกครองระดับสูงซึ่งเรียกในภาษาพื้นเมืองว่า “Bupadi” แต่ดัตช์และอังกฤษจะเรียกว่า “regent” หรือผู้สำเร็จราชการ

ทว่าในตอนท้ายการแบ่งอำนาจการปกครองอย่างมีประสิทธิภาพระหว่างราชาต้นลำธารกับปลายลำธาร ก็เกิดขึ้นมาอีก โดยวงศ์ของต้นลำธารกับปลายลำธาร ผลัดกันดำรงตำแหน่งราชา

มักมีการตั้งคำถามกันขึ้นมาบ่อย ๆ ว่าเหตุใดดัตช์จึงสามารถรักษาฐานะของตนในโลกส่วนที่เป็นเกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไว้ได้นานถึงปานนี้ เหตุผลส่วนหนึ่งอยู่ที่ความมากมายเหลือล้นของหน่วยการเมืองย่อย ๆ ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะอย่างหนึ่งของโลกหมู่เกาะเสมอมา และวีโอซีช่วยให้สภาพนี้เป็นอยู่ต่อไป ด้วยการเพียรพยายามป้องกันมิให้รัฐต่าง ๆ ในภูมิภาคเหล่านี้ เป็นพันธมิตรกัน เพราะความเป็นพันธมิตรนั้นอาจก่อให้เกิดฐานของกลุ่มรัฐที่ต่อต้านดัตช์ขึ้นมาได้ ยิ่งกว่านั้น ดัตช์ยังมักสามารถหาทางทำให้กลุ่มอินโดนีเซียกลุ่มหนึ่ง แตกกับอีกกลุ่มหนึ่งจนได้ เพราะประมุขในท้องถิ่นต่าง ๆ เอง มักเห็นว่า การเป็นพันธมิตรกับวีโอซี เป็นหนทางหนึ่งที่จะสร้างความได้เปรียบเหนือผู้ที่เป็นศัตรูกับตนมานาน ด้วยเหตุนี้ กลุ่มพันธมิตรใด ๆ ที่ต้านวีโอซี จึงไม่เคยประคับประคองฐานสนับสนุนให้คงอยู่ไปได้นานพอที่จะค้ำประกันได้ว่า จะดำเนินการต่อต้านวีโอซีได้สำเร็จ ในช่วงเวลาระหว่างคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดและสิบแปด มีการเรียกร้องกันหลายครั้ง เพื่อระดมให้ชาวมุสลิมขึ้นมาต่อต้านพวกนอกศาสนา แต่การเรียกร้องเหล่านี้ ไม่เพียงพอที่จะเอาชนะขนบประเพณีที่มีมาแต่เดิม ซึ่งเน้นความซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อท้องถิ่นกลุ่มย่อย มากกว่าการปฏิบัติการร่วมกัน กรณีทดสอบ มาถึงในค.ศ.1756-1757 เมื่อกองกำลังของบูคิสจากริออ บุกเข้าปิดล้อมเมละกา เป็นเวลากว่าครึ่งปีที่เมืองนี้อยู่ในสภาพช่วยตัวเองไม่ได้ เมื่อกองเรือจากปัตตาเวียเดินทางมาถึงในกลาง ค.ศ. 1757 พวกที่ปิดล้อมจึงถอนตัวออกไป กระนั้น ทั้งในตอนนี้และในค.ศ.1784 เมื่อพวกบูคิสโจมตีอีกหนหนึ่ง ชาวมาเลย์ก็มิได้ร่วมกันสนับสนุนเพื่อขัดขวางการเข้ามาของดัตช์

ในชวาการเปลี่ยนแปลงไปมาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการเข้ามาของพวกดัตช์ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ มองเห็นได้ภายหลังค.ศ. 1680 แม้ว่าเจ้าตรูนาชัยจะถูกปลงพระชนม์ไปแล้ว แต่การกบฏต่อศูนย์กลางก็ยังคงดำเนินต่อไป สุลต่านอามังกุรัตที่ 2 ทรงสามารถรักษาตำแหน่งของพระองค์ไว้ได้ แม้จะมีการท้าทายจากพระอนุชา ส่วนใหญ่เป็นเพราะดัตช์เต็มใจให้การช่วยเหลือพระองค์ เพราะพระองค์ทรงเป็นรัชทายาทที่ “มีสิทธิธรรมอันถูกต้อง” ดัตช์ทำเช่นนี้ ก็เท่ากับแสดงให้เป็นที่ประจักษ์ต่อสาธารณชนว่า กษัตริย์ผู้ไม่สามารถดึงประชาชนให้มาสนับสนุนพระองค์ได้มากพอที่จะคงอยู่บนราชบัลลังก์นั้น พระองค์ก็ยังคงดำรงอยู่ได้ ด้วยกองทัพของวีโอซี ดัตช์ยังคงค้ำจุนผู้ที่มาพึ่งตนอยู่จนตลอดคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด แม้เมื่อเผชิญกับความไม่สงบอย่างต่อเนื่อง ใน ค.ศ.1740 การจลาจลซึ่งแรกทีเดียว เกี่ยวข้องกับชาวจีนในปัตตาเวีย ได้หันมาโจมตีราชวงศ์ด้วย และอีกครั้งหนึ่ง ที่ทางราชสำนักต้องขอความช่วยเหลือจากดัตช์ อย่างไรก็ดี ค่าความช่วยเหลือของวีโอซีที่ผู้รับต้องชดใช้มีราคาที่หนักหน่วง กษัตริย์ชวาทรงชำระหนี้บุญคุณนี้ด้วยการยกบริเวณชายฝั่งทะเลของชวาให้แก่ดัตช์มากขึ้น ๆ จนในท้ายที่สุด ใน ค.ศ.1749 ราชอาณาจักรมะตะรัมทั้งหมด กลายไปเป็นของดัตช์ และเจ้าปากุบุวานาที่ 2 (ครองราชย์ ค.ศ.1726-1749) ทรงกลายไปเป็นเจ้าประเทศราชภายใต้อำนาจของวีโอซี ความสัมพันธ์ใหม่นี้ แสดงเป็นสัญลักษณ์ให้เห็นอย่างมีประสิทธิภาพ เมื่อข้าหลวงใหญ่แต่งตั้งเจ้าปากุบุ

วานาที่ 2 ขึ้นเป็นกษัตริย์ของรัฐประเทศราชอย่างเป็นทางการ โดยมีชาวดัตช์ที่ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาแก่ประมุขของรัฐในอารักขา นั่งอยู่เคียงข้าง อย่างไรก็ตาม มีกลุ่มที่มีอิทธิพลกลุ่มหนึ่งในราชสำนัก ไม่ยอมรับอำนาจการปกครองของเจ้าปากุบุวานา และดัตช์ก็พยายามป้องกันมิให้เกิดการวิวาทขัดแย้งที่มีอยู่อย่างต่อเนื่องในราชตระกูล ด้วยการแบ่งชวากลางออกเป็นส่วนสุระการ์ตา และยอกยาการ์ตาใน ค.ศ.1755

ถ้อยคำที่นำมาใส่ปากของคู่แข่งของเจ้าปากุบุวานา ประมวลปัญหาสำคัญที่เกิดจากการควบคุมแบบอาณานิคมไว้อย่างกระชับว่า

> ข้าแต่พระองค์ นี่มิเป็นการบังควร
> พระองค์ไม่ทรงตระหนักดอกหรือ
> ว่าบทบาทของประมุข
> ประกอบด้วยพันธะหน้าที่ในการครองความเป็นเจ้าให้ได้เท่านั้น[64]

สิ่งที่วีโอซีต้องการคือกษัตริย์และเจ้าหน้าที่ซึ่งปฏิบัติตามคำสั่งที่วีโอซีมอบหมายให้ และประพฤติตนในฐานะผู้ดำเนินการให้ลุล่วงไปตามความต้องการของบริษัท คนพื้นเมืองที่เป็นชนชั้นสูง ซึ่งถูกล่อด้วยตำแหน่งและค่าตอบแทน และความกลัวว่าจะถูกเนรเทศหรือถอดจากบัลลังก์ หรือเพียงแค่การขู่ตะคอก จึงกลายเป็นหนทางที่ช่วยรักษาอำนาจการปกครองแบบอาณานิคมของดัตช์ไว้ แรงกดดันนี้มีอยู่ทุกที่ที่ดัตช์ทำสัญญาการค้าด้วย ทว่าผลกระทบที่ทำให้เกิดความแตกแยกวุ่นวายมีมากน้อยต่างกันไป อาทิเช่นในอินโดนีเซียตะวันออก ดัตช์ใช้ความเพียรพยายามอย่างหนักหน่วง ไม่เฉพาะแต่เพียงบังคับใช้สิทธิผูกขาดทางการค้าเท่านั้น หากยังบังคับให้ผลิตเครื่องเทศบางชนิดเป็นพิเศษด้วย ดัตช์จัดให้มีโครงการ “กวาดล้าง” ครั้งใหญ่ขึ้น ตามโครงการนี้ วีโอซีได้สิทธิทำลายต้นกานพลูบนเกาะทุกเกาะ ยกเว้นอัมบอนกับบริเวณอื่น ๆ ที่อยู่ภายใต้การควบคุมของตน โดยแลกเปลี่ยนด้วยการชำระเงินให้แก่กษัตริย์จำนวนหนึ่งเป็นประจำ ความต้องการกำลังคนของวีโอซี เพื่อกระทำการอย่างอุกอาจตามโครงการที่ชั่วร้ายนี้—หรือ*ฮองคิตอคเตน* ย่อมเป็นธรรมดาที่จะสร้างความเคืองแค้นอย่างรุนแรงแก่หมู่ชนในท้องถิ่น และสร้างความตึงเครียดอย่างหนักหน่วงให้แก่ความสัมพันธ์ที่มีอยู่อย่างค่อนข้างห่างเหินมาแต่ครั้งโบราณ ระหว่างภูมิภาคมาลุกุกับกลุ่มที่มีวัฒนธรรมแปลกแยกออกไป เช่นชาวปาปวนเป็นต้น แบบแผนอย่างเดียวกันนี้ ยังมีร่องรอยที่พบได้ในสุมาตรา ตอนที่ราคาพริกไทยตกลงและผู้คนหันไปปลูกฝ้ายแทน ดัตช์บีบให้กษัตริย์ที่อยู่ในอาณัติของตน ทำสนธิสัญญาเพื่อสั่ง “กวาดล้าง” ต้นฝ้ายทั้งหมด เหล่ากษัตริย์และหัวหน้าในส่วนท้องถิ่นที่ตกลงทำตามนโยบายอย่างเลี่ยงไม่พ้น ย่อมถูกประชาชนทั่วไปมองว่าโหดเหี้ยมและทารุณ

---

[64] M. C. Ricklefs, *Jogjakarta under Sultan Mangkubumi 1749-1792. A History of the Division of Java*, London, 1974. 41.

ไม่เป็นที่น่าประหลาดใจว่า ผู้ที่ได้รับความกระทบกระเทือนจากคำเรียกร้องต้องการของพวกยุโรปอย่างรุนแรงที่สุด คือเกษตรกรของชวาและฟิลิปปินส์ ชาวบ้านในทั้งสองสถานที่นี้ ถูกบังคับให้ต้องปลูกพืชผลบางอย่าง และขายให้แก่ดัตช์หรือสเปนตามราคาที่กำหนด ต้นตอของความเจ็บแค้นที่สำคัญ อีกประการหนึ่งคือการเกณฑ์แรงงาน ซึ่งบ่อยครั้งหมายถึงการต้องจากบ้านไปเป็นเวลานานโดยได้รับค่าตอบแทนน้อยที่สุด หรือไม่ได้เลย เป็นที่เข้าใจได้ว่า ความแค้นเคืองนี้ มักมุ่งตรงไปยังผู้ที่มองกันว่าเป็นตัวแทนของการข่มเหงบีบบังคับ ใน ค.ศ.1726 ผู้สำเร็จราชการประจำรัฐปริอันกานซึ่งอยู่ในอารักขาของดัตช์ ถูกราษฎรของตนคนหนึ่งสังหาร เนื่องจากราคาที่เขาได้รับเป็นค่ากาแฟที่ปลูก ต่ำมากเสียจนสิ้นหวังว่าจะหลุดพ้นจากพันธะหนี้สินได้ แน่นอนว่า ประเด็นนั้น อยู่ที่ว่าดัตช์ต่างหาก ที่เป็นผู้ลดจำนวนเงินที่จ่ายเป็นค่ากาแฟ ผู้สำเร็จราชการประจำรัฐในอารักขา เพียงแต่ลดราคาตามที่ได้รับมอบหมายมาเท่านั้นเอง

ในฟิลิปปินส์ การให้*เอ็นโคเมียนดา* (สิทธิในการเก็บภาษี) แก่ชาวสเปนบางคนตั้งแต่ตอนแรกปรากฏผลในกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดว่าประสบความล้มเหลว ดังนั้น ใน ค.ศ.1721 จึงมีการเปลี่ยนให้ทุกอย่างกลับคืนมาสู่อำนาจกษัตริย์สเปน กระนั้นก็ดี การใช้อำนาจอย่างผิด ๆ มากมาย ซึ่งชักนำไปสู่การวิพากษ์วิจารณ์*เอ็นโคเมียนดา*เอกชน ยังคงมีอยู่ รัฐบาลสเปน ซึ่งขาดแคลนเงินอยู่เป็นประจำ พึ่งพาอาศัยชาวฟิลิปปินส์อย่างหนักหน่วงในการจัดป้อนเงินและแรงงานให้กับการบากบั่นดำเนินการต่าง ๆ เพื่อชาติสเปน ในทางทฤษฎีนั้น ถือว่าคนงานต้องได้รับค่าตอบแทน แต่กรณีเช่นนี้หาได้ยากยิ่ง เพราะปกติแล้ว พวกเขาได้รับค่าแรงเป็นข้าวที่มาจากหมู่บ้านของตนเอง แม้ว่ารัฐบาลจะเพียรพยายามปฏิรูป แต่ชาวฟิลิปปินส์ก็มักถูกหมายเกณฑ์ให้ไปทำงานให้กับเอกชน มิใช่รัฐ หรือส่งไปทำงานยังสถานที่ซึ่งห่างไกลจากหมู่บ้านของตน แม้เมื่อมาถึงทศวรรษ 1770 ผู้คนในซามาร์ยังต้องหนีการบีบบังคับของข้าหลวงคนหนึ่ง ซึ่งใช้ให้พวกเขาสร้างเรือและป้อมปราการโดยไม่ให้อาหารปันส่วนอย่างพอเพียง ทั้งยังไม่ให้เวลาพวกเขาได้ไปดูแลไร่นาของตัวเองด้วย

ความทุกข์ยากขมขื่นอีกอย่างหนึ่งของชาวฟิลิปปินส์ คือข้อเรียกร้องให้ขายผลิตผลบางอย่างแก่รัฐบาล ซึ่งมักต้องขายในราคาที่ต่ำกว่าราคาตลาด นอกจากนี้ ยังมีการเรียกเก็บภาษีและอากรอย่าง อื่น ๆ เพิ่มเติมอีกมากมาย การแบ่งฟิลิปปินส์ออกเป็นเขตทางศาสนา โดยมีศาสนจักรเป็นผู้บริหาร เพิ่มภาระที่คนฟิลิปปินส์ธรรมดาสามัญต้องแบกรับอยู่แล้วให้หนักขึ้นไปอีก เพราะพวกเขาต้องเลี้ยงดูพวกบาทหลวง ด้วยการให้เงินรายปีและด้วยการจัดหาอาหารให้ และทำงานให้ มีบ่อยครั้งที่ทางศาสนจักรได้กำไรอย่างเป็นกอบเป็นกำด้วยการขายสินค้าที่ได้มาในฐานะสิ่งของบริจาค ใน ค.ศ.1704 มีการบังคับเก็บภาษี*แซงโตรัม* ทั่วดินแดนที่สเปนควบคุมอยู่ เพื่อนำมาใช้เป็นค่าทำพิธีทางศาสนา เมื่อเผชิญกับการรีดนาทาเร้นอย่างเป็นกระบวนเช่นนี้ ชาวเขาในบางบริเวณจึงได้พูดถึงวิญญาณที่ชั่วร้ายที่เรียกกันว่า *ตริบูโต* วิญญาณนี้เร่ร่อนไปทั่วเมืองที่มีคณะผู้สอนศาสนาคริสต์และกิน ผู้คน[65]

---

[65] William Scott, ***Cracks in the Parchment Curtain***, Quezon City, 1982, 36.

ชนชั้นสูงชาวฟิลิปปินส์ที่สเปนสนับสนุน เป็นกุญแจสำคัญที่ทำให้ระบบนี้ดำเนินการไปได้อย่างประสบผลสำเร็จ พวกผู้นำ*บารังคาย* ซึ่งเป็นคนพื้นเมืองที่นับถือคริสต์ศาสนา หรือ *ดาตู*ในสมัยก่อนที่สเปนจะมา ถูกรวมเข้าไปอยู่ในโครงสร้างการบริหารแบบอาณานิคม และได้รับตำแหน่ง *จาเบซา* หรือหัวหน้า สมาชิกในกลุ่มชนชั้นสูง ซึ่งส่วนใหญ่สืบทอดตามสายโลหิตนี้ โดยทั่วไปแล้วได้ฉายาว่า *ปรินซิปาเล* ผลัดกันเข้าดำรงตำแหน่ง "ข้าหลวงน้อย" (*โกเบอร์นาโดร์ซิลโล*)) ของเทศบาล อันเป็นตำแหน่งเจ้าหน้าที่ชาวพื้นเมืองในระดับสูงที่สุด ภายในระบบราชการของสเปน ชนชั้น*ปรินซิปาเลีย* มีหน้าที่ช่วยจัดระบบการบริการด้านแรงงานและการชำระภาษี เพื่อแลกเปลี่ยนกับตำแหน่งใหม่ สถานะและอภิสิทธิ์ที่เพิ่มขึ้น อย่างไรก็ดี ในกระบวนการนี้ พวกเขาก็ต้องรับบทบาทเป็นกันชนระหว่างรัฐบาลสเปนกับเกษตรกรฟิลิปปินส์ และต้องทำงานอย่างใกล้ชิดกับพวกบาทหลวง เพื่อรักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อย บาทหลวงรูปหนึ่งในซามาร์รายงานว่า เวลาที่มีใครคนใดคนหนึ่งเกิดไม่มาร่วมพิธีมิสซา "อาตมาก็ส่งพวกดาตูไปเฆี่ยนเขา"[66] สภาพกำกวมของความสัมพันธ์ระหว่าง*ปรินซิปาเล*กับคนฟิลิปปินส์ธรรมดาสามัญ ประจักษ์ชัดเป็นพิเศษในการกบฏหลายครั้งที่ก่อขึ้นเพื่อต่อต้านการปกครองของสเปน บางครั้งบางคราว พวก*ปรินซิปาเล*ก็รับบทบาทเป็นปากเสียงให้กับเกษตรกรที่ไม่พอใจ อาทิเช่น พวก *ปรินซิปาเล* เป็นผู้นำการจลาจลใน ค.ศ.1745 ซึ่งประท้วงการที่บาทหลวงบุกรุกขยายเขตแดนของตนเข้าไปในที่ดินของเกษตรกร ในอีกทางหนึ่ง อาจมองได้ว่า พวก*ปรินซิปาเล*ในท้องถิ่น เป็นส่วนประกอบของรัฐบาลสเปน ดิเอโก ซิลาง ซึ่งเป็นผู้นำการลุกฮือใน ค.ศ.1762 ที่เกิดขึ้นภายหลังจากที่อังกฤษยึดมนิลา ก็ต่อต้านกลุ่มคนที่เขาเห็นว่าเป็นเครื่องมือของการกดขี่ แม้ว่าตัวเขาเองจะเป็นผู้อยู่ในชนชั้น*ปรินซิปาเล*ก็ตาม

กว่าหนึ่งร้อยคนที่เข้าร่วมในการกบฏของดิเอโก ซิลาง ถูกแขวนคอ ส่วนคนอื่น ๆ ถูกเฆี่ยนหรือจำคุก ชะตากรรมของพวกเขา ชี้ให้เห็นเหตุผลหลักประการหนึ่งที่ทำให้พวกสเปนสามารถครอบครองฟิลิปปินส์และทำให้ดัตช์บงการการเมืองท้องถิ่นได้อย่างประสบความสำเร็จ—นั่นคือการใช้กำลังอย่างมีประสิทธิภาพและน่ากลัว การที่สเปนไม่สามารถกำราบพวกมุสลิมที่อยู่ทางใต้ได้สำเร็จเป็นหลักฐานที่กระจ่างชัดว่า ทหารที่พวกยุโรปเป็นผู้นำ มิได้เกรียงไกรอย่างไม่มีทางปราชัยได้เสมอไป ทว่าความสำเร็จของพวกเขา ยังคงน่าประทับใจอยู่ดี เป็นสิ่งมีประโยชน์ที่จะระลึกว่า ในชวาระหว่าง ค.ศ.1680 ถึง ค.ศ.1740 วีโอซีประสบความพ่ายแพ้เพียงสามครั้ง และความหวังว่าจะได้ใช้กำลังที่เกรียงไกรนี้นี่เอง ที่ชักนำชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จำนวนมาก ให้แสวงหาหนทางที่จะได้มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับชาวยุโรปให้มากขึ้น ด้วยเหตุนี้ เนื้อหาตอนหนึ่งของพงศาวดารร้อยกรอง*บาบัด ทานาห์ยาวี* จึงแนะนำผู้ที่อ้างสิทธิในราชบัลลังก์ ให้ไปหาดัตช์ ซึ่งมีทักษะด้านการทหารที่สามารถใช้ เป็นข้อแลกเปลี่ยนกับ "คำสัญญาสองสามประการ" ได้ แต่พวกที่พยายามไปขอให้ชาวยุโรปยอมทำตามความประสงค์ของตน จะต้องได้พบในภายหลังว่า เหมือนกับการ "ขี่หลังเสือ" การแทรกแซงของชาวยุโรป

---

[66] Cruikshank, ***Samar***, 37.

เปลี่ยนแปลงลักษณาการที่ประวัติศาสตร์ของภูมิภาคนี้จะคลี่คลายไปจนถึงขั้นพื้นฐาน กระนั้นในกระบวนการนี้ ชาวยุโรปได้วางพื้นฐานที่ช่วยเพิ่มความคับข้องใจให้กับชาวบ้านโดยไม่รู้ตัว ความคับข้องใจนี้ ในท้ายที่สุดแล้ว ทำให้กลุ่มต่าง ๆ รวมตัวเข้าด้วยกันได้ ซึ่งหากไม่ใช่เพราะชาวยุโรปแล้ว พวกเขาก็ยังคงแบ่งแยกกันด้วยภาษาหรือวัฒนธรรมหรือด้วยการแข่งขันชิงดีชิงเด่นที่มีมาแต่ดั้งเดิม ตั้งแต่เมื่อ ค.ศ.1577 มาแล้ว มีชาวฟิลิปปินส์คนหนึ่งร้องบอกพวกสเปนกลุ่มหนึ่ง ที่กำลังจะบุกเข้าโจมตีว่า “พวกเราไปทำอะไรให้ท่าน หรือว่าบรรพบุรุษของเราเป็นหนี้อะไรท่าน ท่านจึงได้มาปล้นเราเช่นนี้” เกือบสองร้อยปีให้หลัง มีเกษตรกรเดมักกลุ่มหนึ่ง แสดงความโกรธอย่างเดียวกันนี้ออกมา ขณะที่ฉุดทูตชาวดัตช์คนหนึ่งลงจากหลังม้า พร้อมกับตะโกนว่า “หยุดนะ เจ้าสุนัขดัตช์ ตอนนี้ เจ้าจะต้องเป็นคนแบกหามให้แก่*พวกเรา*แล้ว”[67]

บทสรุป

ขณะที่ช่วงเวลาระหว่างคริสต์ศตวรรษที่สิบหกถึงสิบแปด มีสิ่งที่เป็นความต่อเนื่องที่เราสามารถระบุได้อย่างชัดเจน แต่การสำรวจช่วงระยะเวลานี้ ยังทำให้เราพอทราบได้ถึงการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ๆ ที่กำลังดำเนินอยู่ในช่วงเวลานี้ด้วย ประการแรก มีแนวโน้มอย่างเห็นได้ชัด ที่จะนำไปสู่การรวมศูนย์อำนาจการปกครองที่มากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่รัฐที่อยู่บนแผ่นดินใหญ่ การประสานเพื่อรวมความมั่งคั่งไพบูลย์ เข้ากับการปฏิรูปการบริหารบ้านเมืองและการควบคุมแรงงาน ทำให้ศูนย์กลางต่าง ๆ จำนวนหนึ่ง สามารถยืนยันภาวะความมีอำนาจเป็นใหญ่เหนือเพื่อนบ้านของตนได้ ดังนั้น เมื่อถึงคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด รัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยทั่วไป จึงมิได้เป็นสมาพันธ์อันประกอบด้วยชุมชนที่มีความเสมอภาคเกือบเท่าเทียมกัน มากเท่ากับการเป็นแคว้นที่มีการจัดระบบอย่างมีลำดับชั้น โดยฝ่ายที่เป็นส่วนประกอบ ต้องแสดงความสวามิภักดิ์ในบางรูปแบบแก่ศูนย์กลางที่ทรงอิทธิพลเหนือกว่า แง่มุมที่สำคัญอย่างหนึ่งของการขยายอำนาจทางด้านการเมือง คือการสร้าง “วัฒนธรรมของราชธานี” ขึ้นมา ลักษณะที่แปลกเด่นออกไปในด้านเครื่องแต่งกาย ภาษาและวัฒนธรรม ซึ่งแต่ก่อนถือเป็นองค์ประกอบสำคัญของอัตลักษณ์ที่แยกออกไปต่างหากของชุมชนนั้น มาบัดนี้กลายเป็นสิ่งที่มองกันว่าเป็นรูปแบบของวัฒนธรรมศูนย์กลางที่ทรงอิทธิพล ทว่าในแนวที่ต่างออกไปซึ่งแพร่กำจายออกจากศูนย์กลางทางการเมือง แม้ในพม่า ซึ่งมีความแตกต่างด้านชนชาติชัดเจนมากกว่าที่อื่น ๆ แต่การยอมรับถึงความเป็นใหญ่ของพม่าอย่างกว้างขวางและค่านิยมทางด้านวัฒนธรรมของพม่า อย่างน้อย

---

[67] Scott, ***Cracks in the Parchment Curtain***, 20; Luc W. Nagtegaal, “The Dutch East India Company and the Relations between Kartasura and the Javanese Northcoast c. 1680-1740,” in J. van Goor, ed., ***Trading Companies in Asia 1600-1830***, Utrecht, 1986, 76. ภาพลักษณ์เรื่องเสือ นำมาจากชื่อวิทยานิพนธ์ของ Dr. Nagtegaal, คือ “Rijden op een Hollandse Tijger”.

ที่สุด ก็มีส่วนอยู่บ้าง ในการฟื้นคืนชีพของราชวงศ์กอนบอง และถึงแม้ว่าบางพรมแดน จะมีการปรับเปลี่ยนในอีกหลายปีต่อมา แต่โดยแก่นแล้ว ฐานทางการเมืองอย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบันของประเทศไทย พม่า เวียดนาม กัมพูชาและลาว ได้ปูวางลงแล้ว ระหว่างในช่วงราวค.ศ.1500-1800 นี้

ในโลกส่วนที่เป็นเกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กระบวนการรวมศูนย์มิได้ปรากฏชัดเจนใกล้เคียงกับในแผ่นดินใหญ่ เนื่องจากต้องเผชิญกับอุปสรรคที่น่าครั่นคร้ามทางด้านภูมิศาสตร์และมีความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรมอย่างกว้างขวาง ชนชาติต่าง ๆ ในฟิลิปปินส์ ยังคงคิดถึงตัวเองว่าเป็น “เชบุโน” หรือ “ตากาล็อก” อยู่มาก และความซื่อสัตย์แต่กับพวกพ้องในท้องถิ่น ทำให้การแบ่งแยกระหว่างภาคเหนือและภาคกลางที่เป็นคริสเตียน กับภาคใต้ที่เป็นมุสลิม ยิ่งลึกลงมากขึ้นไปอีก แม้กระนั้น การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ๆ ได้เกิดขึ้นแล้ว ฝ่ายบริหารของสเปนช่วยทำให้ความเป็นเอกภาพทางการเมืองปรากฏออกมาในระดับหนึ่ง โดยบดบังความแตกต่างและไม่ลงรอยกันบางประการของภูมิภาคต่าง ๆ ของฟิลิปปินส์ที่มีอยู่ก่อนที่จะถูกสเปนพิชิต การที่สเปนเน้นที่การพัฒนามนิลา ทำให้เมืองนี้ดีเด่นกว่าเมืองอื่น ๆ ความเหนือกว่าของมนิลานี้ ยังคงมีอยู่จนถึงในปัจจุบัน แต่ทั้งนี้ก็มิได้เป็นการยากที่จะชี้ถึงลักษณะต่าง ๆ ของหมู่เกาะมาเลย์-อินโดนีเซีย ซึ่งต่อไป จะมีความสำคัญอย่างยิ่งยวดในการสร้างรัฐชาติทั้งหลายอย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เครือข่ายการค้าซึ่งช่วยเชื่อมต่อบริเวณต่าง ๆ ที่ห่างไกลกันมากมาแสนนานนั้น -- แม้กระทั่งระหว่างติมอร์กับเมละกา ซึ่งห่างไกลกันมาก – ถึงบัดนี้ก็มิได้สลายลง แม้ว่า วีโอซีจะได้เพียรพยายามทำลายอยู่ก็ตาม การที่ดัตช์พึ่งพาอาศัยภาษามาเลย์ในฐานะที่เป็นสื่อกลางในการติดต่อสื่อสาร ช่วยเสริมฐานะความเป็นภาษากลางให้แก่ภาษามาเลย์ และส่งเสริมให้มีการใช้ภาษามาเลย์ตามสถานที่ต่าง ๆ ซึ่งแต่ก่อน แทบไม่มีใครเคยได้ยินภาษานี้มาก่อน ขณะเดียวกัน ความเป็นใหญ่ของชวาได้รับการเสริมให้เด่นขึ้นด้วยการรวบรวมผลประโยชน์ของดัตช์มาไว้ในปัตตาเวีย กระบวนการนี้เกื้อหนุนให้เกิดการแบ่งแยกเป็นสองขั้ว ระหว่างเกาะชวากับบรรดาเกาะที่อยู่นอกออกไป สภาพเช่นนี้ ยังคงมีสืบต่อมาจนเข้าสู่ยุคสมัยใหม่

อย่างไรก็ดี แม้มีเค้าที่ส่อให้เห็นพัฒนาการต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นในเวลาต่อ ๆ มาแล้วก็ตาม แต่โลกในส่วนที่เป็นเกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ก็ยังมีการแบ่งแยกแตกกลุ่มทางวัฒนธรรมและการเมืองปรากฏให้เห็นมากกว่าที่ปรากฏบนแผ่นดินใหญ่ ในเวียดนาม สยาม และพม่า แรงกระตุ้นที่นำไปสู่การรวมศูนย์ มีรุนแรงเสียจนกระทั่งทั้งสามรัฐนี้ ฟื้นตัวจากการแบ่งแยกแตกกระจายของคริสต์ศตวรรษที่สิบแปดขึ้นมาได้หมด ภายในชั่วอายุของคนรุ่นหนึ่ง ตรงกันข้ามกับในส่วนหมู่เกาะ แม้ภูมิภาคที่มีศักยภาพที่จะรวมตัวกันได้อย่างแน่นหนามากที่สุดอย่างเช่นชวา ใน ค.ศ.1755 ก็ยังแตกออกเป็นเขตที่แยกห่างจากกัน ความแตกต่างระหว่างส่วนหมู่เกาะกับส่วนแผ่นดินใหญ่เช่นนี้ ยังสะท้อนให้เห็นในแนวประวัติศาสตร์นิพนธ์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เมื่อถึงคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด การหยั่งถึงความเป็น “ประเทศ” ทำให้คนภายนอกที่มาเยือนแว่นแคว้นต่าง ๆ บนแผ่นดินใหญ่ สามารถผลิตหนังสืออย่างเช่น *Description of the Kingdom of Siam* (คำบรรยายเกี่ยวกับราชอาณาจักรสยาม) ของเดอ ลา ลูแบร์ และ *History of the Kingdom of Tonkin* (ประวัติศาสตร์

ของราชอาณาจักรตังเกี๋ย) ของอเล็กซานเดอร์แห่งโรดส์ เป็นต้น แนวคิดเรื่องประวัติศาสตร์ “ประจำชาติ” ก็พัฒนาขึ้นมาเช่นกัน ในหมู่นักปราชญ์ที่เป็นชาวพื้นถิ่น ใน ค.ศ.1272 ในรัชสมัยของกษัตริย์ราชวงศ์เตรินมีการเขียนประวัติศาสตร์ไดเวียดขึ้นเป็นครั้งแรก ข้อเขียนของไทยในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด เริ่มแยกประวัติศาสตร์ของอยุธยาออกจากประวัติศาสตร์ของพุทธศาสนา ในพม่า อู กาลา ได้ผลิตงานประเภทสารานุกรมที่มุ่งหมายเพื่อบอกเรื่องราวที่สมบูรณ์เกี่ยวกับอดีตของประเทศตนออกมาใน ค.ศ.1711 อย่างไรก็ดี ในโลกส่วนที่เป็นเกาะนั้น พงศาวดารต่าง ๆ ที่จะมองเลยไปจากราชวงศ์หรือกลุ่มวัฒนธรรมกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งโดยเฉพาะแทบจะหาไม่ได้เลย และนักวิชาการสมัยใหม่ ก็ยังคงต้องเพียรพยายามอยู่กับปัญหาเรื่องการเขียนประวัติศาสตร์ที่กว้างขวางมากขึ้น กล่าวคือประวัติศาสตร์ที่ไม่มีอคติลำเอียงไปเข้าข้างดินแดนบริเวณใดบริเวณหนึ่ง ในขณะที่ปรากฏว่าเป็นไปได้ทีเดียว ที่จะประมวลภาพอดีตโดยรวมของสังคมต่าง ๆ บางสังคม – เช่นปามปานกาน ชวา มาเลย์ เตาสุด เป็นต้น – ความยากลำบากอย่างใหญ่หลวง กลับอยู่ที่การผสานการศึกษาพิเคราะห์ภูมิภาคต่าง ๆ เข้าด้วยกัน โดยนำมาประมวลลงบนภาพรวมที่ใหญ่ขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีหลายบริเวณเหลือเกิน ที่ไม่มีหลักฐานข้อมูลในรูปเอกสาร กระนั้น เป็นสิ่งสำคัญที่เราต้องกระทำการต่อไปที่จะพิจารณาไม่แต่เฉพาะที่ความแตกต่างเท่านั้น แต่พิจารณาลักษณะต่าง ๆ ที่มีอยู่ร่วมกันด้วย ซึ่งในท้ายที่สุดแล้ว จะทำให้การสร้างกลุ่มที่มีเอกภาพทางการเมืองขึ้นจากความหลากหลายที่มีอยู่อย่างมหาศาลมีความเป็นไปได้ เฉพาะด้วยทัศนะที่เปิดกว้างยิ่งขึ้นเช่นนี้เท่านั้น จึงจะสามารถช่วยประมวลภาพประวัติศาสตร์ของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ขึ้นมาได้ -- ประวัติศาสตร์ที่มองชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งมวล ในฐานะผู้มีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

ข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรม

ไทยและลาว

หนังสือที่บรรยายถึงการศึกษาโดยละเอียดของนักวิชาการชั้นนำท่านหนึ่ง และบรรจุข้อมูลที่ไม่มีในที่อื่น ๆ คือ David K. Wyatt, *Thailand. A Short History,* New Haven and London, 1982. หนังสือเล่มนี้ยังเป็นเล่มเดียวในภาคภาษาอังกฤษ ที่วิเคราะห์ประวัติศาสตร์ของลาวในช่วงเวลานี้อย่างสมบูรณ์ ทั้งยังมีการชี้แนวที่มีประโยชน์สำหรับการศึกษาต่อไปด้วย วายอัตต์ได้ให้รายชื่อหนังสือที่ให้เรื่องราวของชาวยุโรปในสมัยนี้เอาไว้ด้วยจำนวนหนึ่ง ทว่าหนังสือเล่มที่มีคุณค่ามากที่สุด น่าจะได้แก่ Simon de la Loubère, *The Kingdom of Siam,* ed. D. K. Wyatt, Kuala Lumpur, 1969. หนังสือ Lorraine M. Gesick, "Kingship and Political Integration in Traditional Siam, 1767-1824," Ph.D. thesis, Cornell University, 1976 อภิปรายปัญหาเรื่องความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการ ทัศนะแนวหนึ่งเกี่ยวกับสยาม จากหนึ่งในบรรดาเจ้าประเทศราชที่เป็นมาเลย์ ปรากฏใน A. Teeuw and David K. Wyatt, eds, *Hikayat Patani: The Story of Patani*, The Hague, 1970. แหล่งข้อมูลของไทยที่นำมาใช้เรียบเรียงประวัติศาสตร์ของสยามสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด คือ Jeremias van Vliet, *The Short History of the Kings of Siam,* trans. Leonard Andaya, Bangkok, 1975.

พม่า

พม่ายังคงเป็นหนึ่งในบรรดาประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่นักวิชาการตะวันตกสมัยใหม่ค้นคว้าวิจัยกันน้อยที่สุด แต่การตีความช่วงระยะเวลาที่มีความสำคัญ สมัยก่อนคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าได้มีขึ้นพร้อมกับการตีพิมพ์หนังสือ Victor B. Lieberman, *Burmese Administrative Cycles. Anarchy and Conquest, c. 1580-1760,* Princeton, 1984. แม้ว่าหนังสือเล่มนี้ จะเข้ามาแทนที่เรื่องราวอื่น ๆ ทั้งหมด แต่ยังมีอีกเล่มหนึ่ง ที่ยังอ่านได้ เนื่องจากสะท้อนความคิดเห็นที่ปรากฏในพงศาวดารไว้อย่างชัดเจนยิ่ง นั่นคือ G.E. Harvey, *History of Burma,* London, 1925. คำแปลราชโองการพม่า ในชุดสามเล่มแรก คือ Than Tun, trans. *Royal Orders of Burma, AD 1598-1885*, Kyoto, Center for Southeast Asian Studies, 1983-8 เป็นแหล่งข้อมูลที่มีค่าเกี่ยวกับสิ่งที่ราชสำนักพม่าให้ความเอาใจใส่อย่างหมกมุ่น

กัมพูชา

แหล่งข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์กัมพูชาระหว่างคริสต์ศตวรรษที่สิบหกถึงสิบแปด มีอยู่ไม่มาก ทว่ามีหนังสือเล่มหนึ่ง ที่เป็นการสำรวจอย่างดี คือ David Chandler, *A History of Cambodia*, Boulder, 1983.

เวียดนาม

เวียดนามระหว่างคริสต์ศตวรรษที่สิบหกถึงสิบแปด มิได้ดึงดูดให้นักวิชาการทางตะวันตกหันมาให้ความเอาใจใส่มากนัก หนังสือซึ่งขณะนี้เหมาะกับยุคสมัยปัจจุบันอย่างยิ่งคือ Charles Maybon, *Histoire Moderne du Pays d'Annam (1592-1820),* Paris, 1920 ผลงาน Thomas Hodgkin, *Vietnam. The Revolutionary Path*, London, 1981 มีจุดยืนแนวมาร์กซิสต์ชัดเจน แต่กระนั้นก็นำเสนอเรื่องราวด้วยความเห็นอกเห็นใจและน่าอ่านมากเกี่ยวกับยุคนี้ Keith W. Taylor, "The Literati Revival in Seventeenth Century Vietnam," JSEAS, 18, 1 (March 1987) เป็นการศึกษาพิเคราะห์ที่มองถึงการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในระบบบริหารราชการ เรื่องราวจากคำบอกเล่าของอเล็กซานเดอร์แห่งโรดส์ เกี่ยวกับงานเผยแพร่ศาสนา มีภาคแปลเป็นภาษาอังกฤษในชื่อเรื่องว่า *Rhodes of Vietnam*, Westminster, Maryland, 1966 โดยผู้แปลคือ Solange Hertz การอภิปรายถึงคริสต์ศตวรรษที่สิบแปดมีอยู่ใน Dang Phong Nghi, *Les Institutions Publiques du Vietnam au XVIIIe siècle*, Paris, 1909. ผลงาน Insun Yu, "Law and Family in Seventeenth and Eighteenth Century Vietnam ," Ph.D. thesis, University of Michigan, 1978 มีข้อมูลที่มีค่าที่ไม่มีพบในที่อื่นใด ส่วนผลงาน Gerald C. Hickey, *Sons of the Mountains: Ethnohistory of the Vietnamese Central Highlands to 1954*, New Haven, 1982 ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับศูนย์กลางจากมุมมองของ "ฝ่ายที่อยู่เบื้องล่าง"

ฟิลิปปินส์

ผลงานที่ศึกษาการรุกคืบของสเปนเข้าสู่ฟิลิปปินส์ ซึ่งยังทรงคุณค่าอยู่ ได้แก่ John L. Phelan, *The Hispanization of the Philippines: Spanish Aims and Filipino Responses 1565-1700,* Madison, 1959. หนังสือเล่มนี้ สามารถอ่านควบไปกับ Nicholas P. Cushner, *Spain in the Philippines: From Conquest to Revolution,* Quezon City: Institute of Philippine Culture, 1970. หนังสืออีกเล่มหนึ่งเน้นถึงปฏิกริยาของฟิลิปปินส์มากกว่า นั่นคือ Eric A. Anderson, "Traditions in Conflict. Filipino Responses and Spanish Colonialism, 1565-1665," Ph.D. thesis, University of Sydney, 1977. แหล่งข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ศาสนา มีอยู่ในข้อเขียนเกี่ยวกับบรรณานุกรมของบทที่ 4 แต่ H. de la Costa, *The Jusuits in the Philippines 1581-1768*, Cambridge, Mass., 1961 ก็มีข้อมูลมากมายที่เกี่ยวกับพัฒนาการทางการเมือง งานแปลเอกสารของยุคสมัยนี้ มีเรื่องราวเกี่ยวกับฟิลิปปินส์

อยู่มาก ที่เด่นก็คือ E. H. Blair and J. A. Robertson, *The Philippine Islands 1493-1898*, 55 vols, Cleveland, 1903-9. แม้ในช่วงที่เพิ่งผ่านมาไม่มีผลงานใดสังเคราะห์เรื่องราวประวัติศาสตร์ของฟิลิปปินส์ ยุคก่อนคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าก็ตาม กระนั้นก็มีการศึกษาวิเคราะห์เรื่องราวของท้องถิ่นปรากฏขึ้นจำนวนหนึ่ง นั่นคือ Angel Martinez Cuesta, *History of Negros*, Manila, 1980; Rosario Mendoza Cortes, *Pangasinan 1572-1800*, Quezon City, 1974; Bruce Cruikshank, *Samar 1768-1898*, Manila, 1985; Bruce L. Fenner, "Colonial Cebu: An Economic-Social History, 1521-1896," Ph.D. thesis, Cornell University, 1976; John Larkin, *The Pampangans: Colonial Society in a Philippine Province*, London, 1972; Ana Maria Madrigal, *A Blending of Cultures: the Batanes, 1686-1898*, Manila, 1983. หนังสือที่ให้เรื่องราวอย่างครบถ้วนเกี่ยวกับการดำเนินการของสเปน กับมุสลิมที่อยู่ทางใต้คือ Cesar A. Majul, *Muslims in the Philippines*, Quezon City, 1973. หนังสือที่ให้ภูมิหลังเกี่ยวกับการจลาจลครั้งใหญ่ ๆ ของชาวนาในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ได้แก่ Dennis Roth, "The Friar Estates of the Philippines," Ph.D. thesis, University of Oregon, 1974. และ David Routledge, *Diego Silang and the Origins of Philippine Nationalism*, Quezon City: Philippine Center for Advanced Studies, 1979.

บอร์เนียว สุมาตราและโลกมาเลย์

หนังสือที่เป็นผลงานการศึกษาพิเคราะห์บรูไนอย่างละเอียด คือ Donald E. Brown, *Brunei: The Structure and History of a Borneon Malay Sultanate*, Monograph of the Brunei Museum Journal, 2, 2 (1970). หนังสือซึ่งประมวลผลงานแปลเอกสารของสเปนและโปรตุเกส คือ Robert Nicholl, *European Sources for the Hisotry of the Sultanate of Brunei in the Sixteenth Century*, Burnei, Brunei Museum, 1975. ส่วน John Carroll, "Berunai in the Boxer Codex," JMRBAS, 55, 2 (1982) เป็นการบรรยายของสเปนสมัยปลายคริสต์ศตวรรษที่สิบหก เกี่ยวกับราชสำนักบรูไนที่น่าสนใจที่สุด และ Amin Sweeney, ed., 'Silsilah raja-raja Berunai," JMBRAS, 41, 2 (1968). เป็นประวัติศาสตร์วงศ์วานของกษัตริย์บรูไน

การสำรวจประวัติศาสตร์มาเลย์ มีอยู่ใน Barbara Watson Andaya and Leonard Y. Andaya, *A History of Malaysia*, London, 1982. หนังสือที่ศึกษาวิเคราะห์บางรัฐเอาไว้อย่างละเอียด ได้แก่ Leonard Y. Andaya, *The Kingdom of Johor, 1641-1728*, Kuala Lumpur, 1975; Barbara Watson Andaya, *Perak, The Abode of Grace: A Study of an Eighteenth Century Malay State*, Kuala Lumpur, 1975; R. Bonney, *Kedah, 1771-1821: The Search for Security and Independence*, Kuala Lumpur, 1971. พงศาวดารเกี่ยวกับราชสำนักของมาเลย์ที่เกี่ยวข้องกับช่วงเวลานี้ แปลออกเป็นภาษาอังกฤษน้อย C.C. Brown, 'Sejarah Melayu or Malay Annals," JMBRAS, 25, 2 and 3 (1952) ซึ่งเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับเมละกาจนถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบหก จึงยังคงเป็นข้อเขียนที่สำคัญยิ่งสำหรับ

คนที่สนใจที่จะทำความเข้าใจวัฒนธรรมมาเลย์ การศึกษาพิเคราะห์อย่างกว้างขวางกว่านี้ เป็นผลงานของทายาทชาวบูคิสคนหนึ่ง ที่อพยพมาอยู่ยะโฮร์ นั่นคือ Raja Ali Haji, *Tuhfat al-Nafis (The Precious Gift)*, Kuala Lumpur, Oxford University Press, 1982 ซึ่ง Virginia Matheson and Barbara Watson Andaya เป็นบรรณาธิการและแปลเป็นภาษาอังกฤษ

ผลงานการศึกษาพิเคราะห์อาเจะห์ในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดอย่างสมบูรณ์ที่สุด คือ Denys Lombard, *Le Sultanat d'Atjeh au Temps d'Iskandar Muda 1607-1636*, Paris, 1967. วารสาร JSEAS, 10, 3 (Dec. 1969) บรรจุบทความที่สัมพันธ์กันหลายบทเกี่ยวกับคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด สำหรับการมองภาพโดยรวม ดู J. Kathirithamby-Wells, "Forces of Regional and State Integration in the Western Archipelago, c. 1500-1700," JSEAS, 18, 1 (March 1987). Jane Drakard, *A Malay Frontier. Unity and Duality in a Sumatran Kingdom*, Ithaca: Cornell University Southeast Asia Program, 1990 พิจารณาบริเวณบารุส ซึ่งไม่ใคร่มีการค้นคว้าวิจัยกันมาก่อน Christine Dobbin, *Islamic Revivalism in a Changing Peasant Economy. Central Sumatra 1784-1847*, London and Malmö: Scandinavian Institute of Asian Studies, 1983 เป็นผลงานการศึกษาพิเคราะห์อย่างละเอียดประณีตเกี่ยวกับสังคมมินังกาเบาในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบแปดและต้นคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า J. Kathirithamby-Wells, *The British West Sumatran Presidency (1760-85): Problems of Early Colonial Enterprise*, Kuala Lumpur, 1970. พิจารณาสถานการณ์เกี่ยวกับชายฝั่งทะเลด้านตะวันตก เรื่องราวที่ดีที่สุดเกี่ยวกับสุมาตราในสมัยนี้ ซึ่งเน้นที่ชายฝั่งทะเลด้านตะวันตก คือ William Marsden, *A History of Sumatra,* reprinted Kuala Lumpur, 1966.

ชวา

ข้อมูลเกี่ยวกับชวามีอยู่มาก แต่ที่มีครอบคลุมไว้อย่างละเอียด มีอยู่ใน M. C. Ricklefs, *A History of Modern Indonesia*, London, 1981. ริคเลฟส์เรียบเรียงหนังสือเล่มนี้ขึ้นจากงานวิจัยของเขาเอง ที่สำคัญคือ M. C. Ricklefs, *Jogjakarta under Sultan Mangkubumi 1749-1792*, London, 1974 และ M.C. Ricklefs, *Modern Javanese Historical Traditions*, London, 1978. สำหรับงานชิ้นหลังนี้ เป็นการแปลพงศาวดารฉบับหนึ่งของสุระการ์ตา ผลงานยุคแรก ๆ ของนักวิชาการชาวดัตช์ ก็ให้ข้อมูลที่จำเป็นสำหรับการเรียบเรียงประวัติศาสตร์ของชวาเช่นเดียวกัน H.J. de Graaf and Th. G. Pigeaud, *De Eerst Moslimse Vorstendommen op Java. Studien over de Staatkundig Geschiedenis van de 15e en 16e eeuw*, The Hague, 1974 เป็นการรวบรวมรายละเอียดทุกอย่างเท่าที่ทราบกันเกี่ยวกับเมืองท่าตามชายฝั่งทะเลด้านเหนือ หนังสือเล่มนี้ ควรจะตามมาด้วยผลงานการศึกษาที่สำคัญของกราฟ คือ H.J. de Graaf, *De Regering van Panembahan Senapati Ingalaga,* The Hague, 1954; *De Regering van Sultan Agong, vorst van Mataram 1613-1645, en die van zijn Voorganger Panembahan Seda-ing-Krapjak, 1601-1613*, The Hague, 1958; *De Regering van*

Sunan Manku Rat I Tegal Wangi, Vorst van Mataram, 1646-1677, 2 vols, The Hague, 1961-2; *De Vijf Gezants-chapreizen van Ryklof van Goens naar het hof van Mataram 1648-1654*, The Hague, 1956. ผลงานเหล่านี้เป็นการให้เรื่องราวที่มีค่าของตัวแทนวีโอซีคนหนึ่งเกี่ยวกับมะตะรัม B.J.O. Schrieke, *Indonesian Sociological Studies*, 2 vols, The Hague, 1957 ศึกษาแนวเรื่องที่สำคัญหลาย ๆ เรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของชวา ซึ่งยังคงต้องพัฒนาต่อไป ในขณะที่โซมาร์ซาอิด โมเอร์โตโน พิจารณาเนื้อแท้ของกษัตริยภาพของชวาไว้ใน Somersaid Moertono, *State and Statecraft in Old Java: a Study of the Later Mataram Period, Sixteenth to Nineteenth Century*, Ithaca: Cornell University Southeast Asia Program, 1968. Luc Nagtegaal, "Rijden op een Hollandse Tijger. De Noordkust van Java en de V.O.C. 1680-1743," Ph.D. thesis, Utrecht University, 1988 พิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์กลางกับชายฝั่ง และลักษณาการที่ความสัมพันธ์ทางการเมืองในชวา ได้รับผลกระทบจากการที่พวกดัตช์เข้ามาอยู่ที่นี่เพิ่มมากขึ้น

อินโดนีเซียตะวันออก

แหล่งข้อมูลขั้นที่สองสำหรับอินโดนีเซียตะวันออกมีอยู่จำกัด Leonard Y. Andaya, *The Heritage of Arung Palakka: A History of Southwest Sulawesi (Celebes) in the Seventeenth Century*, The Hague, 1981ประมวลข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของบูคิส-มากาสซาร์ และความเกี่ยวพันของประวัติศาสตร์ของดินแดนนี้กับส่วนที่เหลือของภูมิภาคนี้ James Fox, *Harvest of the Palm. Ecological Change in Eastern Indonesia*, Cambridge, Mass., 1977 เป็นการศึกษาในเชิงมานุษยวิทยาที่มุ่งเน้นไปที่โรตีและซาวู แต่ใช้หลักฐานข้อมูลของวีโอซีอยู่เนือง ๆ เช่นเดียวกับผลงานของนักมานุษยวิทยาอีกคนหนึ่งคือ Ch.F. van Fraassen, "Ternate, de Molukken en de Indonesische Archipel," Ph.D. thesis, University of Leiden, 1987. ผลงานที่ให้เรื่องราวเกี่ยวกับโปรตุเกสที่น่าสนใจเขียนโดย Antonio Galvão, เป็นผลงานที่ให้เรื่องราวจากสมัยกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบหก Hubert Th. M. Jacobs เป็นผู้แปลผลงานนี้โดยให้ชื่อว่า *A Treatise on the Moluccas (c.1544)* Rome:Jesuit Historical Institute, 1971. Willard Hanna, *Indonesia Banda. Colonialism and Its Aftermath in the Nutmeg Islands*, Philadelphia: Institute for the Study of Human Issues, 1978 เป็นเรื่องราวที่น่าอ่านเกี่ยวกับการเข้าควบคุมบันดาของพวกดัตช์ ในขณะที่ Gerrit Knaap, "Kruidnagelen en Christenen. De Verenigde Oost Indische Compagnie en de Bevolking van Ambon 1656-1696," Ph.D. thesis, Utrecht University, 1985 พิจารณาถึงลักษณาการที่ดัตช์ปกครองอัมบอน

บทที่ 3
การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม
ประมาณ ค.ศ. 1400-1800

ธรรมเนียมที่ปฏิบัติกันมาแต่เดิม ถือว่า ยุคใหม่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เริ่มขึ้นในค.ศ. 1500 พร้อมกับการเข้ามาของชาวยุโรป แม้ว่าจะมิได้มีอะไรอื่นใด ที่ดีไปกว่าเหตุผลที่ว่า เมื่อถึงตอนนี้หลักฐานข้อมูลต่าง ๆ มีมากขึ้นและเข้าถึงได้ง่ายขึ้น แต่หากเราย้อนกลับไปมองจากยุคที่จักรวรรดินิยมกำลังเบ่งบาน เราจะเห็นได้ชัดเจนเช่นเดียวกันว่า การแผ่ขยายอำนาจของจักรวรรดิยุโรปในเอเชีย เริ่มต้นที่วาสโก ดา กามา และการค้นพบเส้นทางเดินเรือจากยุโรปมายังอินเดีย ในอีกทางหนึ่ง หากเราใช้มุมมองจากทางเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เราจะเห็นได้อย่างกระจ่างชัดว่า ก่อน ค.ศ.1500 การเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างรวดเร็ว ที่แปรสภาพรูปโฉมของภูมิภาคนี้ กำลังดำเนินอยู่อย่างเต็มที่แล้ว พร้อม ๆ กับการเพิ่มปริมาณการค้าระหว่างประเทศอย่างรวดเร็วยิ่ง การเข้ามาของโปรตุเกส จึงย่อมเป็นผลสะท้อนที่เกิดจากการค้าระหว่างประเทศเหล่านี้ มิใช่สาเหตุ พลังงานที่ระเบิดออกมาจากราชวงศ์ใหม่ในจีนเมื่อร้อยปีก่อนหน้านี้ –คือราชวงศ์เหม็ง—น่าจะเป็นจุดเริ่มต้นยุคใหม่ของการขยายตัวทางเศรษฐกิจนี้ได้อย่างเหมาะสมกว่า เนื่องจากเหตุการณ์ในจีนมีความสัมพันธ์ในเชิงเป็นต้นเหตุให้เกิดราชวงศ์ใหม่ในเวียดนาม รวมทั้งเป็นเหตุให้จักรวรรดิ “คลาสสิค” อย่างพระนครและมัชปาหิตล่มสลายลง โดยมีทิวแถวของนครรัฐใหม่ ๆ ในส่วนภาคพื้นทะเลผุดขึ้นมาแทนที่อย่างต่อเนื่อง แม้ว่าประจักษ์พยานที่แสดงให้เห็นเรื่องราวด้านเศรษฐกิจและสังคมส่วนใหญ่เป็นของยุคถัดมา แต่เมื่อจะสืบย้อนหาเหตุผลที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมายเหล่านี้ เราจำต้องหวนกลับไปยังสมัย ค.ศ. 1400

ประชากร

การทำความเข้าใจผลกระทบที่เกิดจากแนวโน้มทางด้านเศรษฐกิจที่สำคัญ ๆ ในยุคนี้ เราจำเป็นต้องมีความเข้าใจเรื่องระดับประชากรอยู่บ้าง ตัวเลขประเมินจำนวนประชากรของสมัยนี้ เชื่อถือไม่ได้อย่างยิ่ง แต่การผสานตัวเลขที่น่าจะเป็นไปได้มากกว่านี้ เข้ากับการคำนวณย้อนหลัง โดยอาศัยเกณฑ์จากตัวเลขประเมินสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ที่มีอยู่มากมายและเชื่อถือได้มากกว่า เราจะได้ตัวเลขจำนวนประชากรสมัยค.ศ. 1600 ซึ่งจัดเป็นเขต ๆ ได้อย่างคร่าว ๆ ดังแสดงไว้ในตารางหน้า 165

ลักษณะเฉพาะอย่างหนึ่งของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อนค.ศ. 1750 คือมีความหนาแน่นของประชากรต่ำ ซึ่งตรงข้ามกับอินเดียและจีนที่อยู่ติด ๆ กัน ส่วนใหญ่ของภูมิภาคนี้ ยังคงปกคลุมไปด้วยป่าจนล่ามาถึงค.ศ. 1800 ดังนั้น การถูกเสือทำร้าย จึงเป็นเรื่องปกติ แม้ตามบริเวณชานเมืองที่เป็น

ศูนย์กลางซึ่งมีประชากรหนาแน่น ความหนาแน่นของประชากรโดยรวม ไม่น่าจะมากเกินห้าคนต่อพื้นที่หนึ่งตารางกิโลเมตร (ต่างจากอินเดียและจีน ซึ่งมากกว่าสามสิบ) แต่คนส่วนใหญ่ในจำนวน 20 ถึง 30 ล้านคนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น มาแออัดกันอยู่ตามเมืองใหญ่ที่เป็นแหล่งการค้าและตามศูนย์กลางของการปลูกข้าวนาดำ ซึ่งได้แก่บริเวณดินดอนสามเหลี่ยมลุ่มแม่น้ำแดง (แม่น้ำฮอง) บริเวณมันดะเลย์ของพม่าตอนบน ที่ราบที่มีน้ำท่วมถึงในบริเวณลุ่มแม่น้ำอิระวดีตอนล่าง แม่น้ำพะโค สาละวิน เจ้าพระยา และแม่น้ำโขง ในชวา (แถบที่ราบชายฝั่งทะเลตอนเหนือและบริเวณมะตะรัม) บาหลีและ สุลาเวสีตอนใต้ นอกเหนือไปจากบริเวณเหล่านี้แล้ว ประชากรมีอยู่เบาบาง โดยประชากรเหล่านี้ส่วนใหญ่ ประกอบเกษตรกรรมแบบทำไร่นาเลื่อนลอยตามบริเวณไหล่เขา ซึ่งดูเหมือนกับจะเป็นป่าทึบ ที่แผ่กว้างไกลออกไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

ปัญหาที่ชวนฉงนกี่ยวกับประชากรของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ช่วงก่อนที่จะถึงยุคสมัยใหม่ก็คือว่า ทำไมจึงได้มีน้อยนัก ต่างจากเพื่อนบ้านและต่างจากการเพิ่มอย่างรวดเร็วอย่างยิ่งของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เองในช่วงเวลาภายหลังจากค.ศ. 1800 ไปแล้ว [1] คำตอบ ดูจะไม่ใช่สุขภาพและโภชนาการที่ย่ำแย่ ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ค่อนข้างโชคดีในเรื่องการมีแหล่งอาหารที่วางใจได้ และชาวยุโรปและชาวจีนที่มาเยือน ต่างก็รู้สึกว่าชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีสุขภาพค่อนข้างดีและมีอายุยืนยาว การสมรสมีอยู่อย่างที่เรียกได้ว่า ทั่วไปแทบทั้งหมด และสตรีส่วนใหญ่ ก็ดูจะเริ่มมีบุตรกันเมื่ออายุอยู่ช่วงปลาย ๆ วัยรุ่น ก่อนจะมีอายุถึงยี่สิบปี แม้ว่าการหย่าร้างจะทำได้ง่ายและทำกันอยู่บ่อย ๆ แต่การหย่าร้างก็มิได้เป็นอุปสรรคเท่าไรนักต่อการสมรสใหม่ในภายหลัง เด็ก ๆ ได้รับการเลี้ยงดูด้วยความรักและได้รับการพะเน้าพะนอกันอย่างมาก

มีปัจจัยหลายประการที่อาจทำให้ระดับอัตราการเกิดต่ำ แม้ว่าจากหลักฐานที่มีอยู่นั้น ไม่มีปัจจัยใดเลยที่เราสามารถยืนยันได้อย่างมั่นใจ เกษตรกรรมแบบเลื่อนลอย โดยทั่วไปแล้ว ทำให้สตรีต้องแบกรับภาระงานหนักมาก จึงเป็นการยากที่สตรีจะทำงานพร้อมไปกับการเลี้ยงดูบุตรที่ยังเดินไม่ได้เกินหนึ่งคน แต่เดิมมา การเลี้ยงเด็กด้วยนมแม่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กระทำสืบเนื่องเป็นเวลาสองหรือสามปี ซึ่งส่งผลให้ช่วงเวลาไม่มีประจำเดือนหลังคลอดบุตร ยาวนานออกไปถึงประมาณยี่สิบเก้าเดือน การทำแท้งดูจะเป็นแนวปฏิบัติที่เป็นปกติสามัญในฟิลิปปินส์สมัยก่อนนับถือศาสนาคริสต์ และยังคงเป็นเช่นนี้ต่อมาในบริเวณอื่น ๆ อีกมากมายหลายบริเวณในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่นับถือภูติผีระบบความเชื่อก่อนที่จะรับศาสนาอิสลามและคริสต์เข้ามา มักไม่ห้ามการมีกิจกรรมทางเพศก่อนการสมรส ปัจจัยนี้อาจเป็นเหตุให้เกิดโรคโกโนเรียระบาดในบางบริเวณ ส่งผลให้อัตราการเจริญพันธุ์ลดลง

---

[1] ผลงานรุ่นหลังที่อภิปรายถึงปรากฏการณ์นี้ได้ดีที่สุดคือ Norman Owen, “The Paradox of Population Growth in Nineteenth Century Southeast Asia: Evidence from Java and the Philippines,” JSEAS, 18 (1987).

อย่างรุนแรง—ดังที่เป็นกรณีที่เกิดขึ้นในบริเวณที่นับถือภูติผีบางแห่ง ในส่วนที่เป็นหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในคริสต์ศตวรรษนี้[2]

อย่างไรก็ดี ปัจจัยที่สำคัญที่สุดที่ยับยั้งการเติบโตของประชากร น่าจะได้แก่การไม่มีที่อยู่อาศัยเป็นหลักแหล่งอย่างมั่นคงปลอดภัย ทั้งนี้ เนื่องมาจากการสงครามและการปล้นสะดม การอพยพย้ายถิ่นทั้งโดยสมัครใจและถูกบังคับ การบุกเบิกบริเวณเพาะปลูกใหม่ ๆ และพันธะที่ต้องทำงานให้เจ้าขุนมูลนายโดยไม่ได้รับค่าตอบแทน ในบรรดาปัจจัยที่เป็นไปได้ทั้งหมดที่ทำให้อัตราการเกิดต่ำ ที่ได้กล่าวมาเหล่านี้ สามารถมองเห็นได้ง่ายที่สุดว่าได้เปลี่ยนแปลงไปในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า คริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าเป็นช่วงที่ศึกสงครามไม่ถี่กระชั้นเหมือนเช่นแต่ก่อน และรัฐที่เป็นอาณานิคมและรัฐอื่น ๆ ได้สถาปนาเขตที่มีสภาพการณ์ที่ค่อนข้างมั่นคงปลอดภัยขึ้นมา ก่อนค.ศ. 1750 ช่วงระยะเวลาสันติภาพและเขตที่มีสันติภาพ เป็นข้อยกเว้นที่หาได้ยาก และเกือบจะเป็นที่แน่นอนว่าช่วงเวลาและเขตที่มีความสงบที่เกิดขึ้นหลังจากนั้นมา ก่อให้เกิดการเพิ่มจำนวนประชากรอย่างรวดเร็ว ทั้งโดยการมีอัตราการเกิดที่สูงขึ้นและการมีคนจากดินแดนอื่นอพยพย้ายถิ่นเข้ามา

การสงครามของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มิได้คร่าชีวิตคนในสนามรบที่มากมายอันใดนัก แต่สิ่งที่สงครามทำลายอย่างรุนแรงคือ แบบแผนของครอบครัวและแบบแผนของเกษตรกรรม เนื่องจากบรรดาผู้ปกครอง ต่างรู้สึกว่าอำนาจของตนสัมพันธ์อยู่กับทรัพยากรมนุษย์มากกว่าทรัพยากรด้านดินแดน เป้าหมายในการทำสงครามของพวกเขา จึงมักอยู่ที่การจับกุมตัวคนของฝ่ายศัตรูมาให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ แล้วกวาดต้อนไปเป็นประชากรในเขตที่ตนมีอำนาจครอบครองอยู่ เมื่อเปรียบกับการรบในขนาดที่เทียบเคียงกันในยุโรป คนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ถูกเกณฑ์ไปทำสงคราม มีจำนวนมากยิ่งกว่ามากมาย---กษัตริย์ของพม่า เวียดนาม สยามและชวา แต่ละพระองค์อาจระดมพลถึงมากกว่าหนึ่งแสนคน—บางครั้ง จำนวนที่ระดมมานี้เป็นส่วนใหญ่ของประชากรชายที่เป็นผู้ใหญ่ทั้งหมดเท่าที่มีอยู่ ผู้ที่ถูกระดมมายังต้องนำเสบียงอาหารของตนมาเอง หรือมิฉะนั้น ก็ปล้นเอาจากดินแดนของศัตรู ในระหว่างการเดินทาง ความหิวโหยและโรคภัยไข้เจ็บ เป็นผลลัพธ์ที่เลี่ยงไม่พ้นของการทำศึกแบบอืดอาดเพราะกำลังพลที่มากจนควบคุมวินัยได้ลำบากเหล่านี้ หากสงครามมิได้ดำเนินไปด้วยดี โอกาสที่พวกทหารจะได้กลับมาพบลูกเมียอีก ย่อมเป็นไปได้ยาก ดังที่มีผู้กล่าวถึงการศึกสงครามระหว่างพม่ากับไทยในคริสต์ศตวรรษที่สิบหกไว้ว่า “คนเหล่านี้ นำความพินาศมาสู่ศัตรูของตนมากมาย ทำลายล้างพื้นที่ราบจนสิ้น ปล้นหรือเผาทุกสิ่งทุกอย่างที่ขวางหน้า แต่ในท้ายที่สุดแล้ว พวกเขาก็ไม่เคยกลับบ้าน

---

[2] Anthony Reid, ***Southeast Asia in the Age of Commerce,*** I: ***The Lands Below the Winds***, New Haven, 1988, 158-62; Norman Owen, “Population and Society in Southeast Asia before 1900”, unpublished paper, 1988. 3-7.

ไป โดยไม่สูญเสียคนของตนไปเสียครึ่งหนึ่ง" [3] สำหรับฝ่ายตั้งรับนั้น การตอบสนองที่กระทำกันโดยทั่วไปอย่างเป็นสามัญ ต่อกองกำลังที่เดินทัพมาทางทะเล คือการทิ้งหมู่บ้าน และหนีเข้าไปอยู่ในป่าที่อยู่รายรอบ จนกว่าฝ่ายโจมตี เข้าปล้นทำลายจนเสร็จสิ้นและจากไปแล้ว ด้วยเหตุนี้ ครอบครัวทั้งหลาย จึงจำเป็นต้องอยู่ในสภาพที่สามารถเดินทางได้อย่างสะดวกคล่องตัว โดยไม่ต้องขนสัมภาระมากมาย มีสมบัติที่อยู่ในรูปทรัพย์สินถาวรอยู่กับที่แต่เพียงเล็กน้อย และมีลูกวัยที่ยังไม่สามารถวิ่งได้เองให้น้อยที่สุด

สงครามบางครั้งของช่วงเวลานี้ ล้างผลาญชีวิตผู้คนจนเป็นเรื่องแน่นอนอย่างไม่ต้องกังขากันอีกต่อไป ในข้อที่ว่า ประชากรที่ลดน้อยลงอย่างฮวบฮาบเหล่านี้ เป็นผลลัพธ์ที่เนื่องมาจากสงครามในทศวรรษ 1590 บริเวณพะโคของพม่าตอนล่าง ซึ่งเป็นศูนย์กลางที่เรืองอร่ามของจักรวรรดิอันกว้างใหญ่ไพศาลของพระเจ้าบุเรงนอง (ครองราชย์ ค.ศ.1551-1581) ถูกบรรดากษัตริย์พม่าที่อาฆาตแค้นทำลายและล้างผลาญประชากร แม้คำกล่าวอ้างของฟลอริส ที่ว่า ช่วงเวลานี้ "คร่าชีวิตของชาวพะโคไปมากมายหลายล้านคน"[4] จะเป็นคำกล่าวอ้างที่เกินความจริง แต่กระนั้น ก็เป็นที่แน่นอนอย่างไม่มีข้อกังขาว่า จำนวนประชากร มิได้กลับคืนมาเท่าเดิมเป็นเวลาถึงหนึ่งร้อยปีหรือมากกว่านั้น ในค.ศ. 1757 พวกมอญในพม่าตอนล่าง ประสบความพ่ายแพ้อีกระลอกหนึ่ง และต้องสูญเสียพลเมืองของตนไปด้วยฝีมือของประมุขของพม่า สยามถูกกองทัพของพม่าทำลายสองครั้ง ใน ค.ศ.1549-1569 และอีกครั้งหนึ่งในช่วงทศวรรษ 1760 โดยแต่ละครั้ง ต้องสูญเสียประชากรส่วนใหญ่ที่อยู่ในละแวกที่ติดกับเมืองหลวงเป็นอันมาก เมื่อดับเบิลยู.เอ.อาร์. วูด เขียนถึงเหตุการณ์เหล่านี้ในทศวรรษ 1920 นั้น[5] คนโดยมากเชื่อว่า แม้กระทั่งในตอนนั้นสยาม ก็ยังไม่อาจกู้จำนวนประชากรให้กลับคืนมาได้มากเท่ากับสมัยก่อนที่จะเริ่มทำสงครามกับพม่าในทศวรรษ 1550 เมื่อสยามลงมือฟื้นฟูจำนวนประชากรของตนจริง ๆ ภายหลังเหตุการณ์เหล่านี้ ส่วนใหญ่แล้ว กระทำโดยวิธีจับกุมชาวลาว กัมพูชา มอญและมาเลย์และกวาดต้อนมาอยู่ในตอนกลางของประเทศไทย มลายูก็เสียหายยับเยินไม่ผิดจากสยามเพราะการพิชิตของสุลต่านอิสกานเดอร์ มุดา* แห่งอาเจะห์ในช่วงระหว่าง ค.ศ. 1618-1624 ที่เสียหายโดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ ปาหัง ซึ่งไม่เคยกู้ความสำคัญที่ค่อนข้างเด่นของตนกลับคืนมาได้ หลังจากนครหลวงถูกทำลายลง และฝ่ายอาเจะห์ที่มีชัยชนะ กวาดต้อนผู้คนไปถึง 11,000 คน ในชวา การศึกสงครามที่ทำกันเป็นลำดับติดต่อกันมาตั้งแต่ค.ศ. 1675 ถึงค.ศ.1755 นั้น ทำให้เป็นที่แน่ใจได้ว่า แต่ละครั้งที่มีการ

---

[3] Pierre du Jarric, ***Histoire des Choses Plus Memorables Advenues Tant ez Indes Orientales, que Autres Pais de la Descourverte des Portugais***, Bordeaux, 1608-14, I. 620-1.

[4] Peter Floris, ***His Voyage to the East Indies in the "Globe", 1611-1615***, ed. W.H. Moreland, London: Hakluyt Society, 1934, 53. Also du Jarric, ***Histoire de Choses*** I. 618-23; III. 842.

[5] W.A.R. Wood, ***A History of Siam***, London, 1924, reprinted Bangkok, 1959, 146.

* Iskander Muda บทที่แล้วและข้างหน้าต่อไปเรียก อิสกานดาร์ มุดา (Iskandar Muda)

ปรับปรุงแก้ไขตัวเลขจำนวนครัวเรือนที่ต้องมาทำงานให้แก่มูลนายโดยไม่ได้รับค่าจ้าง -- ดังที่ทำกันมาเป็นธรรมเนียมแต่เดิม -- เป็นการแก้ไขให้น้อยลง มิใช่มากขึ้น[6]

ดังนั้น จึงแทบจะแน่นอนว่า แบบแผนของประชากรในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อน ค.ศ. 1750 มีลักษณะผันผวนด้วยจำนวนขึ้นลงอย่างฮวบฮาบ ช่วงสมัยที่ฝ่ายปกครองมีอำนาจเข้มแข็ง และสามารถค้ำประกันเสถียรภาพภายในไว้ได้ จำนวนประชากรจะเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว เป็นการเพิ่มด้วยสาเหตุตามธรรมชาติ และด้วยการอพยพย้ายถิ่นเข้ามา ดังการเพิ่มที่เกิดขึ้นในที่ต่าง ๆ ดังนี้คือ เวียดนามในคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า พม่าในคริสต์ศตวรรษที่สิบหก สยามและลาวในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด อาเจะห์ในช่วง ค.ศ.1550-1640 มากาสซาร์ ใน ค.ศ.1600-1660 รวมทั้งบริเวณต่าง ๆ ของชวา ส่วนที่อยู่ในความควบคุมของดัตช์ ภายหลังค.ศ. 1650 ช่วงระยะเวลาต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวนี้ ประชากรมีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างสม่ำเสมอ จนเกือบจะสมดุลกับการถดถอยอย่างรุนแรงที่เกิดขึ้นเป็นช่วง ๆ ด้วยสาเหตุดังที่บรรยายมาข้างต้น จนภายหลังค.ศ. 1750 แล้วเท่านั้น ชวาและฟิลิปปินส์จึงเริ่มมีเสถียรภาพและความมั่นคงปลอดภัยอย่างที่เป็นภาวะปกติธรรมดา มิใช่เป็นกรณียกเว้น สภาพการณ์เช่นเดียวกันนี้ ปรากฏในส่วนอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เกือบทั้งหมด ภายหลัง ค.ศ. 1820 จนเป็นผลให้จำนวนประชากรโดยทั่วไป เพิ่มขึ้นถึงปีละกว่าหนึ่งเปอร์เซ็นต์

---

[6] M.C. Ricklefs, “Some Statistical Evidence on Javanese Social, Economic and Demographic History in the Later Seventeenth and Eighteenth Centuries,” MAS, 20, 1 (1986); Reid, ***Age of Commerce***, I. 17-18.

จำนวนประชากรโดยประมาณเมื่อราวค.ศ. 1600

ภูมิภาค	ประชากร (พันคน)	ความหนาแน่น (ต่อ 1 ตารางกม.)
เวียดนาม (เหนือและกลาง)	4,700	18.0
กัมพูชา-จามปา	1,230	4.5
ลาว (ทั้งสองฟากฝั่งแม่น้ำโขง)	1,500	4.2
พม่า	3,100	4.6
สยาม (ไม่รวมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ)	1,700	4.3
มาลายู (รวมปัตตานี)	500	3.4
สุมาตรา	2,400	5.7
ชวา	4,000	30.3
บอร์เนียว	670	0.9
สุลาเวสี	1,200	6.3
บาหลี	600	79.7
ซุนดาน้อย	600	9.1
มาลุกุ	160*	2.2
ลูซอนและวิสายาส์	800	4.0
มินดาเนาและซูลู	150	1.5
รวมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งหมด	**23,300**	**5.8**

พื้นฐานของการประมาณการเหล่านี้ แรกปรากฏจะอยู่ในหนังสือของข้าพเจ้า ในชุด ***Age of Commerce*** เล่ม 1 หน้า 12-14 และในข้อเขียนของข้าพเจ้า คือ “Low Population Growth and Its Causes in Pre-Colonial Southeast Asia”, in Norman Owen, ed., ***Death and Disease in Southeast Asia***, Singapore, 1987, 33-47 โดยมีรายละเอียดเพิ่มขึ้นจากหนังสือเล่มแรกเล็กน้อย ตัวเลขประชากรของลาว ซึ่งสูงอย่างน่าประหลาดใจ และมิได้มีบรรจุอยู่ในตารางในหนังสือที่พิมพ์เผยแพร่ออกมาก่อนหน้านี้ เป็นการประมาณการโดยอาศัยฐานการนับจำนวนประชากรที่สามารถเกณฑ์มาทำงาน การนับได้ตามที่ปรากฏในรายงานการนับในค.ศ. 1376 และเมื่อประมาณค.ศ. 1640 เป็นการนับในอาณาบริเวณที่ครอบคลุมพื้นที่กว้างใหญ่กว่าในประเทศลาวในปัจจุบันมาก การนับในปีค.ศ. 1376 นั้น ได้ตัวเลขจำนวนผู้ชายที่เป็นผู้ใหญ่ชาวลาว 300,000 คน และชนเชื้อชาติอื่น ๆ ที่อยู่ภายใต้การควบคุมของกษัตริย์ 400,000 คน ส่วนตัวเลขของปีค.ศ. 1640 ได้จำนวนราษฎรผู้ชายผู้ใหญ่ไม่ระบุเชื้อชาติ 500,000 คน David K. Wyatt, ***Thailand, A Short History***, New Haven, 1982, 83; G. F. de Marini, ***Delle Missioni de Padri della Compagnia de Giesu nella Provincia de Giappone, e Particolarmente di Quella di Tumkino***, Rome, 1663, 450.

* ตัวเลขนี้ ต่ำกว่าตัวเลขประมาณการครั้งก่อนของข้าพเจ้า เป็นตัวเลขที่คำนวณโดยอาศัยพื้นฐานของสมมุติฐานที่ว่า บริเวณนี้ รวมประชากรบนเกาะอัมบอนและเกาะลีสด้วย เป็นการนับที่ดัตช์จัดทำไว้อย่างละเอียด ซึ่งสมัยนั้น

ครอบคลุมประชากรถึงหนึ่งในสี่ของประชากรทั้งหมดของมาลุกุ การสำรวจสำมะโนประชากรในค.ศ. 1930 ก็รวมพื้นที่แบบเดียวกันนี้ Gerrit Knaap, ***Kruidnagelen en Christenen. De Verenigde Oost-Indische Compagnie en de Bevolking van Ambon 1656-1696***, Dordrecht, 1987, 100-1.

ความเฟื่องฟูทางเศรษฐกิจ

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นดินแดนที่ไม่สามารถแยกตัวเองออกจากอิทธิพลทางเศรษฐกิจของนานาชาติได้ ภูมิภาคนี้ ตั้งคร่อมเส้นโลหิตใหญ่ที่หล่อเลี้ยงการค้าของโลกอยู่ และเป็นภูมิภาคที่ผลิตสิ่งของมากมาย ที่มีความสำคัญโดดเด่นอยู่ในการค้าทางไกลของโลก ภูมิภาคนี้ยังเป็นบริเวณซึ่งเข้าถึงได้ง่ายจากหลาย ๆ ทาง โดยผ่านการสัญจรทางทะเล ดังนั้น จึงไม่น่าประหลาดใจที่ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีส่วนร่วมอยู่ภายในวงจรเศรษฐกิจที่สำคัญ ๆ ซึ่งเรารู้กันอยู่ว่า มีผลกระทบกระเทือนถึง ยุโรปและจีน

ช่วงระยะเวลาระหว่าง ค.ศ.1400-1620 เป็นช่วงหนึ่ง ซึ่งตลาดใหญ่ ๆ ทั้งในยุโรปและจีน ต่างเฟื่องฟูมากเป็นพิเศษ ภายหลังจากความเจ็บปวดทุกข์ทรมานจากโรคระบาดครั้งใหญ่ที่เกิดขึ้นทั่ว ยุโรปและเอเชียในคริสต์ศตวรรษที่สิบสี่ ประชากรทั้งในยุโรปและจีนก็เพิ่มขึ้นอย่างสม่ำเสมอ ราคาสินค้าต่าง ๆ ก็สูงขึ้นเช่นเดียวกัน ในประเทศอังกฤษและฝรั่งเศสในคริสต์ศตวรรษที่สิบหกนั้น ราคาสินค้าสูงขึ้นเกือบเท่าตัว ความเติบโตทางเศรษฐกิจนี้ มีมากและรวดเร็วที่สุดในช่วงระหว่าง ค.ศ.1570-1620 ช่วงเวลานี้เป็นช่วงที่เกิดวิธีการใหม่ ๆ ในการหลอมโลหะ จึงเป็นเหตุให้ทั้งเปรู (โปโทซี) และญี่ปุ่นเพิ่มการส่งออกแร่เงินอย่างมหาศาล ในประเทศจีน ญี่ปุ่นและในยุโรป ช่วงเวลานี้มีหลักฐานบันทึกอยู่ค่อนข้างดีนี้ เป็นช่วงที่เราจะได้เห็นการขยายตัวของเมืองใหญ่ ๆ อย่างมโหฬาร ทั้งยังมีการเสริมสร้างเครือข่ายการค้า ซึ่งสร้างชีวิตชีวาให้กับเมืองเหล่านี้ สภาพเช่นนี้เกิดขึ้นในเมืองใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เช่นเดียวกัน

หากว่าจะมีช่วงระยะเวลาหนึ่งใดที่เป็นจุดเริ่มต้นของการค้าที่เฟื่องฟูอยู่ได้เป็นเวลายาวนาน ซึ่งส่งผลกระทบต่อเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จุดเริ่มต้นนี้น่าจะสำรวจหาได้ที่ช่วงเวลาราวค.ศ. 1400 จีนเป็นตลาดที่ใหญ่ที่สุดของสินค้าจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และการเปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลันใด ๆ ของนโยบายในแบบจักรวรรดินิยมจีนต่อการค้ากับต่างประเทศ ย่อมสามารถส่งผลกระทบอย่างเห็นได้ชัดต่อดินแดนทางใต้ ดูเหมือนจะไม่มีข้อกังขาว่า เมื่อรัชสมัยที่มั่นคงและมั่งคั่งอย่างน่าทึ่งของราชวงศ์เหม็งมาถึงใน ค.ศ. 1368 และนโยบายของจีนที่กระตือรือร้นกับการส่งเสริมการทูตแบบ“บรรณาการ” มีผลกระทบอย่างใหญ่หลวงต่อการกระตุ้นการค้าขายและแลกเปลี่ยนสินค้าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นโยบายดังกล่าว ให้ผลตอบแทนอย่างสูงตลอดระยะเวลาห้าสิบปีต่อมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งความริเริ่มอย่างเป็นกรณียกเว้นของจีนในการส่งคณะบุคคล ไปแลกเปลี่ยนสิ่งของกันอย่างเป็นทางการอย่าง

มโหฬารถึงเจ็ดครั้ง ในช่วงระหว่างค.ศ. 1403 ถึงค.ศ.1433 ตลอดคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า เงินตราที่อยู่ในรูปของเหรียญทองแดงของจีน กลายเป็นเงินสกุลพื้นฐานของชวา มาลายูและมาลุกุ (โมลักกะ) แม้ว่าในช่วงเวลาต่าง ๆ ก่อนหน้านี้ จะมีการส่งออกพริกไทยจากชวาในปริมาณน้อยแต่ในราวค.ศ. 1400 มีการขนส่งพริกไทย *(Piper nigrum)* ของอินเดียจากอินเดียใต้มายังสุมาตราตอนเหนือ เพื่อเป็นการตอบสนองต่อความต้องการอย่างมหาศาลที่เกิดขึ้นมาใหม่ จากประเทศจีน ตั้งแต่นั้นมา พริกไทยกลายเป็นสินค้าออกที่สำคัญที่สุดของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า พริกไทยของ อินโดนีเซียและไม้ฝาง (ใช้สำหรับการย้อมสี) ของสยาม กลายเป็นรายการสินค้าอุปโภคบริโภคของมวลชนในประเทศจีนเป็นครั้งแรก[7]

การค้าโดยรัฐของจีน หยุดลงอย่างกระทันหันในค.ศ. 1433 และการค้าส่วนเอกชนของจีนก็ยังเป็นข้อห้ามอยู่ ทว่าการค้าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับดินแดนทางเหนือ ยังคงดำเนินไปอย่างคึกคักบริเวณชายฝั่งทะเลจีนใต้นั้น ย่อมจะหาอ่าวสงบ ๆ ลับหูลับตาที่ทำให้การห้ามการค้าของจักรวรรดิจีนไม่บังเกิดผลได้เสมอ ยิ่งกว่านั้น การใช้วิธีส่งคณะทูตพร้อมกับเครื่องบรรณาการไปยังปักกิ่ง เพื่อเป็นหนทางที่จะหลบเลี่ยงการห้ามค้าขายอย่างเป็นทางการ ยังได้มาถึงระดับเฟื่องที่สุดในคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า โดยที่สยาม ส่งคณะทูตไปรวมทั้งสิ้นเจ็ดสิบแปดคณะ ในช่วงระหว่างค.ศ. 1371 ถึงค.ศ.1503[8] ในท้ายที่สุด ราชอาณาจักรริวกิวซึ่งเป็นเกาะตั้งอยู่ระหว่างญี่ปุ่นกับไต้หวัน ก็กลายเป็นข้อต่อเชื่อมโยงการค้าที่สำคัญที่สุดระหว่างเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับเอเชียตะวันออกเฉียงเหนือในช่วงระหว่างค.ศ.1430 -1512 ริวกิวสร้างผลกำไรจากความสัมพันธ์ในแบบบรรณาการของตนทั้งกับจีนและกับญี่ปุ่น เพื่อที่จะนำผลผลิตทางการเกษตรจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไปขายให้แก่บรรดาราชอาณาจักรทั้งสองนี้ ซึ่งในแง่ทฤษฎีแล้ว ถือว่าเป็นราชอาณาจักรที่ปิดตัว ไม่ติดต่อกับต่างประเทศ

แม้ว่าการขยายตัวของอุปสงค์จากจีนในคริสต์ศตวรรษที่สิบห้าและสิบหกน่าจะเป็นแรงกระตุ้นที่สำคัญที่สุดให้แก่ความเติบโตทางการพาณิชย์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่การค้ากับทางซีกโลกตะวันตก ก็มีชีวิตชีวาคึกคักมากขึ้นเรื่อย ๆ เช่นเดียวกัน ตลอดช่วงยุคกลางของยุโรป กานพลูและลูกจันทน์เทศ ซึ่งปลูกกันเฉพาะในมาลุกุในอินโดนีเซียตะวันออก เดินทางไปจนถึงยุโรปตะวันตกตามเส้นทางการค้าที่ทรหด ที่ผ่านทางชวา สุมาตรา ตอนใต้ของอินเดีย ทะเลแดง และอเล็กซานเดรีย (หรืออ่าวเปอร์เซียและเบรุต) ไปถึงเวนิส เจนัว และบาร์เซโลนา อย่างไรก็ดี การค้านี้ ดูเหมือนว่าเพิ่งจะทำกันอย่างเป็นล่ำเป็นสันและอย่างที่คาดการณ์ล่วงหน้าได้เป็นครั้งแรกในทศวรรษ 1390 ช่วงเวลานี้มีกานพลูเดินทางมาถึงเมืองท่าต่าง ๆ ของอิตาลีโดยเฉลี่ยแล้ว ถึงปีละกว่ายี่สิบตัน ดังนั้น เราจึงต้องสันนิษฐานว่า ปริมาณซึ่งยังคงค้างอยู่ที่อินเดีย ยิ่งสูงกว่านี้มากมายนัก แม้ว่าเครื่องเทศของมาลุกุที่ส่ง

---

[7] T'ien Ju-kang, "Chêng Ho's Voyages and the Distribution of Pepper in China," JRAS, 2 (1981).

[8] Suebsang Promboon, "Sino-Siamese Tributary Relations 1282-1853," Ph.D. thesis, University of Michigan, 1971, 106-20.

ไปขายยังยุโรปเป็นเพียงสาขาเล็ก ๆ ของการส่งออกสินค้าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่การค้าเครื่องเทศส่วนนี้ ก็เป็นเพียงสาขาเดียวของตลอดช่วงเวลาที่เรากำลังพิจารณานี้อยู่ทั้งหมด ที่สามารถระบุปริมาณได้ และดังนั้น จึงเป็นดัชนีที่มีค่าอย่างหนึ่ง ที่บอกได้ถึงระดับการค้าโดยรวมทั้งหมด ดังในกรณีของกานพลูที่ปรากฏให้เห็นในกราฟ 3.1 การส่งออกสินค้าชนิดนี้ บอกให้ทราบถึงการขยายตัวอย่างรวดเร็วในคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า โดยมีการรุกรานของโปรตุเกสมาสร้างความยุ่งเหยิงปั่นป่วนให้ในช่วงภายหลัง ค.ศ. 1500 ต่อจากนั้น ก็มีความเติบโตอย่างรวดเร็วยิ่งขึ้นเรื่อยไปจนกระทั่งบริษัทอีสต์อินเดียของดัตช์ เข้ามาสถาปนาการผูกขาดของตนในทศวรรษ 1620

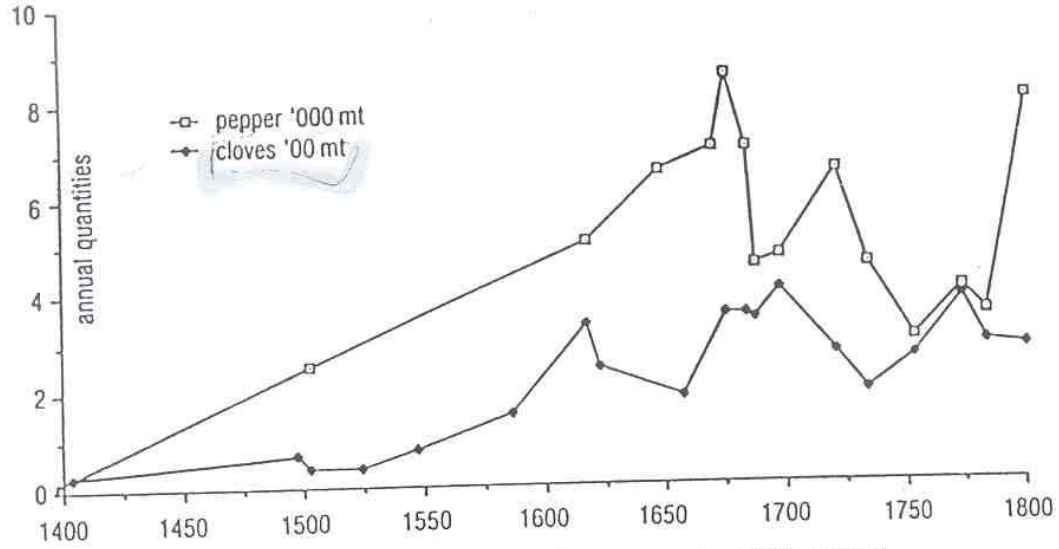

Figure 3.1 Southeast Asian pepper and clove exports, 1400–1800.[9]

1. พริกไทย ปริมาณพันเมตตริกตัน
2. กานพลู ปริมาณร้อยเมตตริกตัน
3. ปริมาณต่อปี

4 กราฟ 3.1 การส่งออกพริกไทยและกานพลูของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ค.ศ. 1400-1800[9]

---

[9] ข้อมูลตัวเลขเกี่ยวกับกานพลู (ในปริมาณร้อยเมตตริกตัน) ภายหลังการผูกขาดของดัตช์ (ค.ศ.1650) อาศัยตัวเลขข้อมูลจากรายงานอย่างละเอียดเที่ยงตรงของวีโอซี เกี่ยวกับการผลิตต่อปีใน Gerrit Knaap, ***Kruidnagelen en Christenen: De Verenigde Oost-Indische Compagnie en de Bevolking van Ambon 1656-1696***, Dordrecht, 1987, 231, 235, และ E.W.A Ludeking, ***Schets van de Residentie Amboina***, The Hague, 1868, 92-3. ข้าพเจ้าคำนวณตัวเลขเหล่านี้ ด้วยค่าเฉลี่ยของช่วงระยะเวลาสิบปี ก่อนค.ศ. 1650 สิ่งที่ปรากฏในกราฟมิใช่การผลิต แต่เป็นค่าประเมินการส่งออกไปยังยุโรปเพียงแห่งเดียว ซึ่งเป็นส่วนน้อยของการผลิตของโมลักกะในช่วงแรก ๆ

เครื่องเทศของมาลุกุต้องผ่านคนกลางหลายต่อหลายราย ระหว่างการเดินทางในเส้นทางที่ยาวไกลเพื่อไปสู่ดินแดนทางเหนือและทางซีกโลกตะวันตก ซึ่งเป็นผลให้สินค้านี้มีความสำคัญมากยิ่งขึ้น แม้ในปริมาณที่อาจดูเหมือนว่าเล็กน้อย ทว่าพืชผลที่สำคัญยิ่งที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ปลูกขายเพื่อการค้าในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบหกและสิบเจ็ดกลับได้แก่ พริกไทย พริกไทยไม่ได้รับการเอ่ยอ้างว่าเป็นผลิตผลอย่างหนึ่งของสุมาตราหรือมลายู จนกระทั่งหลังค.ศ. 1400 เป็นต้นไป ทว่าเมื่อถึง ค.ศ. 1510 ภูมิภาคเหล่านี้ ผลิตพริกไทยได้ปีละประมาณ 2500 ตัน ในขณะที่ศูนย์กลางพริกไทยที่เก่าโบราณกว่า เช่นที่เคราลาในอินเดียใต้ ส่งออกพริกไทยปีละ 3600 ตัน[10] ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบหก การผลิตในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพิ่มขึ้นสองหรือสามเท่าตัว—ที่สำคัญกว่าที่ใด ๆ คือ ทางตะวันตก ภาคกลางและภาคใต้ของสุมาตรา และทางตะวันตกของชวา เฉพาะที่บันเตน (ชวา) ในช่วงสองทศวรรษแรกของคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ส่งออกพริกไทยเฉลี่ยแล้ว ถึงปีละ 2100 ตัน[11] ดังนั้น การผลิตทั้งหมดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จะต้องสูงขึ้นไปใกล้เคียงกับปริมาณ 5000 ตัน ปริมาณพริกไทยที่ผลิตยังคงเพิ่มขึ้นต่อไปอีก จนไปถึงระดับสูงสุดที่ประมาณ 8500 ตัน ในราวค.ศ. 1670 ก่อนที่จะลดลงภายหลังค.ศ. 1650 ราคาพริกไทยตกลงอย่างฮวบฮาบ ทว่าจนเมื่อเวลาผ่านไปอีกยี่สิบปี เรื่องนี้ จึงส่งผล

เส้นกราฟของพริกไทย (พันเมตตริกตัน) เป็นค่าประเมินการผลิตทั้งหมดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งข้าพเจ้าคำนวณโดยอาศัยรายงานที่ระบุถึงปริมาณที่ได้มีการขนส่งไปยังยุโรปและจีน ส่วนการผลิตทั้งหมด ประเมินจากแหล่งข้อมูลในเชิงอรรถ 10 และ 11 แหล่งข้อมูลหลัก ๆ เกี่ยวกับปริมาณกานพลูและพริกไทยก่อน ค.ศ. 1600 ได้แก่ C. Wake, "The Changing Pattern of Europe's Pepper and Spice Imports, ca. 1400-1700," ***Journal of European Economic History***, 6 (1979); Vitorino Magalhāes-Godinho, ***L'economie de l'empire Portugais aus XVe et XVIe siècles***, Paris, 1969, 701-4; และ Frederick C. Lane, ***Venice and History***, Balitmore, 1966, 14. ปริมาณพริกไทยที่ตัวแทนการค้าต่าง ๆ ขนส่งในช่วงภายหลัง ค.ศ. 1600 มีบันทึกอยู่ใน Kristof Glamann, ***Dutch-Asiatic Trade 1620-1740***, 1958, 97-101; K.N. Chaudhuri, ***The English East India Company, 1600-1640***, London, 1965, 148; G.B. Souza, ***The Survival of Empire, Portuguese Trade and Society in China and the South China Sea, 1630-1754***, Cambridge, UK, 1986, 152-3; J. Kathirithamby-Wells, ***The British West Sumatran Presidency (1760-85),*** Kuala Lumpur, 1977, 217, 220; J. de Rovere van Breugel, "Beschrijving van Bantam en de Lampongs," BKI, 5 (1856), 358-62. ค่าประเมินพริกไทยในค.ศ. 1800 เป็นของ แวน โฮเกนดอร์พ (van Hogendorp) ใน ***Enclyopaedie van Nederlandsch-Indië***. III. 385. รายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับวิธีการคำนวณตัวเลขของช่วงก่อนหน้านี้ ดู Anthony Reid, "An 'Age of Commerce' in Southeast Asian History", MAS, 24. 1 (1990).

[10] ***The Suma Oriental of Tomé Pires***, ed. and trans. Armando Cortesāo, London: Hakluyt Society, 1944, 82, 140, 144.

[11] คำนวณจาก M.A.P. Meilink-Roelofsz, ***Asian Trade and European Influence in the Indonesian Archipelago between 1500 and about 1630***, The Hague, 1962, 393 n.80.

ให้การผลิตลดลง ในแง่ของผลตอบแทนที่หลั่งไหลเข้ามายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น ระดับความเฟื่องฟูสูงสุดของพริกไทย บังเกิดขึ้นในช่วงครึ่งแรกของคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด

การผลิตพริกไทยในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนที่เพิ่มขึ้นภายหลังค.ศ. 1500 เกือบทั้งหมด ถูกส่งไปสนองความต้องการที่เพิ่มขึ้นในยุโรป ผลกระทบแรกเริ่มที่เกิดขึ้นจากการปรากฏตัวของโปรตุเกสในมหาสมุทรอินเดีย คือความปั่นป่วนที่เกิดกับเส้นทางการค้าที่มีอยู่ อันเป็นเส้นทางที่พวกมุสลิมครองอำนาจอยู่ ทว่าผลกระทบนี้ สร้างความเสียหายมากที่สุดแก่ผู้ผลิตพริกไทยในเคราลา ซึ่งมีการผลิตที่มั่นคงอยู่แล้ว ก่อน ค.ศ. 1500 พริกไทยของอินโดนีเซีย ถูกส่งไปยังจีนแทบจะแห่งเดียว (กับส่วนอื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้) ทว่าในช่วงครึ่งแรกของคริสต์ศตวรรษที่สิบหกโปรตุเกสเริ่มส่งพริกไทยบางส่วนเข้าไปยังยุโรป ในทศวรรษ 1550 เส้นโลหิตใหญ่ที่หล่อเลี้ยงการค้าแห่งใหม่ของมุสลิม เปิดขึ้นเชื่อมระหว่างอาเจะห์ ซึ่งอยู่ที่ปลายด้านเหนือสุดของสุมาตรา กับทะเลแดง โดยหลีกเลี่ยงบริเวณที่โปรตุเกสมีแสนยานุภาพแข็งแกร่งอยู่ทางชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกของอินเดีย ช่วงเวลาเกือบทั้งหมดของครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่สิบหก เส้นทางนี้ ได้ขนส่งพริกไทยจากสุมาตรา ผ่านทะเลแดงเข้าไปยังอเล็กซานเดรีย ในปริมาณคราวละมาก ๆ อย่างน้อยก็มากเท่ากับที่พวกโปรตุเกสขนจากอินเดียไปยังยุโรปตะวันตก[12] เมื่ออังกฤษและดัตช์เข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดินแดนนี้ย่อมกลายเป็นแหล่งพริกไทยที่สำคัญของโลกอย่างไม่มีปัญหา และดังนั้น จึงเป็นศูนย์กลางของการแข่งขันระหว่างผู้ซื้อชาวโปรตุเกส อังกฤษ ดัตช์ จีนและอินเดียด้วย พริกไทยซึ่งส่วนใหญ่ คือพริกไทยจากสุมาตราคาบสมุทรมลายูและบอร์เนียวตะวันตก ตามใบกำกับการขนส่งสินค้า มีมูลค่าเกินครึ่งของมูลค่าสินค้าเที่ยวกลับจากเอเชียทั้งหมด ทั้งของอังกฤษและของดัตช์มาจนกระทั่งถึงค.ศ. 1650 หลังจากนั้นสัดส่วนของสินค้าพริกไทยตกลงอย่างฮวบฮาบ เมื่อราคาพริกไทยในยุโรปตกลง และได้มีการพบสินค้าอย่างอื่น ที่ทำกำไรให้มากกว่า นั่นคือผ้าอินเดียและคราม ในช่วงทศวรรษ 1680 มูลค่าการขนส่งสินค้าพริกไทยของอังกฤษลดลงเหลือเพียงร้อยละ 10 ของมูลค่าสินค้าทั้งหมด และเหลือเพียงร้อยละ 11 ของมูลค่าการขนส่งสินค้าทั้งหมดของดัตช์ในค.ศ. 1700[13]

พัฒนาการของสินค้าออกของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สองอย่าง (กานพลูและพริกไทย) ที่เรารู้ดีที่สุด (เพราะเป็นสิ่งของของเอเชียที่ยุโรปให้ความสนใจเป็นสำคัญในช่วงระยะเวลานี้) พัฒนาการนี้เกิดขึ้นควบคู่มากับดัชนีอื่น ๆ ที่ชี้ถึงความเป็นไปของการค้าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทั้งที่เป็น

---

[12] Lane, ***Venice and History***, 25-34; Fernand Braudel, ***The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II***, trans. S. Reynolds, New York, 1976, 545-51; Charlex Boxer, "A Note on Portuguese Reactions to the Revival of the Red Sea Spice Trade and the Rise of Atjeh, 1540-1600," JSEAH, 10 (1969).

[13] K.N. Chaudhuri, ***The Trading World of Asia and the English East India Company, 1660-1760***, Cambridge, UK, 1978, 529; J.R. Bruijn, F.S. Gaastra and I. Schöffer, ***Dutch-Asiatic Shipping in the 17th and 18th Centuries,*** The Hague, 1987, I. 92.

การค้าในท้องถิ่นและการค้าขายทางไกล การค้าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มาถึงจุดที่เจริญรุ่งเรืองมากที่สุดในช่วงระหว่าง ค.ศ.1580-1630 โดยเป็นผลลัพธ์ที่เนื่องมาจากความประจวบเหมาะกับความต้องการอย่างมากเป็นพิเศษจากจีน ญี่ปุ่น อินเดียและยุโรป ระดับราคาสินค้าที่สูงขึ้นทั่วโลกในช่วงระยะเวลานี้ ส่วนใหญ่แล้ว เป็นผลลัพธ์เนื่องมาจากการส่งออกแร่เงินจากอเมริกาและญี่ปุ่น ซึ่งมากอย่างที่ไม่เคย ปรากฏมาก่อน และการแข่งขันเพื่อซื้อผลิตผลต่าง ๆ ที่มีค่าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็รุนแรงมาก

ในจีนนั้น ช่วงเวลานี้ นับเป็นช่วง "ความเฟื่องฟูยุคเหมิงตอนปลาย" การค้า ความเติบโตของชุมชนเมืองและความมั่งคั่งไพบูลย์ของช่วงนี้ ล้วนอยู่ในระดับสูง ในค.ศ. 1567 จักรพรรดิมู้ซงทรงยกเลิกการห้ามเอกชนค้าขายกับดินแดนทางใต้เป็นครั้งแรก ระยะแรกทีเดียวนั้น ในแต่ละปี เรือสำเภาที่ได้รับอนุญาตให้เดินทางออกจากเมืองท่าต่าง ๆ ทางตอนใต้ของจีน มีจำนวนห้าสิบลำ ตัวเลขนี้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว เป็น 88 ลำในค.ศ. 1589 และ 117 ลำในค.ศ. 1597 แต่ดูเหมือนว่าจะมีเรือสำเภาที่ไม่ได้รับอนุญาต ซึ่งดำเนินการค้าแบบ "ลักลอบ" ที่มีต่อเนื่องมาแต่ครั้งโบราณ ในจำนวนใกล้เคียงกันประมาณครึ่งหนึ่งของเรือสำเภาเหล่านี้ ได้รับอนุญาตให้เดินทางใน "น่านน้ำด้านตะวันออก" ซึ่งหมายถึงฟิลิปปินส์และตอนเหนือของบอร์เนียว ทว่าหมายเป็นพิเศษถึงมนิลา ซึ่งเป็นเมืองท่าที่กำลังเจริญรุ่งเรืองที่สเปนได้ก่อตั้งขึ้นเมื่อค.ศ. 1571 จุดหมายปลายทางที่สำคัญอื่น ๆ ของเรือเดินสมุทรของจีน คือชวาตะวันตก (ปีละแปดลำในทศวรรษ 1590) สุมาตราตอนใต้ (7 ลำ) และราชอาณาจักรที่ราชวงศ์ เหงียนปกครองอยู่ ในบริเวณที่ปัจจุบันนี้ คือตอนกลางของเวียดนาม (8 ลำ) และสยาม (4 ลำ)[14] พิจารณาจากบันทึกที่เกี่ยวกับความเคลื่อนไหวของเรือเดินสมุทรของสเปนในมนิลาและของดัตช์ในปัตตาเวีย จะมองเห็นได้ชัดเจนว่า การขนส่งสินค้าของจีนมายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังคงอยู่ในระดับสูงจนตลอดทศวรรษ 1630 แต่หลังจากนั้นแล้ว ก็ลดเหลือเพียงหนึ่งในสามหรือน้อยกว่านั้น มาจนกระทั่งถึงทศวรรษ 1690[15]

สำหรับประเทศญี่ปุ่นนั้น ช่วงระยะเวลาระหว่าง ค.ศ.1570-1630 เป็นช่วงเวลาอันแผกพิเศษ ซึ่งมีการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในชาติ นครต่าง ๆ เจริญมั่งคั่งขึ้นมาเป็นแกนกลางของการค้าภายในที่รุ่งเรือง และมีการสะกัดแร่เงินจากเหมืองแร่ต่าง ๆ ในปริมาณมากเป็นพิเศษ แร่เงินเหล่านี้ช่วยก่อร่างสร้างพื้นฐานให้กับการค้าที่คึกคักกระฉับกระเฉงกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เรือของญี่ปุ่นยังคงถูกห้ามมิให้ติดต่อค้าขายกับจีนโดยตรง ดังนั้น การแลกเปลี่ยนแร่เงินของญี่ปุ่นเพื่อให้ได้ผ้าไหม

---

[14] Zhang Xie, ***Dong Xi Yang Kao*** [Studies on the East and West Oceans, 1617], new edn. Beijing, 1981, 131-3; R.L. Innes, "The Door Ajar: Japan's Foreign Trade in the Seventeenth Century," Ph.D. thesis, University of Michigan, 1980, 52-3.

[15] Pierre Chaunu, ***Les Philippines et le Pacifique des Ibériques***, Paris, 1960, 148-75; Leonard Blussé, ***Strange Company. Chinese Settlers, Mestizo Women, and the Dutch in VOC Batavia***, Dordrecht, 1986, 115-20.

กับสินค้าอื่น ๆ ของจีน จึงต้องทำกันตามท่าเรือต่าง ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่สำคัญคือ มนิลา และหัว อัน (คนทางซีกโลกตะวันตกเรียกเมืองนี้ว่า ไฟโฟ ตั้งอยู่ในบริเวณตอนกลางของเวียดนาม) ตลอดช่วงระยะเวลาตั้งแต่ค.ศ.1604 ถึงค.ศ.1635 มีเรือญี่ปุ่นที่ได้รับอนุญาตให้ค้าขายกับทางใต้ประมาณปีละสิบลำ โดยมีเรือเดินทางไปยังเวียดนามในจำนวนมากที่สุด (124 ลำในช่วงระยะเวลาสามสิบเอ็ดปี) รองลงมาคือ ฟิลิปปินส์ (56 ลำ) และสยาม (56 ลำ) ในค.ศ. 1635 กิจกรรมนี้หยุดลงอย่างกระทันหัน เมื่อโชกุนอิเอมิตสุห้ามชาวญี่ปุ่นเดินทางออกไปต่างประเทศ การค้ากับต่างประเทศของญี่ปุ่น ยังคงอยู่ในระดับสูงมาตลอดช่วงเวลาที่เหลือในคริสต์ศตวรรษนี้ แต่การค้าเหล่านี้ กระทำกันเฉพาะที่นางาซากิ โดยผ่านพวกดัตช์และจีน และอยู่ภายใต้การควบคุมอย่างเคร่งครัด[16]

ผลผลิตจากเหมืองแร่เงินของสเปนในทวีปอเมริกา ซึ่งเพิ่มขึ้นอย่างมหาศาลในทศวรรษ 1570 มีผลกระทบต่อเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เช่นเดียวกัน แร่เงินนี้ ส่วนหนึ่งส่งตรงจากอาคาพุลโก มายังมนิลา เพื่อใช้ซื้อผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ของจีน และเครื่องเทศของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แร่เงินปริมาณมากกว่านี้ เดินทางข้ามมหาสมุทรแอตแลนติคเข้าสู่ยุโรป แรกทีเดียว ชาวโปรตุเกสและเวนิส ส่งเงินเหล่านี้บางส่วนไปยังตะวันออก เพื่อใช้ซื้อผลิตภัณฑ์ที่มีค่าของเอเชีย และต่อมาภายหลังค.ศ. 1600 ดัตช์ อังกฤษ เดนมาร์กและฝรั่งเศส ก็กระทำอย่างเดียวกัน มากาลฮาอีส-กอดินโย คำนวณว่า โดยรวมแล้วยุโรปส่งโลหะมีค่ามายังเอเชียในทศวรรษ 1490 เทียบเท่ากับแร่เงินปีละสิบเจ็ดตัน แต่การขนส่งนี้ตกต่ำลง “อย่างเป็นประวัติการณ์” เหลือเพียงสามตันในต้นทศวรรษ 1500 ทั้งนี้ เป็นผลลัพธ์จากการที่โปรตุเกสหันมาใช้วิธีการปล้นในมหาสมุทรอินเดีย แทนที่จะซื้อขาย การขนส่งเงินระดับเดิมกลับคืนมาในตอนกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบหก เมื่อโปรตุเกสปรับตัวให้เข้ากับการค้าแบบที่มีสันติภาพมากขึ้น และเมื่อเส้นทางเดินเรือระหว่างมุสลิม-เวนิสโดยผ่านทะเลแดง ได้รับการรื้อฟื้นขึ้นมา ภายหลังค.ศ. 1570 แร่เงินจากทวีปอเมริกา เริ่มหลั่งไหลเข้ามาในยุโรป และการรวมตัวของกษัตริย์ผู้ครองโปรตุเกสกับสเปนในค.ศ. 1580 ทำให้โปรตุเกสเข้าถึงแร่เงินนี้ได้อย่างสะดวก ในช่วงสองทศวรรษหลังของคริสต์ศตวรรษที่สิบหกนี้ ทั้งโปรตุเกสและเวนิส ต่างขนส่งแร่เงินในปริมาณมากอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน มายังตะวันออก ในช่วงเวลาเดียวกันนี้ มีการขนส่งสินทรัพย์ที่รวมแล้ว มีค่าเทียบเท่ากับแร่เงินเจ็ดสิบสองตันต่อปี มายังเอเชีย[17] เมื่อประกอบกับปัจจัยการแข่งขันเพิ่มจากผู้ซื้อชาวดัตช์ อังกฤษและฝรั่งเศส ปริมาณแร่เงินที่หลั่งไหลจากยุโรปมายังตะวันออกจึงได้เพิ่มขึ้นถึงจุดสูงสุดเป็นการชั่วคราวในทศวรรษ 1620 ทั้งนี้เพราะช่วงนี้ผลผลิตต่าง ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นเป้าหมายหลักของ

---

[16] Iwao Seiichi, ***Kaigai Koshoshi no Shiten. 2: Kinsei*** (Views on Overseas Contacts, vol.2: Modern Times), Tokyo, 1976, 300-1. Innes, “Door Ajar”, 51-66. หนังสืออ้างอิงเล่มหลังนี้ ในหน้า 376-432 ได้แสดงให้เห็นอย่างมีประสิทธิภาพว่า มูลค่าโดยรวมของการค้ากับต่างประเทศของญี่ปุ่น มิได้ตกลงภายหลังค.ศ. 1635 ดังที่เคยคิดกันมาในอดีต อันที่จริงแล้ว ระดับสูงที่สุด มีถึงสามช่วงเวลา คือช่วงค.ศ. 1636-8 ช่วงค.ศ. 1659-62 และ ช่วงค.ศ. 1696-9

[17] Magalhães-Godinho, ***L’economie***, 316, 334-5.

ยุโรป (ซึ่งต่างจากสถานการณ์ช่วงภายหลังค.ศ. 1650) ส่วนใหญ่ของสินทรัพย์เหล่านี้ คงต้องมีส่วนเพิ่มพูนความมั่งคั่งให้แก่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในช่วงเวลาที่มีธุรกิจคึกคักตลอดระยะเวลาห้าสิบปีก่อนจะถึงค.ศ. 1630

การปลูกพืชเพื่อจำหน่ายและการปรับให้เป็นการค้า

เป็นเวลานานทีเดียว ก่อนที่จะถึงช่วงระยะเวลาของความเฟื่องฟูภายหลังค.ศ. 1400 นี้ ที่สินค้าออกส่วนใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประกอบด้วยผลผลิตตามธรรมชาติที่ได้จากป่าและทะเล – รายการสิ่งของแปลกพิสดารที่มีบรรยายอยู่ในบันทึกประจำปีของจักรพรรดิราชวงศ์ถังและราชวงศ์ซ้องของจีน ได้แก่ ยา อาหารชนิดพิเศษ เครื่องหอมและไม้หอม แน่นอนอย่างไม่มีข้อสงสัยว่า การค้าสิ่งของดังกล่าวนี้ ย่อมมีความผันผวนขึ้น ๆ ลง ๆ แต่ความผันผวนดังกล่าว ก็ไม่น่าจะเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของคนส่วนใหญ่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภายหลังค.ศ. 1400 มีการเก็บรวบรวมผลิตผลจากป่าอย่างเช่น การบูร ไม้จันทน์และไม้ฝาง ในขอบข่ายที่เพิ่มขึ้น แต่ความสำคัญของผลิตผลเหล่านี้ ถูกข่มมากขึ้นจากพืชผลที่ปลูกเพื่อการส่งออกโดยเฉพาะ ในหลาย ๆ หมู่บ้าน ผู้คนมุ่งปลูกพริกไทย กานพลู ฝ้าย อ้อย และกำยาน กันทั้งหมู่บ้าน ทำให้หมู่บ้านเหล่านี้กลายเป็นชุมชนที่ต้องพึ่งพาอาศัยตลาดนานาชาติในการดำรงชีพ “ผลิตผลเพียงหนึ่งชนิดที่พวกเขามีอยู่มากนี้ จะต้องเอื้อต่อการจัดหาผลิตผลอย่างอื่น ๆ มาให้พวกเขา ด้วยเหตุนี้...คนเหล่านี้ [ในอินโดนีเซียตะวันออก] จึงถูกบังคับให้ต้องรักษาการติดต่อแลกเปลี่ยนกับอีกฝ่ายหนึ่งเอาไว้อย่างต่อเนื่อง นั่นคือฝ่ายที่จัดป้อนสินค้าซึ่งอีกฝ่ายหนึ่งต้องการ”[18]

การผลิตพริกไทยที่เพิ่มขึ้นอย่างน่าตื่นตาตื่นใจนี้ ดึงคนจำนวนมากมายทีเดียวในสุมาตราคาบสมุทรมลายูและบอร์เนียวตอนใต้ เข้ามาสู่ความเจริญมั่งคั่งที่ไม่มั่นคงนี้ โดยผ่านการปลูกพืชผลเพื่อการพาณิชย์โดยเฉพาะ หากตัดสินจากการคำนวณในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ที่ว่าไร่พริกไทยของครอบครัวหนึ่ง ๆ นำผลผลิตพริกไทยมาขายได้เฉลี่ยแล้ว ปีละ 200 กิโลกรัม[19] ในช่วงที่การผลิตพริกไทยเฟื่องถึงขีดสูงสุดถึง 8500 ตัน นั้น ก็คงจะต้องอาศัยแรงงานของคน 40,000 ครอบครัว หรืออย่างน้อย เกษตรกร 200,000 คน เกษตรกรเหล่านี้ คงจะมีส่วนอยู่ในราว 5 เปอร์เซ็นต์ของประชากรทั้งหมดของสุมาตรา บอร์เนียวและคาบสมุทรมลายูในสมัยนั้น หากว่าเราเพิ่มจำนวนคนที่พึ่งพาอาศัยสินค้าออกชนิดนี้โดยอ้อม เช่นพ่อค้า กรรมกรท่าเรือ ผู้ที่อาศัยอยู่ในเมืองใหญ่และผู้รับใช้หรือพึ่งพาอาศัยพ่อค้าและข้าราชการที่เป็นฝ่ายได้ผลกำไรจากการค้านี้มากที่สุด สัดส่วนทั้งหมดของผู้ที่ต้อง

---

[18] *The Voyage of Francis Pyrard of Laval to the East Indies, the Maldives, the Moluccas and Brazil*, trans. A.Gray, London: Hakluyt Society, 1887-90, II. 169.

[19] Kathirithamby-Wells, 61,70.

พึ่งพาอาศัยการปลูกพืชผลเพื่อการค้า ในการดำเนินชีวิตด้านเศรษฐกิจ ก็คงจะมีจำนวนมากกว่านี้อย่างน้อยอีกเท่าตัว

เรามีข้อมูลที่ดีที่สุดเกี่ยวกับพริกไทยและสินค้าอย่างอื่น ๆ ที่อยู่ในบัญชีรายการสินค้าที่ส่งไปขายทางไกลถึงยุโรปและจีน ซึ่งเหลือตกทอดมาถึงเรา สินค้าเหล่านี้ ยังเป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งที่นำความมั่งคั่งและเรือขนสินค้า เข้ามาสู่ภูมิภาคนี้โดยรวม และดังนั้น ก็เท่ากับกระตุ้นให้เกิดเส้นทางการค้าในท้องถิ่นในขอบข่ายที่ใหญ่โตกว้างขวาง เส้นทางการค้าในท้องถิ่นเหล่านี้นำข้าวปลาอาหารและเครื่องอุปโภคบริโภคมาจำหน่ายให้กับผู้ปลูกพืชเพื่อการค้าและให้แก่นครต่าง ๆ ในแง่ของระดับความเป็นการค้าของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยรวมแล้ว การค้าภายในท้องถิ่นและในระดับภูมิภาคเหล่านี้ต่างหาก ที่เป็นสิ่งสำคัญที่สุด แม้ว่าเป็นไปไม่ได้ที่เราจะระบุปริมาณการค้าเหล่านี้ตาม ในคริสต์ศตวรรษที่สิบหกและสิบเจ็ด สินค้าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่มากมาย แน่นอนว่าต้องเป็นสินค้าจำพวกอาหาร สิ่งทอ เครื่องดินเผาเคลือบและเครื่องโลหะ มิใช่พริกไทยและเครื่องเทศที่มีค่าสูงที่ผลิตขึ้นสำหรับการค้าทางไกล

ฝ้ายเป็นพืชที่ปลูกเพื่อเป็นสินค้ากันอย่างกว้างขวางมากยิ่งกว่าพริกไทยเสียอีก แม้ว่าการส่งฝ้ายไปขายยังตลาดนอกถิ่นจะไม่ไกลเท่ากับพริกไทยก็ตาม ทั้งชาวนายังมักปลูกฝ้ายเคียงข้างไปกับการปลูกข้าวด้วย เนื่องจากฝ้ายสามารถปลูกได้เฉพาะในบริเวณที่มีฤดูแล้งปีนล่ำเป็นสันเท่านั้น การส่งฝ้ายออกไปจำหน่ายทั่วภูมิภาคนี้ จึงมีทั้งที่ส่งออกในรูปของฝ้ายดิบและในรูปของผ้า ในราวค.ศ. 1600 ส่วนต่าง ๆ ที่อยู่ทางตะวันออกของชวาและบาหลี ลอมบอก ซัมบาวาและบูตอน ต่างจัดส่งผ้าไปขายให้กับมาลุกุ สุลาเวสี บอร์เนียวและคาบสมุทรมลายู บริเวณที่สภาพดินฟ้าอากาศแห้งแล้งอย่างลูซอน เซบุและ ปาเนย์ ก็ส่งฝ้ายไปขายให้กับส่วนต่าง ๆ ในฟิลิปปินส์ ที่มีฝนชุกกว่า กัมพูชาส่งออกฝ้ายไปขายไกลถึงปัตตานีบนคาบสมุทรมลายู พ่อค้าที่เดินทางออกจากท่าเรือต่าง ๆ ในชวา ลูซอนและเวียดนาม ยังขนฝ้ายและผ้าบางส่วนของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กลับไปยังจีนด้วย ในช่วงอย่างน้อยในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด และอาจจะก่อนหน้านั้นสักระยะหนึ่ง มีการค้าฝ้ายเกิดขึ้นในขอบข่ายที่กว้างขวางใหญ่โต ตั้งแต่จากภูมิภาคที่แห้งแล้งบริเวณตอนกลางของพม่า ขึ้นไปตามลำน้ำอิระวดีและตามเส้นทางคาราวานไปจนถึงยูนนาน[20]

อ้อยเป็นพืชท้องถิ่นของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และคนท้องถิ่นโดยมากใช้ขบเคี้ยวเป็นของหวานมาจนกระทั่งถึงคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดวิธีการฟอกน้ำตาลของจีน ถูกนำมาเผยแพร่ให้รู้จักกันในชวา สยาม กัมพูชาและบริเวณกวางหนำในตอนกลางของเวียดนาม ในบันเตน เมื่อราวค.ศ. 1630 เกษตรกรเริ่มขยับขยายเปลี่ยนจากการปลูกพริกไทยมาสู่การผลิตน้ำตาล ซึ่งเป็นสินค้าออกที่ส่งไปขายให้กับจีนได้กำไรมากกว่า ญี่ปุ่น ซึ่งไม่ได้ปลูกอ้อยทำน้ำตาลของตนเอง เป็นตลาดที่ใหญ่ยิ่งกว่าจีนเสียอีก โดยตลอดช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ญี่ปุ่นสั่งน้ำตาลเข้าปี

---

[20] Reid, ***Age of Commerce***, I. 90-2.

หนึ่งกว่า 2000 ตัน ผู้ส่งน้ำตาลออกไปขายยังญี่ปุ่นรายใหญ่คือ ไต้หวัน แต่รองจากไต้หวันแล้วจะได้แก่ เวียดนามตอนกลางและสยาม โดยแต่ละรายจัดส่งน้ำตาลให้กับผู้ขนส่งสินค้าชาวจีนและดัตช์ เพื่อส่งไปยังนางาซากิ ปีละหลายร้อยตัน[21]

พืชผลที่ปลูกเพื่อเป็นสินค้าที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของช่วงเวลานี้ ได้แก่ กำยาน (ใช้ส่วนที่เป็นยางของต้นกำยาน --ซึ่งมีชื่อทางพฤกษศาสตร์ว่า *Styrax benzoin* -- นำมาทำธูปหรือเครื่องจุดบูชา) กำยานเป็นพืชที่ขึ้นเองตามธรรมชาติ ทว่ามีทำเป็นไร่ขนาดใหญ่อยู่ทางตอนเหนือของสุมาตรา สยามตอนเหนือของกัมพูชา และลาว ด้วยเช่นเดียวกัน ในช่วงทศวรรษ 1630 บริเวณหุบผาลุ่มแม่น้ำโขงส่งออกกำยานปีละ 270 ตัน โดยส่งผ่านกัมพูชาเพื่อไปยังท่าเรือต่าง ๆ ของเอเชียเป็นสำคัญ – เฉพาะเปอร์เซียนั้น รับซื้อไปถึงประมาณ 60 ตันแล้ว[22] ตรงกันข้าม ครามและยาสูบนั้น ปลูกขึ้นเพื่อจำหน่ายในตลาดภายในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นหลัก ปัตตาเวียสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด สนองความต้องการยาสูบอย่างเป็นล่ำเป็นสันของตน โดยอาศัยผลิตผลยาสูบที่มาจากชายฝั่งทะเลทางเหนือของชวาเป็นหลัก รวมทั้งอาศัยจากมาดูรา สุลาเวสีตอนใต้ อัมโบอินาและมินดาเนาด้วยเช่นเดียวกัน[23]

การปลูกพืชเพื่อการค้า นำมาซึ่งความมั่งคั่ง การติดต่อกับต่างประเทศและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในขอบข่ายที่ใหญ่โตกว้างขวาง แน่นอนอย่างไม่มีข้อสงสัยว่า เกษตรกรผู้เพาะปลูกบางราย มั่งมีขึ้นมาก แต่ผู้ที่ได้รับประโยชน์เป็นหลักสำคัญ ได้แก่บรรดาประมุขผู้ครองนครที่เป็นเมืองท่าต่าง ๆ ซึ่งเป็นตลาดจำหน่ายสินค้าเหล่านี้ รวมทั้งพ่อค้า และคนกลางซึ่งเป็นผู้ให้เงินสนับสนุนการปลูกพืชผลเพื่อการค้าในบริเวณที่บุกเบิกใหม่ในเขตชายขอบ เนื่องจากประชากรมีอยู่เบาบาง เมื่อเทียบกับที่ดิน บุคคลผู้เป็นเรี่ยวแรงสำคัญในการพัฒนาอาณาบริเวณที่บุกเบิกใหม่ จึงได้แก่ผู้ประกอบการ ผู้ประกอบการนี้สามารถระดมแรงงานโดยวิธีให้เงินทุนล่วงหน้าอย่างพอเพียง และสามารถควบคุมการเข้าถึงตลาดได้ ส่วนผู้ที่ได้รับเงินหรือสิ่งของล่วงหน้าเพื่อตั้งหลักแหล่งในฐานะผู้ปลูกพริกไทยในบริเวณที่บุกเบิกใหม่ในเขตชายขอบ ก็ยังคงต้องพึ่งพาอาศัยผู้ให้เงินสนับสนุนดังกล่าวนั้น และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง มีพันธะที่จะต้องส่งผลเก็บเกี่ยวของตนเข้าสู่ตลาดโดยผ่านผู้ให้เงินสนับสนุนนั้น ๆ บางคราว การพึ่งพาอาศัยนี้ มีลักษณะใกล้เคียงกับการเป็นทาส ดังในกรณีบริเวณเขตชายขอบที่ติดกับป่ารอบ ๆ บันจาร์มาซิน (บอร์เนียวตอนใต้) ในอาณาบริเวณนี้มีการสั่งซื้อ “ทาสชายและหญิงที่เหมาะสำหรับการ ใช้แรงงานในไร่พริกไทย”[24] เป็นสินค้านำเข้ามาจากมากาสซาร์และที่อื่น ๆ ในทุกกรณี

---

[21] Innes, “Door Ajar”, 504-8; Yoneo Ishii, ‘Seventeenth Century Japanese Documents about Siam,” JSS, 59, 2 (1971) 170.

[22] W.Ph. Coolhaas, ***Generale Missiven van Gouverneurs-Generaal en Raden aan Heren XVII der Verenigde Oostindische Compagnie***, The Hague, 1960-76, I. 592.

[23] Thomas O. Hōllman, ***Tabak in Sūdostasien: Ein Ethnographisch-Historischer Ūberblick***, Berlin, Dietrich Reimer, 1988, 145-50.

[24] “De Handelsrelaties van Het Makassaarse Rijk, Volgens de Notitie van Cornelis Speelman Uit 1670”,

ผลกำไรส่วนใหญ่ ตกเป็นของคนกลางซึ่งเป็นนายหน้าและผู้จัดหาเงินทุนให้ คนเหล่านี้ในไม่ช้า อาจกลายเป็นหัวหน้าของระบบแม่น้ำสายเล็ก ๆ อนึ่ง เปอร์เซ็นต์ส่วนหนึ่งของผลกำไรจะแบ่งให้เป็นบรรณาการแก่ ผู้ครองนครรัฐอันเป็นที่ตั้งของตลาดนานาชาตินั้นด้วย[25]

ศูนย์กลางการปลูกพืชเพื่อการพาณิชย์และนครต่าง ๆ ซึ่งมีศูนย์กลางการปลูกพืชเหล่านี้ช่วยเป็นตัวกระตุ้นล้วนพึ่งพาอาศัยสินค้านำเข้าเพื่อการยังชีพอยู่มาก พิจารณาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยรวมทั้งหมดแล้ว สินค้าสั่งเข้าโดด ๆ ที่เป็นรายการใหญ่ที่สุดในคริสต์ศตวรรษที่สิบหกและสิบเจ็ดแน่นอนอย่างไม่มีข้อสงสัยว่า ย่อมต้องเป็นผ้าจากอินเดีย เครื่องนุ่งห่มและเครื่องประดับร่างกาย เป็นสินค้าหลักที่สำคัญในบรรดาค่าใช้จ่ายเพื่อสิ่งที่ไม่ใช่สิ่งของจำเป็นสำหรับชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่ ดังนั้น รายได้ที่เพิ่มขึ้น จึงมีแนวโน้มที่จะปรากฏให้เห็นเป็นอันดับแรกที่การใช้จ่ายไปกับผ้า ดังที่ผู้สังเกตการณ์คนหนึ่งระบุไว้ว่า ชาวพม่านั้น ตระหนี่ถี่เหนียวในเรื่องอาหารและเคหสถาน แต่ “โอ่อ่าและฟุ่มเฟือยในเรื่องเครื่องแต่งกาย พวกเขามีคำพูดติดปากอยู่เสมอว่า เครื่องแต่งกายนั้น ใคร ๆ ก็มองเห็นกันทุกคน แต่ไม่มีใครเข้ามาในบ้านเพื่อสอดส่องดูว่าพวกเขากินอะไรและมีที่พักอาศัยเป็นอย่างไร”[26] การเปลี่ยนศาสนาของส่วนใหญ่ในบริเวณที่เป็นเกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยหันมานับถือศาสนาอิสลามหรือคริสต์ ในคริสต์ศตวรรษที่สิบห้าถึงสิบเจ็ด ทำให้เกิดแนวการแต่งตัวแบบใหม่ ซึ่งต้องใช้ผ้ามากขึ้น โดยเฉพาะที่บริเวณส่วนบนของร่างกาย นอกจากนี้ ยังมีการใช้ผ้าอย่างหรูหราเพื่อตกแต่งประดับประดาบ้านเรือนและอาคารสาธารณะ ใช้เก็บไว้เป็นสมบัติมีค่า เป็นสิ่งของสำหรับการแลกเปลี่ยนตามประเพณีในพิธีสมรส และใช้สำหรับหุ้มห่อศพในพิธีฝัง

ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นิยมใช้ผ้าอินเดีย เพื่อวัตถุประสงค์ทั้งหลายเหล่านี้ มากกว่าผลิตภัณฑ์ในท้องถิ่น เนื่องจากชาวอินเดียสามารถย้อมสีให้ติดผ้าได้ในสีสันที่สดใสกว่า มีลวดลายที่โดดเด่นกว่า และการทอละเอียดประณีตกว่า ความเฟื่องฟูด้านการส่งสินค้าออกของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงสอดคล้องไปกับการเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในด้านการนำเข้าสินค้าผ้า ประมุขชาวมาเลย์ของเมละกา (มะละกา) องค์สุดท้ายและองค์ที่มั่งคั่งที่สุด คือสุลต่านมาห์หมุด (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.1488-1511) พระองค์ทรงมีชื่อเสียงปรากฏอยู่ในพงศาวดาร จากการที่ทรงส่งคณะผู้แทนไปยังอินเดียใต้ เพื่อหาซื้อสินค้าผ้าหายากชนิดต่างๆ สี่สิบชนิด โปรตุเกสซึ่งพิชิตเมืองหลวงของสุลต่านมาห์หมุด ประเมินมูลค่าผ้าทั้งหมดที่เป็นสินค้าเข้ามาจากเบงกอล ในโจโรมานเดล (บริเวณมัทราสในยุค

---

ed. J. Noorduyn, in ***Nederlandse Historische Bronnen***, Amsterdam, 1983, III. 112.

[25] ระบบการปลูกพริกไทยเช่นนี้ จะเป็นที่รู้กันดีมากขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า แต่สิ่งที่เป็นแก่นสำคัญ ๆ เหล่านี้น่าจะยังคงเดิมโดยไม่มีการเปลี่ยนแปลง ดู James Siegel, ***The Rope of God***, Berkeley, 1969, 17-21; James Gould, “Sumatra—America’s Pepper-Pot, 1784-1873,” ***Essex Institute Historical Collections***, 92 (1956).

[26] V. Sangermano, ***A Description of the Burmese Empire***, trans. W. Tandy, Rome, 1818, reprinted London, 1966, 159.

สมัยใหม่) และกุเจรัต ไว้ว่า หากคิดรวมโดยประมาณไว้ที่ระดับต่ำ จะอยู่ในราว 460,000 ครูซาโดต่อปี หรือมูลค่าที่เท่ากับแร่เงินประมาณ 19 ตัน[27] ในช่วงระยะเวลาระหว่าง ค.ศ.1620-1650 อันเป็นยุคเฟื่องที่สุดของการส่งออกผ้าอินเดียไปยังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เฉพาะดัตช์พวกเดียว ขนส่งผ้าจากชายฝั่งโจโรมานเดลไปยังปัตตาเวีย ในแต่ละปี มีมูลค่าเท่ากับแร่เงินอยู่ระหว่าง 10 ถึง 20 ตัน (ประมาณ 1 ถึง 2 ล้านกิลเดอร์)[28] การสั่งเข้าผ้าอินเดียทั้งหมดของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงเวลานี้ น่าจะถึงระดับสูงสุดที่มูลค่าเท่ากับแร่เงินประมาณ 50 ตัน ซึ่งเทียบได้เท่ากับผ้ากว่า 20 ล้านตารางเมตร—เกือบหนึ่งเมตรต่อคนต่อปี การค้าผ้าอินเดียมิได้กระทำเฉพาะตามศูนย์กลางการค้าใหญ่ ๆ ที่อยู่ริมทะเลเท่านั้น ในทางหนึ่ง ผ้าอินเดียมีไกลไปถึงเกาะเล็กเกาะน้อยที่ปลูกเครื่องเทศของอินโดนีเซียตะวันออก และในอีกทางหนึ่ง ไปถึงราชอาณาจักรลาวที่ปิดล้อมด้วยผืนแผ่นดิน ซึ่งจำเป็นต้องใช้เกวียนเทียมวัว ขนลากไปจากอยุธยา และกว่าจะไปถึงลาว ก็กินเวลาอย่างน้อยสามเดือน

ความเฟื่องฟูทางการค้า ยังทำให้เป็นไปได้ ที่เมืองใหญ่ ๆ ที่มีประชากรมากมาย สามารถนำเข้าอาหารของตนมาทางทะเลด้วย นครหลวงเมละกาของชาวมาเลย์ ซึ่งไม่มีบริเวณเบื้องหลังชายฝั่งสำหรับปลูกข้าวของตนเอง ได้รับการจัดป้อนข้าวจากชวา ปีหนึ่ง ๆ ห้าสิบหรือหกสิบลำเรือ (ซึ่งมีขนาดต่าง ๆ กันมาก แต่เป็นไปได้ว่า โดยเฉลี่ยแล้ว ได้เท่ากับลำละ 30 ตัน) และได้จากสยามและพะโค (พม่าตอนล่าง) แห่งละประมาณสามสิบลำเรือ ปาซายที่อยู่ทางตอนเหนือของสุมาตรา และผู้สืบทอดนครนี้ในภายหลังค.ศ. 1520 ซึ่งมีขนาดใหญ่โตกว่ามาก คือ อาเจะห์ ก็เช่นเดียวกัน ที่ต้องนำเข้าสินค้าข้าวจากพะโค ตะนาวศรีและอินเดียตอนใต้ รวมทั้งจากชวา ปัตตานีก็อาศัยข้าวกว่าครึ่งจากสงขลา นครศรีธรรมราช สยามและกัมพูชา บรรดาพ่อค้าจากปาหัง ที่อยู่เลยต่อลงไปทางใต้ ต่างมายังตลาดปัตตานีเพื่อหาซื้อข้าวไปเป็นเสบียงกรังของตน บันเตนก็นำเข้าผลิตผลด้านอาหารของตนผ่านมาทางทะเลเช่นกัน โดยสั่งซื้อจากส่วนอื่น ๆ ของชวา จากมากาสซาร์และซัมบาวา จนกระทั่งการปิดล้อมของพวกดัตช์ เริ่มทำให้การจัดส่งเสบียงกรังเหล่านี้ เริ่มเกิดความไม่แน่นอนขึ้นมา ผลิตผลด้านอาหารอย่างอื่น ๆ อย่างเช่นผักชนิดต่าง ๆ ปลาแห้งและปลาร้า น้ำมันมะพร้าว เกลือและสุราหมักทำจากปาล์ม ก็เช่นเดียวกัน คือเดินทางทางทะเลเป็นระยะทางไกล ๆ เพื่อมาเลี้ยงเมืองใหญ่ที่กำลังรุ่งเรือง ในช่วงระยะเวลาสองเดือนใน ค.ศ. 1642 ดัตช์นับเรือที่เดินทางจากชวามาถึงอาเจะห์ได้สิบสองลำ เรือเหล่านี้ บรรทุก “เกลือ น้ำตาล ถั่วชนิดต่าง ๆ และสินค้าอย่างอื่น ๆ”[29]

ในกรณีของสินค้าปริมาณมาก ๆ นั้น ข้าวเป็นสินค้าโดด ๆ รายการใหญ่ที่สุดที่มีการซื้อขายกัน นาข้าวที่มีการทำคันเขื่อนชลประทานในชวา และในบริเวณที่ราบลุ่มมีน้ำท่วมขังของสยาม กัมพูชาและ

---

[27] *Suma Oriental of Tomé Pires*, 269-72.

[28] คำนวณจาก Tapan Raychaudhuri, *Jan Company in Coromandel 1605-1690*, The Hague: KITLV, 1962. 140-3.

[29] Reid, *Age of Commerce*, I. 21-31.

พม่า สามารถก่อให้เกิดข้าวส่วนเกินได้ในปริมาณมาก ข้าวส่วนเกินนี้จะขนส่งทางโดยแม่น้ำหรือใช้สัตว์บรรทุก เพื่อไปยังท่าเรือต่าง ๆ อยู่เป็นประจำ จากท่าเรือนี้ ข้าวจะถูกขนส่งเป็นกระสอบ ๆ ไปยังบริเวณที่เป็นชุมชนเมืองหรือบริเวณที่ผลิตข้าวได้ไม่พอกับการบริโภค ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ปกติแล้ว ชวากลางเป็นผู้ส่งออกข้าวรายใหญ่ที่สุด หากนับเฉพาะเพียงสินค้าอย่างเดียว ในปีที่ได้ผลผลิตดีนั้น ชวาส่งออกข้าวจากเมืองชาปาราในปริมาณมากถึง10,000 ตัน สุลาเวสีตอนใต้ ภายใต้อัครมหาเสนาบดีที่สามารถแห่งมากาสซาร์ คือกาแรง มาโตอายา (ในรัชสมัยที่อยู่ระหว่าง ค.ศ.1593-1637) เป็นบริเวณหนึ่ง ที่จงใจขยายพื้นที่ปลูกข้าวเพื่อการส่งออก ยุ้งฉางสำหรับเก็บข้าวนั้น สร้างขึ้นโดยความริเริ่มของกษัตริย์ และมีการวางกรอบกฎระเบียบเพื่อให้แน่นอนว่า จะมีแหล่งสำรองข้าวอยู่เสมอ เพื่อจัดป้อนให้แก่ผู้ประกอบการค้าเครื่องเทศที่เดินทางผ่านเพื่อจะไปยังมาลุกุ อย่างไรก็ดี แม้ในสภาวการณ์แวดล้อมเช่นนี้ เรายังไม่สามารถพิจารณาให้ข้าวเป็นพืชผลเพื่อการค้าอย่างแท้จริงได้ การปลูกข้าว ทำขึ้นเพื่อสนองความต้องการในท้องถิ่นเป็นหลัก และเฉพาะส่วนเกินเท่านั้น ที่ส่งออกไปขายยังต่างแดน

สภาพความเป็นเมือง

เมื่อเทียบอิทธิพลของเมืองริมทะเลที่มีเหนือดินแดนส่วนภายใน กับส่วนอื่น ๆ ของโลกส่วนใหญ่ เมืองใหญ่ ๆ ที่อยู่บริเวณริมทะเลของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อน ค.ศ. 1630 น่าจะมีอิทธิพลเหนือบริเวณส่วนภายในที่อยู่เบื้องหลัง ซึ่งมีประชากรอาศัยอยู่อย่างเบาบางมากกว่าที่อื่นๆ ในช่วงระยะนี้นครหลวงของรัฐต่าง ๆ ล้วนสามารถเข้าถึงการขนส่งสินค้าทางทะเลได้ทุกแห่ง ซึ่งต่างจากยุคของรัฐที่นับถือศาสนาฮินดู-พุทธเป็นหลัก อย่างเช่นพระนคร พุกามและมัชปาหิต ที่รุ่งเรืองมาก่อนหน้านี้ ในยุคนี้พระประมุขและแวดวงขุนนางชั้นสูงที่อยู่รายล้อมพระองค์ ต่างมีรายรับอย่างเป็นกอบเป็นกำจากการค้าโดยคนเหล่านี้ล้วนเข้ามีส่วนร่วมกับการค้าโดยตรง รวมทั้งการเก็บภาษีการค้าโดยวิธีเรียกค่าธรรมเนียมสินค้านำเข้า ของขวัญและการกำหนดข้อเรียกร้องต่าง ๆ นครหลวงของแว่นแคว้นริมทะเลไม่เพียงแต่บริโภคทรัพย์สมบัติจากบริเวณที่อยู่ห่างทะเลลึกเข้าไปในแผ่นดินแล้วเปลี่ยนไปเป็นพลังอำนาจของตนเท่านั้น หากยังสร้างความมั่งคั่งส่วนใหญ่ของรัฐ โดยผ่านทางการค้า และในระดับที่น้อยกว่า คือการประกอบการอุตสาหกรรมต่าง ๆ ในภาษาต่าง ๆ ที่ใช้กันเป็นส่วนใหญ่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คำว่ารัฐและนครใหญ่ ไม่มีความแตกต่างกัน อำนาจและความโอ่อ่าใหญ่โตของประเทศ โดยแก่นแล้วอยู่ที่เมืองหลวง และแสนยานุภาพทางทหารขององค์ประมุขก็ขึ้นอยู่ ในสัดส่วนซึ่งถือว่ามาก กับจำนวนราษฎรที่พระองค์สามารถเกณฑ์มาจับอาวุธได้ภายในไม่กี่ชั่วโมง จากบริเวณภายในและรอบ ๆ เมืองหลวง กรุงเทพฯ มีความหมายความสำคัญอย่างไรสำหรับสยามในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า อยุธยายิ่งมีความหมายความสำคัญในระดับที่ยิ่งมากกว่านั้นไปอีก ในคริสต์ศตวรรษที่สิบหกและสิบเจ็ด กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ อยุธยา “เป็นที่ตั้งของรัฐบาล ของศาสนา และของการค้ากับต่างประเทศ พร้อม ๆ กันใน

คราวเดียว กล่าวสั้น ๆ คือเป็นเกือบทุกอย่างของชีวิตของมหาชน กรุงเทพฯ มีความหมายความสำคัญสำหรับสยามมากยิ่งกว่าที่ปารีสมีต่อฝรั่งเศส"[30]

นครหลวงทางการค้าเหล่านี้ ต้องพึ่งพาอาศัยการค้าระหว่างชาติ ซึ่งไม่แน่ไม่นอน และประชากรของนครหลวงเหล่านี้ ก็เพิ่มและลดไปตามความผันผวนของการค้าดังกล่าว ลมมรสุมที่เกิดขึ้นตามฤดูกาล ได้นำพ่อค้าและกลาสีเรือชาวต่างชาติเข้ามา เท่ากับเพิ่มจำนวนประชากรของนครให้มากขึ้นมาเป็นเวลาหกเดือนหรือนานกว่านั้น ขณะที่เทศกาลต่าง ๆ และวันที่มีตลาดนัด ก็นำกลุ่มชนมากมายจากบริเวณที่อยู่ส่วนในเข้ามา โดยเฉพาะธางลอง (ฮานอย) นครหลวงของเวียดนาม ในวันที่มีตลาดนัดในวันแรกและวันที่สิบห้าของแต่ละเดือนตามจันทรคติ มีฝูงชนคลาคล่ำจนผู้สังเกตการณ์บางคนคิดไปว่า ธางลองเป็นนครที่มีประชากรมากที่สุดในโลกของสมัยนั้น ถนนหนทางต่าง ๆ เต็มไปด้วยผู้คนแออัดจนแทบจะเดินไปไม่ได้ไกลถึงหนึ่งร้อยก้าว ในระยะเวลาครึ่งชั่วโมง[31] ค่าประมาณการต่าง ๆ ของนักสังเกตการณ์สมัยนี้ รวมทั้งระดับการนำเข้าสินค้าจำพวกอาหาร ตลอดจนมิติทางกายภาพของซากนครต่าง ๆ ช่วยให้เราได้เกณฑ์พื้นฐานสำหรับการประมาณการอย่างคร่าว ๆ ถึงจำนวนประชากรที่อาศัยอยู่อย่างถาวรในนครใหญ่ ๆ เหล่านี้ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในช่วงที่มีจำนวนมากที่สุด ดังต่อไปนี้

ความกว้างขวางของกำแพงของนครหลวงธางลองของเวียดนาม ยืนยันว่า ตลอดช่วงระยะเวลาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่สิบห้าถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด ประชากรของธางลอง มีจำนวนเกินกว่า 100,000 คน ประชากรของธางลอง พึ่งพาอาศัยการค้าระหว่างประเทศน้อยยิ่งกว่าเมืองหลวงอื่นใดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทว่าธางลองเป็นหัวใจของรัฐที่มีการรวมศูนย์มากที่สุดและมีประชากรมากที่สุดในภูมิภาคนี้ นอกจากนี้แล้ว ธางลองยังเป็นศูนย์กลางการผลิตที่สำคัญของประเทศ โดยตามส่วนต่าง ๆ ของเมืองมากมาย ต่างมุ่งทำงานฝีมือด้วยความชำนาญพิเศษทางใดทางหนึ่งเป็นการเฉพาะ คริสต์ศตวรรษที่สิบห้า เป็นยุคทองของนครหลวงของเวียดนามคือ เป็นยุคที่ราชวงศ์เลที่มีพลังวังชาและความกระปรี้ประเปร่าได้ขยายกำแพงเมืองออกไปอีกสิบกิโลเมตร และสร้างวังสร้างวัดขึ้นมากมาย สัญลักษณ์ที่บอกถึงความเสื่อมจะปรากฏอย่างประจักษ์ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด

เป็นเวลาสองหรือสามทศวรรษก่อนที่จะถูกโปรตุเกสพิชิตได้ในค.ศ. 1511 เมละกา ซึ่งมีการค้าเป็นหลัก เป็นนครที่ยิ่งใหญ่ของโลกมาเลย์ และมีประชากรอยู่ในราว 100,000 คน หลังจากโปรตุเกสเข้ายึดครองเมละกาและพ่อค้าชาวมุสลิมจากไปแล้ว จำนวนประชากรของเมละกา ลดลงเหลือประมาณ

---

[30] Board of Foreign Missions, 1865. อ้างใน L. Sternstein, "The Growth of the Population of the World's Pre-eminent 'Primate City': Bangkok at Its Bicentenary", JSEAS, 15, (1984) 49.

[31] Samuel Baron, "A Description of the Kingdom of Tonqeen", in ***A Collection of Voyages and Travels***, ed. A. and W. Churchill, London, 1703-32, IV.3. Abbé Richard, ***Histoire Naturelle, Civile et Politique du Tonquin,*** Paris, 1778, I. 28.

หนึ่งในสี่ ในกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบหก อยุธยากับพะโค น่าจะเป็นนครใหญ่ที่สุดในภูมิภาคนี้ เรื่อยมาจนกระทั่งเมื่อนครหลวงของสยาม ถูกพม่าทำลายล้างลงอย่างย่อยยับในค.ศ. 1569 และเมื่อถึงคราวของพะโคบ้าง นครนี้ก็มีประชากรลดลงมากในค.ศ. 1599 นครใหญ่ ๆ ตามหมู่เกาะในช่วงสมัยนั้น น่าจะมีประชากรน้อยกว่าอยู่สักหน่อย โดยอาเจะห์ บรูไน (ก่อนจะถูกสเปนพิชิตในค.ศ. 1579) เดมัก และตูบัน คงจะมีอยู่ในราว 50,000 คน ในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษนี้

ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด เรามีค่าประมาณการจำนวนประชากรถี่ขึ้น ค่าประมาณการเหล่านี้ยังแสดงให้เห็นด้วยว่า เมืองที่มีฐานอยู่ที่การค้า เติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยสอดคล้องไปในจังหวะก้าวเดียวกับความเจริญรุ่งเรืองทางการค้า ซึ่งขึ้นไปถึงระดับสูงสุดในช่วงเวลาระหว่าง ค.ศ.1570-1630 ในตอนกลางศตวรรษ อยุธยาคงจะฟื้นฟูประชากรให้กลับมามีจำนวนอย่างในอดีตได้แล้ว ซึ่งเมื่อถึงจุดนี้ นครใหญ่ที่มีประชากรอยู่ในระดับ 100,000 คนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ น่าจะมีอยู่หกนคร ได้แก่ธางลอง อยุธยา อาเจะห์ บันเตน มากาสซาร์และมะตะรัม นครใหญ่อื่น ๆ ซึ่งมีประชากรประมาณ 50,000 คน ได้แก่ปัตตานี สุราบายา (ก่อนที่จะถูกมะตะรัมพิชิตได้ในค.ศ. 1621) นครหลวงของกัมพูชาซึ่งอยู่ในบริเวณใกล้กับจุดเชื่อมต่อระหว่างแม่น้ำโขงกับทะเลสาบ (ตนเลซัป) กิมลอง ซึ่งเป็นนครหลวงของเวียดนามส่วนใต้ (ซึ่งตระกูลเหงียนปกครองอยู่) อังวะ นครหลวงของพม่า ซึ่งได้รับการฟื้นฟูแล้วและกำลังเติบโต และ (หากว่าจะตัดสินเอาจากมิติทางกายภาพอีกครั้งหนึ่ง) เวียงจันทน์ นครหลวงของลาวที่อยู่ภายใต้การปกครองของ “สุริยกษัตริย์” คือเจ้าสุริยวงศา (ค.ศ.1654-1712)[32]

หากว่าเปรียบกับเมืองในลักษณะเดียวกันนี้ในยุโรป เมืองใหญ่เหล่านี้ มีหลายแห่งที่ใหญ่เกินไปมาก เมื่อเทียบกับบริเวณที่อยู่ลึกเข้าไปตอนใน มีผู้สังเกตการณ์มากมายหลายคนที่ระบุว่า เมืองท่า มาเลย์ที่ยิ่งใหญ่อย่างเมละกานั้น ไม่มีอะไรล้อมรอบสักเท่าไร มีแต่ป่า และจำต้องนำเข้าข้าวทั้งหมดผ่านทางทะเลเข้ามา อาเจะห์ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ก็ต้องพึ่งพาข้าวที่นำเข้าจากดินแดนอื่นเช่นกัน เนื่องจากประชากรส่วนใหญ่ของหุบเขาที่แม่น้ำอาเจะห์ไหลผ่าน ล้วนประกอบอาชีพการค้าและการผลิตในเชิงช่าง แม้กระทั่งในเมืองท่าที่ค่อนข้างเล็กอย่างเกดะห์ (ไทรบุรี) ซึ่งล้อมรอบด้วยที่ดินที่จัดว่าอยู่ในพวกที่เหมาะสำหรับการปลูกข้าวมากที่สุดในคาบสมุทรมลายู ก็ยังกล่าวกันว่า ตัวเมืองมีประชากรอยู่อาศัยอยู่ 7000 หรือ 8000 คน ในค.ศ. 1709 และทั่วทั้งประเทศ มีประชากรเพียง 20,000 คน เนื่องจากดินแดนนี้เต็มไปด้วย “ป่าใหญ่ ๆ ที่ซึ่งเราจะได้เห็นฝูงควายป่า ช้าง กวางและเสือมากมาย”[33]

---

[32] รายละเอียดเกี่ยวกับค่าประมาณการเหล่านี้ ดู Anthony Reid, “The Structure of Cities in Southeast Asia: Fifteenth to Seventeenth Centuries”, JSEAS, 11,2 (1980) 237-9; และ Reid, ***The Age of Commerce***, II.ch.2.

[33] Père Taillandier to Willard, 20 February 1711, in ***Lettres Édifiantes et Curieuses, Écrites des Missions Étrangeres***, new edn, Paris, 1781, II. 409.

นครใหญ่ในยุโรป ขยายตัวอย่างรวดเร็วในสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบหกซึ่งเป็นสมัยที่รุ่งเรือง แต่ส่วนใหญ่แล้ว นครของยุโรปยังคงอยู่ในข่ายที่ใกล้เคียงกับเมืองใหญ่ ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่กล่าวถึงข้างต้น มีเฉพาะเนเปิลและปารีสเท่านั้น ที่มีประชากรเกิน 200,000 คน โดยลอนดอนกับอัมสเตอร์ดัม มีจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นใกล้เคียงกับจำนวนนี้อย่างรวดเร็ว โตเม ปิเรส เคยเห็นเมืองใหญ่ของยุโรป เฉพาะที่มีขนาดพอสัณฐานประมาณในคาบสมุทรไอบีเรียเท่านั้น ตอนที่เขาประกาศว่าเมละกา "ไม่มีที่ใดเทียบได้ในโลก" แต่ผู้สังเกตการณ์รุ่นหลัง ๆ ก็ยังคงเปรียบเปรยเช่นนั้นอยู่ บริษัทอีสต์อินเดียของอังกฤษในค.ศ. 1617 คิดว่า อยุธยามีขนาด "ใหญ่เท่ากับลอนดอน"[34] ทว่าอยุธยาเป็นเมืองหลวงของประเทศซึ่งมีประชากรเพียงหนึ่งในสี่ของประชากรทั้งหมดของอังกฤษ แม้ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า ซึ่งเป็นช่วงที่เมืองหลวงของไทย มิได้เป็นศูนย์กลางการค้านานาชาติที่ใหญ่โตอีกต่อไปแล้ว แต่เมืองหลวงก็ยังมีประชากรอยู่ถึงประมาณ 10 เปอร์เซ็นต์ของประชากรทั้งหมดของประเทศ และอยุธยาในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ก็สามารถมีสัดส่วนของประชากรได้ไม่น้อยไปกว่านี้ ดัตช์เปรียบบันเตนในค.ศ. 1597 กับ "อัมสเตอร์ดัมเก่า" นักเดินทางชาวฝรั่งเศสคนหนึ่งในพม่าในอีกร้อยปีให้หลัง คิดว่า สิเรียมและแปร มีขนาดเท่ากับเมตซ์ (เป็นไปได้ว่ามีประชากรสัก 25,000 คน) และเปรียบพุกามกับดิยอน และเปรียบอังวะกับไรมส์ (ทั้งคู่ คงจะต่างมีประชากรสัก 40,000 คน)[35] แต่ประชากรที่ประกอบเกษตรกรรมที่เมืองเหล่านี้ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางให้นั้น มีจำนวนน้อยกว่าประชากรของ เนเธอร์แลนส์และฝรั่งเศสมาก ขนาดของประชากรมีมากถึงระดับเท่านี้ได้ก็เพราะสมรรถนะของข้าว ซึ่งให้ผลผลิตส่วนเกินออกมามาก เมื่อเทียบกับแรงงานที่ลงไป ประกอบกับเพราะความสะดวกในการขนส่งทางน้ำ และเพราะความสำคัญโดยส่วนเปรียบเทียบของการค้าในช่วงสมัยนี้ และประการสุดท้ายคือเพราะความทะยานอยากของรัฐบุรุษที่ทรงอำนาจ ที่ต้องการมีบริวารอยู่รายล้อมตนให้มากที่สุด เพื่อวัตถุประสงค์ด้านการทหารและเพื่อส่งเสริมสถานภาพของตนเอง

ด้วยเหตุนี้ เราจึงสมควรที่จะมองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงระยะเวลาระหว่างค.ศ. 1500-1660 ว่ามีลักษณะมีความเป็นเมืองสูง ทั้งเมื่อเปรียบกับส่วนอื่น ๆ ของโลก และเมื่อเปรียบกับประสบการณ์ของภูมิภาคนี้เองในเวลาต่อมา นครต่าง ๆ ซึ่งพวกยุโรปเข้ามาครอบครอง ล้วนเป็นนครที่มีอาณาบริเวณจำกัดอยู่ภายในวงล้อม นครเหล่านี้เข้ารับช่วงการดำเนินกิจการค้าทางไกล ประจำภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนใหญ่ซึ่งให้ผลตอบแทนสูงทั้ง ๆ ที่มีขนาดเล็กกว่านครที่ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการค้าของเมื่อก่อนหน้านี้อย่างมากทีเดียว เมละกาของโปรตุเกสนั้น ไม่เคยมีพลเมืองสูงขึ้นมาเกิน 30,000 คน มากาสซาร์ของดัตช์ ใช้เวลาถึงสองร้อยปี กว่าจะฟื้นฟูจำนวนประชากรขึ้นมาให้เท่ากับสมัยก่อนที่ดัตช์จะเข้ายึดครอง และแม้แต่ปัตตาเวียในยามที่มีอิทธิพลเป็นใหญ่อยู่ในวงการค้า

---

[34] อ้างไว้ใน John Anderson, ***English Intercourse with Siam in the Seventeenth Century***, London, 1890, 69.

[35] P. Goüye, ***Observations Physique et Mathematiques…Envoyées de Indes et de la Chine à l'Academie Royale des Sciences à Paris, par les Pères Jesuites***, Paris, 1692, 73-4.

ทางทะเลของเอเชีย ก็มีผู้อยู่อาศัยในกำแพงเมืองในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด แทบไม่ถึง 30,000 คนดี เมืองที่ได้ฉายาว่า “ราชินีแห่งตะวันออก” ของดัตช์แห่งนี้ ยังคงเล็กกว่าเมืองหลวงของแคว้น ต่าง ๆ ของชวาที่อยู่ห่างทะเลลึกเข้าไปในแผ่นดิน สมัย ค.ศ.1812 ซึ่งไม่มีความสำคัญในด้านเศรษฐกิจ และการกลายสภาพพ้นไปจากความเป็นชุมชนเมืองของชวา ก็ยังคงดำเนินต่อมาจนตลอดคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้า[36] ในทำนองเดียวกัน ร่างกุ้งในสมัยที่อังกฤษมาครอบครอง ก็มิได้มีประชากรมากเกินหน้านครหลวงของพม่าในสมัยก่อน ๆ (คืออังวะ อมรปุระ และมันดะเลย์ ตามลำดับ) จนกระทั่งถึงราวค.ศ. 1890 ซึ่งเป็นเวลาภายหลังจากอังกฤษพิชิตนครหลวงของพม่าแห่งนี้ทางด้านเศรษฐกิจและการทหารเป็นเวลานาน เหตุผลนั้นมีอยู่ว่า นครใหญ่ที่เป็นอาณานิคมเหล่านี้ ไม่สนับสนุนให้ประชากรจากส่วนที่อยู่เบื้องหลังหลั่งไหลเข้ามา ทั้งแทบมิได้มีบทบาทในฐานะศูนย์กลางทางด้านการเมือง วัฒนธรรมและศาสนาของภูมิภาคนั้น หากแต่มีอิทธิพลครอบงำเฉพาะด้านเศรษฐกิจของภูมิภาคเท่านั้น สังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เอง มีความเกี่ยวพันกับเมืองนานาชาติและเมือง “สมัยใหม่” เหล่านี้ไม่กี่อย่าง และได้ผ่านการลดทอนสภาพความเป็นชุมชนเมืองลงอย่างสำคัญในคริสต์ศตวรรษที่สิบแปด จนกลายเป็นสังคมที่โดดเดี่ยวกว่าสมัยที่เคยเป็นดินแดนอันพลุกพล่านด้วยผู้คนนานาชาตินานาภาษาและมีพลวัตที่ไม่หยุดนิ่งเยี่ยงชีวิตของนครใหญ่ทั้งหลาย

ลักษณะที่เป็นหัวใจสำคัญของนครใหญ่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้แก่พระราชวังหรือป้อมปราการที่มีกำแพงแน่นหนา มัสยิดหรือวัด และตลาด ภายในป้อมปราการหรือพระราชวังประกอบด้วยที่พำนักของกษัตริย์ เหล่าชายาของพระองค์และผู้รับใช้ใกล้ชิด และมักจะต้องล้อมรอบด้วยกำแพงแข็งแรงสูงตระหง่านเสมอ สถานที่นี้ถือเป็นตัวนคร เป็นสถานที่รวมอำนาจของจักรวาลและเป็นศูนย์กลางที่เป็นหัวใจของราชอาณาจักร เฉพาะนครใหญ่ของเวียดนามเท่านั้น ที่เลียนแบบอย่างตามแบบฉบับของจีน คือมีกำแพงล้อมรอบตัวนครทั้งหมด ในสยามนั้น ป้อมปราการกับตัวนครรวมกันเข้าเป็นหนึ่งเดียว โดยวัดที่สำคัญ ๆ ส่วนใหญ่ และบริเวณบ้านที่มีรั้วล้อมรอบของบรรดาเสนาบดีทั้งหลาย ตั้งอยู่ภายในป้อมปราการที่มีกำแพงล้อมรอบและมีคูเมืองล้อมไว้ ภายในบริเวณทั้งหมดนี้ มีเฉพาะ พระราชวังเท่านั้น ที่เป็นส่วนที่สำคัญที่สุด เมืองดังเช่นอยุธยาแม้จะมีป้อมปราการที่ใหญ่โตกว้างขวางโอบล้อมบริเวณที่เป็นเกาะในแม่น้ำกับส่วนที่เป็นทุ่งหญ้ากว้างใหญ่ที่โล่งเปล่าเป็นส่วนใหญ่ และกินเนื้อที่ถึงเจ็ดตารางกิโลเมตร กระนั้นชาวต่างชาติก็ยังถูกกันไว้ภายนอก ผลก็คือชีวิตด้านการพาณิชย์ส่วนใหญ่ของนคร ทำกันนอกบริเวณส่วนที่ถือว่าเป็นตัวเมืองอันมีกำแพงล้อมรอบ ในพม่า กัมพูชาและโลกมาเลย์ พรมแดนของนครที่มีขนาดใหญ่กว่า ยิ่งมีความชัดเจนน้อยยิ่งกว่านั้นไปอีก เนื่องจากมักมีเฉพาะบริเวณที่เป็นส่วนของราชสำนักเท่านั้น ที่มีกำแพงล้อมรอบเอาไว้ รอบ ๆ บริเวณส่วนนี้ มีกลุ่มบ้านเรือนที่สร้างด้วยไม้ที่มีต้นไม้ให้ร่มเงา รวมกันอยู่เป็นกระจุก ๆ แผ่กระจายออกไป สลับคั่นด้วยบริเวณบ้านล้อมรั้วกว้างขวางอันเป็นเขตของพ่อค้าและข้าราชการที่มั่งคั่ง บริเวณ

---

[36] Peter Boomgaard, ***Children of the Colonial State***, Amsterdam, 1989, 110-11.

บ้านของเศรษฐีที่มั่งคั่งที่สุดนั้น มีความละม้ายคล้ายคลึงป้อมปราการ เพราะมีกำแพงปกป้องล้อมไว้ (มักเป็นกำแพงง่าย ๆ ทำด้วยไม้ไผ่ พุ่มไม้มีหนาม หรือเป็นกำแพงดิน) นอกจากนี้แล้วยังมีสถานที่สำหรับแสดงความเคารพบูชาตามหลักศาสนา และมีที่พักอาศัยสำหรับคนที่มาพึ่งพาอาศัย

ในคริสต์ศตวรรษที่สิบหกและโดยเฉพาะอย่างยิ่งในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ตัวอย่าง (และการคุกคาม) ของชาวยุโรปและชาวจีน ส่งเสริมให้บรรดานครใหญ่ ๆ จำนวนมาก พากันสร้างกำแพงล้อมรอบบริเวณที่เป็นศูนย์กลางทั้งหมดซึ่งจำเป็นต้องได้รับการปกป้อง กระนั้น เมืองที่ใหญ่ที่สุดบางเมืองในภาคหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งอาเจะห์และมะตะรัม ก็ไม่เคยสร้างกำแพงยกเว้นส่วนที่ล้อมรอบตัวบริเวณพระราชฐานเท่านั้น ผลสะท้อนคือการไม่มีความรู้สึกที่ชัดเจนถึงคุณลักษณะเฉพาะตัวที่เด่นชัดหรือความเป็นเอกเทศของตัวนคร นครใหญ่ทั้งหลาย แผ่ขยายออกไปสู่ชนบทโดยเสรี และมิได้ถูกบังคับด้วยความรู้สึกว่าจะต้องสร้างอาคารสถานที่ที่ถาวร อัดกันอยู่อย่างหนาแน่นเบื้องหลังกำแพงที่ให้ความปกป้องคุ้มครองเหมือนอย่างในยุโรปหรือในจีน สำหรับผู้มาเยือนชาวยุโรป จึงดูเหมือนกับว่า แม้กระทั่งนครที่มีขนาดใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็ “มิได้มีอะไรมากไปกว่าสภาวะของหลาย ๆ หมู่บ้าน ที่มารวมตัวเข้าด้วยกัน” ซึ่งโดยส่วนใหญ่แล้ว ซุกซ่อนอยู่เบื้องหลังไม้ยืนต้นที่แตกกิ่งก้านสาขาสะพรั่ง

เนื่องจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีสภาพดินฟ้าอากาศที่ร้อนและเปิดรับต่อการเกิดสภาพน้ำท่วมขังอยู่เนือง ๆ จึงไม่เป็นที่น่าประหลาดใจที่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แม้พวกที่อยู่ในตัวเมืองใหญ่ มักนิยมอาศัยอยู่ในบ้านที่สว่างและโปร่ง สร้างขึ้นด้วยวัสดุที่ไม่ถาวร ในแบบยกพื้นสูง มีใต้ถุนโล่ง อย่างไรก็ดี การที่สิ่งปลูกสร้างที่ทำด้วยหินหรืออิฐอย่างถาวรหาได้ยากนั้น ยังมีเหตุผลทางการเมืองรวมอยู่ด้วย กล่าวคือชาวยุโรปนั้น กระวนกระวายเป็นพิเศษ ที่จะสร้างบ้านด้วยหิน ส่วนหนึ่งเพื่อหลีกเลี่ยงอันตรายจากอัคคีภัย แต่ส่วนใหญ่แล้ว เพื่อที่จะสามารถป้องกันตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ หลังจากที่พวกดัตช์ประสบความสำเร็จในการป้องกันตนเองอย่างที่ไม่อาจมีใครบุกฝ่าเข้ามาได้ในชายากาตรา (หรือจาการ์ตา ซึ่งเป็นชื่อที่พวกเขาเปลี่ยนให้กับปัตตาเวียเสียใหม่) ในค.ศ. 1619 คนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งมีความหวาดระแวงก็ยิ่งต่อต้านวิธีการเช่นนี้รุนแรงขึ้น บรรดาประมุขในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด สั่งห้ามไม่เฉพาะชาวยุโรป แต่รวมถึงราษฎรของตนเอง มิให้สร้างบ้านเรือนด้วยวัสดุที่ถาวร ชนิดที่จะสามารถใช้ป้องกันตนเองได้ กรณียกเว้นที่สำคัญอย่างเดียว คือสิ่งปลูกสร้างทางศาสนา ซึ่งมีประดับประดาอยู่ทั่วทุกเมืองใหญ่น้อย กับ*กุดัง* (โกดังหรือคลังสินค้า) ที่จมอยู่ในน้ำครึ่งหนึ่ง ทางการอนุญาตให้บรรดาพ่อค้าสร้างโกดังขึ้นสำหรับใช้บรรจุผ้าและสินค้าอย่างอื่น ๆ ที่ติดไฟได้ง่าย

อัคคีภัยเป็นภัยที่คอยคุกคามเมืองใหญ่ที่เต็มไปด้วยสิ่งปลูกสร้างที่ทำด้วยไม้อยู่ตลอดเวลา มีรายงานกล่าวถึงเพลิงไหม้ครั้งใหญ่ที่โหมกระหน่ำขึ้นมาอย่างกระทันหันในอาเจะห์ เมื่อค.ศ. 1602 เพลิงไหม้ครั้งนี้เผาผลาญบ้านเรือนไป 800 หลัง และครั้งที่เกิดขึ้นในค.ศ. 1688 เผาไป 8000 หลัง ในมากาสซาร์เมื่อค.ศ. 1614 มีอัคคีภัยทำนองเดียวกันนี้เกิดขึ้น และเผาผลาญบ้านเรือนไป 1260 หลัง ใน

อยุธยาเมื่อค.ศ. 1545 บ้านเรือนถูกเผาสูญไป 10,000 หลัง ส่วนปัตตานีนั้น ในช่วงที่เกิดการจลาจลใน ค.ศ. 1613 บ้านเรือนส่วนใหญ่ถูกเผาราบลงเกือบจนหมดสิ้น สำหรับพ่อค้าชาวยุโรปและชาวจีน เรื่องนี้เป็นที่มาของความกระวนกระวายอย่างไม่รู้จบ แต่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดูจะยอมรับความไม่ถาวรอันเป็นแก่นแท้ของบ้านเรือนของพวกเขา และเก็บรักษาสิ่งที่เป็นทรัพย์สินในรูปของวัตถุที่เคลื่อนย้ายได้เช่นทอง เครื่องเพชรพลอยและเสื้อผ้าอาภรณ์ต่าง ๆ หลังการเกิดอัคคีภัยครั้งหนึ่ง ๆ จะมีการสร้างส่วนต่าง ๆ ของเมืองขึ้นมาใหม่ทั้งหมด ภายในชั่วระยะเวลาเพียงสามหรือสี่วันเท่านั้น

ลักษณะของการพาณิชย์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

หนึ่งในบรรดาเหตุผลที่ทำให้เมืองในส่วนภาคพื้นสมุทรของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีประชากรค่อนข้างมาก ก็เพราะความจำเป็นของบรรดาพ่อค้าและกลาสีเรือ คนเหล่านี้จำเป็นต้องพำนักอยู่ที่เมืองท่าเป็นเวลาหลายเดือน เพื่อขายสินค้าของตน ซื้อสินค้าสำหรับการเดินทางในเที่ยวกลับ และรอให้ลมมรสุมเปลี่ยนทิศทาง ธรรมชาติของลมประจำฤดูที่พัดตามกำหนดอย่างสม่ำเสมอเป็นที่ยิ่งนี้ มีผลให้การใช้เส้นทางขนส่งสินค้าทางเรือที่สำคัญที่สุด – คือเส้นทางที่ข้ามอ่าวเบงกอล ทะเลจีนใต้ หรือทะเลชวา—จะกระทำกันในระยะที่กระแสลมอำนวยประโยชน์ให้มากที่สุด ดังนั้น การเดินทางเที่ยวขากลับ จึงมีได้มากที่สุดเพียงปีละครั้งเดียว เรือเดินสมุทรของจีนและญี่ปุ่น มาถึงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงระหว่างเดือนมกราคมถึงมีนาคม และกลับไปอย่างเร็วที่สุด ก็หลังจากเวลาล่วงเข้ามาถึงเดือนสิงหาคมถัดมา มีหลายกรณีที่พวกเขาใช้เวลาปีครึ่งอยู่ทางใต้ เยี่ยมเยียนท่าเรือต่าง ๆ หลายแห่งเพื่อหาสินค้าที่ดีที่สุดสำหรับการเดินทางเที่ยวกลับ ดังนั้น เมืองใหญ่ ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงฤดูกาลที่คึกคักมากที่สุดนั้น จะคลาคล่ำไปด้วยผู้ประกอบการค้าที่มาเยือนจากทั่วเอเชีย

พวกที่มีจำนวนมากที่สุด คือกลาสีเรือกับพ่อค้าที่เดินทางมากับสินค้าของตนเอง กลาสีเรือที่ทำงานอยู่บนเรือในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไม่ได้รับค่าจ้างตอบแทน (แม้ว่าบางคนจะได้รับอาหารปันส่วน) แต่พวกเขาได้รับจัดสรรพื้นที่ส่วนหนึ่งไว้สำหรับใช้ขนสินค้าของตนเองเพื่อนำมาค้าขาย กลาสีเรือที่มีตำแหน่งเป็นเจ้าหน้าที่เดินเรือ—คนนำร่อง *(มาลิม)* กัปตันเรือ หัวหน้ากลาสีเรือและนายท้ายเรือ ได้รับการจัดสรรพื้นที่ให้หนึ่ง*เปตัก* (บริเวณที่กั้นเป็นส่วนเล็ก ๆ) เต็ม ๆ กลาสีเรือที่เป็นเสรีชน ได้รับครึ่ง*เปตัก* มีเฉพาะลูกเรือที่เป็นทาสเท่านั้น ที่ไม่ได้ส่วนแบ่งใด ๆ เนื่องจากเรือสินค้าใหญ่ ๆ ในภูมิภาคนี้ บรรทุกลูกเรือมาด้วยระหว่าง 60 ถึง 100 คน การจัดสรรพื้นที่เหล่านี้ จึงสามารถมีปริมาณได้มากถึงหนึ่งในสี่ของสมรรถนะการขนสินค้าของเรือ พ่อค้าที่เดินทางมากับเรือ ที่อ้างถึงไว้ใน

ประมวลกฎหมายมาเลย์ ด้วยคำที่ได้มาจากภาษาจีนว่า *กีวี* ต้องเจรจากับ*นาโกทา* (ผู้ควบคุมสินค้า) เรื่องจำนวน*เปตัก*ที่ตนจะได้ครอบครอง และราคาค่าเช่าการใช้พื้นที่ดังกล่าว[37]

เนื่องจาก*นาโกทา*เป็นเจ้าของเรือ หรือไม่ก็เป็นตัวแทนของเจ้าของเรือที่มากับเรือ *นาโกทา*จึงเป็นบุคคลที่เป็นกุญแจสำคัญของการเดินทางเพื่อการค้า และเป็นผู้ประกอบการอย่างแท้จริงที่สุดของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประมวลกฎหมายทางทะเลของมาเลย์ *(อันดัง-อันดัง ลาอุต)* ให้ภาพที่แสดงถึงบทบาทของ*นาโกทา*ได้อย่างดีเยี่ยม ประมวลกฎหมายฉบับนี้ *นาโกทา* ของเมละกากลุ่มหนึ่ง ได้ร่วมกันร่างขึ้นในราวค.ศ. 1500 เพื่อใช้เป็นเครื่องชี้นำแนวทางการดำเนินธุรกิจ ดังนั้น จึงเป็นธรรมดาที่กฎหมายนี้จะต้องเน้นหนักถึงอำนาจของ*นาโกทา*ยามที่อยู่ในทะเลเอาไว้ กฎหมายฉบับนี้เปรียบอำนาจของ*นาโกทา*ไว้เทียบเท่ากับประมุขบนฝั่ง คือกุมความเป็นความตายของกลาสีเรือและผู้โดยสารไว้ในมือของตน เมื่อมาถึงท่าเรือ ในยามที่ตลาดกำลังอยู่ในระยะที่เอื้ออำนวยประโยชน์ได้มากที่สุด *นาโกทา*ก็มีสิทธิ์ที่จะขายสินค้าของตนก่อนผู้อื่น คือสี่วันก่อนการขายสินค้าของ*กีวี* และหกวันก่อนสินค้าของกลาสีเรือ นอกจากรับผิดชอบสินค้าของตนเองหรือสินค้าของเจ้าของเรือที่เขาเป็นตัวแทนแล้ว *นาโกทา*ยังเป็นผู้รับผิดชอบสินค้าส่วนสำคัญซึ่งพ่อค้าที่อยู่ทางบ้านมอบหมายให้เดินทางมากับตนด้วย

ระบบการค้าแบบคอมเมนดา ได้รับการพัฒนาขึ้นมาเป็นอย่างดี ตามระบบนี้ พ่อค้าทั้งหลายจะส่งสินค้ามาในเรือของอีกคนหนึ่ง โดยมอบหมายให้อยู่ในความดูแลของตัวแทนของตนที่เดินทางมาในฐานะ*กีวี* หรือไม่เช่นนั้น ก็มอบหมายไว้กับ*นาโกทา* โดยให้ค่าตอบแทนที่แน่นอน ระบบการค้าแบบนี้ในเมละกาของมาเลย์เมื่อราวค.ศ. 1510 มีบรรยายไว้ดังนี้

> หากข้าพเจ้าเป็นพ่อค้าในเมละกา และมอบสินค้ามูลค่าหนึ่งร้อยครูซาโด -- ตามราคาที่เป็นอยู่ทั่วไปในเมละกาขณะนั้น -- ให้แก่ท่าน ผู้ซึ่งเป็นเจ้าของเรือสำเภา โดยข้าพเจ้าเป็นผู้รับความเสี่ยงเอง ในขากลับ [จากชวา] พวกเขาก็จะให้เงินข้าพเจ้ามาหนึ่งร้อยสี่สิบ โดยไม่มีสิ่งอื่นเลย โดยที่การชำระเงิน ก็เป็นไปตามกฎหมายเมละกา คือสี่สิบสี่วันภายหลังจากที่เรือสำเภามาถึงท่าเรือ[38]

---

[37] การอภิปรายถึงเรื่องราวเหล่านี้ในภาษาอังกฤษ มีอยู่เพียงแห่งเดียวใน M.A.P. Meilink-Roelofsz, ***Asian Trade and European Influence in the Indonesian Archipelago between 1500 and about 1630***, The Hague, 1962, 36-59. ผลงานชิ้นนี้ บุกเบิกเรื่องการใช้***อันดัง-อันดัง ลาอุต***—ซึ่งเรื่องนี้ ดู Sir Richard Winstedt, ed., "The Maritime Laws of Malacca" JMBRAS, 29,3 (1956). หลังจากที่มีผลงานชิ้นนี้ออกมาแล้ว จึงได้มีแหล่งข้อมูลที่สำคัญของโปรตุเกส เกี่ยวกับการขนส่งสินค้าทางเรือในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในสมัยราว ค.ศ. 1520 ปรากฏออกมา นั่นคือ Luis Filipe Thomaz, ***De Malaca a Pegu. Viagens de um Feitor Portugues (1512-1515)***, Lisbon, 1966; Geneviève Bouchon, "Les Premiers Voyages Portugais à Pegou (1515-1520)", ***Archipel***, 18 (1979).

[38] ***Suma Oriental of Tomé Pires***, 284.

คำว่า “เรือจุง” (junk--เรือสำเภา ในภาษาโปรตุเกส เรียกว่า จุงโกส *juncos*) ที่ใช้ในที่นี้ เป็นคำที่แหล่งข้อมูลของยุโรป จีน อาหรับหรือมาเลย์ ต่างใช้กันเป็นกิจวัตร โดยหมายถึงเรือสินค้าขนาดใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คำว่าจุงนี้เป็นคำที่ เข้าสู่ภาษาต่าง ๆ ของยุโรป โดยออกจากภาษามาเลย์ ทว่ากำเนิดของคำนั้น น่าจะอยู่ที่ภาษาชวา นับตั้งแต่ที่พวกยุโรปมาถึง ในช่วงเวลาภายหลังค.ศ. 1500 ไม่นาน พวกเขาใช้คำจุงเพื่อหมายถึงเรือเดินสมุทรขนาด 100 ถึง 600 ตัน มีเสากระโดงเรือสองหรือสามเสา กับหางเสือที่คล้ายกับใบพายสองอัน อยู่ที่บริเวณด้านข้างของท้ายเรือที่มีปลายแหลมข้างละอัน จากการขุดค้นซากเรือที่อับปางในยุคสมัยใหม่ รวมทั้งคำบรรยายถึงเหตุการณ์ในสมัยดังกล่าว เราจึงได้ทราบว่า มีเรือลักษณะที่คล้ายกันนี้อย่างมาก แล่นใบไปทั่วน่านน้ำต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และทะเลจีนใต้ อันที่จริงแล้ว มีผู้เสนอแนะด้วยว่า ควรให้ฉายาเรือนี้ว่าเป็นเรือพันธุ์ผสม เชื้อสาย “ทะเลจีนใต้” เนื่องจากก่อสร้างด้วยวิธีเชื่อมต่อไม้กระดานของตัวลำเรือด้วยเดือยไม้ และหางเสือคู่ของเรือ ก็เป็นลักษณะที่มีอยู่ทั่วไปในการต่อเรือประเภทอื่น ๆ ทั้งหมดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทั้งนี้เรือเดินสมุทรยังใช้ตะปูเหล็กเสริมกับปากกาที่เป็นอุปกรณ์คีบจับ ตลอดจนมีการแบ่งสัดส่วนบริเวณที่เก็บสินค้า และลักษณะอื่น ๆ ที่เป็นลักษณะแบบฉบับของจีน รวมอยู่ด้วยเช่นเดียวกัน[39]

ในคริสต์ศตวรรษที่สิบห้า และน่าจะเป็นได้ว่าก่อนหน้านั้นสักระยะหนึ่งแล้ว ที่ในหมู่ช่างต่อเรือและพ่อค้าชาวจีน ชาวชวาและชาวมาเลย์ จะมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันอย่างเพียงพอ จนสามารถใช้เป็นเหตุผลอธิบายการเกิดรูปแบบพันธุ์ผสมของเรือดังกล่าวได้ ชาวจีนจำนวนมากเข้ามาตั้งบ้านเรือนพักอาศัยอยู่ตามเมืองท่าต่าง ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และสร้างเรือของตนขึ้นที่นี่ และแม้กระทั่งผู้ประกอบการค้า ที่ประจำอยู่ในจีนใต้ บางครั้งก็ยังมาจ้างช่างในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต่อเรือให้ เนื่องจากที่นี่มีไม้ที่ดีกว่าและราคาถูกกว่า อู่ต่อเรือที่มีธุรกิจคึกคักมากที่สุด อยู่ที่เมืองท่าของมอญ (หรือของพะโค) คือเมาะตะมะ และผู้ประกอบการค้าชาวมอญ หลังจากเดินทางจากบ้านเกิดของตนมาค้าขายที่เมละกา ก็มักขายทั้งเรือและทั้งสินค้าที่ในเมละกานี้อยู่เนือง ๆ

ในตอนที่พวกโปรตุเกสมาถึง มีเรือสำเภาประเภทนี้ในระดับหลายร้อยตัน เป็นส่วนสำคัญของการค้าทางทะเลในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เรือเหล่านี้มีขนาดเทียบเท่ากับเรือของโปรตุเกส อย่างไรก็ดี ภายในช่วงคริสต์ศตวรรษที่สิบหกนี้ เรือโปรตุเกสขยายขนาดให้ใหญ่ขึ้น ในขณะที่เรือสำเภาลดขนาดให้เล็กลงไป ในเวลาที่ดัตช์บรรยายถึงเรือเหล่านี้ครั้งแรกสุดคือในราวค.ศ. 1600 นั้น มีเรือขนข้าวเหลือเพียงไม่กี่ลำ ที่มีขนาดเกิน 200 ตัน และใช้ขนส่งสินค้าสิ่งละอันพันละน้อย จากชวาไปยังเมละกา ลักษณะที่เป็นอยู่อย่างมั่นคงแล้วในเกือบทุกบริเวณ จะเป็นดังนี้คือมีเรือลำเล็ก ๆ หลายพันลำ

---

[39] Pierre-Yves Manguin, “Relationship and Cross-influences between Southeast Asian and Chinese Shipbuilding Traditions”, *Final Report, SPAFA Consultative Workshop on Maritime Shipping and Trade Networks in Southeast Asia,* Bangkok, 1984, 197-212.

ขนาดลำละไม่ถึง 40 ตัน ที่แบ่งสินค้ากันขนส่ง เมื่อถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ด ทั้งชาวยุโรปและเอเชีย จะไม่ใช้คำว่า “เรือสำเภา” เรียกเรือขนาดย่อม ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อีกต่อไป แต่ใช้เรียกเฉพาะเรือจีน ซึ่งยังคงมีขนาดหลายร้อยตัน เรือใหญ่ ๆ ที่เหลืออยู่ในมือของชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีแต่เฉพาะเรือที่ติดตั้งอุปกรณ์ประกอบแบบยุโรป ซึ่งพระประมุขของสยาม บันเตน และพม่า ทรงสร้างขึ้นสำหรับใช้ในการค้าขายทางไกลของพระองค์เท่านั้น

ภาพ 3.2 เรือที่ชายฝั่งทะเลชวา ในค.ศ. 1596 ตามที่บรรยายไว้ในเรื่องราวคำบอกเล่าของวิลเลม โลดวิคซ์ เกี่ยวกับการเดินทางครั้งแรกของดัตช์มายังอีส อินดีส ที่อยู่ทางซ้ายคือเรือสำเภาชวา ทางขวาคือเรือสำเภาจีน ที่อยู่ไกลออกไปเบื้องหลัง คือเรือ*ปราหุ*ของชวา และที่อยู่ด้านหน้าคือเรือประมง

From Lodewycksz’s Account of the First Dutch Voyage in ***De Eerste Schipvaart der Nederlanders Naar Oost-Indie,*** vol. I, The Hague, Nijhoff for the Linschoten-Vereeniging, 1915.

การที่เรือสำเภาหายไปจากท้องทะเล เป็นสิ่งที่สะดุดตาอย่างหนึ่ง ที่บอกถึงความตกต่ำของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในเรื่องการมีส่วนร่วมในการค้าอันมีขอบข่ายใหญ่โตกว้างขวาง ไม่เป็นการยากที่จะทำความเข้าใจในเรื่องนี้ เมื่อพิจารณาถึงหายนะที่พวกโปรตุเกสก่อให้เกิดขึ้นในหมู่เรือที่แล่นช้าพวกนี้ ในทศวรรษ 1510 เรือขนาดใหญ่ที่ไม่มีความคล่องตัวเช่นนี้ ให้ผลตอบแทนอย่างสูง ใน

สภาพเงื่อนไขที่มีความปลอดภัยค่อนข้างสูง แต่การโจมตีซึ่งการขนส่งสินค้าของมาเลย์และชวาต้องประสบจากพวกโปรตุเกสในตอนแรกและพวกดัตช์ในเวลาต่อมา ทำให้ปัจจัยทางทหาร กลายเป็นสิ่งที่มีความสำคัญมากกว่า เรือที่เร็วกว่า ซึ่งอาศัยทุนที่จะนำไปเสี่ยงน้อยกว่า จึงได้รับความนิยมนำมาใช้เพื่อวัตถุประสงค์ทางการค้ากันมากกว่า เรือลำใหญ่ที่สุดของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่สร้างขึ้นภายหลัง ค.ศ. 1640 ได้แก่เรือรบแบบที่ติดใบและใช้ฝีพายควบกัน เรือที่ติดอาวุธไว้เพียบเช่นนี้ มีบทบาทสำคัญในยุทธการทางทหารของอาเจะห์ อินโดนีเซียตะวันออก บอร์เนียว ฟิลิปปินส์ สยามและเวียดนาม

ยุคนี้ เป็นยุคซึ่งการพาณิชย์ทางน้ำ สามารถทำได้สะดวกกว่าทางบกมากมายนัก และทั่วทั้งภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นี้ ก็มีทางน้ำไว้ให้ใช้ได้ดีอย่างน่าทึ่ง ทุกรัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต่างมีทางเข้าถึงทะเล หรือมีเส้นทางเดินเรือที่สำคัญทางแม่น้ำ เรือติดใบ แล่นทวนแม่น้ำอิระวดีขึ้นไปได้ตลอดทางจนถึงอังวะ ในขณะที่แม่น้ำแดง แม่น้ำโขงและแม่น้ำเจ้าพระยา ก็ล้วนเป็นเส้นทางที่ใช้เดินเรือได้สะดวกไปได้ไกลถึงนครหลวงของเวียดนาม กัมพูชาและสยาม ตามลำดับ น้ำตกโขน เป็นพรมแดนธรรมชาติที่คั่นระหว่างกัมพูชากับลาว ซึ่งจะเดินทางผ่านไปได้ ก็ด้วยการให้ผู้โดยสารและสินค้าขึ้นฝั่งไปให้หมดเสียก่อน ทว่าแม่น้ำโขง ก็มีส่วนที่สามารถใช้เดินเรือได้ หลายร้อยกิโลเมตร แม่น้ำสายนี้จึงเป็นเส้นโลหิตที่สำคัญสำหรับราชอาณาจักรลาวซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่เวียงจันทน์ การขนส่งทางถนนตลอดทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น ตรงข้ามกับเส้นทางแม่น้ำเหล่านี้ คือยังคงล่าช้าและมีอันตรายอย่างที่สุด จะมีกรณียกเว้นก็เฉพาะถนนสายที่มีความสำคัญทางทหารต่อราชอาณาจักรที่สำคัญ ๆ เช่นถนนสายที่ใช้การได้ดีจากมะตะรัมไปยังทะเลซึ่งอยู่ใกล้กับเซมารัง และเส้นทางยุทธศาสตร์บางสาย ที่อยู่ใกล้กับนครหลวงของพม่า เส้นทางที่สำคัญที่สุดสำหรับเกวียนเทียมวัวได้แก่เส้นทาง —จากเวียงจันทน์ถึงอยุธยา จากพม่าตอนเหนือและลาวเข้าสู่ยูนนาน และเส้นทางที่ข้ามเข้าไปยังคาบสมุทรมลายูจากตะนาวศรี—เส้นทางเหล่านี้ต้องเดินทางกันเป็นขบวนคาราวานเพื่อความปลอดภัย ในจังหวะก้าวที่ช้าอย่างสาหัส ของเกวียนที่ชำรุดทรุดโทรม

ระบบการเงินของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็เช่นเดียวกับระบบการเงินของอินเดีย คือต้องอาศัยนายหน้าที่อยู่ในวรรณะที่ทำการค้าของฮินดูอยู่เป็นอันมาก—ได้แก่*ชาราฟ* แห่งกุเจรัตและ *เชตติอาร์* ของอินเดียใต้—การทำงานของคนเหล่านี้มีเครือข่ายแผ่ไปไกลถึงเมืองค้าขายที่สำคัญ ๆ ของชายฝั่งมหาสมุทรอินเดียทั้งหมด พวกเขามีระบบการออกเอกสารการสั่งชำระเงินที่พัฒนาขึ้นอย่างดี (เรียกว่า *ฮุนดี* --ในภาษาฮินดี) ซึ่งสามารถออกให้ในเมืองหนึ่ง แล้วนำไปขึ้นเงินสดในอีกเมืองหนึ่งได้ ซึ่งรวมถึงเมืองท่าอย่างเช่นเมละกา บันเตนหรืออาเจะห์ด้วย กลุ่มชนที่อยู่ในวรรณะที่ทำการค้าเหล่านี้ เป็นกรณีตัวอย่างของผู้รับแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศพวกแรก ซึ่งเป็นอาชีพที่จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับเมืองใหญ่ เพราะในเมืองใหญ่อาจมีเงินเหรียญประเภทต่าง ๆ มากมายเป็นสิบ ๆ ประเภทซึ่งใช้กันอยู่ในขณะนั้น นอกจากนี้แล้ว คนเหล่านี้ยังปฏิบัติงานในฐานะนายธนาคารหรือนายหน้าให้กับเหล่าพ่อค้าอีกด้วย พ่อค้าเมืองฟลอเรนซ์คนแรกที่มาเยือนเมละกา รับรู้ด้วยความประหลาดใจว่า พ่อค้ากุเจรัตที่

พำนักอยู่ในเมละกา มีความสามารถเท่ากับนายธนาคารอิตาเลียนในทุก ๆ แง่[40] พ่อค้าชาวยุโรปตามเมืองท่าที่ไม่คุ้นเคย โดยทั่วไปแล้ว จำเป็นต้องอาศัยคนเหล่านี้ เพื่อหลีกเลี่ยงการถูกโกง

ตามเมืองใหญ่ ๆ ในภูมิภาคที่มีคนนานาชาติอาศัยอยู่ จะมีตลาดเงินตราที่เชื่อถือได้ ประมุขและข้าราชการชั้นนำมักใช้ตลาดเงินนี้เป็นที่ออกทุนให้พ่อค้ารายใหญ่กู้ อัตราดอกเบี้ยในคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดในสยาม ปัตตานีและแจมบี อยู่ในระดับใกล้เคียงกันมาก คือประมาณร้อยละ 2 ต่อเดือน ในขณะที่มีรายงานว่า ดอกเบี้ยที่อาเจะห์ในสมัยของอิสกานดาร์ มุดา มีกฎหมายกำหนดให้คงระดับต่ำไว้เพียงร้อยละ 12 ต่อปี ตัวเลขดังกล่าว ซึ่งเกือบจะต่ำเท่ากับอัตราดอกเบี้ยในเมืองใหญ่ ๆ ในยุโรปหรืออินเดียในสมัยเดียวกัน บ่งบอกเป็นนัย ถึงการเป็นตลาดเงินตราที่ซับซ้อนและวางใจได้ อย่างไรก็ดี มีรายงานอื่น ๆ อีกมากมายเกี่ยวกับอัตราดอกเบี้ยที่สูงถึงร้อยละ 100 ต่อปี หรือมากกว่านั้น ซึ่งเป็นการบ่งชี้ว่า อัตราดอกเบี้ยที่ต่ำ แสดงถึงเครือข่ายของผู้กู้ยืมรายใหญ่ ซึ่งเป็นผู้ที่อยู่ในเขตตัวเมืองและเป็นอภิสิทธิ์ชนที่ได้รับความไว้วางใจ พระประมุขบางพระองค์และบริษัทยุโรปบางแห่ง รวมอยู่ในหมู่ผู้กู้ยืมรายใหญ่ที่ว่านี้ด้วย

ไม่เป็นที่น่าประหลาดใจแต่อย่างใด ที่คำภาษามาเลย์ที่หมายถึงทุน *(โมดัล)* ที่ใช้กันในการทำธุรกรรมการพาณิชย์ที่กำลังเฟื่องฟูอยู่ในคริสต์ศตวรรษที่สิบหก เป็นคำที่ยืมมาจากภาษาทมิฬ ในขณะที่แนวคิดอื่น ๆ อย่างเช่นการล้มละลาย (*มูฟลิส*) และดอกเบี้ยขูดเลือด *(ริบา)* นำมาจากภาษาอาหรับและกฎหมายอิสลาม กระนั้นก็ดี แนวคิดเรื่องสินเชื่อและหนี้สินที่เก่าแก่กว่านี้มาก ก็มีฝังลึกอยู่ทั่วเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แนวคิดเหล่านี้บางคราว แสดงออกมาให้เห็นโดยผ่านทางภาพลักษณ์ของดอกเบี้ยในฐานะที่เป็นดอกไม้ (*บุงกา*ในภาษามาเลย์ และ*ดอก*ในภาษาไท) และคิดถึงเงินต้นในฐานะที่เป็นพืชหรือต้นไม้ ผู้ประกอบการค้าชาวอินเดีย จีนและยุโรป ซึ่งพบว่า ตนเองสามารถลงทุนในธุรกิจการขนส่งสินค้าภายในหรือการให้เงินเป็นค่าผลิตผลทางการเกษตรล่วงหน้านั้น พวกเขาดูจะมีความห่วงใยเรื่องการไม่ชำระหนี้น้อยกว่าที่บ้านเกิดของตน เพราะ “กฎหมายหนี้สินของที่นี่เคร่งครัดมากเสียจนเจ้าหนี้ อาจยึดตัวลูกหนี้ ลูกเมีย และทาสของเขา รวมถึงทุกอย่างที่เขามี แล้วเอามาขายเพื่อใช้หนี้ได้”[41] เรื่องนี้มิใช่เพราะมีสถาบันการเงินที่ซับซ้อน หากแต่เป็นสมมุติฐานที่มีฝังอยู่ ที่ว่าหนี้สินมีความหมายถึงพันธะ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง พันธะที่ผูกพันกับการใช้แรงงาน ในทุกรัฐของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และแม้กระทั่งในสังคมชนเผ่าที่ปราศจากรัฐตามภูเขา ลูกหนี้ที่ไม่ชำระเงิน ต่างกลายเป็นทาสของเจ้าหนี้ โดยมีพันธะที่จะต้องรับใช้เจ้าหนี้ไปจนกว่าจะชำระเงินต้นได้หมด ลักษณะความเป็นทาสดังกล่าว มิได้มองกันว่าเป็นเรื่องเคราะห์ร้ายที่มากมายอันใดนัก ตรงกันข้าม เงินกู้ทุกก้อนที่ให้ไป มี

---

[40] Letter to fra Zuambatista in Florence, 31 January 1513, in Angelo de Gubernatis, ***Storia dei Viaggiatori Italiani Nelle Indie Orientali***, Livorno, 1875, 375-7.

[41] E. Scott, “An Exact Discourse…of the East Indians”, 1606, in ***The Voyage of Sir Henry Middleton to the Moluccas 1604-1606***, ed. William Foster, London: Hakluyt Society, 1943, 173.

ความหมายบอกถึงพันธกรณีที่ลูกหนี้มีต่อเจ้าหนี้ในบางรูปแบบอยู่แล้ว ความพร้อมของเจ้าหนี้ในการให้เงินกู้ ก็มีความหมายอยู่เป็นนัย ๆ ถึงความพร้อมที่จะรับลูกหนี้มาเป็นข้าช่วงใช้ บางครั้งมีการทำสัญญากู้หนี้ยืมสินอย่างจงใจที่จะให้ลูกหนี้มาเป็นข้าช่วงใช้บุคคลที่มีอิทธิพล อาจเป็นไปได้ว่า เท่ากับเป็นการหนีพันธะที่หนักหน่วงยิ่งกว่า – อาทิเช่น พันธะในการต้องไปทำงานให้แก่กษัตริย์โดยไม่ได้รับค่าตอบแทน เป็นต้น

การปรับให้มีลักษณะเป็นการค้า ซึ่งแน่นอนอย่างไม่มีข้อสงสัยว่า เป็นสัญลักษณ์ของคริสต์ศตวรรษที่สิบหกและสิบเจ็ดนั้น ดูเหมือนว่าเป็นการย้ำเน้นถึงความสำคัญของข้อผูกมัดระหว่างเจ้าหนี้และลูกหนี้ ในฐานะที่เป็นพื้นฐานของพันธะหน้าที่ในการทำงานให้ ประมวลกฎหมายที่มีกำเนิดจากช่วงระยะเวลานี้ แน่นอนว่า เกี่ยวข้องอย่างมากกับทาส ในฐานะรูปแบบของทรัพย์สินที่สำคัญที่สุด (และเป็นรูปแบบของทรัพย์สินที่มีความซับซ้อนอย่างที่สุดในแง่กฎหมายอีกด้วย) มีผู้สังเกตการณ์เขียนบันทึกไว้ซึ่งดูแล้วเหมือนกับว่า ประชากรส่วนใหญ่โดยเฉพาะอย่างยิ่งตามเมืองใหญ่เป็นทาส และคนเหล่านี้ เป็นผู้ทำงานใช้แรงกายทุกอย่าง เรื่องนี้เป็นความจริงในแง่ที่ว่า ตลาดแรงงานเสรีนั้น ไม่มีอยู่ และผู้ที่ต้องการหาคนมาทำงาน ต้องไปหาซื้อทาสมาทำ หรือไปว่าจ้างทาสของคนอื่น ๆ มาทำให้ ผู้ที่ทำงานก่อสร้างส่วนที่หนักที่สุดส่วนใหญ่ คือการก่อสร้างป้อมปราการ คลองชลประทานและวังเจ้าจะได้แก่เชลยที่ถูกกวาดต้อนมา คนเหล่านี้ถือกันว่า เป็นทาสของกษัตริย์ที่มีชัยชนะ

ในอีกทางหนึ่ง ความเป็นทาสนั้น ก็มิได้ถือกันว่าเป็นสถานภาพที่ต่ำทราม ยกเว้นเฉพาะเมื่อเกี่ยวข้องกับเชลยต่างชาติ ที่ “ป่าเถื่อน” อย่างเช่นชนที่เพิ่งจับตัวมาได้ใหม่ ๆ จากบนเขาหรือจากเกาะที่อยู่ทางตะวันออกสุด แม้กระนั้นเชลยที่มีสถานภาพต่ำต้อยเช่นนี้ ก็ยังถูกกลืนเข้ามารวมอยู่ในกลุ่มประชากรส่วนข้างมากอย่างรวดเร็ว เพราะไม่มีระบบกฎหมายใดของรัฐ รองรับการที่จะกำหนดให้สถานะความเป็นทาสของพวกเขาเป็นเรื่องถาวร ทว่าความเป็นทาสเป็นเงื่อนไขที่เลี่ยงไม่พ้นอย่างหนึ่งสำหรับผู้ที่ถูกจับกุมหรือถูกซื้อมาใหม่ ๆ เพราะเป็นการสื่ออย่างถูกต้องถึงความจริงในข้อที่ว่า พวกเขาสามารถถูกโอนย้ายไปสู่เจ้าของอีกคนหนึ่งได้ โดยที่พวกเขามิได้สมัครใจ โดยผ่านการขาย การให้เป็นของกำนัล หรือการสืบทอดมรดก กระนั้นเราจำเป็นต้องกล่าวเน้นด้วยว่า นี่เป็นระบบทาสแบบ “เปิด” ซึ่งผู้คนย้ายเข้าออกกันอย่างแทบไม่รู้สึกเดือดร้อนอะไร ดังที่ได้มีผู้ถึงกล่าวถึงอาเจะห์ในสมัยคริสต์ศตวรรษที่สิบเจ็ดไว้ว่า “คนแปลกหน้าไม่อาจรู้ได้โดยง่ายว่า ในหมู่พวกเขานั้น ใครเป็นทาส และใครไม่ใช่ เพราะพวกเขาทุกคน ต่างเป็นทาสของอีกคนหนึ่ง ในลักษณาการหนึ่ง”[42]

เนื่องจากผู้ประกอบการค้าจากนอกภูมิภาค คือฝ่ายที่กระตุ้นความเจริญในด้านการค้าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างไม่ต้องสงสัย ทั้งพวกเขามีส่วนสร้างคุณประโยชน์อย่างมาก ต่อชีวิตในนครที่เป็นศูนย์กลางการค้า ดังนั้นเราจึงอาจตั้งคำถามได้ว่า การแปรสภาพไปสู่ลักษณะที่เป็นการค้าของดินแดนนี้และรูปแบบการแลกเปลี่ยนและการผลิตแบบทุนนิยม เป็นเพียงของต่างด้าวที่มีอยู่เพียงใน

---

[42] William Dampier, ***Voyages and Discoveries***, 1699, reprinted London, 1929, 98.

วงจำกัดในดินแดนนี้และส่งผลกระทบต่อสังคมแวดล้อมเพียงเล็กน้อย เช่นเดียวกับที่เงินทุนของยุโรปส่งผลต่อเศรษฐกิจของอาณานิคม ในคริสต์ศตวรรษที่สิบเก้าแต่เพียงเล็กน้อย "ในแบบทวิภาพ" ใช่หรือไม่ เทคโนโลยี มาตราการชั่งและเงินเหรียญของจีน วิธีการประกอบธุรกรรมทางการเงินของอินเดีย กฎหมายการพาณิชย์ของอิสลาม และเทคโนโลยีกับเงินทุนของยุโรป ทั้งหมดนี้ ล้วนมีบทบาทสำคัญในการสร้างลักษณะเฉพาะของชุมชนเมืองและชีวิตทางการพาณิชย์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงระยะเวลานี้

ประเด็นแรกที่จะต้องกล่าวถึงไว้ในที่นี้ คือ สำหรับบรรดาผู้ประกอบการในภูมิภาคนี้ "ความเป็นต่างด้าว" เป็นสินทรัพย์อย่างหนึ่งอย่างไม่มีข้อสงสัย มีตัวอย่างมากมายที่แสดงว่าองค์ประมุขทรงมีความรู้สึกริษยาราษฎรของพระองค์เอง ซึ่งมั่งคั่งร่ำรวยขึ้นมามากเสียจนดูเหมือนว่าจะเป็นภัยคุกคามไปถึงองค์พระมหากษัตริย์ การใช้อำนาจแบบอัตตาธิปไตยขององค์ประมุข เพื่อริบทรัพย์สมบัติดังกล่าวของเอกชน มีสิ่งเหนี่ยวรั้งที่เป็นสถาบันน้อยมาก ชาวต่างชาติได้เปรียบตรงที่อยู่ภายนอกระบบอำนาจ ท้องถิ่น รวมทั้งได้เปรียบในแง่ที่สามารถย้ายออกไปอยู่ที่เมืองท่าอีกเมืองหนึ่งได้ ในกรณีที่ถูกกลั่นแกล้งจากองค์ประมุข พ่อค้าชาวต่างชาติที่มั่งคั่ง ที่พำนักอยู่ ณ เมืองท่าหนึ่งใดมาเป็นเวลานานหลายปี ย่อมเป็นธรรมดาที่จะกลายเป็นผู้มีอิทธิพลขึ้นมา และอาจถูกดึงเข้าไปอยู่ในฝ่ายบริหารการพาณิชย์ในฐานะ *สยาห์บันดาร์* (นายท่าเรือ) หรือในบางกรณี เป็นกระทั่งเสนาบดีหรืออัครมหาเสนาบดีประจำดินแดนตัวจริงไปเลย ในกรณีดังกล่าว พวกเขามีประโยชน์ต่อพระประมุข เพราะมีความรู้เกี่ยวกับพ่อค้าต่างชาติ มีทักษะด้านการทหาร และที่สำคัญเหนือสิ่งอื่นใด คือในฐานะที่เป็นชาวต่างชาติ พวกเขาจึงไม่สามารถที่จะท้าทายตำแหน่งของกษัตริย์ได้ ทว่าเมื่อบุคคลสำคัญดังกล่าวหรือทายาทของพวกเขา เข้ามีส่วนพัวพันกับกิจการในราชสำนักอย่างเต็มที่ เสียจนไม่ได้ถูกมองว่าเป็นคนต่างชาติอีกต่อไป-- เหมือนอย่างเช่นพวก*เบนดาฮารา* ในเมละกาซึ่งสืบเชื้อสายมาจากชาวทมิฬ หรือพวกบุนนาคในสยาม ที่สืบเชื้อสายมาจากชาวเปอร์เซีย-- พวกเขาก็มิได้ปลอดพ้นจากความพิโรธหรือความริษยาของกษัตริย์ ที่บังเกิดมีขึ้นเป็นระยะ ๆ อีกต่อไป

อย่างไรก็ดี ผู้ประกอบการค้า "ชาวต่างชาติ" เหล่านี้ ไม่ว่าในเมืองท่าใด ย่อมต้องมีชาวต่างชาติที่เป็นชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เองรวมอยู่ด้วยเป็นจำนวนมากเสมอ ในเมละกาก่อนการพิชิตของโปรตุเกสนั้น มีชาวชวาและ "ลูซอน" (ชาวตากาล็อกที่นับถือศาสนาอิสลาม) รวมอยู่ในกลุ่มเจ้าของเรือและผู้ประกอบการค้าที่มีขอบข่ายใหญ่โตกว้างขวางมากที่สุดด้วย หลังการล่มสลายของเมละกา ประชากรที่มีกำเนิดจากนานาชาตินานาภาษาที่กลายเป็นชาวมาเลย์ ก็แพร่กระจายออกไปทั่วเมืองท่าต่าง ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดังนั้น "ชาวมาเลย์" (หมายถึงมุสลิมที่พูดภาษามาเลย์) จึงได้กลายเป็นกลุ่มพ่อค้าที่สำคัญกลุ่มหนึ่งในแวดวงพ่อค้าของบันเตน (และปัตตาเวียของดัตช์ในเวลาต่อมา) ของมากาสซาร์ ของกัมพูชาและของสยาม รวมทั้งเป็นผู้มีส่วนสำคัญอยู่ในเมืองท่าต่าง ๆ ของมาเลย์ อย่างเช่นปัตตานี ปาหังและบรูไน พวกมอญที่พะโค (พม่าตอนใต้) เป็นเจ้าของเรือและผู้ประกอบการค้าอยู่ตาม

เมืองท่าต่าง ๆ มากมายทางฟากตะวันออกของมหาสุมทรอินเดีย ดัตช์บรรยายถึงพ่อค้านานาเชื้อชาติที่มาต้อนรับพวกเขาที่บันเตนในค.ศ. 1596 ไว้ดังนี้

> พวกเปอร์เชีย ซึ่งเรียกกันในชวาว่า คอราซาน คือพวกที่ปกติแล้ว หาเลี้ยงชีพจากหิน [อัญมณี] และยา...พวกอาหรับและพะโค [มอญ] คือคนที่ส่วนใหญ่แล้ว ประกอบการค้าทางทะเล โดยบรรทุกและนำสินค้าจากเมืองหนึ่งไปยังอีกเมืองหนึ่ง และกวาดซื้อสินค้าจีนไปมากมาย พวกเขานำสินค้าจีนไปแลกเปลี่ยนกับผลิตผลอื่น ๆ ที่มาจากเกาะที่อยู่รอบ ๆ ซึ่งรวมถึงพริกไทยด้วย เอาไว้รอท่าตอนที่พวกจีนกลับมาซื้อ ชาวมาเลย์และกะลิง [ชาวอินเดียใต้] เป็นผู้ประกอบการค้าซึ่งเอาเงินไปลงทุนเพื่อเอาดอกเบี้ย และลงทุนไปกับการเดินเรือและให้เงินกู้แบบที่มีเรือเป็นหลักทรัพย์ค้ำประกัน เนื่องจากความจน ชาวกุเจรัตจึงมักถูกนำมาใช้เป็นกลาสีเรือ และเป็นพวกที่นำเรือมาเป็นหลักทรัพย์ในการกู้เงิน ซึ่งมักจะนำเงินไปทำกำไรได้หนึ่ง สองหรือสามเท่าตัว[43]

ภาพนี้ เช่นเดียวกับในยุโรป บ่งชี้ถึงความสำคัญของกลุ่มคนนานาชาติ ในยุคสมัยใหม่ตอนต้นของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คนเหล่านี้เป็นชนกลุ่มเล็ก ๆ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์อยู่กับนานาชาติ แน่นอนว่ามิใช่ว่าทุกกลุ่มชนดังว่านี้ จะดำเนินบทบาทดังที่กล่าวข้างต้นได้อย่างเต็มที่ มีหลักฐานเพียงเล็กน้อย ที่บ่งชี้ว่าชนชาวพม่า ไท เขมรหรือเวียดนาม มาทำธุรกิจอยู่ภายนอกภูมิภาคของตนเอง หรือลงเรือเดินทางไกลเพื่อไปค้าขาย หากว่าพวกเขาทำเช่นนี้ ก็สันนิษฐานว่า พวกเขาได้จัดจำแนกประเภทของตนเองใหม่ ไปเป็นชาวมาเลย์ จีนหรือมอญ และเข้าร่วมสัมพันธ์อยู่ภายในท่ามกลางกลุ่มชนเหล่านี้ ซึ่งรวมกันอยู่เฉพาะในอาณาบริเวณเล็ก ๆ ที่อยู่ในเมือง น่าจะเป็นได้ว่า การเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่แปลกออกไปเช่นนี้ เป็นผลสะท้อนมากเท่า ๆ กับเป็นสาเหตุของสถานภาพชนกลุ่มน้อยที่ประกอบการด้านธุรกิจ เมืองใหญ่ทุกเมือง ล้วนมีบริเวณหนึ่งหรือมากกว่าหนึ่ง ซึ่งเป็นบริเวณที่พ่อค้า มาชุมนุมกันอยู่ โดยได้ชื่อว่าเป็นย่านของคน “ชวา” “มาเลย์” “จีน” “กะลิง” หรือ “โปรตุเกส” แต่พ่อค้าซึ่งดูจะไม่ได้มีคุณสมบัติในเงื่อนไขของเชื้อสาย ก็กลมกลืนรวมไปกับกลุ่มในแง่ของหน้าที่การงาน และอาจเป็นได้ว่าในท้ายที่สุดแล้ว ก็กลมกลืนกันเข้าด้วยเงื่อนไขของภาษา ตัวอย่างเช่น เมื่อดัตช์มาถึงเมืองหลวงของกัมพูชาเพื่อค้าขายในค.ศ. 1636 พวกเขาต้องเจอะเจอกับ*สยาห์บันดาร์*ห้าคน แต่ละคนดูแลผลประโยชน์ทางด้านการพาณิชย์ในย่านของชาวโปรตุเกส ของชาวมาเลย์-ชวา และของชาวญี่ปุ่น โดยอีกสองคนที่

---

[43] W. Lodewycksz, 1598, in ***De Eerste Schipvaart der Nederlanders naar Oost-Indië onder Cornelis de Houtman***, ed. G.P. Rouffaer and J.W. Ijzerman, The Hague, Linschoten-Vereniging, 1915-29, I. 120-1.

เหลือ ดูแลให้กับย่านของคนจีน ชาวดัตช์เหล่านี้เลือก*สยาห์บันดาร์*ญี่ปุ่น เนื่องจากกำลังอยู่ระหว่างเดินทางไปญี่ปุ่น และก็เข้าพำนักอยู่ภายในย่านของชาวญี่ปุ่น[44]

เมื่อพิจารณาวิธีการต่าง ๆ ที่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตอบสนองต่อการปรับเปลี่ยนไปสู่ลักษณะของการพาณิชย์ในช่วง "เศรษฐกิจเฟื่องฟูเป็นเวลายาวนานในคริสต์ศตวรรษที่สิบหก" บทบาทของสตรีเป็นเรื่องที่ไม่อาจละเลยเสียได้ ทุกสังคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต่างถือกันว่า การพาณิชย์และการตลาดนั้น เป็นธุรกิจของผู้หญิงเป็นส่วนใหญ่ ดังเช่นที่ยังคงเป็นอยู่ในปัจจุบันในบริเวณชนบท ทว่าในระดับที่น้อยกว่า พ่อค้าชาวต่างชาติล้วนประหลาดใจที่ได้มาพบว่าตนเองทำธุรกิจกับผู้หญิง ไม่เฉพาะแต่ตามตลาดเท่านั้น หากยังรวมถึงธุรกรรมที่มีขอบข่ายใหญ่โตด้วย บ่อยครั้งที่ผู้หญิงเดินทางไปกับเรือสินค้า ซึ่งสร้างความประหลาดใจให้แก่ชาวยุโรป ชาวจีนและชาวอินเดียไปตาม ๆ กัน ในส่วนผู้ชายที่มีสถานภาพสูงนั้น พวกเขามักถือว่า เป็นเรื่องเสียศักดิ์ศรี ที่จะมาต่อล้อต่อเถียงเรื่องราคาสินค้า อย่างน้อยก็ในดินแดนที่เป็นเขตประเทศของตนเอง แต่ผู้หญิงไม่มีความรู้สึกเช่นนั้นมาคอยยับยั้งไว้ โดยทั่วไปแล้ว งานด้านธุรกิจของเหล่าบุรุษผู้มีอิทธิพลนั้น ล้วนอาศัยภรรยาเป็นผู้จัดการให้ทั้งนั้น

สตรีทั้งปวง ยกเว้นสตรีที่สูงศักดิ์ที่สุดและที่เป็นอิสลามเคร่งครัดที่สุด ล้วนมีทัศนะคติในเชิงผ่อนปรนกับการสมรสกับพ่อค้าชาวต่างชาติเพื่อผลทางด้านความสะดวก ดังนั้น ตามท่าเรือที่มีธุรกิจคึกคักมากที่สุด จึงปรากฏเป็นกรณีที่เกิดขึ้นอยู่บ่อย ๆ ที่พ่อค้าในเมือง สร้างความเป็นหุ้นส่วนทางเพศและทางพาณิชย์กับสตรีในท้องถิ่น ในระหว่างที่รอคอยลมมรสุมครั้งถัดไป บางคราว ความสัมพันธ์นี้ยืนนานเป็นเวลาหลายปี แม้พ่อค้าชาวต่างชาตินี้ ต้องปลีกตัวออกเดินทางไปมาหลายเที่ยวอยู่ก็ตาม แต่บางครั้ง ความสัมพันธ์นี้ก็สิ้นสุดลงพร้อมกับการจากไปของเขา ความสัมพันธ์ครั้งก่อน ๆ มิได้เป็นรอยด่างที่กีดกันมิให้ฝ่ายหญิงตกลงแต่งงานกับใครในภายหลัง มองจากทัศนะทางด้านการพาณิชย์แล้ว ความสัมพันธ์เหล่านี้ ทำให้พ่อค้าชาวต่างชาติมีข้อได้เปรียบอย่างมหาศาล ในการตกลงซื้อขายสินค้าของตน และในการหาความรู้ที่ตนต้องการ เกี่ยวกับท้องถิ่นนั้น ๆ

> คนแปลกถิ่นส่วนใหญ่ที่ค้าขาย ณ ที่นั้น [ในพะโค] แต่งงานมีภรรยาในช่วงระยะเวลาที่พวกเขาพำนักอยู่...ปรากฏว่าภรรยานั้น เชื่อฟังและช่างปรนนิบัติ และยึดการบริหารกิจการต่าง ๆ ภายในครัวเรือนทั้งหมดเอาไว้ในมือของหล่อน หล่อนไปตลาดเพื่อหาซื้ออาหาร และทำหน้าที่เป็นแม่ครัวในการจัดสำรับอาหาร ดูแลเรื่องเสื้อผ้าให้เขา ทั้งซักและซ่อมแซม หากว่าสามีมีสินค้าใด ๆ ที่จะขาย ภรรยาก็จะจัดตั้งร้านค้าขึ้นมาแล้วนำมาขายปลีก ซึ่งจะได้ผลประโยชน์ดีกว่าที่จะทำได้จากการขายแบบเหมา ภรรยาบางคน จัดการขนส่งสินค้าไปยังเมืองที่อยู่ห่างชายฝั่งทะเลลึกเข้าไปภายใน

---

[44] Muller, *Oost-Indische Compagnie*, 63-4.